HENRICUS REGIUS

EEN „CARTESIAANSCH" HOOGLEERAAR AAN DE UTRECHTSCHE HOOGESCHOOL

DOOR

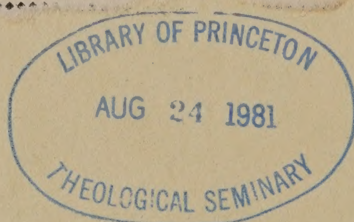
Dr. M. J. A. DE VRIJER

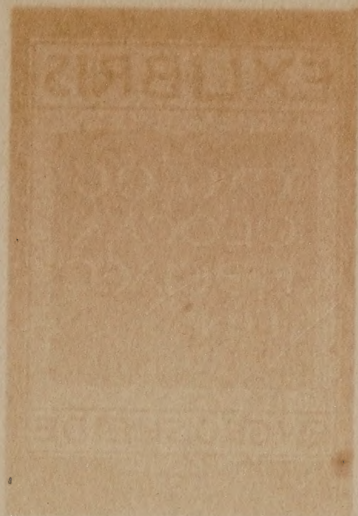
MET PORTRET



'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1917


EXLIBRIS
ΟΛΟΓΟϹ
ΟϹΟϹΑΛ
ΗΘΕΙΑΕϹ
ΤΙΝ
F.W.GROSHEIDE
THEOL:D:
1907


BIBLIOTHEEK
van het Comité voo
Inwendige Zending
AMSTERDAM.



HENRICUS REGIUS

„Deux voies s'ouvraient devant nous: l'une, plus courte plus aisée, qui pouvait paraître bonne, qui l'aurait paru certainement à tous, sauf à nous-mêmes; l'autre, plus longue, plus pénible, mais qui seule nous donnait pleine satisfaction. C'était toujours cette dernière que, d'un doigt sûr et inflexible, indiquait Paul Tannery; c'était celle où nous nous engagions résolument''.

Oeuvres de Descartes, édition Adam et Tannery. In Memoriam Paul Tannery par Charles Adam, t. VII.



HENRICVS REGIVS ULTRAJECTINVS, MEDICVS, ET PHILOSOPHVS,
ET IN PATRIA ACADEMIA MEDICINÆ PROFESSOR.

Qui veræ Sophiæ Celebratur REGIVS autor,
Ore sereno oculos sic gerit ille suos.
Viva forma viri est, cæca ad penetralia rerum
Ante alios clarâ qui face pandit iter.
Quid magnetem agitet, refluumque quid æquoris æstum,
Quicquid et obscuri totus hic orbis habet;
Quasq; vetus causas Medicina reliquit opertas,
Prodidit ingenij dexteritate sui
Ergo sophos inter veteres, interq; recentes
Rex est, et meritò nomina REGIS habet.

A. Casellius.

H. Bloemaert pinxit.
T. Matham sculpsit.

Theod. Ackersdÿck et Gÿsb. à Zÿll excud.

HENRICUS REGIUS

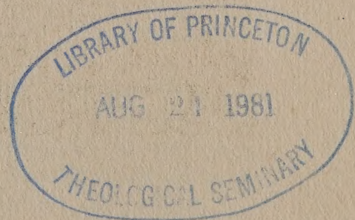
EEN „CARTESIAANSCH" HOOGLEERAAR AAN DE UTRECHTSCHE HOOGESCHOOL

DOOR

Dr. M. J. A. DE VRIJER

MET PORTRET





'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1917

INHOUD.

INLEIDING.

Ongetwijfeld is Descartes een der geweldigste gestalten bij den aanvang van de geschiedenis der nieuwere wijsbegeerte. Door zijn invloed allereerst verkreeg deze haar eigen karakter. Voor de scholastici was de philosophie dienares van de theologie; hij wijst aan het geboeide zelfbewustzijn den weg der bevrijding. Dienstbaarheid of zelfstandigheid der philosophie, schoolgezag of eigen onderzoek, daarmede zijn oude en nieuwe wijsheid, voetiaansche en cartesiaansche denkers gekenmerkt. Het juiste voorgevoel zijner tegenstanders liet zich niet verblinden door Descartes', zeer zeker oprechte, meening, dat zijn denken het eigen gebied der theologie eerbiedigde. Het vreesde de consequentie die Descartes zèlf niet maken wilde; en de loop der geschiedenis bewees het recht van die vrees. De wijsbegeerte, eerst dienares, door Descartes gelijkgerechtigde der theologie, werd in het latere rationalisme haar gebiedster. De stroom, dien Descartes' tooverstaf mede te voorschijn had geroepen, bleek niet meer te stuiten.

Steden door velen gebouwd zijn onregelmatig; het werk van één bouwmeester gaat volgens vast plan. Zoo ook in het denken: wanneer men niet steunt op zijn voorgangers, zal men het meest geordend denken.— Aldus Descartes in den aanhef van zijn beroemden „Discours". Dan stelt hij zich eenige regels, plaatst deze en de waarheden van zijn geloof afzonderlijk, en ontdoet zich van al de rest zijner opiniën. In de laatste jaren echter onderzocht men bij voorkeur niet zoozeer het nieuwe in Descartes als wel hetgeen hem aan zijn voorgangers bond. De nieuwe bouw, dien hij zich dacht, liet zich toch niet voltrekken zonder de oude steenen. Tot dat oude materiaal behoorde ook de leer der aangeboren ideeën, grondsteen in zijn bouw. Kritiek daarop moest Descartes' metaphysica dus op haar voetstuk doen schokken. Slechts aan weinigen is het gegeven de beteekenis hunner groote tijdgenooten op de juiste maat te meten. Eerst als de gestalte van een groot man

in het verleden verdwijnt wordt zij naar waarheid beoordeeld. Overdreven lof en kleine bestrijding zwijgen dan; de historie is een waarachtig gericht. Henricus Regius waagde het, terwijl Descartes omstreeks 1640 met machtige meestershand zijn gebouw ontwierp en zelf optrok, den grooten architect het zwakke punt, en dat nog wel in de fundamenten, te wijzen. Aan de juistheid van Descartes' psychologie en daardoor mede aan de draagkracht van diens Godsleer twijfelde hij. Wat Regius daarvoor in de plaats stelde is niet het eenig mogelijke, wij worstelen nog met dezelfde problemen als onze vaderen. Maar hij heeft den moed gehad tegenover een groot man zijn eigen meening te handhaven.

Het traditioneel oordeel over Regius luidt zeer ongunstig. Hij heeft daar zeker zelf schuld aan. Een onbesuisd man, als hij was, zegt en doet veel, wat een phlegmaticus zal inhouden. Maar het is óók een van ouds toegepaste methode de waarheid in het betoog en de daden zijner tegenstanders terug te dringen door de fouten en de beperktheid van hun karakter breed uit te meten. En deze methode is rijkelijk op Regius toegepast. Beoordeelaars had hij te over. Hij had hartstochtelijk de vriendschap met Descartes gezocht. Toen hij het echter waagde, hij, die voor zuiver cartesiaan doorging, een boek uit te geven, dat juist op de basis van Descartes' systeem een vernietigende kritiek uitoefende, moest Descartes hem openlijk verloochenen. Zoo hartstochtelijk als eerst de vriendschap was, zoo scherp werd toen de scheiding. Zou Descartes, die ook wel wist, dat velen dikwijls de meeningen hunner tegenstanders niet eens gelezen hebben, niet voor de publieke tribune te feller nog Regius verworpen hebben uit vrees dat „men" de meeningen van Descartes en Regius eenvoudig gelijk zou achten? Zou het niet ook voor een groot man, die zich toch bewust is van zijn genialiteit, veel moeilijker vallen dan voor ons op de zwakheid zijner onderstellingen gewezen te worden? Hier ligt de eerste aanleiding voor de slechte traditie over Regius. De zon van Descartes had hem beschenen en Regius.... wees zonnevlekken aan. In de overlevering uit cartesiaansche bron werd Regius: de onbesuisde medicus, die eerst Descartes' vriendschap vurig zocht daarna afviel, ja plagiator werd. De andere ongunstige trekken in het gelaat van Regius teekende Voetius er bij, want deze verwierp Regius in elk stadium van zijn leven. Toen Regius tot professor aan de jonge Utrechtsche hoogeschool zou worden be-

noemd, waren tot Voetius al doorgedrongen de booze geruchten over Regius' heterodoxie tijdens zijn rectoraat te Naarden. In de eerste felle propaganda, die Regius te Utrecht voor Descartes maakte, was Regius het, die al de verwoede aanvallen van Voetius op de nieuwe philosophie te verduren had. En toen Regius voor goed van Descartes gescheiden was, kwam daardoor in de beoordeeling der voetianen geen wijziging. Zij voelden zeer wel, dat de vijand van Descartes evenzeer, al was het dan om andere reden, de hunne was.

Aanleiding tot het hier volgend onderzoek vond ik in het vermoeden, dat een zóó bestreden man als Regius iets moet beteekend hebben. Toen mij de traditie over hem onjuist bleek, wilde ik mij een historisch juist oordeel over hem verwerven. Tegenover de cartesiaansche traditie, die in Regius slechts den afvalligen leerling van den grooten meester ziet, plaats ik in het eerste hoofdstuk, waar ik Regius' jeugd beschrijf, het feit, dat hij, vóór hij met Descartes in aanraking kwam, reeds de wijsgeerige meeningen had verworven, aan welke in de eerste bewondering voor Descartes wel het zwijgen werd opgelegd, maar die al spoedig weer boven kwamen en de scheiding moesten meebrengen. Ook de voetiaansche overlevering omtrent Regius bleek mij onhoudbaar. Ik bespreek haar in het tweede hoofdstuk. De loop der feiten gaf het aan om de eerste jaren, 1638—1642, waarin de strijd van Regius tegen Voetius valt, afzonderlijk te behandelen. Vooral daar viel het moeilijk de door de traditie gekleurde beoordeeling der feiten los te maken van het feit zelve. De overwinning van Voetius op Regius, en zooals Voetius hoopte mede op Descartes, in 1642 was slechts schijn. Officiëel werd het cartesianisme aan de Utrechtsche hoogeschool verboden, feitelijk groeide het voort. De eigenaardige plaats, die Regius, noch cartesiaan, noch voetiaan in dat proces innam, gaf ik aan, met als rustpunt het crisis-jaar 1672, crisis-jaar óók voor de wijsbegeerte aan de hoogescholen der Republiek. De uitwendige historie van Regius, nadat hij als professor zijn eigenlijke bestemming had gevonden, plaatste ik tegen een breederen achtergrond. Vandaar de titel van het tweede hoofdstuk. De rechtvaardiging van een meer uitvoerige behandeling dezer uitwendige geschiedenis ligt in het onderzoek van Regius' innerlijke persoonlijkheid. Dit eischte allereerst de schildering van zijn omgang met Descartes, gelijk die vooral uit hun

briefwisseling blijkt. Ik liet dus met die correspondentie het derde hoofdstuk beginnen. Hoe domineerend echter de invloed van Descartes op Regius ook was, rasechte cartesiaan was deze toch niet. Daarin ligt juist Regius' beteekenis in de geschiedenis der wijsbegeerte. Ik noem hem daarom: een „cartesiaansch" hoogleeraar, en op dat „cartesianisme" laat ik dus mijn boek uitloopen.— Moge de studie gewijd aan dezen wijsgeer-medicus, die het waagde den strijd aan te binden met het tweetal, Voetius en Descartes, dat op het geestelijk leven onzer Gouden Eeuw zoo grooten invloed oefende, aan de kennis van dien schoonen tijd en daarmede aan die van onze eigen eeuw medewerken.

HOOFDSTUK I.

DE JONGE REGIUS.

De familie De Roy was eenige eeuwen lang in Utrecht gezien en geëerd. Trouwens ook een der figuren op Rembrands Nachtwacht is een Jacob Dercksen de Roy [1]). Velen van haar waren bierbrouwers, een bedrijf, naar Regius' lijkredenaar opmerkt, zoozeer bij de Hollanders in tel, dat ook aanzienlijke magistraatsleden niet versmaden het uit te oefenen [2]). Naar Hermannus de Roy werd zelfs een straatje in Utrecht genoemd. Inderdaad komt in een acte van notaris Mr. Antony van Goudoever een huis voor „aan de oostzijde van de Oude Graft, tusschen de Smee en Reguliersbrugge, ende dit met de twee uytgangen of kamers uijtkomende met Gangen in Hendrik de Royen Steegjen'' [3]). Uit het huwelijk van Justus de Roy en Tilia Wikersloot werd den 29 Juli 1598 o.s. een zoon Henrick geboren. Van vaders- en moederszijde stamde hij dus van aanzienlijken huize. Als zesjarig kind moest hij echter zijn vader reeds missen. Hij werd verder opgevoed door zijn oom Mr. Hadrianus de Roy, lid van de Utrechtsche vroedschap, later lid van de admiraliteit in Zeeland te Middelburg [4]).

---

[1]) Zie *De Nachtwacht van Amsterdam* door dr. Johs. Dyserinck, in *De Gids*, 1890, dl. IV, blz. 250 vg.

[2]) Eenige bijzonderheden over Henricus Regius ontleen ik aan J. G. Graevii *Oratio funebris in obitum viri clarissimi et celeberrimi Henrici Regii, In Inclyta Trajectinorum Academia Medicinae Professoris Primarii,* Habita A.D.VIII Aprilis Anni CIƆIƆCLXXIX Ultrajecti 1679 (in het Gemeente-archief te Utrecht).

[3]) *Register van Transporten en Plegten*, 1743, fol. 248 (in het Gemeente-archief te Utrecht).

[4]) Graevius, *o. c.*, p. 8. Dr. K. Heeringa, rijksarchivaris te Middelburg, schreef mij: „Het bedoelde college is de admiraliteit in Zeeland, omslachtiger: „de Gecommitteerde Raden ter admiraliteit in Zeeland, resideerende te Middelburg''. Het bestond uit negen leden: zes uit de zes Zeeuwsche steden, welke zitting hadden in de Staten; voor deze plaatsen werden steeds dezelfde personen aangewezen, die reeds zitting hadden in het College van Gecommitteerde Raden van de provincie. De zevende afgevaardigde was uit Amsterdam, de achtste bij beurten uit Dordrecht, Delft, Rotterdam, de negende uit de provincie Utrecht (*Tegenw. Staat der Ver. Nederlanden*, dl. I, blz. 351)''. Uit Graevius' mededeeling volgt dus niet, dat Regius in Middelburg werd opgevoed.

Henricks schoolmakkers gaven hem schertsend den naam Regius [1]). De hoogeschool in zijn vaderstad bestond nog niet, en zoo trok hij, na het voorbereidend onderwijs, in Maart 1616 naar Franeker, om er in de rechten te studeeren. Den 3en April werd hij er ingeschreven als: „Hendrikus de Roy, ultrajectinus, studiosus juris”[2]). Voor propaedeuse hield hij zich bezig met logica om daarna onder Timaeus Faber en Paullus Busius tot zijn eigenlijke studie over te gaan. Hij verdedigde stellingen „de legatis et jure accrescendi”. Naar Burman vermeldt [3]), is Regius te Franeker „artium liberalium magister” geworden. Ook Duker zegt het [4]).

Slechts kort bleef hij in Franeker. Hij logeerde n.l. eens bij een neef te Middelburg en maakte daar kennis met een medicus, Petrus Betemannus. Deze wist hem zoo te bezielen voor de geneeskunde, dat hij besloot van faculteit te veranderen. Hij ging naar Groningen om de colleges te volgen van Nicolaus Mulerius, die daar medicijnen en mathesis doceerde [5]). Na er een jaar geweest te zijn, ging hij naar Leiden. In het „album studiosorum” aldaar komt hij onder rectoraat van Johannes Polyander, den 24en Augustus 1618, als medisch student ingeschreven voor: „Henricus de Roy Ultrajectinus. 20, M.”. Hij genoot er de lessen van de „onsterfelijke mannen” Joannes Heurnius, Everhardus Voetius en Reinerus Bontius, en ging er veel om met Daniël Heinsius [6]). Naar de gewoonte van dien tijd voltooide hij zijn studie door een buitenlandsche reis. De tocht ging eerst naar Parijs, vervolgens naar Montpellier. Hier bleef hij een jaar om den toen beroemden medicus Lazarus Riverius te volgen. Ten slotte was Padua het

---

[1]) In het lofdicht vóór in Regius' *Philosophia Naturalis*, heet het: „Rex est, & meritò nomina Regis habet”.

[2]) Zie Dr. J. Banga, *Geschiedenis van de Geneeskunde en van hare beoefenaren in Nederland, voor en na de stichting der Hoogeschool te Leiden, tot aan den dood van Boerhaave, uit de bronnen toegelicht*, Leeuw. 1868, blz. 389 vgg.

[3]) C. Burmannus, *Trajectum eruditum*, Traj. ad Rh. 1738, sub voce.

[4]) Dr. A. C. Duker, *Gisbertus Voetius*, Leiden 1897—1914, dl. II, blz. 137. De heer Waller Zeper, bibliothecaris van het Friesch Genootschap, schreef mij: „Van zijne promotie of van zijn magisterschap in de artes liberales vond ik geen spoor, noch in het Album, waar het wel eens als aanteekening is bijgevoegd, noch in de Acta Academiae et Decreta Senatus. Nu springt men daarin van 1631 over op 1639; .... hij zal dat magisterschap wel spoedig na zijne inschrijving in Franeker hebben verworven (zooals dit van zulke zwervelingen toen gebruikelijk was)”.

[5]) Graevius, *o. c.*, p. 11 sq. Het *Album Studiosorum Acad. Groning.* geeft bij het jaar 1617: „Henricus de Roy, Ultraiectinus, Med.”.

[6]) Over het medisch onderwijs aldaar te dier tijde, schreef een monographie Dr. J. E. Kroon, *Bijdragen tot de Geschiedenis van het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche Universiteit*, 1575—1625, Leid. 1911. Zie blz. 20 vgg.

doel. De reis er heen verliep voor Regius avontuurlijk. Hij viel onderweg in handen van een bende roovers, die hem alles, kleeren, boeken, geld, afnamen. Om in 't leven te blijven werd hij zoolang soldaat in 't Fransche leger. De soldij stelde hem in staat naar Valentia te gaan, en er den jurist Julius Pacius te hooren. Zoodra hij echter weer geld van huis had ontvangen, ging hij naar Padua. Dat deze stad hem aantrok, behoeft ons voor een medicus uit dien tijd niet te verwonderen. Haar geneeskundige faculteit was vermaard [1]. De groote chirurg Vesalius had er sinds 1537 gedoceerd. Ook Harvey, wiens denkbeelden Regius later vurig verdedigde, promoveerde er in 1602 in de medicijnen .Graevius [2] vermeldt als studie-vrienden te Padua Octavius Ferrarius, Cæsar Cremoninus en Adrianus Spigelius, dus niets, wat ons zeer kan interesseeren, behalve het feit, dat hij daar ook den titel dr. medicinae behaalde [3]. Na geheel Italië en Frankrijk doorgereisd te hebben, keerde hij naar 't vaderland terug.

Waar praktiseerde hij vervolgens? Zijn biographen zeggen: in Oost-Friesland. Maar ik heb niet vernomen in welke plaats(en). Wel staat vast, dat dit slechts zeer kort geweest is. Immers reeds in 1625 is Regius weer in zijn geboortestad. In de „Vroedschapsnotulen van Utrecht" [4] staat vermeld, dat zich den 24en April 1621 vier medici presenteerden als stadsdoctor, en wel de doctores Gilles van der Wal, Wilhelm van Straten [5], Cristianus Bor en Cornelius Gesselius, „op welcke vier versoecken gedelibereert synde, is by de vroetschap voors. eendragtelick verstaen dat heure E. te vréden syn alle de voors. vier Heeren Doctores tot ordinarisse Medicos van de Stadt te admitteren onder de prētatie by hen allen gedaen van den Armen binnen deze Stadt ter liefde Gods of gratis te dienen. Ende voorts (gelyck twee derselven pr̄teren) per vices, off sulcx heure E. onderlinge sullen verdragen, den

---

[1]) „Het brandpunt van de studie der geneeskunde; dáár was het mogelijk de ontleedkunde ongehinderd op lijken te beoefenen"; dr. A. H. Israëls en dr. C. E. Daniëls, *De verdiensten der Hollandsche geleerden ten opzichte van Harvey's leer van den bloedomloop.* , Utr. 1883, blz. 17.

[2]) *O. c.*, p. 14.

[3]) De directeur der universiteits-bibliotheek van Padua schreef mij, dat in het *Album studiosorum* aldaar talrijke lacunes zijn, maar hij in de archieven vermeld vond, dat Regius er den 29en Maart 1623 promoveerde; overigens kon hij mij over zijn verblijf te Padua niets berichten.

[4]) Aanwezig in het Gemeente-archief aldaar.

[5]) De latere prof. med. aan de Utr. Universiteit, vervolgens lijfarts der prinsen van Oranje.

chirurgyns haere knechts nieuwelingen studenten ens. oock gratis te doceren Anatomie [1]) ende den aencleven van dyen, met publycke demonstratien instructien ende tgene daer toe dient. Lastende deser Stadts secretaris, hyer over de meninge vande voors. doctoren respectieve te verstaen, ende daervan over acht dagen rapport te doen". Het ambt van stadsdoctor gaf dus geen tractement. Maar tegenover de door de vroedschap opgelegde taak van armenpraktijk en theoretisch-praktische lessen aan chirurgijnsknechts stond de titel, die den ambtsdrager zeer zeker releveerde en daarom een begeerde was. In rang stonden de stadsdoctoren gelijk met de schepenen. Bij vroedschapsbesluit van 7 Mei 1621 [2]) kregen zij evenals deze de 56 honoraire wijnpenningen. Al spoedig na zijn benoeming stierf dr. Gesselius (1624) en vroeg dr. Dirck van Steenbergen zijn opvolger te mogen worden [3]). Maar ook deze overleed weldra. Zoo komt dan den 19en September 1625 een request in bij de vroedschap van „Mr. Henrick de Roy Doctor in de medicinen / sich presenterende ten dienste van dese stadt ende die Ingesetenen van dyen In plaetse van za: doct. Dirck van Steenberchen / onlancx overleden ende ordinaris Doctor (was) / ende hyer nae voorts mondelinche voortgebracht synde — dat doctor Johan Bor sich mede hyer toe presenteerde Soo is eendrachtel. goetgevonden beyde dese Heeren Doctoren (neffens die drye tegenwoordige ordinarisse Doctoren) mede te admitteren / om niet te schynen meer faveurs aenden eenen als den anderen te bethoonen synde beyde burgers kinderen".

Eigenaardig is, dat de notulen niet vermelden het vertrek van Regius naar de stad Naarden. Dit heeft plaats gehad omstreeks 1630, tenzij (wat mij minder waarschijnlijk voorkomt) het medicineeren in Oost-Friesland ook nog eerst na 1625 valt. In elk geval zullen wij hem na 1630 in Naarden aantreffen. Het jaar 1634 bracht hem weer naar Utrecht, om er voor goed te blijven. Bij de eerste gelegenheid, die zich voordeed, zocht hij het eereambt, dat hem in 1625 was toevertrouwd, weer te mogen bekleeden. Het Utrechtsch vroedschapsnotulenboek schrijft op 29 Augustus 1636: „dat Mrs. Peter van Dam ende Henrick de Roy Doctoren inde Medecijnen syn in recommandatie genomen omme bij 't vertreck

---

[1]) Volgen een paar onleesbare letters in het MS.
[2]) *Notulen Utrechtsche vroedschap*, t. p.
[3]) *Not. Utr. vroeds.*, 19 April 1624.

van Dr. Willem van Milanen (die met Greve Mauritz van Nassauw als desselffs Medicus eerstdaechs nae Brasill sal reysen) aengenomen te worden neffens d'andere drye jegenwoordige Doctoren tot Ordinarij Medici deser Stadt". Den 25en September 1637 zijn deze twee „alsnu aengenomen tot ordinarij Medici deser Stadt". Het lijkt mij te pleiten voor de medische reputatie van Regius, dat hij zoo kort na zijn promotie dit ambt te Utrecht verkreeg, en voor de wijze, waarop hij 't vervulde, dat hij, uit Naarden teruggekeerd, spoedig opnieuw werd benoemd. Maar eerst nog een woord over het Naardensche intermezzo.

In de 158e sessie der Dordsche synode, 14 Mei 1619, werd een gravamen behandeld: „aengaende het instellen van een bekwaem formulier van onderteekening der Belijdenis en van den katechismus voortaen te doen door allen, die in Kerkelycke bedieninge sijn". Met die „allen" bedoelde men de predikanten, dan rectoren, schoolmeesters, ziekenbezoekers e.d., vermoedelijk ook de professoren in de theologie [1]). Wat de professoren betrof trok de synode den band nog nauwer aan door den wensch uitgesproken in hare 163e sessie, 17 Mei 1619, dat „niet aleen der Theologiae, maer oock der andere faculteyten (professoren), ende insonderheyt der Hebreeusche ende Griecksche spraecken, oock mede der Philosophiae.... haer vasthouden aende van outs gereformeerde religie, ende noyt in wettelycke suspicie van onsuyverheyt der leere gheweest zijn. Dat de Professoren van yder faculteijt ende conste tot betuyginghe van hare overeenstemminghe inde rechtgevoelende leeren, op het aenvaerden van hare bedieninghen, de formulieren der overeenstemminge, namelick de confessie ende Catechismus deser kercken onderschrijven". Het bekende formulier van onderteekening voor de predikanten werd daarop in de volgende sessie vastgesteld, tegelijk keurde men een afzonderlijk onderteekeningsformulier voor rectoren en schoolmeesters goed. Men dacht daarbij, gelijk uit de 175e sessie blijkt, ook aan de onderteekening door de theologische professoren, regenten van theologische collegiën, ouderlingen en krankbezoekers. Het 53e artikel van de Dordsche Kerkenorde luidt dan ook: „dat

[1]) Zie *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, verzameld door N. C. Kist en H. J. Royaards, Leid. 1838, 9e dl., blz. 473—500: „De onderteekening der Formulieren door Hoogleeraren en Doctoren der Godgeleerdheid, sedert de Synode van Dordrecht, bijzonder aan de Hoogeschool te Leiden", door N. C. Kist.

de Dienaren des Woords Gods, item de Professoren in de Theologie ('t welk ook den anderen Professoren wel betaamt) sullen de belijdenisse des Geloofs der Nederlandsche Kerken onderteekenen". Haar dienaren in meer engen zin, de predikanten kon de kerk dwingen te onderteekenen. Maar hoe weinig beteekende zelfs hun handteekening. Bij een redevoering in de Tweede Kamer bekende professor Eerdmans een formulier voor de aanvaarding van zijn ambt te Leiden te hebben onderteekend, zonder den inhoud ervan te kennen [1]); zoo ging het velen in de 17e eeuw ook. Zelfs vele predikanten onderteekenden de belijdenis, terwijl zij haar niet kenden. Scherp zegt Balthasar Bekker: de predikanten onderteekenen de belijdenisschriften, hoewel de geloofsbelijdenis en de Dordsche leerregelen, „insonderheid het allerlaatste, aan de meesten van te voren onbekend" [2]).

Over de professoren en schoolmeesters echter had de kerk minder zeggenschap. Dit doet niets af aan het feit, dat de universiteiten in de Republiek geen neutrale, maar gereformeerde academiën waren. Ik wijs als een voorbeeld op het 8e artikel van de statuten der Franeker Hoogeschool: „Tot professoren der verschillende faculteiten worden benoemd.... zij, die den godsdienst belijden, welks hoofdsom in den Heidelbergschen catechismus en de Nederlandsche geloofsbelijdenis begrepen is, en dit door eigenhandige onderteekening betuigen" [3]). Aan de andere hoogescholen golden dergelijke bepalingen [4]). Maar de praktijk was anders dan de theorie. De onderteekening door de rechtzinnige professoren in de theologie te Leiden gaf jarenlange moeilijkheden, waarbij de kerk het pleit niet won, immers de Zuid-Hollandsche synode van 1624 besloot te wachten tot op de naast volgende nationale synode, dat werd dus ad calendas graecas [5]). Kwam al van den eisch tot onderteekening door de professoren weinig te recht—misschien dat

[1]) Zie *Algemeen Handelsblad*, 25 Maart 1915.

[2]) B. Bekker, *De Leere der Gereformeerde Kerken van de Vrye Nederlanden Begrepen in derselver Geloofsbelydenisse*, Amsterdam 1696, in de voorrede.

[3]) Mr. W. B. S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool en het rijksathenaeum te Franeker*, Leeuw. 1878—1889, dl. I, blz. 17, 436. 2 Juni 1682 werd deze bepaling herhaald, *aldaar*, dl. I, blz. 327.

[4]) Over Leiden, zie M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, Leid. 1829, dl. I, blz. 3; over Groningen, W. J. A. Jonckbloet, *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen*, Gron. 1864, blz. 229; over Utrecht, G. J. Loncq, *Historische Schets der Utrechtsche Hoogeschool*, Utr. 1886, blz. 44.

[5]) Zie de hierboven aangehaalde verhandeling van Kist, blz. 481 vgg.

daarom de Utrechtsche hoogeschool dezen eisch niet kende — men kan zeggen: ook al onderteekenden zij niet, er werd dan toch ondersteld, dat zij stilzwijgend met de gereformeerde leer zouden instemmen. De verschillende benoemingen toonen evenwel, dat men in onze gouden eeuw ook daarmede de mazen van het net zeer wijd trok. Ik denk hier aan de poging om Bayle voor een professoraat te Franeker te winnen in 1685[1]; aan de benoeming van IJsbrand van Diemerbroeck tot buitengewoon professor in de geneeskunde te Utrecht den 8en Juni 1649. Deze laatste was nog wel remonstrant. De notulen der vroedschap geven dan de laconieke opmerking[2]: „Ende is daer bij verclaert datmen met syn beroep niet en verstaet te krencken voorgaende resolutien medebrengende dat men niemand met eenige Ampten ofte Officien voorsien sal als die notoirlick bekent syn te wesen vande ware Christel. gereformeerde Religie"! De kerk kon daar zeer weinig aan doen. De Overheid rekende het bestuur der universiteiten striktelijk tot haar terrein en duldde daar geen inmenging van de kerk. Probeerde deze dit toch, dan werd haar het gevoelen der Overheid in woorden en daden, die geen twijfel overlieten, duidelijk gemaakt. Daarop rustte de weigering der Leidsche theologische professoren om het kerkelijk formulier te teekenen, daarom ook verbood de Overheid aan den Leidschen kerkeraad door middel van zijn attestatiën op het universitair onderwijs te willen influënceeren, voor Utrecht denke men aan het échec van den kerkeraad in de zaak van Absalon Malecoodt. Ja Voetius zelf was tegen zulk een bemoeizucht.

Maar de schoolmeesters waren voor de kerk dichter onder bereik, en.... velen van hen weigerden het Dordsche formulier te onderteekenen. Na 1619 wordt dan ook op de synoden telkens gehandeld over de reformatie der scholen en het niet-onderteekenen vooral door schoolmeesters in de steden. In de Acta van de Noord-Hollandsche synode van 1631 staat: „Bij occasie van de resumtie van den 1sten artic. betreffende de onderteeckeninge der Schoolmeesteren in 't breede aldaer geexpresseert, is verhaelt bij die van de classe van Hoorn, van Amsterdam en van Alkmaer, haer goet devoir in desen aangewent, alhoewel 't selve tot noch toe geen gewenscht effect, insonderheyt in de steden heeft connen sor-

[1]) Boeles, *a. w.*, dl. I, blz. 63.
[2]) *Not. Utr. vroeds.*, t. p.

teeren: waer op nae deliberatie is goetgevonden, te vermanen, bij alle gelegentheijt, elcks in den haren, te willen vigileeren, dat de gemelde ordre in 't werck gestelt werde". Inderdaad de broeders waren waakzaam in dezen. 's Jaars te voren kon de classis Haarlem ter provinciale synode mededeelen , dat de Haarlemsche magistraat al de gereformeerde schoolmeesters de acta van de Dordsche synode heeft laten onderteekenen, en de Roomsche schoolmeesters een ander artikel; en voortaan slechts gereformeerde schoolmeesters zal toelaten. De synodale acta [1]) berichten dan optimistisch, dat men in de andere provinciën ook algemeen teekende; alleen Zwolle maakte „eenige difficulteijt in deesen". Edoch in 1632 werd in deze materie weer erger dan ooit geklaagd, vooral over de stadsmeesters, en besluit men zoo noodig hare E. Mogendheden in 's Gravenhage „daer over oock (te) begroeten" [2]). In „Purmereynd" was een paepsche rector; men zou „daerop een waeckende ooge houden". De notulen van 1635 melden: die van Purmerend heeft geteekend!

Toen nu omstreeks 1630 [3]) Henricus Regius tot rector der Latijnsche school te Naarden werd benoemd, moest ook hij uitspreken, of hij met de gereformeerde belijdenisschrift instemde. Had hij geteekend, dan zou dit feit ons geen nader inzicht in zijn persoonlijkheid hebben gegund. Immers de meesten deden het als formaliteit, op de wijze als zoo vele eedsafleggingen van nu, die ook geen nader licht werpen op de religieuse voorstellingen dergenen, die zweren [4]). Maar hij weigerde en zooals zich laat denken gaf dit moeilijkheden, eerst met den Naardenschen kerkeraad, vervolgens met de classis Amsterdam. Ongelukkigerwijze is het notulenboek van de Hervormde kerk van Naarden over dien tijd verdwenen, zoodat wij alleen kunnen putten uit het Acta-boek der classis Amsterdam. Ik wijs in dit verband op een zeer curieuse vergissing van A. Baillet in zijn biographie van Descartes [5]). Deze Fransche abbé, van kerkelijke toestanden in onze Republiek

---

[1]) *Acta synodi particularis Noord-Hollandiae*, op die jaren. Het handschrift berust in het oud-kerkelijk archief, N.Z. Kapel te Amsterdam.

[2]) Zelfde *Handschrift*, 1632.

[3]) Het notulenboek der vroedschap van Naarden is juist, wat betreft de jaren om 1630, in onleesbaren toestand.

[4]) Mr. I. A. Levy in een opstel: De derde eedsphase, *Algemeen Handelsblad*, 16 Augustus 1914.

[5]) *La Vie de Monsieur Descartes*, Paris 1691, t. II, p. 5.

minder op de hoogte, schrijft, dat Regius te Naarden reeds had: „quelques troubles à son sujet parmi les vaisseaux de la flote Hollandaise". Ik zocht eerst naar een mogelijke vloot in de buurt van Naarden, tot mij duidelijk werd, dat die „vaisseaux de la flote Hollandaise" de Fransche vertaling zijn van het Latijnsche „classis", dat aan Baillet in zijn Hollandsch-kerkelijke beteekenis ontging. De acta van den Utrechtschen academischen senaat [1]) schrijven, dat na de moeilijkheden, blijkbaar ontstaan door Regius' paradoxalen aard, „een ander nog veel meer ernstig bezwaar rees door het gerucht over zijn heterodoxie in zake het geloof, waarover de menschen in Naarden (een Hollandsche stad, waar D. Regius eenige jaren medicineerde en rector der school was) zeiden, dat ook voor de classis van Amsterdam eenige opschudding was verwekt". Men ziet, dat Baillet een verkeerde en daardoor phantastische beteekenis geeft aan dat „classis" uit de senaatsnotulen.

Wanneer wij nu bedenken, dat Regius bekend stond om zijn neiging tot het paradoxale, verwondert het niet, dat ds. Hermannus Anthonides te Naarden al dadelijk, toen Regius zijn ambt als rector aanvaard had, met hem in moeilijkheden geraakte over zijn afwijken van de leer en zijn weigering om haar te onderteekenen. Gesprekken met den van aard onstuimigen medicus zullen den pastor van Naarden, noch den kerkeraad genoegdoening gegeven hebben, en men wendde zich tot de classis Amsterdam. Het zij mij vergund uit hare Acta, hetgeen hierop betrekking heeft, af te drukken [2]). Het werpt licht op het karakter van Regius, voor ons van te meer belang, omdat wij het kunnen vergelijken met gegevens uit zijn later leven [3]). Zijn antwoord aan Naardens kerkeraad: „mogten doen, wat zij te doen hadden"; zijn lang geschrift „voll van vele valsche beschuldigingen ende lasteringen op den persoon D. Anthonides", daarna zijn „subite veranderinge", waarover „de gantsche vergaderinge verclaert, ten hoogsten verwondert te sijn", het moet m.i. meer aan doordraverij dan aan lafheid toegeschreven worden.

Voor de beteekenis van Regius als wijsgeer is zeker merk-

---

[1]) *Acta academiae Ultrajectinae*, codex I, folio 43.

[2]) *Acta Classis Amstelodamensis*, 4 Juni 1631 vgg. Zie Bijlage I *hierachter*.

[3]) Dr. Duker kenschetste in een briefje, aan mij geschreven enkele dagen voor zijn overlijden, Regius als behoorende „tot de onbesuisde lui".

waardig, dat hij reeds in 1631, dus jaren voor hij in den omgang met Descartes zich eigen overtuiging nog meer kon bewust maken, beschouwingen over de psychologie had, welke later de oorzaak werden van zijn breuk met den grooten Franschman. Het pleit voor hun zuivere intuïtie, dat de heeren der classis dit psychologisch inzicht van Regius als zijn primaire dwaling zagen. Later zal ons blijken, dat Regius het afzonderlijk, van het lichaam principiëel onderscheiden bestaan van de menschelijke ziel niet ontkende, doch dat het accent bij hem toch lag op het psychische voorzoover het uit het lichamelijk, materiëel gebeuren bleek. De rest was bij hem meer een dogmatische ballast, dien hij als kind van zijn tijd in de gereformeerde republiek wel wilde aanvaarden, op grond van den Bijbel, wiens autoriteit hij niet loochende. Regius was dus voor de mannen der classis geen leugenaar, zij voelden echter zijn zwakke plaats en vroegen hem allereerst, of hij geloofde, dat de ziel der menschen haar eigen wezen heeft, onderscheiden van het wezen des lichaams. De consequenties juist op theologisch en metaphysisch gebied heeft Regius nooit getrokken. Hij doet in dezen hetzelfde als Descartes: angstvallig vermijdt hij het terrein der theologie als een, dat zijn onderzoekingen niet raakt en haar dogma's neemt hij aan, hoewel zijn philosophie den materialistischen kant uitwijst. Vandaar zijn antwoord aan de Amsterdamsche classis, dat hij simpel wil blijven bij de Schrifture. Dit beroep op de Schrift is bij Regius niet een steunen op een vaste rots, niet een geloofsdaad; 't is het gevolg van de toen traditioneele erkenning der theologie, aan wier banvloek men ontkwam door haar niet in de wielen te rijden. Men nam haar dogma's onverteerd aan, Hobbes zegt: als pillen, zonder er op te bijten, slikte men ze in; en leerde onderwijl wat voor haar in later tijd, als die serviele eerbied zou gevallen zijn, doodelijk zou worden. Teekenend is het zeker, dat de mannen der classis Amsterdam, dat Voetius en de zijnen, bij ingeving het dreigend gevaar tastten. De heterodoxen echter — en Regius behoort tot deze groep — meenden, en zeker niet gehuicheld, óók op den bodem der Schrift te staan. Zoo had ook vroeger Arminius geschreven: „Aengaende die Hoofdstukken der Leere, segge ick en yder volstandelijck, dat ick noyt yets of in de Kercke of Academie geleert hebbe, dat of de H. Schrift, die ons eenige

richtsnoer, en van te gevoelen, en van te spreken moet sijn, of de Nederlantsche Belijdenis, of de Heydelbergsche Catechismus, die de nauste Formulieren van onse over-een-stemminge zijn, strijdigh zy" [1]). Eenzelfde onbewustheid omtrent de consequenties van zijn systeem deed Regius kerkelijke waarheden toestemmen, welke zijn tegenstanders doodelijk bedreigd wisten door zijn materialisme in nuce. Ten slotte maakt de lezing van de Amsterdamsche Acta ons duidelijk, hoe Voetius, toen in 1638 voor Regius' professoraat te Utrecht werd gepropageerd, kon weten van booze geruchten over zijn paradoxale en heterodoxe meeningen; en tevens, dat Regius aan Gisbertus genoegdoening kon verschaffen, omdat de zaak in het reine was gebracht [2]). Na de „volcomen versoeninge" heeft de kerkeraad hem een volledige attestatie af moeten geven; en deze is naar gereformeerd kerkrecht een veilig schild.

---

[1]) Zie *Brief van Antwoort Aen een Vrient, Aengaende de laetste ontstane Geschillen omtrent den Gods-dienst*. Van Frederik Spanhemius, Professor in de Academie tot Leyden. Getrouwelijck uit het Latijn vertaelt, Door V. d. B. Amsterdam J. van Dyck, 1677, blz. 13 vg.

[2]) Zie *Testimonium Academiae Vltrajectinae et Narratio Historica quà defensae, quà exterminatae novae Philosophiae*, Rheno-Trajecti, Ex Typographiâ Wilhelmi Strickii, 1643, p. 10 sq.

HOOFDSTUK II.

DE WIJSBEGEERTE AAN DE UTRECHTSCHE HOOGESCHOOL TIJDENS REGIUS' PROFESSORAAT.

§ 1. De jaren 1638—1642.

Slechts enkele jaren bleef Regius te Naarden. Zijn geboortestad bleef hem trekken. En dat te meer, toen hij in de eerste dagen van 1634 met een aanzienlijke Utrechtsche in het huwelijk trad. Het oude trouwregister [1]) bevat als datum van trouwen in St. Geert: „den 21 Jan. 1634". Hij heet daar „Mr. Hendrick de Roy der Medecijnen Doctor deser Stadt J. G. van Utrecht, won. tot Naerden Jr. Maria de Swert JD van Utrecht". De woorden „deser Stadt" zijn in het handschrift doorgestreept, men begrijpt door de eigenaardige omstandigheid, dat hij in 1625 tot stadsdoctor was benoemd, maar sinds naar Naarden vertrokken, zonder dat hij officiëel ontslagen was. Een broer van Maria de Swart, Pieter, was jaren lang lid van de vroedschap [2]). Ook Regius' vrouw behoorde dus tot de Stichtsche regenten-families [3]). Drie zoons en twee dochters werden hun geboren. Alleen een dochter Maria bleef daarvan langer in leven. Het was een harde slag voor de ouders, toen ook dit eenig overgebleven kind den 23en Juni 1657 overleed. In de Cathrijnekerk liet Regius haar wapen ophangen, evenals toen den 25en Januari 1670 zijn vrouw van hem werd weggenomen [4]). Zijn aanzien voor

---

[1]) In het Gemeente-archief, Utrecht.

[2]) Graevius, *o. c.*, p. 15.

[3]) Het wapen van Henricus Regius, van zijn vrouw en dochter, geeft het onuitgegeven werk van E. van Engelen, *Grafs en Wapen der kerken van Uytrecht*, c. 1730, dl. I, blz. 482 (in het Gemeente-archief te Utrecht).

[4]) Van Engelen, *a. w.*, dl. I, blz. 482, meldt, dat de wapens hingen in de Cathrijnekerk „ex quarta columna a parte septentrionali". Het bijschrift voor Regius' vrouw luidt: „Nobilis. et lectissimae matronae Mariae de Swart conjugi charissimae et amantissimae hoc monumentum moestus posuit Henricus de Roy eques auratus et Medicinae

de menschen vermeerderde nog in 1661. In dat jaar droeg hij den derden druk van zijn „Philosophia Naturalis" op aan Karel II. Deze verhief hem daarop in den ridderstand. Maar zuinige Hollanders bleven onze voorvaderen, ook al maakte men ze ridder. Jaren vroeger had P. C. Hooft zijn „Hendrik de Groote" aan Lodewijk XIII aangeboden en eenzelfde belooning als Regius gekregen, maar veel geld hadden geen van beiden voor de eer over [1]). Het pamflet „Een oprechten Pharisaeus ontmantelt" [2]) zegt: „De Professor de Roy laat die hem Equitem noemen/ hy seydt oock dat hy 't is; ende dat hij geen diploma hadde / was / om dat de redemtie des selfs al te veel gelt koste / maar hij toont eenen brief / daar bij blijkt / dat hy Ridder gemaackt is". Hoewel rijk, leefde hij eenvoudig [3]). In het gemeente-archief van Utrecht vond ik een lijst, waarop vermeld: „Binnen Utrecht dit jaar 1671 waren deze die Carossen hielden", dan volgen veertig namen, maar die van Henrick de Roy ontbreekt. Uit zijn huiselijk leven prijst zijn lijkredenaar nog zijn liefde als huisvader en zijn liefde tot de muziek, „hij speelde op cither en fluit" [4]).

Een paar maanden na zijn huwelijk ging Regius in Utrecht wonen. Dit blijkt o. a. uit het lidmatenboek van de Hervormde gemeente aldaar [5]), waar ik las: „Den tweeden Sittdach den eersten April door D. Būschoff ter presentie vanden Heere Floris de Goyer Ouderling. Met attestatie van Naerden van dato den 19 Martij Anno 1634 D. Henricus de Roy der Medecijnen Doctor wd in de oude Munstertrans". Eenige weken later kwam in dezelfde straat wonen de man, met wien hij altijd samen wordt genoemd: Henricus Reyneri, de professor philosophiae aan de jeugdige Illustre School [6]). Zooals wij reeds zagen nam Regius te Utrecht dadelijk de medische praktijk weer ter hand. Maar gelijk hij naast de praktijk te Naarden zich met

---

in hac trajectina academia professor primarius obiit 25 Januarii 1670". Daaronder Regius' eigen wapen met de bijvoeging: „O 19 Febr: 1679". Geheel onderaan het wapen van zijn dochter Maria met de woorden: „Mariae de Roy V: Cl: D: Henr: de Roy Med. Prof": Filiae unicae et chariss. moesti parentes P: P: obiit 23 Jun: Ao 1657".

[1]) Wat Hooft aangaat, zie dr. A. v. d. Hoeven, *De Letterkunde*, Baarn 1913, blz. 15.

[2]) Blz. 11. Volledige titel op blz. 219 *hierachter*.

[3]) Graevius, *o. c.*, p. 19.

[4]) Graevius, *o. c.*, p. 18 sq.

[5]) In het archief van den kerkeraad.

[6]) Zijn attestatie kwam den 3en Juli 1634 in, uit Deventer (Zie zelfde *Lidmatenboek*).

theoretische studiën had bezig gehouden, deed hij ook te Utrecht. Verwantschap van denken deed hem de vriendschap van zijn buurman Renerius zoeken. Wij zagen, dat het in Naarden reeds opviel, hoe hij over de menschelijke ziel meeningen was toegedaan, afwijkende van de calvinistische; te Utrecht breidde hij deze wijsgeerige studiën naar den aard der toenmalige wijsgeeren uit over het geheele gebied der natuurphilosophie. Wie echter kennis verzamelt, voelt onwillekeurig in zich den lust opkomen, haar aan anderen mede te deelen. Zelfs Descartes, die als devies had: „bene qui latuit bene vixit", ontkwam aan dien lust niet, en uitte hem in boek en brief. Regius verzamelde in Utrecht eenige vrienden om zich heen, en hun deelde hij de uitkomsten mede van zijn onderzoekingen. Zoo kreeg hij bij hen den roep van een goed docent.

De Illustre School te Utrecht in 1634 gesticht telde bij haar oprichting zes professoren. De medische faculteit was onder hen niet vertegenwoordigd. Deze werd eerst gegrond, toen de School bij Staten-octrooi van 16 Februari 1636 tot hoogeschool werd verheven, en dat nog aanvankelijk op zéér bescheiden voet. Eén hoogleeraar in de geneeskunde werd benoemd, Guilielmus Stratenus, „medicinae practicae et anatomicae professor". De toenemende bloei der universiteit deed al spoedig naar vermeerdering van het getal medische professoren uitzien. En geen wonder, dat de aandacht op Regius viel [1]). Als stads-doctor had hij een goeden naam en zijn leerlingen deden 't hunne om zijn candidatuur te bevorderen. Hij zelf kende den rector-magnificus Bernhardus Schotanus nog uit zijn Franeker studenten-tijd en zocht dezen, evenals prof. Liraeus, op om hun hulp te vragen. Dezen stelden hem daarop in de senaatsvergadering voor om naast Stratenus de theoretische geneeskunde en botanie te doceeren. De notulen der vroedschap bevatten, gedateerd den 24en Mei 1638, deze woorden: „Syn ter vergaderinge vande Vroetschap verschenen de Heeren Professoren Schotanus Rec-

[1]) De geschiedenis van de eerste jaren van Regius' professoraat is driemaal door dr. A. C. Duker beschreven. Eerst in zijn dissertatie *Schoolgezag en Eigen-onderzoek*, Leid. 1861, blz. 51 vgg.; daarna in zijn standaardwerk *Gisbertus Voetius*, dl. II, hoofdstuk 3; ten slotte in *Teylers Theologisch Tijdschrift*, 1905, blz. 338 vgg. Het is overbodig Dukers levenswerk te willen verbeteren. Alleen waar ik van hem meen te moeten afwijken, vermeld ik het. Primaire bronnen zijn voornamelijk het reeds aangehaalde *Testimonium Acad. Ultr.* (*Narr. hist.*), 1643, de *Notulen der vroedschap*, en *id. van den senaat*. Men zie ook *hierachter*, hoofdstuk III, § 1.

tor Magnificus, Voetius ende Stratenus Assessores. Verhalende den goeden fleur van de Academie alhier, Ende hoe nodich het was datter in Medicina noch een Professor beroepen worde, als ook noch een off twee in Philosophie, dat in de Professio Graecae linguae. ende de toerustinge vande Bibliotheecque gerequireert was. Ende dat tot de voors professien met cleyne costen extraordinarij Professores beroepen souden connen worden, die haar E. des begeert synde geerne soudē nomineren, waerop haer E. bedanckt synde voor haer E. voorsorge ende goede devoiren ten dienste vande Academie, syn de selve vertogen. Ende is dese saecke vermidts de besoignes vande Vr̄s uijtgestelt tot d'eerste gelegenheyt". Tot hen, die de senaat „geerne soude nomineren", behoorde Regius.

Maar toen zóó zijn persoon in het licht der openbare belangstelling kwam, moesten de zwakke plaatsen in zijn wapenrusting zich vertoonen, en deze werden natuurlijk 't meest gezocht door hen, die het medisch professoraat aan een ander hadden toegedacht. Zijn doopceel werd gelicht en daar kwamen de Naardensche moeilijkheden voor den dag. Een paradoxe geest is Regius, zeiden de tegenstanders, hij is een arminiaan. Omtrent zijn paradoxe neigingen stelde zijn vriend Renerius den senaat gerust. „Eene der minst waarschijnlijke daarentegen", zegt Duker [1]), (was) „zijne neiging tot Arminianisme". Wij hebben uit de notulen der classis Amsterdam wel anders geleerd, en Voetius was inderdaad goed ingelicht. In een gesprek met Schotanus, den rector-magnificus, beloofde daarom Regius niets te zullen voorstaan, wat met de algemeen aangenomen geneeskunde streed. En gelijk wij reeds vernamen [2]), op het tweede punt, het vermoeden nl. van heterodoxie, toen Voetius en prof. Liraeus hem daarover kwamen spreken, toonde hij zijn attestatie uit Naarden, en moest Voetius naar gereformeerd kerkrecht zwijgen. In de „Narratio historica" [3]) worden deze dingen verhaald om de voorstelling te wekken, dat Regius hier verraderlijk optrad. M.i. ten onrechte. Men vergete niet, dat deze „Narratio", geheel in voetiaanschen geest, zoo niet door Voetius zelf, geschreven, sterk tegen Regius geporteerd is. Hij kan daar geen goed

---

[1]) Duker, *Schoolgezag en Eigen-onderzoek*, blz. 68.
[2]) *Hierboven*, blz. 15.
[3]) P. 9 sqq.

doen. De „Narratio" zegt: hij beloofde niets tegen de aangenomen geneeskunde te zullen voorstaan, en Stratenus als een vader te vereeren. Hieraan mag men geen wijdere beteekenis geven, dan dat hij een goede verstandhouding met zijn mede-professor in de geneeskunde zou betrachten. Stratenus toch was iemand, die zich met wijsgeerige natuur-studie niet inliet. Toen hij zijn inauguratie in 1636 hield [1]), zei hij zelf: dat hij sinds zijn studenten-tijd zich slechts bezig had gehouden met het aanhooren van de heesche klachten zijner patiënten. Voetius gebruikt hem dus als figurant en men mag aan Regius' belofte niet meer inhoud geven dan ze had. Toch behoort ook Stratenus, die met philosophie zich niet bezighield, tot degenen, die den 21en Februari 1642 het judicium van den senaat onderteekenden waarin deze zich beklaagt bij de vroedschap over het indringen van de nieuwe philosophie! En wat Regius' ontkennen van arminiaansche ketterij betreft, dit is m. i. bij hem gelijk bij menig ander geen onoprechtheid, maar onbewustheid. Men méénde goed-gereformeerd te zijn, onderteekende de formulieren van eenigheid, en wàs het toch niet. Zoo ging 't Arminius, zoo later Coccejus, en zoo Regius. Het pleit wel voor het zuiver gevoelen van Voetius, dat hij intuïtief, ook al stemde men met alle formules in, een principiëel anders-zijn vermoedde.

Voetius had, na het gesprek met Regius, geen bezwaar meer hem zijn stem te geven en ging in eigen persoon met Renerius hem bij de vroedschap aanbevelen. De notulen bevatten op: „s Woensdaechs den XIen Iuly s' naenoens. De Vroetschap alsnu volgens affscheyt van IXen deser by den anderen synde omme te resolveren op de voorgeslagen beroepinge van eenige Extraordinary Professores inde Academie alhier die elcx souden hebben te doen s' weecx alsulcke vier lessen alsmen hier nae beramen ende ordonneren sal. Is goetgevonden D.n. Henricum de Roy Med. Doct. te beroepen tot Medic. Theoret. Professor op een gaige van IIII.c guldens s' jaers, des hij des Somers de

---

[1]) Guilielmi Strateni Trajectini *In susceptam in Academia Patria Med. Pract. et Anatomes Professionem Prologus.* Recitatus XV. Kal. Aprilis Anno CIϽIϽCXXXVI. Ultraiecti. M.DC. XXXVIII, p. 2: „Quarta fère integri saeculi potior aetatis meae pars transacta est, ex quo valedicens politioris literaturae studiis, totus fui in audiendis raucis aegrorum querimoniis". — Wilhelm van der Straten, Heer van Willeskop en Kort Heeswijk, 1593 uit een aanzienlijk Utrechtsch geslacht geboren, sinds 1621 stadsdoctor; zie blz. 7 *hiervoor.*

studerende ieucht oock in Botanicis exerceren sal [1]). D. M. Arnoldus à Goor ende D. M. Arnoldum Senguerdum tot Professores Philosophiae ende D. M. Martinum Schoock tot Hum. Lit. Professor elcx op een gaige van III.c gulds s' iaers". Met het oog op een straks te behandelen geschiedenis wijs ik er op, dat Senguerdius gelijk met Regius benoemd werd, èn op minder honorarium. Onmiddellijk ging Regius zijn hartelijken dank aan Voetius betuigen. Ook dàt verwijt de „Narratio" [2]) hem; ik vraag: spreekt dat bij den impulsieven Regius niet vanzelf? Eenige maanden later, den 18en Maart 1639, volgde zijn benoeming tot gewoon hoogleeraar [3]). Een paar weken later kreeg hij van de vroedschap verlof om óók eenige colleges in physica te geven. Voetius en een paar andere collega's hadden zijn verzoek daarom gesteund, Serguerdius hield zich onzijdig [4]). Van zijn medische lessen uit dien eersten tijd weten we weinig. Hij moest zich daar natuurlijk in werken, en begon de „Institutiones" van Joannes Heurnius uit te leggen [5]). Een paar jaar later eerst zou het de gemoederen beroeren, dat hij de theorie van Harvey aangaande den bloedsomloop en de werking van het hart overnam. Het is zeer goed mogelijk, dat hij met deze nieuwe ideeën in kennis kwam door zijn omgang met Renerius. Deze toch was weer intiem bevriend met Descartes, die ze in zijn „Discours de la Méthode" met lof vermeldde, al vatte hij de hartswerking niet geheel als Harvey op. De van de aristotelische meeningen afwijkende beschouwingen kregen door zijn gesprekken met Renerius nog meer beslisten vorm en Regius met zijn opbruisende natuur droeg al dat nieuwe op zijn colleges over physica voor.

---

[1]) De *Notulen van de Vroedschap* vermelden op: „s Maendaechs den XXVen Februarij (1639). Van gelycken syn haer E. geauthoriseert omme tot onderhoudinge en bevorderinge vande faculteyt der Medicynen een bequame plaetse te doen approprieren ende beplanten met alsulcke Cruyden als tot oeffenen van practycq inde Medicynen aldermeest nodich worden bevonden omme door den Heere Professor Medicinae Don de Roy de Studenten vertoont te worden". 1650 gaf Regius een lijst uit van de planten in den Hortus Academicus, die in 1639 op Sonnerberg was aangelegd, naar meedeeling van Loncq, *Histor. schets*, blz. 89. De botanie was geen zelfstandige wetenschap, doch onderdeel van de geneeskunde. Zie dr. J. E. Kroon, *Bijdragen tot de Geschiedenis van het geneeskundig onderwijs*, blz. 69 vgg., 142.

[2]) P. II: „ilico eundem (Voetium) convenit, eique tam profusas egit gratias, ut eas tunc admittre, nunc erubesceret referre".

[3]) Senguerdius was 's weeks tevoren, 11 Maart, ordinarius prof. phil. geworden.

[4]) „Se nolle repugnare, sed aequo animo laturum". *Narr. hist.*, p. 13.

[5]) Graevius, *o. c.*, p. 16. Van Regius als botanicus weten wij vrijwel niets. Zijn beschrijving van den hortus botanicus te Utrecht van 1650 is weggeraakt; zie bijlage III en IV *hierachter*.

Zijn leerlingen, die de scholastiek met haar distincties onbezield had gelaten, stroomden in grooten getale toe. Wie zal uitmaken, of niet een enkel collega dien toevloed met leede oogen aanzag [1]? Het verkeer met Renerius duurde echter slechts kort. Denzelfden dag, 18 Maart 1639, waarop de vroedschap Regius tot gewoon hoogleeraar benoemde, hield prof. Aemilius in den Dom de eerste „oratio funebris", die aan de Utrechtsche universiteit gehouden is, en wel over den daags te voren begraven Renerius. Aemilius prees Renerius hemelhoog. „Liever dan de ouden volgde hij u, o Cartesius! u, den krachtvollen Atlas, die gansch alleen den wijden hemel steunt, niet met omhoog geheven schouders, maar met den hechten stut der goddelijke rede".

Regius nam den aan Renerius ontvallen mantel op. De meeningen, die hij vertolkte, waren de cartesiaansche, ofschoon hij van den beginne aan, bij alle vereering voor Descartes, zijn eigen overtuiging, vooral op psychologisch gebied, behield. En door zijn bezielend onderwijs vonden zijn leeringen ingang. Als wij de overdrijving van den tegenstander er af trekken, zal er toch nog wel een stuk waarheid steken in de bewering van Schoock: in 1637, het jaar dat de „Discours de la Méthode" verscheen, was Descartes' naam nog onbekend en hij zou ook bedekt gebleven zijn, zoo niet 's jaars daarop een Medicus (Regius), tegelijk met mij professor geworden, het cartesiaansche vaandel was gaan planten en eenige onervaren jongelingen, aan het sirenenlied ongewend, gretig deze nieuwe, monsterlijke meeningen in hun hart hadden opgenomen [2].

De door alle schrijvers over Regius gevolgde beschouwing is, dat hij door zijn overmoedig optreden, zijn bespotten van de scholastieke denkbeelden, Voetius' woede wekte. Naar mijn indruk is deze beschouwing foutief; zij schrijft dan alleen aan Regius' onbesuisdheid het optreden van Voetius toe. Ware hij een plooibaar man geweest, die tactvol was opgetreden, stelt men het voor, dan zou Voetius wel gezwegen hebben. Meent

[1]) Descartes zegt in zijn brief aan Dinet: ze waren jaloersch op Regius, *Oeuvres de Descartes*, publiées par Charles Adam & Paul Tannery, sous les auspices du ministère de l'instruction publique, Paris 1897—1905, t. VII, p. 583 (ik haal dit werk verder aan als: *Oeuvres*); het *Testimonium Academiae Ultraiectinae* vóór de *Narr. hist* ontkent die jaloezie.

[2]) *Admiranda methodus novae philosophiae Renati des Cartes*, Ultraj. 1634, p. 6 sq. van de praefatio.

men werkelijk, dat dit zou geschied zijn en dus Voetius principiëel hem gevaarlijk schijnende meeningen zou getolereerd hebben, alleen omdat een man van aangename manieren ze voordroeg? Om deze opvattingen te verdedigen, plaatst men dan tegenover elkaar Renerius en Regius [1]). Ik vermeld hier enkele uitingen, de andere zijn geheel in denzelfden geest [2]): „Had Renerius altijd getracht met ernst en waardigheid de rechten van het eigen-onderzoek tegenover het gezag der overlevering te handhaven; Regius verzuimde nooit de traditie der school in een bespottelijk daglicht te stellen, en, waar hij kon, hare zwakke zijden overmoedig aan te tasten. Werd Renerius bij zijne gehechtheid aan den Franschen wijsgeer allereerst door liefde tot de waarheid gedreven; Regius zocht niet onduidelijk diens vertrouwelijken omgang, ten einde zich aan de Stichtsche akademie te kunnen staande houden en door zijne bescherming eenige vergoeding te erlangen voor den steun, hem in Renerius ontvallen. Had de Leidsche gouverneur [3]) door echte welwillendheid en nederigen eenvoud de achting zijner ambtgenooten weten te winnen; Regius kende voor zijn gedrag slechts twee uitersten: hij was óf kruipend onderdanig óf schaamteloos overmoedig". Op geheel dezelfde wijze had Baillet vroeger het portret van Renerius en Regius naast elkaar gezet. Het ware te wenschen geweest, zegt hij[4]), dat Renerius aan Regius de methode van Descartes leerende, hem óók zijn bescheidenheid en voorzichtigheid had kunnen inspireeren, en deze zich met evenveel omzichtigheid had gedragen, toen hij van zijn kant het ondernam de leer van Descartes in zijn onderricht binnen te leiden. Ongetwijfeld zou hij daarmede veel onrust en onaangenaamheid aan M. Descartes bespaard hebben, dien hij overigens als zijn meester eerde, en hij zou zich van den vlek op zijn naam gevrijwaard hebben, toen hij na Descartes' dood tot ondank verviel.... Aan het eind van zijn boek bij de beoordeeling van den strijd aan de Stichtsche academie gedurende haar eerste levensjaren, handhaaft Duker dezelfde methode der tegenstellingen [5]): „De beste ver-

---

[1]) Baillet, *o. c.*; Burman, *Traj. erud.*; A. J. v. d. Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, Haarl. 1865, sub voce.

[2]) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 73.

[3]) Renerius was een tijd gouverneur geweest in Leiden.

[4]) *O. c.*, t. II, p. 21; vgl. t. I, p. 264.

[5]) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 176 vg.

ontschuldiging voor Voetius levert ons het gedrag van Regius, den doldriftigen leerling van Renerius. Heeft laatstgenoemde terecht begrepen, dat hij, om den nieuwen denkbeelden eene gunstige ontvangst te verzekeren, elken beslisten aanval op de school vermijden moest — Regius begint met terstond de algemeen gangbare begrippen openlijk te veroordeelen en heftig uit te varen tegen de peripatetische philosophie. Heeft Renerius zich steeds beijverd, om zijne hoorders bekend te maken met het voortreffelijke in Aristoteles en, als bij uitzondering, hen te wijzen op diens verkeerde meeningen — Regius ontdekt bij zijne akademische lessen de schaduwzijde der oude wijsbegeerte, alléén om zich met het ingebeeld gezag der overlevering te vermaken en zoo der nieuwe philosophie verhoogden luister bij te zetten. Heeft Renerius vroeger, op bescheiden wijze en bezadigden toon, de resultaten voorgestaan van het zelfstandig onderzoek — Regius verkondigt in vermetele taal en paradoxen vorm, al wat vreemd is en ongehoord, zonder om het oordeel van wien ook zich in het minst te bekreunen. De reden van dit verschil tusschen leermeester en leerling valt niet moeilijk aan te geven. Werd de eerste bezield door zuivere liefde tot de waarheid en vurige begeerte naar kennis, de laatste wordt beheerscht door overgroote nieuwigheids-zucht en onbegrensden lust tot het zonderlinge. Het streven van Renerius bevordert de wetenschap, terwijl dat van Regius haar belemmert".

Ik aarzel niet om de juistheid van deze vergelijkingen voor een zeer groot deel te ontkennen, en ontken dus ook de gevolgtrekkingen er uit voor de waarde van Regius' persoonlijkheid. Al dadelijk lijkt het mij bezwaarlijk om Renerius en Regius naast elkander te zetten, wijl wij van den eerstgenoemde veel te weinig weten. Geschreven heeft hij ongeveer niets. De Utrechtsche universiteits-bibliotheek bezit van hem niet anders dan zijn toespraak bij de inwijding der Illustre School in 1634 [1]). Dat beteekent dus zeer weinig. Daarbij komt, dat hij drie jaar professor in Utrecht was, eer het eerste werk van Descartes, zijn „Essais", gedrukt werd. Dààruit kon Voetius de draagwijdte van diens ideeën eerst meten, en ook het gevaar inzien

[1]) *Ill. gymnasii Ultrajectini inauguratio una cum orationibus inauguralibus. Joa. Niportii; Gisb. Voetii; Ant. Matthaei; Ant. Aemilii; Justi Liraei; Hen. Renerii. Acc.... poemata*, Ultraj. 1634.

van de verkondiging ervan aan de jonge academie. Eer hij echter Renerius onder vuur kon nemen, stierf deze (Maart 1639). Men mag toch iemand niet gaan roemen, omdat hij juist als 't gevaar zijner leeringen zal gaan blijken, door den dood wordt weggenomen? Laat men toch niet meenen, dat, gesteld het geval dat Renerius in 't leven ware gebleven, Voetius hem ongemoeid zou hebben gelaten en niet dezelfde felle rol zou hebben gespeeld tegen hem als tegen Regius. In zijn „Oratio funebris" op Renerius noemde Aemilius hem den leerling van Descartes, den Archimedes onzer eeuw...., den vertrouwde der natuur, den machtigen Hercules, den Ulysses, den Dedalus [1]). Is dat een meester, wiens leerling een aristotelicus met rust zou hebben gelaten? En waarlijk, Renerius was een aanhankelijk volgeling. Altijd, zegt hij, zal Descartes mij zijn mijn licht, mijn zon, mijn God. Terwijl deze zijnerzijds die vereering ook beantwoordde. Op 't hooren van zijn sterven schrijft Descartes aan Mersennus over „mon bon amy Mr Renery, qui mourust ce caresme" [2]). Dan meen ik ook, dat men bij de beoordeeling van Regius' optreden meer in rekening moet brengen de strijdwijze zijner tegenstanders. Voetius liet geen gelegenheid voorbijgaan om Descartes voor atheïst uit te maken. „Is de teleurstelling van Voetius dus grievend (over Regius' optreden) en bitter, onverzoenlijk en hevig is ook van nu aan zijn haat jegens Regius en diens paradoxe stellingen". „Slinks, onvruchtbaar en machteloos is de polemiek, onder de leiding van den Rector (Voetius) aangewend tegen Regius en de verdachte philosophie. Studenten in de godgeleerdheid worden nu eens als verspieders door hem afgezonden naar de gehoorzaal van Regius, om den professor theologiae te berichten, in hoeverre deze de gevoelens volgt der school, en dan weder als handlangers door hem gebezigd om den ambtgenoot bij het verdedigen zijner theses te bemoeilijken. Als Regius, ter oorzake van zijne 'Responsio', door den Rector Magnificus bij den senaat wordt aangeklaagd, onthoudt men hem de gelegenheid, om voor dit lichaam zich te verantwoorden, en hem wordt geene zitting in die vergadering gegeven. In plaats van met open vizier den professor medicinae te bestrijden, en beginsel tegenover beginsel — schoolgezag tegen-

1) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 22.
2) In een brief van 27. 8. 1639; *Oeuvres*, t. II, p. 570.

over eigen-onderzoek — te stellen, valt Voetius den hoogleeraar aan wegens eene onjuist gekozen term.... In plaats van geldige redenen en onwederlegbare gronden voor zijne meening bij te brengen, komt de gansche polemiek van Voetius eigenlijk neer op de beschuldiging, 'dat Regius het hoofd ronddraait als de molen van Jutphaas'' [1]). Mag men onderstellen, dat iemand, die op dergelijke manier wordt aangevallen, lief en vriendelijk blijft? Kan men welwillende bespreking op college verwachten, als men spionnen van zijn tegenstander onder zijn gehoor ziet? Ik acht Regius inderdaad een wetenschappelijk man te zijn geweest, maar vergeef hem een driftig uitvallen, als men van hem zegt, dat hij medicus heet, zonder ooit gepractiseerd te hebben, en evenals Descartes zelf, alleen door phantastische proeven, zonder voldoende waarnemingen, op de volmaking aller wetenschappen afgaat [2]). Ik zie tegen Voetius op, maar ontveins mij niet, dat hij, als 't er op aan kwam een tegenstander onschadelijk te maken, zeer onedele wapenen dorst te gebruiken [3]). Daarmee lokte hij een persoonlijk getwist uit, in plaats van een geargumenteerde weerlegging. Ik wil Regius niet tot vlekkeloos martelaar maken; dat was hij niet. Hij was een dikwijls onbesuisde, impulsieve natuur. Maar billijkheid eischt ons niet langer de smetten, door lang niet onberispelijke [4]) vijanden hem aangewreven, aan zijn nagedachtenis te laten.

Heel vreemd en onwaarschijnlijk lijkt het mij ook, dat iemand van de statuur, als Duker en zijn voorgangers ons die van Regius toonen, tòch door hen een wetenschappelijk man wordt genoemd, iemand die „in vermetele taal en paradoxen vorm, al wat vreemd is zich in het minst te bekreunen", die „heftig uitvaart tegen de peripatetische philosophie". Bekreunt Regius zich om niemands oordeel? Dat leert ons zijn briefwisseling met Descartes anders. Hij volgt diens raad, maar... en dàt pleit voor zijn wetenschap-

---

[1]) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 177 vg.

[2]) Zooals de *Admir. Meth.*, p. 113 lastert.

[3]) Voetius tolereerde, dat men Regius noemde: „naäper van den leugenachtigen Franschman, nog leugenachtiger dan deze"; Burman, .*Traj. erud.*, p. 290.

[4]) Het fel anti-voetiaansch pamflet *Pedis et pediculi dialogus; destinatus uberiori explicationi primi illius folii quod nuper in prodromum grandioris operis emisit hinc inde Paulus Voetius famosissimus ac celeberrimus professor Ultrajectinus ad Patientiam Maresii.* Altera editio priori emendatior, per H. K. jur. cons. Iuxta exemplar editum Hagae-Comitis, typis Isaaci Burchornii, 1646, zegt p. 19: de Hollandsche taal is de alleroudste, van óns oude woord Rekel toch stamt het Hebreeuwsche Regel, d. i. Voet!

pelijk karakter, waar 't hem duidelijk is, dat tusschen den grooten Franschman en hem een principiëele klove zich opent, daar aarzelt hij niet de waarheid boven Descartes' gunst te stellen. Descartes zelf beschrijft ons Regius in dit tijdperk als „ce savant, peu timide assurément, mais plein de déférence et de respect pour les magistrats de sa ville natale" [1]). Toen dr. Primirosius tegen Regius' theses pro-Harvey een „boeksken, rijk aan lastertaal en smaadredenen" [2]) schreef, stelde Regius eerst een antwoord op in gelijken toon. Op raad ecter van Descartes schrapte hij de scherpe uitdrukkingen [3]). Is dat iemand, die zich om niemands oordeel bekreunt? Duker meent, dat Regius slechts twee uitersten kende voor zijn gedrag, of kruiperig onderdanig of schaamteloos overmoedig [4]). Wat Duker kruiperig noemt, komt mij voor te zijn: poging om den gevaarlijken vijand Voetius niet noodeloos te tarten. Zoo niet, dan is Descartes ook kruiperig onderdanig, als hij zijn vriend Regius raadt Voetius in vriendelijken vorm te antwoorden, ja hem zelfs éloges voorschrijft [5]). Regius zelf noemde als de meest algemeene wet der hygiëne, dat het juiste midden het veiligste is; alle overdrijving is der natuur vijandig [6]). Dat schrijft hij die slechts bij uitersten zou geleefd hebben! Neen, bij de lezing van Regius' werken, zijn wijsgeerige en zijn medische, viel mij juist op zijn rustig, wetenschappelijk betoog zonder omhaal van citaten. Zou dus al dat spreken over dat paradoxe in zijn uitingen verzonnen zijn? Ook dit is niet het geval. Regius was inderdaad, we zagen 't aan zijn optreden in Naarden, spoedig boos; zijn vriend Descartes merkte dit ook op [7]), evengoed als zijn neiging om door te draven [8]). Zijn eigenzinnigheid bleek op zijn colleges, die hij zeer ijverig gaf, zelfs al waren er ongeveer

---

1) In zijn Epistola ad celeberrimum virum Gisbertum Voetium, *Oeuvres de Descartes*, éd. Cousin, Paris 1824, t. XI, p. 30; zie *Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 30.

2) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 80.

3) Ik doel op Jacobi Primirosii *Animadversiones adversus theses, quas pro circulatione sanguinis in academia Ultrajectina Regius disputandas proposuerat*, Lugd. Bat. 1640; en op Henrici Regii medicinae doctoris et professoris *Spongia qua eluuntur sordes animadversionum, quas Jacobus Primirosius, doctor medicus adversus theses pro circulatione sanguinis in academia Ultrajectina disputatas nuper edidit*, Lugd. Bat. 1640.

4) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 73.

5) *Oeuvres*, t. III, p. 491 suiv.

6) Henrici Regii Ultrajectini *Fundamenta Medica*. Ultraj., apud Theodorum Ackersdycium, Anno CIƆIƆCXLVII, p. 120.

7) Zie *Oeuvres*, t. III, p. 461.

8) *Ibidem*, t. III, p. 445, 463. Baillet, de zeer tegen Regius geporteerde, spreekt van zijn „zéle inconsidéré"; *o. c.*, t. II, p. 144.

geen auditores meer, doch waarbij hij niet kon velen, dat andere meeningen dan de zijne golden, en slechts zijn eigen boeken mochten gebruikt worden [1]).

Waaraan is het nu toe te schrijven, dat alle schrijvers over Regius juist zijn ongunstige eigenschappen eenzijdig naar voren brengen? De beantwoording van deze vraag lijkt mij belangrijk, omdat het een zwakke plaats aanduidt in de tot dusverre gevolgde beschrijving van de eerste lustra der Utrechtsche alma-mater. De fout schuilt vooreerst in de te groote waarde toegekend aan de „Narratio historica", die ons deze jaren weergeeft. Zij is geheel in voetiaanschen, anti-cartesiaanschen geest geschreven. Daarom heeft de historicus den plicht elke harer appreciaties met zeer groote voorzichtigheid te meten. Ik meen, dat Duker, de anders zoo behoedzame beoordeelaar van zijn litteraire bronnen, zich door de antipathie der „Narratio" tegen Regius heeft laten meeslepen. Dat prijzen van de gematigdheid van den dooden Renerius had geen ander doel dan om den levenden Regius onmogelijk te maken. In de tweede plaats moeten wij in rekening brengen, dat Regius tusschen twee groepen tegenstanders stond. De aristotelici verwierpen hem om zijn neologie. Daardoor is het bronnen-materiaal, dat wij hun danken, van anti-regiaanschen geest vervuld. Zij konden hem niet verdragen, omdat hij cartesiaansch was. De bronnen, die wij aan Descartes c.s. danken, zijn echter evenmin betrouwbaar. Immers zij hadden Regius als afvallige uitgeworpen. Zoo krijgen wij dus twee heftige vijanden Voetius en Descartes, die overeenstemmen in gemeenschappelijken afkeer tegen Regius, voor den één belager van Aristoteles, voor den ander eigenzinnig betweter. Ook hier heeft m.i. Duker zich laten meevoeren op een dwaalspoor. Hij schrijft [2]): „Wanneer dus Regius zich vermeet, tegenover de Roomsch Katholieke leer staande te houden, dat 's menschen geest drievoudig is, en hij uit de Schrift poogt te bewijzen, dat de ziel afgescheiden kan worden gedacht van het lichaam, verkoelt ook de vriendschap van Descartes voor den leerling, die het waagt verder te gaan dan zijn leermeester, en waar de professor medicinae ophoudt copiist te wezen van den uitheemschen wijsgeer, daar acht deze zich geroepen, het geletterd publiek te berichten,

---

[1]) „Excussis ex eorum manibus omnium aliorum scriptis"! Graevius, *o. c.*, p. 18.
[2]) *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 203 vg.

dat hij de stellingen van Regius niet langer als de zijne wil aanmerken". Men ziet: voor Duker is Regius enkel leerling van Descartes, heeft alles aan hem te danken; houdt hij op copiist te zijn, dan waagt hij zich op gevaarlijk spoor. Geheel ten onrechte. Toen Regius in 1638 met Descartes in aanraking kwam, was hij een man in de volle rijpheid van ontwikkeling; zijn psychologie en daarmee in overeenstemming zijn theologie had een vasten vorm, die door de aanraking werd bevestigd, niet echter daardoor ontstond. En niet de afwijking van Descartes is zijn kwade kant, integendeel, zij bewijst de onafhankelijkheid van zijn persoonlijkheid, die alléén dorst te staan, alléén tegen de aristotelici, en óók alleen tegen den wassenden stroom van cartesianen die slechts dorsten zweren bij de woorden huns meesters. Het feit, dat Voetius en Baillet zich voortdurend in ongunstigen zin over Regius uitlaten, heeft ook latere biographen verleid ongunstig over hem te oordeelen. Dit oordeel berustte niet op objectieve kennis van Regius als philosooph, doch op het niet kunnen verkroppen, dat hij een eigen meening had verkondigd. Hoe onjuist is dus de teekening van Regius als ware hij een man, die „allen studie-lust dooft, zoodat er reden bestaat om te vreezen, dat barbaarschheid en onkunde op nieuw zullen heerschen aan akademieën, waar de talen ter nauwernood beoefenaars vinden, de ijver voor geschiedenis, dichtkunde en welsprekendheid verflauwt, de studie der logica en der metaphysica kwijnt, de schoolsche auteurs niet meer ter hand genomen en hunne termen niet langer verstaan worden, door toedoen van hen, die alleen meenen wijs te zijn"[1]). Tegen Duker in zeg ik: ongetwijfeld wordt zoo de leermeester Descartes naar den leerling Regius geheel scheef beoordeeld.

In het voetspoor van Dukers proefschrift speelt ook prof. P. de Jong[2]) Renerius tegen Regius uit en noemt den eerste „den beminnelijken en bescheiden geleerde". Prof. G. J. Loncq doet hetzelfde[3]). Toen nu Duker in de voorrede van zijn standaardwerk over Gisbertus Voetius schreef, dat hem bij

---

[1]) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 187.

[2]) *De strijd voor de vrijheid der academie, gedurende de eerste vijftig jaren van haar bestaan, door de stedelijke regeering tegen de kerk gevoerd*, Utr. 1881, blz. 18.

[3]) *Histor. schets*, blz. 92; evenzoo dr. J. Bohatec, *Die cartesianische Scholastik in der Philosophie und reformierten Dogmatik des 17. Jahrhunderts.*, Leipz. 1912, T. I, S. 41: „die blinde Sucht (von Regius) gegen alles, was die alte Philosophie lehrte, zu protestieren".

nader studie menige trek in diens beeltenis anders voorkwam dan toen hij in zijn jonge jaren zijn „Schoolgezag en eigen-onderzoek" schreef, mocht ik hopen, dat dit woord ook voor Regius zou gelden. Inderdaad schrapt hij die vele denigreerende epitheta over Regius [1]), die zijn dissertatie wel tot prikkelende, doch niet tot historisch juiste lectuur maken. Blijven staan echter is deze opmerking [2]): „Rekening houdende met Regius' onverpoosd jacht maken op paradoxen, laat zich begrijpen wat Burman, 'Traj. erud.', p. 290 bericht: 'libellis famosis in vulgum sparsis ipsi (scil. Regio) exprobatum est ei caput circumagi ad instar molae Jutphasiensis'". Duker teekent daarbij aan: „vgl. Admir. Meth., p. 138". Deze aanteekening is evenwel van geener waarde, wijl de aangehaalde plaats uit de „Admir. Meth." daar wel 't over den uit deze historie historisch geworden Jutphaasschen molen heeft, doch nièt in verband met Regius. En dan, wie Regius' werken leest (ik vermoed haast, dat Duker 't niet deed), krijgt allerminst den indruk, dat hij „onverpoosd jacht maakt op paradoxen". Maar erger is, dat in dit monumentale werk de verhouding van Regius tot Descartes wordt afgehandeld in één noot [3]), waarbij wat een belangrijk philosophisch proces is, met den Franschen slag wordt afgehandeld, op deze manier: „eerst was Descartes Regius toegenegen; bij voortgezette kennismaking heeft nochtans Descartes zijn oordeel over Regius in niet geringe mate gewijzigd". En dan wordt naast elkaar gezet het bekende citaat uit Descartes' brief aan pater Dinet van 1642: „(Regius) doctor quidam medicinae, vir acerrimi ac perspicacissimi ingenii" [4]), èn een aanhaling uit een brief van Descartes aan Elisabeth van de Paltz, de oudste dochter van Frederik, den winterkoning van Boheme, van Maart 1647: „Ie ne scay ce que ie puis auoir écrit à vostre Altesse, touchant le liure de Regius [5]), qui vous donne occasion de vouloir scauoir ce que i'y ay obserué... Il ne contient rien, touchant la physique, sinon mes assertions mises en mauuais ordre et sans leurs vrayes preuues, en sorte qu'elles paroissent paradoxes, et que ce qui est mis au commencement ne peut estre prouué que par ce qui est vers la fin.

---

[1]) *Gisb. Voetius*, dl. II, hoofst. 3.
[2]) *Aldaar*, blz. 139, 150.
[3]) *A.w.*, dl. II, blz. 141 noot 4.
[4]) *Oeuvres*, t. VII, p. 582 suiv.
[5]) N.l. zijn *Fundamenta Physices*, 1646.

Il n'y a inséré presque rien du tout qui soit de luy, et peu de choses de ce que ien'ay point fait imprimer... Et toutesfois, il n'a pas entendu ce qu'il écriuoit; car il en a obmis le principal, qui est que les esprits animaux qui coulent du cerueau dans les muscles, ne peuuent retourner par les mesmes conduits par où ils viennent, sans laquelle obseruation tout ce qu'il a écrit ne vaut rien; et pource qu'il n'auoit pas ma figure, il en a fait une qui monstre clairement son ignorance". Het komt mij ongeoorloofd voor, Regius op deze wijze zonder nadere toelichting te disqualificeeren, door twee uitingen naast elkander te zetten, de eene van 1642, de andere vijf jaren later, in welk tijdperk twee zelfstandige wijsgeeren de degens met elkander hadden gekruist om, toen de breuk onheelbaar bleek, voor goed uiteen te gaan.

Als het bewijs bij uitnemendheid voor Regius' „schaamteloozen overmoed" geldt bij al zijn beoordeelaars 't volgende. Den 9en Juli 1639 zou de doctorandus Schuyl promoveeren in de philosophie onder Renerius' opvolger, den aristotelicus Senguerdius. Toen Schuyl in 't nauw gebracht werd door een opponent, nam zijn promotor Senguerdius zelf 't woord en viel den opponent aan. Hierop werd Regius driftig en ging onvervaard tegen Schuyls, d. i. Senguerdius', theses in [1]). Allen, die 't hoorden, heet het dan, waren gebelgd over Regius' optreden. Ook hier, en werkelijk niet uit de bevooroordeelde neiging om Regius van elken blaam schoon te wasschen, moet ik van een afwijkend inzicht zijn. Senguerdius toch, in 1610 geboren, was veel jonger dan Regius. Ze waren op denzelfden dag extra-ordinarius geworden, een week na elkaar tot gewoon hoogleeraar benoemd. Er was dus geen enkel motief aanwezig, waarom Regius bijzonder tegen dezen collega moest opzien. Tenzij... op dien 9en Juli als tegen den praeses. Maar is er jammerlijker leider bij een debat denkbaar dan een, die, als hij ziet, dat iemand, die de privé-meeningen van den voorzitter verdedigt en er niet uit kan komen, zèlf 't woord neemt? En dàt deed Senguerdius. Ik vind het volmaakt begrijpelijk, dat Regius daarover uitviel. Niet bij hèm lag de schuld, maar bij Senguerdius. Ook hier hebben de schrijvers [2]) over dit feit zich door Voetius op een dwaalspoor laten leiden. En voorzeker, 't was voor dezen gemakkelijker zich gebelgd te

[1]) *Narr. hist.*, p. 14.
[2]) Zélfs Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 142 vg.

toonen over een gebeurtenis, die niet meer waard is dan de stok, waarmede de hond geslagen moet worden, dan om de principes in hun gevaarlijkheid aan te toonen. Dit laatste zat er aldoor achter, dat wist Voetius zeer wel; maar zijn intuïtie in wetenschappelijken logischen vorm gieten kon hij niet. Daarom gaat hij 't werpen over den boeg van een dispuut-conflict. Op dezelfde wijze probeerde men Descartes' nieuwe methode af te maken door de chronique scandaleuse van zijn leven te lichten. Deze strijdwijze is oud en beproefd!

Hier komt nog tweeërlei bij. Florentius Schuyl is later aanhanger van Descartes geworden. Is het dus niet zeer mogelijk, dat Regius reeds bij diens promotie merkte, dat het vuur, waarmede Schuyl de scholastieke methode verdedigde, niet evenredig was aan zijn innerlijke verzekerdheid van haar waarheid? En verder: ieder weet toch, dat de disputen aan de academieën destijds geen kweekplaats der wellevendheidsconst waren. Anna Maria van Schurman, die in ditzelfde tijdvak van uit een loge de disputen van Voetius bijwoonde, zei ervan: „Ten opzicht van de redenkavelende en verschil-verhandelende oefening (laat mij toe dat ik in een schoolzake, schoolse-spreekwijzen gebruike) zo richten zij menichmaal den duivel een aangenaam schouspel op, dewijl hij niet zelden voorzitter is in die twistredeneringen" [1]). Benthem, die in 1678 en 1695 ons vaderland bereisde, viel dat luidruchtig beoefenen van de wetenschap hier ook op en zegt er van [2]): „de wijze van disputeeren bevalt mij ook niet zeer, want het gaat daarbij eenvoudig verward toe. Wel worden sommigen tot geregelde oppositie uitgenoodigd, maar slechts voor het onverhoopte geval, dat zich overigens geen opponenten op zouden doen. Het staat dus ieder vrij te opponeeren. Dan ziet men de oogen uit, want wel tien en nog meer staan tegelijk op en spreken allen tegelijk. Wie de meest drieste is en den langsten adem heeft, zoodat hij met schreeuwen de anderen vermoeien kan, die blijft alleen over en opponeert. Heeft hij zijn argumenten ten einde gebracht, dan begint het tumult opnieuw; want ofschoon de praeses hen toespreekt, slaat men daar weinig acht op, zooals dan ook de Hollanders in 't algemeen weinig eerbied voor hun

[1]) P. 51 van haar *Eucleria*; zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 197 noot. Vgl. ook Jonckbloet, *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen*, blz. 315.

[2]) H. L. Benthem, *Holländischer Kirch-und Schulenstaat*, Frankfurt und Leipz. 1698, Th. II, c. 1, § 29.

professoren toonen". Verdere aanhalingen geven over de incidenten bij het disputeeren ware overbodig, 't is reeds zoo vaak gedaan [1]). Het gebeurde op den 9den Juli 1639 was als zoodanig dus onbelangrijk, zeker nièt het bewijs van Regius ',,schaamteloozen overmoed". Slechts de achtergrond der beginselverschillen is belangrijk.

Een nieuwe aanleiding tot wrijving was de verdediging door Regius van Harvey's theorie. Ook dat was contrabande, zooals zoo dikwijls een nieuwe wetenschappelijke overtuiging eerst bij de conservatieve mannen van de school verdacht is, om ten slotte, als haar evidentie blijkt, aanvaard te worden. Ieder neemt nu Harvey's hypothese over de hartswerking aan, en men heeft zelfs groote moeite om zich duidelijk voor den geest te brengen de verwarde wijze, waarop zijn tegenstanders zich den bloedsomloop dachten. Maar Regius mocht de nieuwe zienswijze niet verdedigen. Nu werd zijn belofte om de „recepta medicina" te ontzien tegen hem uitgespeeld. Het had dus heel wat voeten in de aard, eer Regius den 10en Juni 1640 stellingen pro-Harvey kon laten verdedigen [2]). Primirosius, een medicus uit Hull, nam den handschoen op [3]) tegen Regius. Deze antwoordde eerst stekelig, aan Primirosius loon naar werken willende geven, maar op raad van Descartes verzachtte hij den toon van het geschrift, waarmede hij de smetten van Primirosius trachtte weg te wisschen. Eerst in 1644 gaf deze tegen Regius' „Spons" een tegengif in 't licht [4]). Hier in Hull, schrijft hij in het „Ad Lectorem", kwam dat vergiftige geschrift van Regius mij pas zeer laat in handen,... en mijn manuscript werd door mijn Londenschen uitgever naar een Hollandschen drukker gezonden, ... doch het schip viel een

---

[1]) Dr. A. v. d. Flier, *Specimen historico-theologicum de Johanne Coccejo anti-scholastico*, Traj. ad Rhen. 1859., p. 21 sq. wijst op Amama's *Oratio de barbarie, Walaeus' Oratio de studii theol. institutione, Coccejus' Prolegomena in epp. ad Thess.* § 7. Ik geef nog uit een pamflet van den voetiaan Dr. Leonardus Ryssenius, *Doot-Stuypen der Cartesianen En Coccecjanen, Vertoont in Twee Boeken, Het eene ghenaemt Laster — en Scheur-sucht, van Eubulus Philometor*; *het andere van Petrus Allinga beyde tegen Leonardus Ryssenius*, Utr. 1676: „Jae het gene ghy (n.l. de cartesianen) met redenen niet kond verdedigen, dat doet ghy met stampen, boonen smijten, hoorn-blasen, soo niet met vuyst- en stokslagen" (2e Voorrede).

[2]) Ik ga er hier niet verder op in, daar ik dan slechts de door mij genoemde bronnen zou herhalen.

[3]) Door de uitgave van de reeds genoemde *Animadversiones*, 1640.

[4]) Jacobi Primirosii doctoris medici *Antidotum adversus Henrici Regii Ultrajectensis medicinae professoris venenatam spongiam, sive vindiciae animadversionum*, Lugd. Bat. 1644.

Duinkerker kaper in handen en zoo gingen mijn libelli verloren [1]). Toen het in 1644 verscheen, kon 't geen sterveling in Holland meer belang inboezemen. Het rust sinds eeuwen bij Regius' pamfletten gebonden, door de ironie der geschiedenis vereenigd, in de Leidsche Bibliotheek.

Den 23en Maart 1641 werd Voetius rector-magnificus [2]). Onmiddellijk ging Regius hem gelukwenschen en las hem een schema van zijn physiologie voor, vragende, of deze kon worden uitgegeven zonder letsel voor de theologie [3]). Duker maakt daar, m.i. ten onrechte, van, dat Regius dit „onderdanig, ja eenigszins kruipend" deed en vleitaal gebruikte [4]). Vleitaal zou 't geweest zijn, als Regius over zijn denkbeelden had gezwegen en enkel complimenten had gemaakt. Maar wèl blijkt ook hier weer, wat men bij Descartes evenzoo merkt, hoe halfslachtig Regius en ook Voetius waren, hoe onbewust van de klove tusschen de nieuwe philosophie en de scholastieke theologie. Voetius toch gaf Regius verlof theses te laten verdedigen, behoudens paradoxismen en respect voor de oude geneeskunst. Deze beloofde hem de stellingen vooraf ter correctie toe te zenden. Men ziet: aan beide zijden principiëele onbewustheid, èn intuïtief vermoeden van diepgaand verschil.

Het geheele jaar 1641 werd er aan de Utrechtsche academie voor en tegen de nieuwe hypothese aangaande de hartswerking gedisputeerd. De oude school verdedigde de ons zeker vreemde stelling: de natuurlijke bloedsomloop bestaat niet. Een ernstige moeilijkheid verwekte een dispuut van Regius op den 8en December 1641. Ingewikkelder werd het door formeele fouten: Regius had verzuimd ze den rector-magnificus van te voren ter inzage te zenden èn om ze zelf nauwkeurig vooraf in te zien. Beide is menschelijk, dus ook bij een professor mogelijk. Zoo sloop er een stelling binnen, die groote opschudding verwekte: „Uit de ver-

---

1) *Oeuvres*, t. III, p. 542, schrijft Descartes, Maart 1642, aan Mersennus: ik zou wel zelf naar Frankrijk komen, „mais la mer et les Dunkerquois rendent maintenant le passage trop difficile & trop perilleux".

2) *Narr. hist.*, p. 16: „onder zijn rectoraat is later deze nieuwe philosophie begraven". 't Spreekwoord zegt: de wensch is de vader der gedachte. — Descartes beschrijft de gebeurtenissen tijdens Voetius' rectoraat in zijn brief aan P. Dinet van 1642, *Oeuvres*, t. VII, p. 582 suivv.

3) *Narr. hist.*, p. 16 sq.

4) *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 86.

eeniging van ziel en lichaam ontstaat niet een wezenlijke, maar een toevallige verbinding" [1]). Daar vatte Voetius vuur op, hij liet bij een dispuut [2]) verdedigen, dat die 9e these van Regius aanstootelijk en ongerijmd was. Hij voegde er bij een stelling tegen de Kepplersche hypothese omtrent de draaiing der aarde, als zijnde in strijd met de Heilige Schrift, en met de resultaten, tot hiertoe door het wijsgeerig onderzoek verkregen; en ten derde liet hij verdedigen, dat de wijsbegeerte, die de substantiëele vormen der dingen verwerpt, tegelijk met hun bijzondere en specifieke eigenschappen, geenszins strookt met de Mozaïsche natuurkennis, gevaarlijk is, omdat zij overhelt tot scepticisme, en geschikt om ons geloof aan de drieëenheid, de menschwording van Christus, enz. te ondermijnen.

Regius begreep, dat door zulke stellingen zijn positie aan de Stichtsche academie ernstig werd bedreigd en wist van Burgemeester Van der Hoolck, een vriend van Descartes, gedaan te krijgen, dat Voetius deze stellingen slechts als zijn eigene en niet als het gevoelen der gansche theologische faculteit [3]) mocht laten verdedigen, en dat de namen van Descartes en Regius er uit zouden worden verwijderd. Merkwaardig als uiting van oprechte onbewustheid is, dat Regius in die dagen aan Voetius' collega's Carolus Dematius en Meinh. Schotanus nog eens kwam verzekeren, dat hij allerminst de theologie wilde schaden of er zich mee inlaten. Merkwaardig, immers met „theologie" kan hij niet anders bedoeld hebben dan de op aristotelischen grond beoefende. Streed zijn wijsbegeerte, zijn natuur-philosophie daar niet mee? Ik noem een paar stellingen, die in dat driedaagsch tournooi door Voetius' leerling Lambertus van den Waterlaet werden te berde gebracht: „De draaiing der aarde strijdt 1e tegen de Heilige Schrift en 2e tegen de rede. 't Eerste blijkt uit de texten Jozua 10: 12 vgg., Prediker 1: 4 vgg., Psalm 19: 5 vgg. Het onredelijke blijkt aldus: draaide de aarde, dan zou een gewicht loodrecht in de lucht geworpen, niet op dezelfde plaats neerkomen, daar toch onderhand de aarde verder ware doorgedraaid. Een kogel van het oosten naar het westen vliegende, zou tegengehouden worden

---

[1]) Non fit unum per se, sed per accidens. Zie *Narr. hist.*, p. 22 sq.

[2]) 18, 23, 24 December 1641.

[3]) De oorspronkelijke titel was: „Corollaria admonitoria, ex auctoritate S. S. Facultatis Theologiae", zie *Narr. hist.*, p. 25 sqq.

door de lucht. Huizen en grond, althans 't bovengedeelte, zeeën, stroomen zouden uiteen vliegen door een zoo snelle wenteling, die per uur 225 Duitsche mijl aflegt. Een schip zou van het westen naar het oosten sneller varen dan omgekeerd. De argumenten voor de draaiing der aarde zijn dus op grond van Schrift en physica belachelijk, zoo besluit Voetius[1]).

Het dispuut eindigde daags voor Kerstmis 1641 zeer abrupt, doordat Voetius er plotseling een eind aan maakte met de opmerking, dat zij, die ontevreden met de oude philosophie een nieuwe van Descartes verwachten, den Joden gelijk zijn, die nog steeds uitzien naar hun Elias om hen in alle waarheid te leiden. In plaats van verder, door redetwisten, zijn meening te verdedigen, besloot Regius nu zich schriftelijk te verantwoorden. Reeds in Januari '42 had hij een „Responsio" gereed. Noch Van der Hoolck, noch Descartes waren er mee ingenomen. Zij begrepen, dat Regius' impulsief optreden aan de zaak èn aan de academie beide kwaad zou doen. In elk geval ried Descartes, aan wien het handschrift van de „Responsio" was toegezonden, alle scherpe woorden er in te schrappen. In een zeer uitvoerigen brief gaf hij Regius een model van antwoord aan Voetius, en ried vóór de uitgave eerst nog advies te vragen aan schepen De Leeuw en prof. Aemilius. Regius hield zich stipt aan den raad van Descartes, zóózeer dat, toen, nadat Aemilius nog maar nauwelijks de uitgave had goedgekeurd, in Februari '42 de „Responsio seu Notae in Appendicem ad corolloria Theologico-Philosophica"[2]) verscheen, menigeen het hield voor een geschrift van Descartes zelf. Zoo schrijft Constantijn Huygens den 5en Maart '42 aan C. Barlaeus: „Cl. Vicofortius stuurt u het antwoord van Descartes, op Voetij stellingen, uitgegeven onder den naam van Regius" [3]). Een maand daarna [4]) weet Huygens nog niet beter en schrijft hij aan Mersennus over „la deffence de M. Descartes, soubs le nom de Regius, contre Voetius".

Deze laatste liet zich begrijpelijkerwijze door de vleiende betitelingen in de „Responsio" niet verteederen. Den 18en Februari

[1]) *Narr. hist.*, p. 51.
[2]) Het pamflet is tot dusverre niet te vinden. Zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 153[4]. *Admir. Meth.*, praef. p. 46—49 drukt er een stuk van af, waaruit blijkt, hoe zeer Regius zich aan Descartes' aanwijzingen had gehouden. Vgl. *Oeuvres*, t. VII, p. 588.
[3]) *Briefwisseling van Constantijn Huygens*, uitgave dr. J. A. Worp, Den Haag 1911 vgg., dl. III, blz. 270.
[4]) *A. w.*, dl. III, blz. 277 (7 April 1642). Vreemd is, dat ook dr. Worp in het register Regius noemt: „een pseudonym van Descartes".

riep hij den senaat bijeen en beklaagde zich over het boekje, dat opzettelijk hem smaadde, en met hem de eer van al de professoren. Het behoorde door de vroedschap op den index gezet te worden, want het was, zeide Voetius, zonder haar goedkeuring bij een katholiek gedrukt en door een remonstrant uitgegeven! Wat onbeduidende redeneeringen, zeggen wij nu, even onbeduidend als de meedeeling van den apostolischen vicaris De la Torre in 1656 naar Rome gezonden, dat er bij de inwijding van de Utrechtsche academie in 1636 roomsche zangers in den Dom zouden gezongen hebben [1]. De senaat liet zich door Voetius bepraten (Regius woonde de vergadering te dezer zake niet bij!) en klaagde bij de vroedschap over de „Responsio". Daarop werden 130 afdrukken in beslag genomen. Ik vermoed om de voetianen te kalmeeren. En 't gevolg, als bij ieder op den index gezet boek, was, dat men er zich dubbel voor interesseerde. Op aandrang van Voetius besloot de senaat [2]) verder bij den magistraat aan te vragen [3]) ook de overige exemplaren van het pamflet te doen ophalen, en dat er niet tegen de „fondamenten van de faculteyten ende wetenschappen, welcke in alle gereformeerde Academien geleert worden, ende met name der Philosophie, welcke in alle Academien aangenomen is" door de professoren geleerd zou worden, en deze verdachte stellingen aan de censuur van senaat en faculteit zouden onderworpen worden, „want uyt den sprinckel, wanneer die niet tijdtelick geblusschdt werde, ontstaet lichtelick een groot vyer". Een nog meer directe maatregel tegen Regius was het verzoek van den senaat, dat hem het geven der colleges in physica zou verboden worden, opdat men „de geheele saecke te beter buyten peryckel konde stellen", en dat de vroedschap aan mocht geven, „op wat forme ende wijse" de „Responsio" diende beantwoord te worden.

Het verdere verloop van deze zaak was, dat de vroedschap den 15en Maart 1642 aan Regius beval in 't vervolg alleen medische en botanische colleges geven, dus geen physische meer. De wond werd gebalsemd met deze woorden: „om Facultatem Medicam

---

[1]) Zie dr. W. P. C. Knuttel in de *Nederl. Spectator*, 1886, blz. 88 vg.. Ook *Admir. Meth.*, praef., p. 27 moet er dien bibliopola Remonstranticae professionis bijhalen. Wat zou Voetius ervan gezegd hebben, dat W. à Brakel voor zijn *Logika Latreia* slechts een roomschgezinden uitgever kon vinden? Zie A. IJpey, *Beknopte Letterkundige Geschiedenis der Systematische Godgeleerdheid*, Haarlem 1793—'98, dl. II, blz. 129.

[2]) Alle proff., behalve Regius, deden aan dit verzoek mede, dus óók de cartesiaansche Aemilius en Cyprianus Regneri. Zie mijn opmerking blz. 180, *hierachter*.

[3]) *Narr. hist.*, p. 54 sqq.

te meer voor te setten, ende te exorneren". Wat de „Responsio" betrof, moest de senaat „soodaenen oordeel geven op 't soetste, als haer E. tot minste laesie van syn E. (scil Regius') Naeme, ende tot meesten dienst ende reputatie van de Academie in conscientie bevinden sullen te behooren" [1]). Reeds den volgenden dag 16 Maart, stelde de senaat dat judicium [2]) over Regius' boekje op. Tot hun eer moet gezegd worden, dat nù, behalve de afwezige Regius, ook Aemilius en Regneri niet teekenden. De senaat keurde daarin allereerst af de polemiek tusschen professoren onderling en in het onderhavige geval bovendien den onbeschaamden toon tegen de aristotelici aangeslagen, b.v. dat deze jaloersch zouden zijn op het college-bezoek bij Regius, dat hun terminologie slechts met duisternis en nevelen zou vervuld zijn, en Regius' onderricht den studenten veel beter inzicht geeft dan de andere methode; vervolgens uitdrukkingen van hem als de volgende: al die armzalige dingen, b.v. 'formae substantiales' en 'qualitates reales' hebben geen ander nut dan om den geest der studenten te verblinden, en hun in plaats van die door u zoo aangeprezen geleerde onwetendheid, een andere trotsche onwetendheid op te dringen. Gevaarlijk in een man als Regius, die zelf op dit punt niet volkomen overtuigd was, klonk de bewering in de „Responsio", dat zij, die de substantiëele vormen verdedigen, gemakkelijk kunnen vervallen tot het denkbeeld, dat de ziel lichamelijk en sterfelijk is, ja zij kunnen zoo ver komen, dat zij atheïsten of beesten worden. Bepaald zachthandig greep Regius, ondanks de fluweelen termen, hem door Descartes voorgeschreven, zijn tegenstanders dus niet aan, en terecht maakte de senaat daar aanmerking op. Doch.... ten slotte gold dit den vorm en het persoonlijk element in Regius' optreden. Het principiëele verschil, dat vervolgens in het „Iudicium" wordt aangewezen, is zóó oppervlakkig geteekend, dat m.i. commentaar overbodig is. Aldus: dat zij verder die nieuwe philosophie verwerpen, ten eerste, wijl zij in tegenspraak is met de beginselen der oude, tot dusverre aan de hoogescholen steeds onderwezen en als de beste ter wereld aangemerkt; ten tweede, wijl zij de jongelingschap afkeerig maakt van de gewone en zuivere philosophie en haar verhindert tot een volkomen geestes-ontwikkeling te geraken; zich toch verlatende op deze verdachte wijsbe-

[1]) *Narr. hist.*, p. 63.
[2]) Afgedrukt in de *Narr. hist.*, p. 65 sqq.

geerte, zijn zij niet langer in staat de terminologie, aangenomen in de leerboeken en gevolgd door de professoren bij hun openbare lessen of dispuut-colleges, te begrijpen [1]); ten derde, wijl verschillende valsche en ongerijmde meeningen deels onmiddellijk uit haar volgen, deels door een onbezonnen jeugd uit haar kunnen worden afgeleid, welke alle strijden met de overige wetenschappen, inzonderheid met de rechtzinnige theologie.

Dienzelfden 16en Maart 1642 eindigde Voetius' eerste rectoraat, en was, naar zijn meening, of liever hoop, „de philosophie van Descartes, die den voorrang aan de nieuwe academie dacht te verkrijgen, naar veler meening door één senaatsbesluit en met de approbatie der achtbare vroedschap verbannen, om er door Gods genade nooit meer terug te komen" [2]). Even onhistorisch als deze opmerking is die van Burman in zijn „Trajectum eruditum" [3]), dat Regius zich van dezen tijd af van de philosophie onthield en zich geheel aan de medicijnen wijdde. Het vervolg van ons verhaal zal dit toonen.

§ 2. De jaren 1642—1672.

Duker verhaalde in zijn proefschrift het optreden van Regius alleen als inleiding. Zijn eigenlijke onderwerp was de strijd van Voetius met Descartes zèlf. Inderdaad na de eerste uitbarsting van het geschil gedurende Voetius' 1e rectoraat gaat de kamp tusschen deze beiden als de groote vertegenwoordigers van twee scholen, de aristotelisch-scholastieke en de nieuwe met haar onafhankelijk onderzoek, hoe gebonden dit laatste in werkelijkheid ook nog was door roomsch-katholiek kerkgezag en traditie. Toch loont het de moeite na te gaan of Regius, al onthield hij zich van openlijk duël met Voetius, inderdaad „zich geheel aan de medicijnen wijdde", dus of hij zijn philosophische onderzoekingen be-

---

[1]) Dit argument was niet zoo futiel als het lijkt. „Die Schärfe der Begriffsbildung und die Festigkeit ihrer Verkettung war für die Zeit der um ihre Existenz kämpfenden evangelischen Kirche zu Schutz und Trutz ebenso nothwendig, als die Präcision in der Analogie dieser Begriffe"; J. A. Dorner, *Geschichte der protestantischen Theologie, besonders in Deutschland*, München 1867, S. 453.

[2]) *Admir. Meth.*, praef., p. 7; Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 113.

[3]) *O. c.*, p. 290 sq. Van Voetius citeert Burman, *o. c.*, p. 414 nog een brief aan Daniël Heinsius, waarin Voet schrijft: „de Utrechtsche senaat heeft haar (de nieuwe philosophie) in de kiem onderdrukt"!

groef, tegelijk met het verbod der vroedschap om physische, dat was in zijn geval, wijsgeerige colleges te geven.

Paulus Voetius, die den 24en Mei '41 op tweeëntwintigjarigen leeftijd buitengewoon hoogleeraar in de metaphysica was geworden, liet in den loop van 1642 nog scherp tegen Regius gerichte theses verdedigen, weer over de substantiëele vormen. Maar de aandacht was voorloopig van Regius afgeleid, dus kon ook Paulus Voet, die overigens in de schaduw zijns vaders verdween, geen geestdrift wekken. Toen Descartes in 1642 zijn brief aan pater Dinet schreef en Voetius zijn aanvallen op Descartes persoonlijk ging richten, lette men voorloopig niet op diens Utrechtschen pleitbezorger. Alleen waar men Descartes bestreed, vergat men niet ook Regius te treffen. Het pamflet, dat Schoock in 1643 op raad van Voetius tegen Descartes schreef en waarbij Gisbertus zulk een weinig verkwikkelijke rol speelde, de „Admiranda Methodus Novae Philosophiae Renati Des Cartes" [1]), is dus tegelijk vinnig tegen den „Medicus" gericht. Laster over Regius' vermeende onbekwaamheid als botanicus wordt met graagte uitgesponnen [2]), ja Schoock (Voet) noemt hem een phantast zonder meer [3]), maar geeft zich dan — men zou 't overbodig achten — toch nog de moeite uit de dictaten van Regius, die hij op een of andere wijze in handen had gekregen, zijn opvatting van de natuur-wetenschap te bestrijden, die tegen de ptolemaeïsche ingaat, en via Regius de cartesiaansche wijsbegeerte te treffen [4]). Vreemd is, dat Schoock ook dit als bezwaar tegen Descartes aanvoert, dat men zijn wijsbegeerte zoekt te onderwijzen, „juist dáár, waar men steeds de oude, algemeen aangenomen wijsbegeerte openlijk onderwees [5]), terwijl de eerste wijsgeer aan de Utrechtsche school Renerius was geweest! In October van hetzelfde jaar 1643 verscheen het „Testimonium Academiae Vltraiectinae et Narra-

[1]) Het feit, dat èn *Admir. Meth.*, èn *Narr. hist.* Regius voortdurend *Medicus* zonder meer noemen, lijkt mij een sterke aanwijzing voor één en denzelfden schrijver, en dat kan slechts Gisbertus Voetius zijn. Duker zegt: Voetius is „indien al geen auteur", dan toch ongetwijfeld „fauteur" en „cooperateur" van de *Admiranda; Methodus. Gisb. Voetius*, dl. II, bijlage LVII.

[2]) *Admir. Meth.*, p. 36 sqq. Over het kinderachtig verwijt: een botanicus, die een plant een anderen dan den gewonen naam geeft, is onwetenschappelijk, zie Descartes in zijn *Epistola ad celeberrimum Virum G. Voetium, Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 15 suiv.

[3]) *Ibidem*, p. 113.

[4]) *Ibidem*, p. 132 sqq., 141 sqq., 147 sqq., 213 sqq.

[5]) *Ibidem*, praef., p. 11; zie Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 133 vg.

tio Historica quà defensae quà exterminatae novae Philosophiae", anonym, maar zóózeer in voetiaanschen geest, dat men er toe neigt het aan Voetius zelf toe te schrijven [1]). Het handschrift bezitten wij in de notulen van den senaat [2]); daarnaar werd het, doch zonder de invectiven afgedrukt [3]). De reden der uitgave is volgens het „aan den lezer" van rector en professoren, dat Voetius door den brief van Descartes aan Dinet zoo is gesmaad. Eerst werd de uitgave uitgesteld, maar nu er een nog scherper brief (n.l. die van Descartes „ad celeberrimum virum Gisbertum Voetium") op gevolgd is, aarzelden wij niet langer, niet om iemands goeden naam of faam te deren, maar opdat de onschuld van den man, die zich zoo voor onze universiteit verdienstelijk maakte, aan allen steeds meer zou blijken [4]). Dan volgt het eigenlijke „Testimonium Academiae Vltrajectinae [5]): dat het onwaar is, als zouden sommige collega's op den 'Medicus' jaloersch geweest zijn en dat Voetius zóózeer niets opruiends deed, dat hij het gedurende het geheele jaar van zijn rectoraat was, aan wiens waakzaam overleg wij het toeschrijven, dat de onrust stilde en ten slotte de oude rust aan de academie hergeven werd [6]). Van pagina negen af volgt het verhaal van de gebeurtenissen aan de Utrechtsche school sinds 1638, dat men n. m. i. tot dusverre te gedwee volgde en de verklaring geeft van de, zelfs door den lateren Duker nog niet opgegeven, denigreerende beschouwingen over Regius.

Voetius' wensch was, dat na de stormen onder zijn rectoraat de

---

[1]) Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 149 zegt: het is van Voetius, later in zijn *Gisb. Voetius* drukt hij zich behoedzamer uit. In een brief aan mij, 25 Oct. 1915, schreef hij mij: „dat de 'Narr. hist.' geheel en al in Voetius' geest is geschreven, lijdt geen twijfel. Ik wou, dat ik op inwendige gronden van alles zoo zeker was".

[2]) Cod. I, fol. 41—61.

[3]) „12 Sept. (1643) Daar in opdracht van Heeren Curatoren een Academisch Testimonium moest uitgegeven worden tegelijk met een geschiedkundig relaas, werd aan Rector (Stratenus) en Assessoren door den Academischen Senaat opgedragen een titel, en voor- en narede te ontwerpen. De geheele vergadering keurde deze goed, en droeg hun op de hatelijke woorden te schrappen, zoo slechts het wezen der zaak bleef"; *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 67.

[4]) Praefatio, p. 3 sq.

[5]) *Ibidem*, p. 5—8.

[6]) Geteekend: Kal. Mart. Anno 1643. Het kwam in October eerst in 't licht. In Hollandsche vertaling kan men dit *Iudicium* lezen achter in het pamflet *Aengevangen Proceduren tot Wtrecht tegens Renatus des Cartes ter oorsaecke van twee sijne Diffamatoire gheschriften of fameuse libellen.* Vergadert ende uytgegeven door een liefhebber der Waerheydt. Tot Utrecht, Gedruckt by Willem Strick, Boeckvercooper woonende in de korte Nieu Straet (1643). Ook hier zegt Duker, *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 150: Paulus Voet is de schrijver, terwijl zijn *Gisb. Voetius*, register blz. 160 dit slechts mogelijk acht.

nieuwe philosophie aan de Utrechtsche hoogeschool onderdrukt mocht zijn. Zijn verbeelding, die de hoop voor werkelijkheid nam, schreef in het notulenboek van den senaat: de nieuwe wijsbegeerte is tot walging en verachting. Maar al te waar schreef een latere hand in de marge: ten onrechte, want ook nu is zij in waardij en eere [1]). De magistraat, die walging en waardij tegenover elkaar zag, had het met die twisten tusschen Voetius, Regius, Descartes, onaangenaam genoeg. De diepere achtergrond zal den meesten vroedschapsleden zeker ontgaan zijn; den professor primarius Voetius wilde men niet voor 't hoofd stooten, gezien zijn invloed bij de gereformeerde gemeente, doch Descartes, die in de vroedschap vrienden had, Regius, die door afkomst tot de regenten-families behoorde, óók niet uitbannen. Daar kwam bij: Regius' dikwijls onbesuisd, ontactvol optreden, daarna het ongunstig daglicht, waarin Voetius kwam, toen Descartes in Groningen genoegdoening kreeg voor de beleedigingen hem door Schoocks (Voetius') „Admiranda Methodus" aangedaan, gemengd met de bij alle verzorgers eener universiteit voorzittende begeerte haar bloei zooveel mogelijk te bevorderen.... Bij dit alles hoort een abrupt einde. Dit kwam den 2en Juni 1645 door het in de 17e eeuw beproefde middel: „De Vroedschap interdiceert ende verbiedt wel scherpelyck de Boeckdruckers ende Boeckvercopers binnen dese Stadt ende de vrijheyt van dien, te drucken ofte te doen drucken, mitsgaders te vercopen oft te doen vercopen, eenige boecxkens oft geschriften pro ofte contra des Cartes, op arbitrale correctie".

Bekend is het eigenaardig lot van vele 17e eeuwsche placcaten. In volle magistrale waardigheid werden ze uitgevaardigd, met zware straffen dreigden ze, en dikwijls dienden zij slechts om de al te lastige klagers op deftige wijs in 't riet te sturen. Op even elastische manier ging men om met het principiëele artikel in de academiale statuten, dat het onderwijs in de philosophie afpaalde. De „leges et statuta Academiae Ultraiectinae", den 5en September 1643 uitgevaardigd [2]), verboden „den philosophen openlijk noch persoonlijk van de wijsbegeerte van Aristoteles af te wijken; drijvers van dwaze paradoxismen, van nieuwe met die van Aristote-

---

[1]) Cod. I, fol. 55.

[2]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 64 sqq. 't Hier aangehaalde artikel: *ibidem*, fol. 66. Den 25en Aug. had de vroedschap de *leges* vastgesteld, zie Loncq, *Histor. schets*, blz. 44.

les strijdige dogma's, mogten niet geduld worden, profane meeningen of veroordeelde stellingen niet verdedigd, de philosophie moet dus zóó onderwezen, dat noch de leer der kerk gesmaad wordt, noch zij, die dingen naar de universitaire studiën geschaad". Een paar maanden later echter vroegen de curatoren aan de professoren, „of het ter bevestiging van onderlinge eendracht en rust aan de hoogeschool niet dienstig ware, dat ieder op college en bij openlijke disputen zich tot eigen studie-terrein bepaalde". Met meerderheid van stemmen besloot men ieders vrijheid te eerbiedigen, „mits men, wat de philosophie betrof, zich slechts hield binnen de door de academische wetten vastgestelde perken" [1]). Een klein jaar daarna [2]) vermelden de senaats-notulen eenzelfde besluit. Voor wie tusschen de regels leest, zeggen deze bepalingen wel iets omtrent de uitvoering van het artikel aangaande de philosophie, de aristotelische wel te verstaan [3]).

Over het vroedschapsbesluit van 2 Juni '45 spraken we: noch pro noch contra Descartes mochten boeken verschijnen, op arbitrale correctie. Wat zien wij nu gebeuren? In 1646 verschijnt Regius' boek „Fundamenta Physices", aan Frederik Hendrik opgedragen schoon op zeer principiëele punten van Descartes afwijkende, toch met lof op hem, en zonder sterk cartesiaanschen invloed ondenkbaar. De vroedschap zeide er niets van. Paulus Voetius wil ons doen gelooven [4]), dat zijn vader tegen al de smadingen van Cartesius, Maresius en Schoockius zijn ziel in lijdzaamheid bezat en zweeg. Wij weten beter; bij alle gelegenheid haalde Gisbertus, die door zijn zoon zoo zoetlief hier wordt voorgesteld, Descartes door [5]), en hij stoorde zich evenmin aan de

---

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 70; 10 Febr. 1644.

[2]) 20 Jan. 1645, *ibidem*, cod. I, fol. 72.

[3]) 27 Febr. '55 en 6 Juli '56 werd het den senaat wéér ingeprent. Wien de schoen past....; zie *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 134, 144. Den 13en Dec. 1658 werd weer in den senaat geklaagd over „quaedam corollaria philosophica". Besloten werd, dat men zich zou onthouden van disputen en corollaria, waarin men elkander wederzijds aanviel; en „si occasione ne materiae aliquid contrarium dicendum foret, omitterent dicteria sive alia verba aspera et contumeliosa". *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 153.

[4]) In dat ondoorkoombare boek, dat splinternieuw in de Utrechtsche universiteits-bibliotheek rust: Pauli Voet, Iuris in Academia Ultrajectina Antecessoris, *Theologia Naturalis Reformata. Cui subjecta Brevis de Anima Separata Disquisitio,* Trajecti ad Rhenum, Ex officina Johannis a Waesberge, Bibliopolae CIƆIƆCLVI, p. 253: „Quid ille (Gisbertus fecit) contra? Nihil, nisi quod inficiando ea vera esse, quae illi liberè ac liberaliter & impunè in illum jaciunt, non probant nec unquam id tentarunt, in silentio ac patientiâ animam possidere decreverit".

[5]) Zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 199 vg..

vroedschapsplaccaten. Hij zag te goed het dreigend gevaar.

Al had de overheid Regius zijn physische colleges verboden, hij ging door met zijn wijsbegeerte te doceeren. Hij zegt het zelf in de voorrede van zijn „Philosophia Naturalis" van 1654: „Zie hier mijn academisch onderwijs van 17 jaar". Week zij weer te sterk af van de traditioneele, dan stak de senaat de horens op. In 1647 zou Petrus Wassenaer, een leerling van Regius, stellingen verdedigen. Het zijn die, welke in 't zelfde jaar door Regius onder den titel „Explicatio Mentis humanae" anonym werden uitgegeven en die een scherp protest uitlokten van Descartes, voor wiens aanhanger hij nog steeds doorging en tegen wien die stellingen toch zoo zeer waren gericht. Het dispuut werd echter ongewenscht door den senaat geacht, en Regius gaf toe[1]). Voetius had nog invloed genoeg; Senguerdius was er nog; ook Paulus Voetius; in 1652 kwam een tweede zoon van Voetius, Daniël als professor philosophiae daarbij, allen wijsgeeren in scholastieken zin, al stond daartegenover de benoeming van den remonstrantschen medicus Diemerbroeck in 1649 en die van den cartesiaanschen philosooph Johannes de Bruyn in 1652. Maar officiëel had Aristoteles voorloopig de meerderheid.

Ziehier een voorbeeld[2]). „Den eersten Juli 1651 vroeg Lodewijk Hendrik, graaf van Nassau per brief aan de academieën van Leiden, Groningen, Utrecht, Franeker, Harderwijk en de Illustre school van Breda haar opinie over de Philosophia Cartesiana wegens moeilijkheden over haar gerezen aan de Illustre school van Herborn. De senaat van de Utrechtsche school antwoordde den 18en September en wees op het judicium van 17 Maart '42, waarbij de nieuwe philosophie verworpen werd, als strijdig met de oude en omdat zij de academische jeugd van de oude philisophie af-

[1]) In elk geval bleven de wijsgeerige corollaria achterwege. *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 83: „Den 30en September deelde de Rector (Carolus de Maets) mede, dat hij een disputatie had gezien, waarin een opdracht en corollaria van een Respondens zouden voorkomen, die hij liever uitgelaten zag. Hij vroeg dus aan Heeren Professoren, wat zij meenden, dat in dezen te doen ware. Na bespreking besloot men, onder goedkeuring van den president van het dispuut, dit achterwege te laten, als schijnende dit het beste voor den vrede aan de Academie".

[2]) Ik ontleen 't aan J. Tepelius, *Historia Philosophiae Cartesianae*, Neurenb. 1674, p. 70 sqq.—1651/52 was Cypr. Regneri ab Oosterga te Utr. rector-magnificus. De senaatsnotulen van dat jaar zijn nog niet één bladzijde. Over de hier behandelde quaestie zwijgen ze. Balthasar Bekker, *Friesche Godgeleerdheid*, Amst. 1693, blz. 684, dateert deze zaak foutief op 1642. Bohatec, *Die cartesianische Scholastik*, T. I, S. 151 ff., die de *Acta* der Hoogeschool te Herborn raadpleegde, geeft wèl de opinie van Groningen, Harderwijk, Leiden en Breda, doch niet die van Franeker en Utrecht.

keert zoodat zij de terminologie niet meer leert, ten slotte om de gevaarlijke gevolgtrekkingen, inzonderheid voor de orthodoxe theologie, die een onrijpe jeugd er uit kan halen. Daarop volgt het door ons besproken artikel uit de „leges academicae" van 8 September 1643: „Philosophi ab Aristotelis Philosophia non recedunto etc.". De Leidsche professoren zeiden hetzelfde [1]: „ook bij ons waren er dergelijke moeilijkheden, maar de curatoren beëindigden deze door te bepalen, dat wij ons binnen de perken der aristotelische philosophie zouden houden en verder noch pro noch contra Descartes zou worden gehandeld". Den 18en September schreven de Utrechtsche heeren; daags te voren zond de Groninger senaat zijn missive aan graaf Lodewijk Hendrik: „ofschoon wij hier geen Palaemones [2]) willen zijn of een voorbarig oordeel plaatsen tegenover dat van anderen, kunnen wij althans dit feit meedeelen, dat ook in die twee Hollandsche academieën, de Leidsche en Utrechtsche, waar deze wetenschappelijke twist het eerst werd opgemerkt, nog openbare professoren zijn, beroemde en geleerde mannen, die, al zijn er tegenstanders, opkomen voor de vrijheid, en niet zonder eenige toejuiching hunner toehoorders bij dispuut en op college Descartes' meeningen verdedigen, zoodat zij door overheidsgezag evenmin als de Coïmbricensische of die van Suarez zijn aangenomen of verworpen". Utrecht en Leiden gaven placcaten-waarheid; Groningen zegt de ware toedracht, maar wat moest graaf Lodewijk Hendrik van het Utrechtsche en Groninger antwoord maken? De Overheid zelf echter hield zich ook niet aan haar verbod tegen Descartes' wijsbegeerte [3]). Zij verbood haar en.... benoemde cartesiaansche professoren [4]). Deze aanvaardden de formulieren, gebruikten bij hun onderricht peripatetische leerboeken „maar verklaarden en vervormden (ze) naar de grondgedachte

---

[1]) Harderwijk merkte op: Descartes was zeker een groot natuur-philosooph, maar zijn metaphysica is „pestifera Theologiae".

[2]) Palaemon, bekend in de oudheid om zijn verwaandheid.

[3]) „Gelijck het bespottelijck sou sijn, dat een Papist, willende onse Leer brandtmercken, voort bracht de bloedige placcaten tegen ons verkondight; soo is het oock niet minder belacchelijck, dat Dom. du Bois voort brenght besluyten en resolutien van Academien tot nadeel van de Cartesiaensche Philosophie genomen, om se een schrap te geven en sijn kans daer door goet te maecken". Aldus schrijft dr. Lamb. v. Velthuysen in de voorrede van zijn pamflet *Bewys Dat noch de Leere van der Sonne Stilstant, En des Aertryx Beweeghingh, Noch de gronden vande Philosophie van Renatus Des Cartes strijdig syn met Godts woort, enz.*, Utrecht 1656.

[4]) 1660 Mansvelt; '61 Graevius; '62 Burman; '64 Wolzogen; allen anti-scholastici. Vgl. Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 78—83.

van Descartes" [1]). Het is dus, hoe tegenstrijdig 't schijne, niet vreemd, dat de vroedschapsnotulen van 29 Mei 1654 naief vertellen: „Stondt binnen nae versochte audientie D. Henricus Regius Medicinae Professor inde Academie alhier de Vroetschap offerende twee exemplaren van syn herdruckte Philosophia Naturalis versoeckende dat de selve in Stadts Bibliotheque plaets gegeven mochten worden". En dit boek was pro en contra Descartes tegelijk, pro wat de methode en vele resultaten betrof, contra in de psychologie en Godsleer.

In 't zelfde jaar 1654 liet professor De Bruyn de stelling verdedigen: „de ziel der dieren is even vatbaar voor onsterfelijkheid als die der menschen". „Dit luidde wat hard in sommiger ooren....; men resolveert om D. de Bruyn door ymand te laten aenspreken; dewelcke daer over van die tijdt af soo gepassioneert is geweest tegen de Kerkkenraed / dat hij sijn affscheyt genomen heeft van de Duytsche Kerkke / en is over gegaen na de Franse / die alhier over lange Jaren de Pruylkerk genaemt is" [2]). In een request van den Utrechtschen kerkeraad aan de vroedschap van 22 October 1666 tijdens de quaestie-Malecotius zinspeelt hij op dit aanspreken van prof. De Bruyn [3]), maar noch de senaat noch curatoren noch Staten, noch Voetius wilden, hoezeer de universiteiten gereformeerd waren, kerkelijke inmenging in haar zaken. Maar de philosophie ging volgens de voetianen een verkeerden weg op. Van dienstmaagd der theologie verklaarde zij zichzelf tot gelijkrechtigde, straks tot heerscheresse. De kerkelijke vergaderingen van deze jaren weerspiegelen de bange voorgevoelens [4]). De nieuwigheden, waar reeds de Dordtsche synode in haar 138e sessie voor vreesde, waren gekomen [5]). De classicale vergaderingen van Zuid-Holland van 1656 oordeelden dat men ze moest tegengaan, „waardoor geschiedt is / dat op het laatste van September / de Heeren Staten opentlijck hebben besloten / Dat het den Philosophen niet sou toestaan, de H. Schrifturen, na hun principium en gronden,

---

[1]) IJpey, *System. Godg.*, dl. II, blz. 86 noot.

[2]) In het anonyme, anti-cartesiaansche pamflet: *Het collegie der Scavanten van Utrecht behelsende een t' samen-spraeck tusschen een Hollander, en een Utrechts proponent.* Gedrukt voor de liefhebbers van de religie, anno 1674, blz. 4.

[3]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. 1, fol. 195, 206.

[4]) De acta der synoden zuchten in deze jaren telkens over de „sorgelijcke maniere van spreecken in de philosophy", b.v. dr. W. P. C. Knuttel, *Acta der Z.-H. Synoden*, Den Haag 1908 vgg, dl. IV, blz. 170.

[5]) 1666 verschijnt de *Philosophia Scripturae Interpres, Exercitatio Paradoxa.*

uyt te leggen" [1]). Inderdaad herhaalden de Staten van Holland in 1656 het gebod over Descartes' leer te zwijgen en zich te houden aan de wijsbegeerte van Aristoteles, en de Zuid-Hollandsche synode van '57 in Delft was daar zoo mee ingenomen, dat zij de geheele staten-resolutie in haar acta opnam [2]). De philosophie had als slavinne-taak zich bezig te houden met „philosophische termen, regulen, canones ende distinctien" [3]).

De synodale ingenomenheid verblindde echter de voetianen niet voor het feit, dat ondanks resolutiën „Cartesius het hock alleen heeft ingekregen / also hem die gene / die als toen in de Staet / in de Academie / en in de Kercke het grootste vermogen hadden / begunstigheden" [4]). De Overheid liet de tanden zien tegen het cartesianisme, omdat het onrust en dus schade bracht aan de hoogeschool, nièt om beginsel-redenen [5]). Zoo was het te Leiden. En in Utrecht ging het niet anders. Hier volge een teekenend voorval. In 1659 kondigde professor De Bruyn op de „series" colleges over de meteoren en de psychologie aan, naar de beginselen van Descartes. Den 12en Februari verzette zich in den senaat Paulus Voet hiertegen op grond van de academische statuten inzake de philosophie. „Toen nu de senaat tevergeefs den heer De Bruyn had trachten over te halen om den naam [6]) van Descartes te schrappen, besloot men door rector en assessores nadere interpretatie aan de vroedschap te vragen. De rector (Cypr. Regn. ab Oosterga) werd echter even door den curator Nellesteyn naar buiten geroepen en kreeg den raad dezen twist over de interpretatie niet openlijk voor de heele vroedschap te brengen, maar den heer De Bruyn nog eens een wenk te geven om in 't vervolg zich althans van den naam van Descartes te onthouden. Ondertusschen zou hij, zoo zeide de heer curator, met zijn mede-curator Van Wijck de zaak behandelen" [7]). Prof. De Bruyn mocht dus van het curatorium philosophie doceeren, zooals hij wilde, maar hij moest den nààm van Descartes verzwijgen, want dat gaf opspraak. Zeer

[1]) Zie Spanheims reeds aangehaalden *Brief van Antwoort Aen een Vrient*, 1677, blz. 30 vg.

[2]) Knuttel, *Acta der Z.-H. Synoden*, dl. IV, blz. 36 vgg.; vgl. Spanheim, *a. w.*, blz. 31.

[3]) Knuttel, *a. w.*, dl. IV, blz. 41.

[4]) Spanheim, *a. w.*, blz. 32.

[5]) Zie Bekker, *Friesche Godgel.*, blz. 684.

[6]) „den naam"!

[7]) *Actaa cad. Ultraj.*, cod. I, fol. 153.

zeker zal die stille propaganda Voetius c.s. nog meer verontrust hebben dan de onbesuisde uit Regius' eersten tijd.

Toen Regius 1662/63 voor de tweede maal [1]) het rectoraat bekleedde, was het in de rumoerige dagen van Voetius' strijd over de Utrechtsche kapittelgoederen. Den 14en April '62 nam de vroedschap den doortastenden maatregel om Voetius' strijdmakker professor Matthias Nethenus [2]) af te zetten [3]). Eenige weken later, den 15en Mei, verzocht de senaat aan de vroedschap om voorziening in deze vacature [4]). Het antwoord bleef echter zeven weken uit; dus stelde de rector Regius in den senaat voor, om met de Overheid over deze zaak te gaan overleggen. De stemmen der voor- en tegenstanders staakten, maar die van den praeses, zich bij de voorstemmers voegende, deed de weegschaal doorslaan en alzoo begaf Regius zich naar den voorzitter der curatoren. „Toen deze in de eerstvolgende vroedschapsvergadering de zaak had voorgelegd, werd aan de commissie van drie tot de academische zaken opgedragen een vroom, geleerd, irenisch, der open plaats waardig man te zoeken. Na een paar maal in Leiden te zijn geweest, wonnen zij den subregent van het Staten-college Franciscus Burman" [5]). Aan Regius had dus Burman zijn benoeming te danken, en Burman was volbloed cartesiaan. Hij „heeft zijn 'Synopsis' bij alle gelegentheden met Cartesiaansche bloemtjens (doch leelijk stinkende in gezonder Theologanten neusgaten) opgesmukt" [6]). De benoeming moet Voetius te meer pijn gedaan hebben, daar Burman de eerste theoloog was aan de Utrechtsche academie van cartesiaansch beginsel. Zachtzinnig ging het in deze dagen tusschen de mannen der nieuwe en der oude philosophie al weder niet toe. Het acta-boek van den senaat draagt er de sporen van. In den codex I, na folio 177, zijn dáár waar de notulen tijdens Regius' tweede rectoraat eindigen, twee folio's aan elkaar gelijmd en vier folio's uitgescheurd, en staat met latere

[1]) De eerste maal was 1649/50.

[2]) Gelijk zij in 1660 reeds had gedaan met de predikanten Joh. Teellinck en A. v. d. Velde.

[3]) Zie het vroedschapsbesluit in *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 169 sqq.

[4]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 172 sq.

[5]) *Acta acad. Ultraj.*, op 26 Juni 1662. Burman, geboren 1632, '61 sub-regent van het Staten-college te Leiden; '64 predikant te Utrecht, gehuwd met Maria Heidanus, † '79. Hoofdwerk: *Synopsis Theologiae.* Zie Burman, *Traj. erud.*, sub voce.

[6]) Jacobus Koelman, *Het vergift van de cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt en meest historischer wijze uit de Schriften van des Cartes zelfs, en van andere schrijvers, zo voor als tegen hem, getrouwelijk aangeweezen. Opgestelt tot een grondt van de Wederlegging van Bekkers Betooverde Wereldt.* Amst. 1691, blz. 390 vg.

hand op fol. 178 in 't Latijn bijgeschreven: „In naam van den academischen senaat zijn de voorgaande bladen, met goedkeuring van den heer Regius, uitgelicht. Zie hierover de notulen op 28 Febr. en 1 Maart 1676 onder rector Gisbertus Voetius". Na goedkeuring van den archivaris Mr. S. Muller Fzn. werd het overgeplakte losgeweekt, maar het bleek mij niet meer leesbaar. Eenig licht geven de senaats-notulen van den 17en Maart 1663, toen dus juist de nieuwe rector, de geestverwant van Regius, Johannes de Bruyn, was opgetreden. Zij melden [1]: „Den 17en Maart werd de academische senaat bijeengeroepen op verzoek van den heer Paulus Voet. Deze beschuldigde den heer Henricus Regius, den rector van 't vorige jaar, dat deze tegen de academische wetten in, de besluiten tijdens zijn rectoraat ongeärresteerd in de academische acta had vermeld; en dat hij tegen de mos de redevoering [2], die hij bij het neerleggen van zijn rectoraat hield, had ingeschreven; en verzocht den rector hierover de meening van den academischen senaat te vragen. Toen echter de heer Regius weigerde dit aan de beoordeeling van den senaat te onderwerpen, met de toevoeging, dat slechts aan de curatoren in dergelijken het recht van oordeelen toekwam, weigerde de rector, die er evenzoo over dacht, te laten stemmen en deelde mede, toen hij bij een andere gelegenheid ook door den heer Voet beschuldigd was van tegen de academische wetten gezondigd te hebben, hetzelfde antwoord gegeven te hebben, zoodat de beslissing van de quaestie bij de curatoren verbleef. Toen nu de heer Voet nog bleef aanhouden, dat deze zaak althans door de professoren onderling zou worden behandeld, weigerde de rector hem ook dit, er bijvoegende bereid te zijn met de assessoren aan heeren curatoren de beslissing der quaestie te verzoeken. Deze raad viel evenmin in den smaak, en daar er anders niets bleef voor te stellen, ging de vergadering uiteen". De folio's in het acta-boek, waarin Regius blijkbaar scherpe woorden aan het adres der voetianen had geschreven, bleven er dus in, tot 1676. Regius en Voetius de beide oude kampioenen stonden nóg tegenover elkaar. Voetius, nog eenmaal rector, wilde nu althans de herinnering aan de onaangename woorden uit den heftigen tijd van 1662 uitwisschen. „Den 28en Februari 1676 was de raad van professoren bijeen voor een promotie. Daarbij

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 179.
[2]) Daarover handelden dus de uitgescheurde bladen in het notulenboek.

stelde de rector voor, of het, daar eenige notulen van 16 Maart 1663 in het acta-boek zonder arrestatie en voorafgaand senaatsbesluit vermeld stonden, niet geraden scheen die op gezag van denzelfden senaat weg te doen nemen. Nadat veel over en weer was teberde gebracht, werd de zaak tot den volgenden dag, Woensdag 1 Maart, uitgesteld. Toen evenwel te dier tijde de senaat bijeen was gekomen, deelde de heer Regius mede in de uitlichting toe te stemmen, waartoe daarop met algemeene stemmen besloten werd" [1]).

Niet lang was Burman, de schoonzoon van Heidanus, de aanhanger van Descartes en Coccejus, in Utrecht, of er kwamen conflicten met de voetianen. De moeilijkheden over zijn benoeming tot medepredikant vallen buiten mijn kader. Niet echter die van het jaar 1666. In de maand Juni van dit jaar disputeerde onder Burman de student Absalon Malecotius over het Heilig Avondmaal en verdedigde coccejaansche denkbeelden over de vergeving der zonden, de bekende controverse over paresis en aphesis, en den sabbath. Toen hij nu aan den kerkeraad zijn attestatie vroeg, kreeg hij die eerst, nadat hij bekend had „onvoorsichtelick die maniere van spreken gebruijckt te hebben". Den 13en October beklaagden de rector-magnificus Ant. Matthaeus Jr. en assessoren zich mondeling bij de vroedschap over deze inmenging van den kerkeraad in de zaken der universiteit [2]). Negen dagen later kwam bij de Overheid een request van den kerkeraad in, die zijn houding verdedigde, wijl hij over àlle lidmaten toezicht moest houden. Toen aan den senaat over dit request advies werd gevraagd, behandelde deze het in zijn zitting van 10 Januari 1667. Het acta-boek zegt op dien datum: „In den senaat wordt voorgelezen het antwoord van den kerkeraad op het vroeger door ons aan de curatoren aangeboden geschrift, waarvan deze aan den kerkeraad inzage hadden verleend. Daar dit request heel veel dwaasheden bevatte, die ver van de waarheid afwijken, stelde de rector eenige korte op- en aanmerkingen op genoemd antwoord, door rector en assessoren gemaakt, den president-curator in opdracht van den senaat ter hand. Gisbertus Voetius stemde tegen, daar hij part noch deel aan dit optreden wilde hebben, en deelde mede, dat de heer Essenius,

---

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 261.

[2]) Zie over deze zaak *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 187 sqq., en wat betreft de houdingvan Voetius in dezen, Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 95 vgg.

die wegens ziekte afwezig was, er evenzoo over dacht, gelijk ook Daniël Berckringer, die zeide tot de onthouders te behooren [1]); Joh. Leusden weigerde te stemmen, P. Voetius was afwezig, maar deelde later den rector persoonlijk mede het met de tegenstemmers eens te zijn".

Gisbertus Voetius nam in zake de censuur van de Kerk over de School niet altijd dezelfde houding aan. In 1623 was hij voor censuur over de theologische faculteit [2]); in 1637 weigerde hij een dergelijk toezicht zoo pertinent, dat hij liever zijn ambt neerlegde dan er zich aan te onderwerpen[3]). Het strijdt met de waardigheid van theologisch professor, zeide hij toen, door predikanten beoordeeld te worden. De theologische professoren hebben volgens artikel 55 der Dordtsche Kerkorde opzicht over de uit te geven godgeleerde geschriften, dus is het dwaasheid hen zelf weer onder toezicht te plaatsen. Zulk een censuur zou het academisch onderwijs bijna onmogelijk maken. Bovendien zijn de meeste predikanten te onkundig om zulk een censuur te kunnen toepassen [4]). Ook in 1657 wees de senaat weder de inmenging van de Kerk in haar rechten af [5]). Vreemd is het dus wel, dat Voetius nu in 1666, na vroeger „met den hooghsten iver" [6]) er zich tegen verzet te hebben, aan de zijde van den kerkeraad stond, al komt het mij voor, dat de zaak niet alleen mag verklaard worden uit een hangen van den huik naar den wind door Voetius. Het afgeven van een attestatie is toch wel iets anders dan een censuur van den kerkeraad over academisch dispuut of geschrift.

Den 10en Januari '67 dus stemden de beide Voetii en Essenius voor de suprematie van de Kerk over de Academie, gelijk men gewoonlijk zegt — ik zou liever zeggen, voor de souvereiniteit van de Kerk in eigen kring—, terwijl Berckringer en Leusden blanco waren. Het acta-boek meldt dan op 12 Januari, twee dagen later alzoo, dat de hooggeleerde Henricus Regius den rector kwam mededeelen van meening veranderd te zijn en zich bij de tegenstemmers te voegen. Was hij plotseling voetiaan geworden? Was het een uiting

---

[1]) Over de beteekenis van dat „zich onthouden", zie *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 218: „seyde D. Daniel Berckringer, se versari in castris abstemiorum, waer op all lachende geantwoort wiert, dat de sodanige geen wijn en drincken".
[2]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 13[3].
[3]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 190; vgl. 208 sqq.
[4]) P. de Jong, *a. w.*, blz. 9 vgg.; Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 12 vgg.
[5]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 197.
[6]) De Jong, *a. w.*, blz. 29.

van zijn grilligheid, die een eigenaardigheid in zijn charakter vormt? Duker schrijft [1]: „Regius' houding in deze zaak was een uiterst zonderlinge''. Ik wil trachten dat „uiterst zonderlinge'', dat bij Duker zeker beteekent afkeuringswaardig, te verklaren. Letten wij eerst op de houding van zijn vriend Burman. Deze „notificeerde, dat 't gene hij in senatu academico had helpen resolveren omtrent het regt der academie, hij 't selve in 't minste niet gedaan en had tot eenig nadeel des kerckenraads, maar alleen tegen desselfs usurpatie (na syn verstand) tegen 't regt der academie'' [2]. Wij zagen, dat Berckringer blanco stemde, en Leusden geen stem wilde uitbrengen. In den kerkeraad verklaarden zij: „part nog deel gehad te hebben, nog te willen hebben, in alle die acten en resolutiën, die bij de academysche in saken voorschreven genomen waren'' [3]. Het komt mij nu voor, dat wij ons de zaak zoo hebben voor te stellen: de meerderheid van den senaat wenschte geen toezicht van den kerkeraad op de academie èn wilde dezen daarin ook actief bestrijden. Een kleine minderheid, de beide Voetii en Essenius, stonden hier lijnrecht tegenover en begeerde een dergelijke censuur wèl. Nu stond tusschen beide uitersten een middengroep, Burman, Berckringer, Leusden [4], die wèl de vrijheid der academie wenschten, doch strijd met de kerkelijken liefst vermeden. Bij de eerste groep had Regius zich den 10en Januari gevoegd. Nadere overwegingen en gesprekken met Burman, met wien hij intiem omging, zullen hem overtuigd hebben, dat het wijzer was geen kerkelijke hartstochten te wekken. Eigen herinnering aan zijn Naardenschen tijd en de eerste jaren van zijn professoraat zal hier zeker haar invloed hebben doen gelden. Zoo ging hij dus den rector twee dagen later zeggen, niet gelijk Duker het voorstelt [5], dat hij zich had aangesloten bij Voetius, maar bij de gematigde middenpartij. Principiëel was hij dus niet veranderd. Slechts de strijdwijze was bedachtzamer geworden. Ziehier Regius' „uiterst zonderlinge houding''.

---

[1]) *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 99.
[2]) *Notulen van den kerkeraad*, 14 Jan. 1667; zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 98[3].
[3]) *T. z. p.*
[4]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 216, zegt van prof. Leusden, dat hij „alle de discoursen sonder tegenspreken, ick laet staen, dat hij eenigh uijtstel soude begeert hebben'', aanhoorde, en *ibidem*, fol. 218: „D. Leusden seyde, geen stem te willen geven, alzoo hij een Lidt des Kerckenraeds was: doch namaels ziende, dat dit als belachelick wiert opgenomen, versocht hij datmen de voorseyde reden niet mede soude aenteyckenen''.
[5]) *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 98 vg.

Wel wilde ik een opmerking maken over de „zonderlinge" houding van een ander, namelijk den ouden Voetius. Deze zond den 14en Januari een request aan de vroedschap, medeonderteekend door Andr. Essenius, Paulus Voet, Daniël Berckringer en Johannes Leusden [1]), dat er zeer onschuldig uitzag. Op de principiëele zijde van het geschil tusschen kerkeraad en academie ging het niet in, doch het zeide, dat men uit deze geschillen „veel onheijls tegemoet sach, mits dat 't een collegie tegen 't andere kwam over te stoten" [2]). De vijf hooggeleerden deelden verder mede, dat het ook was „van wege de Heere Regius". Het komt mij voor, dat Voetius hier de vroedschap zand in de oogen wilde strooien. Inderdaad kon Regius, gezien zijn streven om twist te vermijden, zeggen met dit request mee te gaan. Maar, en dit is het listige, de vroedschap kon er in zien een principiëele wijziging in Regius' opvatting van de autonomie van Kerk of School. Ik vermoed, dat Voetius met Regius gesproken had over 't onaangename van die twisten; Regius, die het aan den lijve had ondervonden, zal dat hebben toegestemd, en nu schrijft Voetius haastig aan de vroedschap, dat Regius het met hem eens is. Zoo verklaar ik het feit, dat Regius' handteekening op het request ontbreekt. Voetius hoopte, dat de Overheid, om den tuin geleid door 't woord: óók Regius, de kampioen voor de vrijheid der academie, is het in dezen met Voetius eens, een principiëele beslissing zou geven en de academie zou zetten ónder den kerkeraad; terwijl Regius slechts de methode der onrustwekking aan de hoogeschool in zijn gesprek met Gisbertus had afgekeurd.

Regius, die bemerkt had, hoe Voetius hem er bij de Overheid had willen doen inloopen, verzocht in de senaatsvergadering van den 17en Januari '67 aan den rector de volgende woorden in het acta-boek op te nemen [3]):

„Hooggeëerde Heer Rector. Korten tijd geleden heb ik er bij U tegen geprotesteerd geen aandeel te willen hebben aan dat geschrift, dat ons in den academischen senaat was voorgelezen. Op-

---

[1]) Men lette op: de leider der gematigden Burman ontbreekt.

[2]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 212. Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, bijlage IX drukt het heele request af.

[3]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 212 sq. In zijn request van 1 Februari 1667 betoogde de senaat uitvoerig, dat Regius principiëel tegen censuur van de Kerk over de School was. Zie *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 219 sqq.

dat echter mijn meening juist worde verstaan [1]), acht ik nù deze bijvoeging noodig: ook nù toch volhard ik bij die opinie, die ik voor eenigen tijd in onzen academischen senaat, toen mijn stem werd gevraagd, uitsprak, dat geen enkel recht of macht m. i. aan den kerkeraad toekomt, waardoor, wat in onze academie geleerd of bedisputeerd wordt, als minderwaardig gebrandmerkt, of op andere manier door dezen zou kunnen aangevallen worden. Zoo er dan moeilijkheden of bezwaren bij den kerkeraad rijzen over onze leerstellingen, disputen of daarbij gevoegde corollaria, eischen onze academische wetten, dat deze door den kerkeraad of eenig ander aanvaller eerst voor den rector van onze academie, de assessoren en de professoren van die faculteit, op welke de controverse betrekking heeft, gebracht worden, en behandeld; en als de kerkeraad bij hen geen voldoening meent te vinden, hij zich heeft te wenden tot de curatoren onzer academie, en de zaak in geschil door hen beoordeeld en beslist worde. Daarom meende ik, en meen nu nóg, dat aan heeren curatoren dringend moet worden verzocht, of zij ons academisch recht, dat zij ons vroeger zoo welwillend verleenden, ongeschonden willen handhaven en beschermen tegen den kerkeraad hier ter stede. Dezen toch dacht het goed zeer onlangs eenige theologische corollaria te bestrijden, en een student om de verdediging daarvan, tegen het recht der academie in, hard te vallen".

De vroedschap, wijsgeworden uit den strik, waarin Regius eerst was gevangen, liet zich door Voetius' schijnbaar onschuldige woorden niet misleiden, en stelde de meerderheid van den senaat den 26en Januari 1667 in het gelijk [2]). Het request der vijf hooggeleerden werd in handen van den senaat gesteld om bericht. Deze gaf toen den eersten Februari een lang verweer [3]). De kerkeraad verzocht inzage daarvan, maar de vroedschap „excuseerde de vizie", en zette haar bevel van den 26en Januari aan haar commissarissen om in de notulen van den kerkeraad alles betreffende de zaak-Malecotius te schrappen, door. Toen de kerkeraad

---

[1]) Regius begreep, dat de vroedschap en zijn vrienden in den senaat aan een principiëele verandering bij hem moesten denken op 't bekend worden, dat het request der 5 voetiaansche professoren ook zijn meening uitsprak.

[2]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 100 vg. drukt het vroedschapsbesluit af.

[3]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 215—221. Duker, *a. w.*, dl. III, bijlage IX drukt het verweer af.

dit weigerde, deed de stadssecretaris J. Nieustadt het den 29en April 1667 met geweld [1]).

Toen in Maart 1667 de nieuwe rector, J. G. Graevius, zijn ambt aanvaardde, was de storm over de zaak-Malecotius vrijwel geluwd. Een naklank ervan hooren wij in de senaatsvergadering van den 1en Mei, waarin de voorzitter mededeelde dat hem eenige weken geleden van curatoren en Overheid een stuk ter hand was gesteld, waarin zij vermaanden, „dat de kerkeraad in 't vervolg over boeken, colleges, disputen en corollaria der professoren zich niet het recht en de macht van censuur of brandmerken zou aanmatigen" [2]). Den 9en April toch had de vroedschap haar resolutie van den 26en Januari herhaald. Een zeker diaken Hochepied had n.l. bij een twist tusschen Burman en Essenius zeer gevat in den kerkeraad gezegd, dat óf Burman een lasteraar, óf Essenius „een irreligieus man" was, „seggende dat hy daar over niet en wilde oordeelen, maar dat hy dat gaf aan dese vergaderinge te oordeelen, om den onnooselen voor te staan, ende den schuldigen tot boete te brengen" [3]). De vroedschap beval evenwel den kerkeraad zich „punctelijck te reguleeren naer de Resolutie bij ons den 26. Januarius laast-leden over saacken de Academie ende Professoren raackende gearresteert, ende worden de Heeren Gecommitteerden inde Kercken-Raadt gelast om dese onze Resolutie aldaar over te brengen, omme geregistreert te werden, tot des E. Kercken-Raadts naarichtinge" [4]).

Maar al kon de Overheid aan de Kerk verbieden zich te mengen in de zaken der academie, de inwendige verdeeldheid in deze laatste kon zij niet bezweren. In de eerste dagen van datzelfde jaar 1667 werd, ten spijt van het verbod der regeering, pro en contra Descartes, pro en contra Burman gedisputeerd. De acta-foliant van den senaat getuigt daarvan [5]): „Den 10en Mei (n.l. 1667) verzocht de eerwaarde en hooggeleerde Franciscus Burman een senaatsvergadering, waarin hij zich beklaagde over het volgende corollarium van Hendrik Cock, theol. student, dat deze had ge-

---

[1]) De bijzonderheden bij Duker, *a. w.*, dl. III, blz. 101 vg.

[2]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 223.

[3]) *Not. Utr. vroeds.*, 9 April 1667.

[4]) De vroedschap zal ook hierom zeer weinig lust gehad hebben na Malecotius' zaak nieuwe twisterijen uit te pluizen, omdat deze Hochepied eerst kort in Utrecht woonde. Hij was „van Amsterdam hier vreemt in.... gekomen/ ende (stont) nu wederom op zijn vertreck"; *Een opr. phar. ontmantelt*, blz. 19.

[5]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 224 sq.

voegd bij een dispuut, verdedigd onder voorzitting van den eerwaarden en hooggeleerden Andreas Essenius, over art. 16. cap. 6 van Hobbes' 'de cive', den 8en Mei 1667: 'ik zie niet in, hoe men zonder tegenspraak onze redelijke ziel eene zuivere n. b. veranderlijke werking kan noemen'.

De heer Burman verzekerde, dat het hem voorkwam, dat door dit corollarium stelling 18 van zijn disputatie op 23 Februari 1667 werd bestreden, maar kwaadaardig en listig, daar hij toch gezegd had: 'Wij vatten de ziel op als een werking, waarin verschillende intellectuëele krachten, naar welke die werking wordt bepaald, kunnen zijn, zoodat de ziel op haar wijze een zuivere werking is, waarin zij iets Goddelijks heeft, behalve dat zij op verschillende wijze veranderlijk is, wat in God niet plaats heeft'. Die Hendrik Cock zou deze woorden verminkt hebben door te kwader trouw er die woorden uit te kiezen, die apart gelezen een tastbare tegenstrijdigheid en een aan den zin zijner thesis volstrekt vreemden inhoud bevatten. Hij vermoedde nu terecht, dat dit corollarium tegen hem ging, omdat geen enkel theoloog of philosooph ooit deze definitie heeft gebruikt: 'de ziel is een zuivere veranderlijke werking', èn omdat die woorden in zijn stelling gelezen worden, doch met bijvoeging van andere, welke, weggelaten, zijn gevoelen volledig wijzigen, èn omdat het niet denkbaar is, dat Cock met spoken of schimmen heeft willen vechten. Hij kon het zich dus niet anders voorstellen dan dat de opsteller van het corollarium slinks hem deze verkeerde meening heeft willen aanwrijven. Daarom vroeg hij, dat Cock zou worden verhoord, of hij tegen zijn thesis inging, of wien anders hij door zijn corollarium aanviel. Indien 't eerste, dat hij voor dezen beleedigenden laster voldoening zou geven, óf betuigen die thesis niet te hebben bestreden en bij het schrijven van het corollarium daaraan zelfs niet te hebben gedacht.

Met meerderheid van stemmen besloot men Cock in den senaat te roepen en te verhooren. Toen deze verschenen was, werd hem door den heer Burman gevraagd, wien hij met zijn corollarium had willen treffen. Na allerlei uitvluchten antwoordde hij de stellingen van den eerwaarden heer Burman door dit corollarium niet bestreden te hebben, maar toen er op aangedrongen werd, wiens meening dan wèl, wierp hij tegen, dat geen enkele wet hem dwong hierop te antwoorden. De heer Burman oordeelde zich

niet bevredigd en zou de zaak voor andere rechters brengen".

„Den 13en Mei kwam de academische senaat bijeen, waarin door den rector werd medegedeeld, dat Hendrik Cock, over wiens corollarium de heer Burman zich onlangs beklaagd had, bij hem was gekomen met de betuiging de stellingen van den heer Burman noch bedoeld noch bestreden te hebben, doch dit corollarium slechts opgesteld te hebben ter oefening, en dat hij dit ook openlijk in den senaat wou bekennen en betuigen om elken kwaden dunk van zich te wentelen. Dadelijk gehaald zijnde, zeide hij niet tegen de stellingen van den heer Burman te zijn ingegaan; doch toen de rector hem vermaande zonder uitvluchten te antwoorden en te goeder trouw te getuigen, zooals hij dat bij hem privé te voren had gedaan, dat hij noch bedoeld noch aangevallen had des heeren Burmans theses, maar slechts ter oefening die woorden had opgeworpen, antwoordde hij, dat hij nu hier hetzelfde als bij den rector betuigde, en noch gedachte noch plan te hebben gehad om door dit corollarium de theses van den heer Burman te bestrijden. Aldus verklaarde de heer Burman zich voldaan".

Een wonderlijken indruk maken deze cartesiaansche twisten wanneer wij bedenken, dat ook de meeste ontwikkelden Descartes slechts van hooren zeggen kenden. De rector Graevius, prof. litt., histor. et polit., erkende Descartes nooit gelezen te hebben [1]). En Balthasar Bekker schreef, dat zij Descartes „niet en lesen / en nochtans verfoeyen; en so sy 't lesen / niet of averechts verstaande / dat verwerpen". „Over dertig jaren (in 1638) was 'er naawlijx een te vinden onder onse schriftgeleerden / die sich geenen vijand toonde van dit niew gevoelen; daar heden daags (1668) een groot gedeelte 't met hem houd / of hem ten minste duld" [2]). Vreemd is 't wel, dat men iemand aanhangt, dien men niet kent. In 1677 b.v. schreef de Guliksche synode: „Het en heeft de meeste van ons niet mogen gebeuren deselve te door-leesen / weynige hebbense slegts aan den drempel gegroet / en als in passant daar van / doen sy de Menschelijke wijsheyd beneerstigden / maar een ligte proeve genomen" [3]). En toch werd men cartesiaan, toch achtte de Nij-

---

[1]) In een brief van 29 April 1677 aan Nic. Heinsius. Zie P. Burmanni *Sylloge Epistolarum*, Leid., 1727, t. IV, p. 489. Vgl. Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 80[1].

[2]) *Friesche Godgel.*, blz. 717, 713.

[3]) S. van Til, *Salems vreede in liefde, trouw en waarheit behartigt*, Dordr. 1680, blz. 155. Dezelfde opmerking bij Bekker, *Friesche Godgel.*, blz. 679 en vooral 687.

meegsche synode van 1661 den cartesiaan Wittichius „buiten verdenkinge'' [1]). Het komt mij voor, dat de voetianen, al was hun bestrijding linksch en dikwijls onsympathiek, door zuivere intuïtie het gevaar van Descartes voelden en niet insliepen bij de zoete bewering, dat zijn wijsbegeerte de theologie haar eigen terrein liet. Dat deed zij tot zij zich sterk genoeg voelde de onwedergeboren rede ook over de theologie te doen heerschen. Het lijkt mij dus een stem uit een verslapt tijdperk, als Bekker zegt [2]): „Om dese reden pleeg ik dese broeders / die onder ons veel van Descartes houden / bij 't volk van Israël te vergelijken: die 't land aan gene sijde des Jordaans gelegen tot hun deel verkregen hebbende; aan dese sijde enen niewen Altaar / ter gedachtenis van d' oude eenigheid in Godsdienst en geslaghte / hadden opgeright. Bij d' anderen nochtans voor een bewijs van niewigheid en afval opgenomen / wierd hen den oorlogh aangeseid / en alles in de wapenen gebraght. Doch door besendinge voor af van d'oorsaak onderright; sij trokken / naawlijx opgetrokken / weder af. Jos. 22''. En ik stem het oordeel van Sepp [3]) toe: „als ik hem (Descartes) noem veler leermeester, bedoel ik daarmede alleen dit, dat hij formaliter weldadig op de ontwikkeling van sommigen gewerkt heeft: ik herhaal het; want ik moet de opmerking in het midden brengen, dat naast bestrijders een groot getal van onverschilligen zich schaarde die het nauwelijks de moeite waard achtten, grondige kennis met de geschriften van Cartesius te maken.... Waarlijk men zou diens invloed op de godgeleerden hier te lande veel te hoog schatten, indien men onder hen zocht volgelingen van het Cartesianisme in den vollen zin des woords. Zelfs heeft invloed van zijn naam in beperkten zin opgevat, zich niet lang staande gehouden, behalve bij die godgeleerden en hunne leerlingen, die de waarde van zijn beginsel voor het grondig denken te goed begrepen hadden, om ze prijs te geven onder de bestrijding van het Cartesiaansche stelsel''.

Het is, door dat men een philosophie bepleitte en bestreed, die men niet kende, moeilijk onder de historische data de groote lijn te onderkennen. Men verdedigde heftig, — en men vreesde het

---

[1]) Bekker, *Friesche Godgel.*, blz. 714.
[2]) *Friesche Godgel.*, blz. 715.
[3]) C. Sepp, *Het godgeleerd onderwijs in Nederland, gedurende de 16e en 17e eeuw*, Leid. 1874, dl. II, blz. 372 vg.

onbekende nieuwe. De synoden omstreeks het jaar 1667 klagen steen en been over „al te grote licentie der philosophen" [1]), inzonderheid over het in 1666 verschenen werk van den Spinozist Lodewijk Meyer „Philosophia S. Scripturae Interpres" [2]), „dat schadelijke boek, onlanghs uytgekomen sonder naem" [3]). De Utrechtsche overheid, die meer met regeeren dan met wijsbegeerte zich had in te laten, moest het scheepje der academie voor te sterke schokken behoeden. Tot 1672, het jaar waarin de oude, naar het cartesianisme glimlachende, regenten moesten wijken, hadden de mannen van de nieuwe wijsbegeerte de beste plaats aan boord. Toen in Juli 1667 Berckringer stierf, besloot de vroedschap den 2en December, dat voortaan de cartesiaan Regnerus Mansvelt nevens logica en metaphysica ook ethica zou doceeren [4]). De „Philosophia S. S. Interpres" gaf den heeren moeite, want de opschudding daarover — het was in 't zelfde jaar 1667 in Hollandsche vertaling verschenen — was op de straat gekomen. De Utrechtsche prof. Wolzogen deed als de Leidsche Heidanus en Wittichius; hij schreef tegen den Interpreet in 1668 zijn „Libri duo de scripturarum interprete" [5]). Maar men vertrouwde Wolzogen, den predikant bij de Fransche pruilkerk en sinds 1664 professor aan de Utrechtsche academie, niet. Hij was immers zèlf om zijn cartesianisme verdacht. De voetianen zeiden dus: Wolzogen schrijft maar voor den schijn tegen den Interpreet [6]). In de vroedschapsvergadering, den 14en Juni 1669, werd gesproken over een Latijnsch pamflet: „Iudicium van eenige Theologen over het boek van Ludovicus Wolzogen de Scripturae interprete". Zij besloot het door den heer officier te doen ophalen, daar toch reeds den

[1]) Synode van Friesland, 1668, art. 34; zie Knuttel, *Acta der Z.-H. Synoden*, dl. IV, blz. 469.

[2]) *Philosophia s.s. interpres; exercitatio paradoxa, in qua, veram philosophiam infallibilem s. literas interpretandi normam esse, apodictice demonstratur, et discrepantes ab hac sententiae expendentur, ac refelluntur.* 1 Thess. 5 : 21. Eleutheropolis, 1666.

[3]) Aldus de Z.-H. Synode te Dordrecht 1666, art. 10; zie Knuttel, *a. w.*, dl. IV, blz. 431. In 1674 verbood Willem III het. Zie Knuttel, *a. w.*, dl. IV, blz. 385. Andere synoden uit deze jaren er zich over beklagende, zie Knuttel, *a. w.*, dl. IV, blz. 469, 471, 502, 512, 550, 584.

[4]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 226.

[5]) Over de twisten naar aanleiding van Wolzogens boek, zie dr. P. Proost, *Jodocus van Lodenstein, Eene kerkhistorische studie*, Amst. 1880, blz 188—192. Litteratuur bij IJpeij en Dermout, *Geschiedenis der Nederlandsche hervormde kerk*, Breda 1819—1827, blz. 371 vg. Zie ook Burman, *Traj. erud.*, p. 459 sq. en dr. W. P. C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke bibliotheek*, 's Gravenh. 1889 vgg., op deze jaren.

[6]) Benthem, *Holländ. Kirch. und Schulenstaat*, S. 7.

10en Mei daaraanvoorafgaande door haar was uitgesproken, dat zulke testimonia „de goede naem van anderen hare borgeren ende Inwoonderen" „quetsen of verongelycken", en toen verboden was „voortaen het sy Collegialiter het sy in haer privé eenige extrajudiciele attestatien of Testimonia" te geven „tot nadeel van sodanige Collegien of personen" [1]). De politie moest het boek tegen Wolzogen gericht dus ophalen, want het was „vervult met veele onwaarheden, calumnieuse ende ergerlicke illatien en comparatien, waer mede men den Professor Wolzogen soeckt verdacht en schuldich te maecken aen grove dwalingen omtrent den Godsdienst". Aan de vroedschap van Deventer zou geschreven worden om met de schrijvers Domini Colonius en Van Ryssen daarover te handelen [2]). Ook hier dus leed de grijze Voetius een nederlaag.

Evenzoo bleek zijn verminderde invloed in een paar academische geschillen, die wij nu ter sprake brengen, en die gedeeltelijk van vroeger datum zijn dan de zaak-Wolzogen. Den 31en Maart '68 beklaagde zich de professor in de philosophie bij den rector-magnificus Diemerbroeck, dat Voetius en Essenius op de „Series Lectionum" vermeld hadden bij het behandelen van den brief aan de Romeinen ook eenige theologico-philosophische quaesties te zullen bespreken. In den senaat beweerden dezen: „dat die punten niet speciaal als wijsgeerige werden aangeroerd, maar slechts in zooverre het soms noodig is de Heilige Schrift door natuurlijke zaken te verklaren". De curatoren echter beslisten den 6en April, dat de theologische faculteit zich van philosophische lessen geheel moest onthouden en Essenius zijn reeds begonnen colleges veranderen in theologische [3]). Vergelijkt men deze kleine gebeurtenis met wat De Bruyn in 1654 overkwam, dan valt ook hier de wijziging in 't voordeel van de cartesianen duidelijk op.

Een paar maanden later kwam die verminderde invloed van Gisbertus weer aan 't licht. Den 1en Juli 1668 protesteerde professor Regnerus a Mansvelt er in den senaat tegen [4]), dat de kerkeraad den 29en Juni censuur had geoefend over een corollarium van den student Joannes Fuyck, den 3en Juni onder hem

[1]) Den 19en Mei '69 werd het vroedschapsbesluit van den 10en in den senaat voorgelezen. Zie *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 237.
[2]) *Not. Utr. vroeds.*, op 14 Juni 1669.
[3]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 228 sq.
[4]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 230 sqq.

verdedigd en aldus luidende: „zuivere rede leert, dat om een atheïst, zoo die er is, te overtuigen twijfel niet slechts nuttig, maar zelfs noodig is". Ondanks het verzet van Voetius, Essenius, en Leusden, besloot de senaat de zaak bij curatoren aanhangig te maken. Dezen bevalen daarop bij de vroedschap te requestreeren. Reeds den 4en Juli werd het verzoekschrift in den senaat voorgelezen. Teekenend voor de gewijzigde toestanden is zeker, dat Voetius, Essenius en Leusden dan de vergadering zelfs niet bijwonen. Twee dagen later bood men het der overheid aan. Over Joannes Fuyck wordt daarin medegedeeld: „dat hij noch eenigen tijt te vooren op de selve manier gedefendeert hadde, daer bij doende, dattet nu geschiedden ter oorsaecke dat seecker eerwaerdich predikant deser stadt hem niet alleen tegens het doenmaels naest volgende avontmael, in presentie van een Ouderling, daer over, als ongeoorlooft en tegens godtsaelicheijt strijdende, had bestraft, maer oock, niet tegenstaende hij hem doen, ende oock noch eenige reijsen daer nae ten aevontmael noodichden, nochtans naemaels in een seer swaere perijckuleuse sieckte vervallen sijnde, daer over verscheijde scrupulen (in plaets van te vertroosten) hadde gemoveert, als of het een saecke waer geweest met welcke hij niet nae behoren soude hebben connen sterven. Daeren boven hij student noch in sijn corollarium verhaelende, dat dit de reden was waerom hij het selfde voormaels gedefendeerde corollarium nu noch dikwils had overwogen, ende meer en meer daer in versterckt sijnde, hij t' selfde noch eens aen alde werelt wilde voorstellen, ten dien eijnde den selven E. predicant (doch sonder sijnen naem te noemen) te gelijck met alle geleerde luijden ende liefhebberen vande studien ende waerheijt openbaerlijck versoeckende, ende opt vriendelijckste nodigende, datse toch alle scrupulen en swaericheden, diese tegens dat sijn corollarium souden mogen hebben, publieckelijck ter bestemder tijt en plaets souden believen voor te stellen" [1]).

De kerkeraad zeide niet op de zaak in te gaan, maar de manier van stellen onvoorzichtig te oordeelen. Twee predikanten werden aangewezen om Fuyck er over te onderhouden. Totdat van deze beiden rapport in zou komen, hield de kerkeraad het

---

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 231.

al of niet ten Avondmaal toelaten van den student in beraad [1]). Ook nu echter wees de Overheid deze bemoeiing met de zaken der academie door de Kerk beslist van de hand. Den 6en Juli '68 besloot zij „dat de E. Kerckenraet haer als noch punctuelijck sal hebben te regeleren naeden inhout vande meergemelte resolutien [2]), lastende de Heeren politike Commissarissen [3]) dese resolutie aen den Kerckenraet over te brengen, en tot der selver naerichtinge aldaer te doen registreren". Het anonyme pamflet „Het collegie der scavanten" noemt drie studenten, nl. Fuyck, Specht en Schaik „alle dry stoute Gasten / foenum habent in cornu", die „als Postilions, Overbrievers en Overdragers" [4]) van het z.g. college der scavanten, d.w.z. van een groep cartesiaansche geleerden, dienden. Fuyck is dezelfde, waar de kerkeraad zich aan ergerde. Het pamflet vertelt, dat hij 24 en 25 December 1669 door de classis Wijk preparatoir werd geëxamineerd, en met ja de volgende vragen beantwoordde: „Of men wel mochte in sommige gelegentheyt twijfelen offer een God was? Of God kan bedriegen als hij wil?" Hij beloofde [5]) „die of diergelijcke noch in Predikatien / noch in Catechisatien ofte andersins voor te stellen ofte te defenderen".

„De Politijkken sochten hem evenwel te vorderen / en hebben verkregen dat de Heer Van Suylen, pretenderende het jus patronatum, voor hem aan de Gemeynte tot Suylen heeft geschreven / en haer bevolen datse hem sullen beroepen. Dese sal dan door een Politijkken arm daer in gedrongen worden: want hy heeft hem in alle dingen ten dienste van haer gestelt. Het is gebeurt dat hij student in dootsnoode zijnde / aengesproken wiert van D. Nellesteyn, aengaende die twijffelinge van de existentie van God. Hij in plaetse van verbetert te zijn / ging noch eens disputeren / en maekte daer een grouwelijke en duyvels annexum aen tegen D. Nellesteyn, en daegde hem uyt / hadde hy wat te seggen / hij mochte daer in de Academie komen / en daer opponeren. Hy en behoefde hem daer op sijn siek-bedde sulkke visevaseryen niet voor te houden. God geve dat hem diergelijke

---

1) *Ibidem*, cod. I, fol. 231.
2) N. l. van 26 Januari en 9 April 1667.
3) En daar werd de felle anti-voetiaan dr. Lambert van Velthuysen den 16en Nov. '68 er één van! Zie *Not. Utr. vroeds.*, en Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 267[2].
4) *Aldaar*, blz. 6.
5) *Aldaar*, blz. 7.

niet over en kome / als hy de Huyslieden op haer doodtbedde over hare sonden somwijlen sal bestraffen".

Reeds toen hij te Naarden medicus en rector der Latijnsche school was, had de materialistischgetinte psychologie van Regius bij de officiëel-kerkelijken ergernis gewekt. En terecht. Toen hij in 1647 door zijn leerling Petrus Wassenaer stellingen aan de Utrechtsche hoogeschool wilde doen verdedigen was de voetiaansche groep in den senaat nog sterk genoeg geweest om het te verhinderen. In 1668 echter waagde Regius het in zijn scherpsten vorm zijn psychologische te formuleeren. „Een leerling van hem, Johannes Scheer, uit Middelburg, hield een medisch promotie-dispuut over de jicht op den 28en September. Een corollarium luidde: de ziel bestaat in denking. Toen iemand opponeerde, zeide Scheer, dat de ziel, doordat zij met het lichaam verbonden is, denkt, maar van het lichaam gescheiden niet kan denken. Op het wederwoord, dat zij dan toch God kan loven, dus denken, ontkende hij dit. Om dit antwoord, dat duidelijk indruischt tegen den waren Christelijken godsdienst, oordeelde de meerderheid der professoren, dat de candidaat, hoewel hij overigens een uitnemend figuur had gemaakt, niet tot de promotie kon worden toegelaten, tenzij hij eerst zijn meening duidelijker uitlegde. Hierom ter vergadering geroepen en ondervraagd, zeide hij in deze niets kwaads te hebben willen meenen of bedoelen, doch slechts zijn opponent tot verder bewijs van zijn tegenwerping noodigen. Men besloot, dat hij tot publieke promotie kon worden toegelaten, maar op deze voorwaarde, dat hij of in de inleiding van zijn promotie-oratie of in deze zelf, openlijk deze uitlegging van zijn gevoelen en antwoord zou betuigen, en wel in deze formule: 'in het vuur van het dispuut gaf ik onbedacht aan een opponent toe, dat de ziel, van het lichaam gescheiden, noch denken, noch God loven kan. Ik wensch niet, dat men dit als mijn gevoelen opvatte. Ik stelde het slechts om den opponent tot nader bewijs van zijn tegenwerping te noodigen. Mijn gevoelen toch is, dat de ziel van het lichaam gescheiden wel kan denken en God loven'. Na deze formule in den aanhef van zijn oratie te hebben gevoegd, werd hij door den hooggel. Regius tot medicinae doctor bevorderd" [1]).

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 234.

Mijn indruk is hier dezelfde als bij de lezing van het gebeurde in 1659. Prof. De Bruyn mocht toen wèl cartesiaansche wijsbegeerte doceeren, als hij den nààm van Descartes maar niet noemde. Het was hier in 1668 m. i. méér dan het vuur der rede, waardoor Scheer zijn woorden over de ziel, afgescheiden van het lichaam, had geuit. Immers het was inderdaad Regius, zijn leermeester, die in zijn psychologie een zeer sterk accent legde op de physieke zijde van het zieleleven. Alleen de consequentie durfde hij niet aan. Die toch wàs inderdaad de door Scheer uitgesprokene. Men heeft hier weder dat, wat in Descartes zelf ook een halfslachtigheid was: de kerkleer werd op een afzonderlijk terrein gehouden en op het gebied daarbuiten was de philosophie heerscheres. Maar zooals Descartes angstvallig met Rome en de Sorbonne onaangenaamheden vermeed, — al betaalde Rome zijn aanhankelijkheid door in 1662, twaalf jaar na zijn dood, zijn werken op den index te zetten, „donec corrigantur" — zoo deden de protestantsche cartesianen in de Republiek. Zij behielden de kerk te vriend, zoo mogelijk, en omwoelden intusschen den geheelen bodem om en onder haar, en dat alles onder het motto van aan het heilig huis niet te raken.

Het driemanschap, Voetius, Essenius, Leusden, die tegen Fuyck één lijn hadden getrokken, waren evenzeer bondgenoot toen het gold een leerling van hen, die in 't gedrang kwam, te verdedigen. De coccejaansche professor Burman had den 19en Juni 1669 een dispuut laten houden over de Kerk [1]). Enkele dagen daarna, den 30en van die maand, ging Essenius daartegen in. Door zijn leerling, den Schotschen student Math. Crafford, liet Essenius stellingen verdedigen over den oorsprong en de oudste verplichting van den sabbath. Men begrijpt, welke zijde de voetiaan Crafford tegenover Burman koos. En wanneer wij bedenken, dat in dit jaar 1669 Voetius met zijn ouden vijand Maresius uit Groningen zich verbond om samen Coccejus te vellen, zal de stemming van voor- en tegenstanders bij deze disputen niet vriendschappelijk zijn geweest. Crafford vond ook nog gelegenheid zijn gal over Descartes uit te storten. „Het hobbesianisme en cartesianisme voeren tot volledig atheïsme", zeide hij [2]); Voetius dacht er niet anders over.

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 237 sqq.
[2]) *Ibidem*, fol. 242.

De notulen der Utrechtsche vroedschap deelen op 2 Juli 1669 mede: „Syn de Heeren Oud-Borgermr Hamel, de Wyckersloot ende Velthuysen gecommitteert omme te examineren de disputatie de Sabbatho, die de Professor Essenius onder zijn presidie den 30en Juny laatstelden in dese Academie heeft gedefendeert waer bij de Professor Burmannus ende andere gereformeerde Theologanten van contrarie sentiment zynde gesecht worden benadeelt te zyn, ende wyders t' adviseren in welcker voegen de publique disputatien sulx souden connen worden gereguleert, dat daer door de dissentien die uyt sodanige disputatien comen te resulteren, wierden voorgecomen en geweert" [1]). De acta van den senaat vermelden op den 17en Juli van dit jaar, dat over het in de vroedschap op den 2en Juli verhaalde een schrijven was ingekomen. De heeren oudburgemeesteren kregen echter nog meer in dezen te doen. Matheus Craffordius nl. liet in 't zelfde jaar een verhandeling drukken getiteld „Exercitatio Apologetica". Den 29en November kwam bij de vroedschap een uitvoerig request in van den senaat [2]), waarin deze klaagde, dat door Craffords tractaat „verscheyden Professoren schandelyck worden getraduceert en gelastert". De gecommitteerden tot de academische zaken werden door de vroedschap verzocht „alle t' selve te examineren ende de Vroedschap te dienen van advis" [3]). Crafford werd daarop den 13den December 1669 om zijn „stouticheyt", waardoor de vroedschaps-resolutie van 5 Juli l.l. werd „gevilipendeert en geilludeert" en ook „het respect luyster ende goede naem vande gemelte Professoren word geschonden ende beledicht", van de academie „gerelegeert" en zijn boek verboden „op poene wegens de divulgateurs van fameuse Libellen gestatueert" [4]). Weer had het triumviraat het pleit verloren. En om de wangunst, waarin de mannen bij de Overheid stonden, ook tastbaar te toonen verhoogde de vroedschap den 15en Augustus 1670 het honorarium van Burman met 500 gulden. Het kwam daardoor op f 2000.—; opdat hij maar niet naar Leiden, dat hem begeerde, zou gaan. En Johannes Leusden, daarvan zei de anonyme pamflettist van „Bileams

[1]) Zie *Not. Utr. vroeds.*, 2 Juli 1669.
[2]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 239—243.
[3]) *Not. Utr. vroeds.*, 29 Nov. 1669.
[4]) *Aldaar*, 13 December 1669.

raedt, ontdeckt en wederleydt" [1]: „Hadde die kerckse 800 guldens professor zijn waar oock op soo hoogen prijs connen brengen, soo hadde hij daer voor niet behoeven te blijven, en wy hebben hem noch duer genoegh; hij sal ons oock wel by blijven, want hy can uyt den Talmuth niet raken", hij, „die pas zyn hebreus A. B. C. verstaet".

Nog scherper licht valt er op de anti-voetiaansche stemming in de Utrechtsche vroedschap van deze jaren, wanneer wij weten, dat, terwijl Dirck van Velthuysen als gecommitteerde tot de academische zaken over Crafford vonniste, dr. Lambert van Velthuysen aangeklaagde was. Maar de vroedschap liet hem duidelijk voelen, dat hij van haar geen kwaad te duchten had; en de kerkelijken hield zij op de vanouds beproefde wijze zoet. Velthuysen was, na vruchteloos een predikantsplaats gezocht te hebben, in de medicijnen gaan studeeren. In 1667 werd hij tot schepen verkozen. Uit zijn „Opera Omnia" [2]) leerde ik hem kennen als geheel gaande in 't spoor van Descartes. Deze cartesiaan nu gaf in 1669 uit een „Tractaat van de afgoderye en superstitie". Het duodecimo' tje trachtte aan te toonen, „dat door de Gereformeerde kerkleer de Joodsche noch de Roomsch-katholieke zuurdeesem voldoende is uitgezuiverd" [3]). Van den 30en Augustus af begon de kerkeraad bij de vroedschap tegen dit boek te ageeren. Tot de door den kerkeraad daartoe gecommitteerden behoorden weder twee van het triumviraat, Essenius en Joh. Leusden. Van nu aan hield de vroedschap den kerkeraad op sleeptouw, zóó lang, dat het humoristisch en vervelend wordt. Den 6en September komt bij de vroedschap een request in van den kerkeraad tegen Velthuysens tractaat. Wordt ter visie gelegd. 25 September tegenbericht van schepen Velthuysen. Ter visie gelegd. 11 October tegenbericht van den kerkeraad op het verweer van dr. Lambert. Ter visie gelegd. 25 October tegenbericht van Velthuysen op 't vorige. Nu eens niet ter visie gelegd. 29 November bericht van den kerkeraad. 13 December Velthuysen contra.

---

[1]) *Aldaar* blz. 23; zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 83[5].

[2]) *Opera omnia, nunc conjunctim latine edita. Quibus accessere duo tractatus novi, hactenus inediti: prior est de articulis fidei fundamentalibus; alter de cultu naturali, oppositus Tractatui theol.-pol. et Operi posth. Ben. de Spinoza.* Roterod. 1680.

[3]) Zie Duker, *Gisb. Voetius*, cl. III, blz. 269[3]. Duker handelt uitvoerig over Velthuysen. Voor mijn doel gebruikte ik voornamelijk de *Notulen van de vroedschap.*

19 Februari 1670 de kerkeraad er weer tegen in. Zal „ter Secretarye worden voor de hand gelegd" (!) De Utrechtsche synode handelde in September '71 over Velthuysens boek, en verzocht de vroedschap het te supprimeeren. Den 8en Mei 1671 besloot deze dit niet te doen, alvorens de supplianten een extract gaven van de onrechtzinnige en schadelijke stellingen, die erin mochten zijn.

Joh. Leusden, Essenius en hun leidsman wisten nu, wat zij van de hulp van de Overheid tegen de nieuwe philosophie te wachten hadden. Maar ondertusschen braken „de bekommerlycke tyden" van 1672 aan, en hadden èn Kerk èn Overheid aan iets anders te denken dan aan den verloopen proponent, zooals Velthuysen min vriendelijk door zijn tegenstanders werd betiteld. De vroedschap, die al maar den kerkeraad bezig had gehouden, beval nu den 22en April '72, dat Dinsdags in de Jacobi, Donderdags in den Dom en Vrijdags in de Geertekerk om 5 uur door een dienaar des Goddelijken Woords„ een publicq gebed sal worden gedaen ende dat voor en na het doen vant selve gebed een psalm sal worden gezongen, sonder dat eenige Aelmosen uyt de Toehoorders worden gecollecteert, welcke Gods-dienstige Oeffeninge geduren sal omtrent de tyd van een halff uur"; en zouden de burgemeesters hun best doen, dat ook in de andere provinciën zulke gebeden zouden worden gehouden. Den 6en Mei stond de vroedschap toe, dat die gebeden telkens in twee kerken zouden worden gedaan „in consideratie vande groote en frequente bij-eenkomste der gemeynte". Den 20en Juni 1672 hielden de gebeden op; de provincie was onder Fransche heerschappij gekomen.

Voetius' bange voorgevoelen[1]), al gaf het hem niet de goede middelen tot verweer, bleek maar al te waar. Bij het dalen in de tweede helft der 17e eeuw van het vage respect voor de mysteriën der theologie zou er een oogenblik komen, dat de kerkelijke wetenschap voor de heerschappij der rede zou moeten wijken. Men had de theologie eerst geëerd, daarna genegeerd, en toen de 18e eeuw daagde mocht zij aan de rede verzoeken, wat waarheid was. Toen dus de senaat den doctorandus Scheer

---

[1]) Terecht zegt P. Bayle, *Dictionnaire Histor. et Critique*, Rott. 1697, t. I, p. 1264: het gevaar zag Voetius niet in het verwerpen van een bepaald wijsgeerig stelsel, maar in het motief tot deze verwerping.

zijn formule liet uitspreken, was dat geen overwinning voor Voetius. Het kenmerkt het einde van onze tweede periode. De Kerk kon zich gezegd weten: „gij hèbt nog macht, maar ze taant. Gij moogt u nog verblijden met de alleenheerschappij over een klein terrein. Daarbuiten is de philosophie meesteres. Maar nog weinig tijd, en ook binnen uw muren zijt gij onze slavin".

§ 3. De jaren 1672—1679.

Bij de groote gebeurtenissen van 1672, die de geheele Republiek zoo geweldig in beroering brachten, zinkt het tractaat met de apologieën voor en tegen Velthuysen in het niet. Als er bewogen dagen in de historie komen blijkt het veelszins alledaagsche van de rustige tijden. Maar ook omgekeerd, tegen den achtergrond van het gewone doen en laten der menschen vertoont zich het bijzondere van kritieke dagen. Daarom valt het ons op, terwijl de stormen van 1672 naderen, hoe de oneenigheid met haar kleinen aankleve tusschen de voetianen en hun tegenstanders voort bleef duren tot aan het oogenblik van de katastrophe. Professor Joh. de Bruyn en Regnerus a Mansvelt waren er in de senaatszitting van 30 Juni 1670 tegen, dat onder Essenius stellingen zouden verdedigd worden door een Bremer student Hermannus Giffenius, waarin zij werden aangevallen [1]). De curatoren en de vroedschap werden hierover geraadpleegd en den professoren bevolen zich te houden aan het vroedschapsbesluit van vroeger omtrent de disputatiën. Na de zomer-vacantie, den 5en September '70, leed Gisbertus nog een nederlaag in het feit, dat de Overheid den cartesiaan Wolzogen, die voor Leiden bedankt had, benoemde tot gewoon hoogleeraar in de gewijde geschiedenis en zijn tractement met 300 gulden jaarlijks augmenteerde „met conditie, dat hij in deze syne Professie twee Academische lessen ter weeke sal hebben te doen" [2]). De schrijver van het pamflet „Het collegie der scavanten van Utrecht" schreef in 1674 over den toestand te Utrecht, de laatste jaren van het eerste stadhouderloos tijdperk [3]): „Sy (de cartesianen) genoten groote Beneficien. Bij exempel: D. Burmannus heeft

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 245.
[2]) *Ibidem.*
[3]) *Aldaar*, blz. 11 vg.

des Jaers omtrent de drie duysent gulden aen tractement / daer D. Voetius, zijnde nu soo out / sijn leven tot geen twee duysent gulden kon geraken / oock D. Grevius, zijnde in de ordere der Philosophen / heeft over de seven-en-twintig hondert guldens des Jaars / en tamelijkke betalinge / daer Professor Luesden [1]) maer acht hondert gulden heeft / en moet seven of acht vierendeel jaers na sijn tractement wachten / en kan dan noch niet een duyt bekomen. Dit heeft my gisteren D. Voetius vertelt / so als afscheyt van hem nam; en seyde daer by / dat dit de selvige maxime was van Barnevelt, die altijt seide: Men moste soodanige Luyden in den buyk slaen, die het met Maurits en de Kerck hielden. Wilden se een Boeck dediceren / daer kregen sy ongehoorde proemien voor: D. Burmannus, dedicerende een deel van sijn Idea Theologiae, ontfonk negen hondert gulden / daer D. Diemerbroeck voor sijn twee boeken in quarto / zijnde voorsien met veel kopere platen / en vervult met veel rare en nieuwe experienten / alleen ontfong hondert Dukatonnen. Ja / D. Wolzogen ontfong voor een kleyn Godslasterlijck boekjen (van veele Academien en Theologanten veroordeelt en door vele Boeken gerefuteert / seggende daer in dat God konde liegen en bedriegen als hy wilde) alle Jaren drie hondert gulden. Ongehoorde dingen; en alsser wat te geven was / dan raekten sommige byna vry. Doe de tweede Fransche taxatie wiert omgeslagen / soo wiert D. Voetius in sijn oude dagen getaxeert op negentig gulden, daer hy te voren / als eygen van sijn huysen / honderden by na had moeten geven / daer en tegen D. Grevius, die te vooren als geen Huysen hebbende / yet hadde betaelt / wiert in de tweede taxatie (hebbende veel grooter tractement als D. Voetius) alleen van de E. Magistraet getaxeert op vijftien gulden".

Het jaar 1672, dat aan het bestuur van De Witt een eind maakte, bracht daarmede ook een groote verandering in de plaats, die de cartesiaansch- en coccejaansch-gezinde geleerden tot dusver bekleed hadden. De cartesianerij heeft standgehouden [2]), zoolang „als de Witten en anderen van die slach van Politijken de Regeering in handen hadden". „En als of het een proprium quarto modo was by de Cartesiaanen / ook desen

[1]) Sic.
[2]) Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 616.

Cartesiaan [1]) konde niet nalaaten zich een party van de Princen van Oranjen te toonen / zeggende: „De Staaten van Hollandt hebben noit Koningen maar Graven gehadt, op welke het recht des gebiedts noit is overgedraagen geweest" [2]). Wij geraken hiermede reeds aan de veranderde geestestemming, die het rampjaar 1672 in de Republiek bracht. Daaraan vooràf ging de storm, toen zij het hoofd moest bieden aan vier aanvallers tegelijk, te land en ter zee. De stad Utrecht ondervond er maar te spoedig al den druk van. „In den nacht van Zondag op Maandag, 2 en 3 Juni 1672, kreeg men omtrent 1 uer, van den overgang der Franschen bij Lobith te Utrecht bericht, als wanneer terstont de vroedschap vergaderde; de alteratie daer over was alhier seer groot" [3]). Den 13en Juni verscheen de markies De Rochefort met vier duizend ruiters voor de Wittevrouwenpoort. Van dien dag tot den 13den November 1673 zuchtte Utrecht onder het Fransche bewind. Voor ons, die den grooten oorlog van 1914—? beleven en uit de nabijheid de verhalen kennen van streken, door vijandelijk leger bezet, met al de uitgesproken en verzwegen moeite, woede, verliezen, lijkt de afstand van 1672 tot ons zoo gering. De historie herhaalt zich. Onder dit alles leed begrijpelijkerwijs de universiteit zeer. De studenten waren weggetrokken. De professoren bleven echter bijna allen op hun post. De rector Johannes de Bruyn bekleedde beide jaren, 1672 en 1673, het rectoraat [4]). Het groot- en klein-auditorium werd door de Fransche troepen gebruikt als bergplaats voor brood en meel. Op gelijke wijze gebruikten deze de Nicolai-, Pieters- en Buurkerk om er haver in te bewaren. En de Dom werd Zondag den 30en Juni '72 „tot in de meest verborgen hoeken" door den kardinaal van Bouillon met wijwater besprenkeld en voor den roomschen eeredienst bestemd. De Cathrijne-kerk werd „gepropt met hooy".

Regius, die al ver in de zeventig was, waagde het niet in zijn vaderstad te blijven. Hij trok naar Amsterdam. Wij weten dat toevallig uit een twist van zijn medischen collega IJsbrand van Diemerbroeck met hem. Het ging over de vraag, hoe tijdens

---

[1]) N.l. Spinoza.

[2]) Koelman, *a. w.*, blz. 507 vg.

[3]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 292[2]. Duker verhaalt het gebeurde in Utrecht 1672, '73 in zijn werk uitvoerig, dl. III, blz. 290 vgg.

[4]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 252.

Regius' afwezigheid de examen-gelden moesten verdeeld worden. Wanneer wij ons Regius' juist niet phlegmatischen aard herinneren en dan daarnaast leggen, wat Graevius in zijn „oratio funebris" [1]) op Diemerboeck van dezen zegt: „Zijn temperament was warm, zijn uitingen waren dan ook bruusk, en zeer fel kon zijn toorn uitbarsten, dien hij slechts met moeite kon inhouden en bedwingen. Maar dezen vlek maakte hij door vele deugden goed", dan verbaast het niet, dat het tusschen beide collega's meer dan eens stormde. In het gemeente-archief te Utrecht bevindt zich een request van Diemerbroeck aan burgemeesters en vroedschap, ongedateerd, maar blijkbaar van het jaar 1672. Van dezen inhoud: onderlaatst vroeg ik om decisie in de onlust, welke Prof. Regius tegen mij maakt. De vroedschap verwees de zaak naar den academischen senaat, die tusschen twee collega's geen partij wilde kiezen. Maar aangezien Regius mij genoegzaam voor een dief uitmaakt, vraag ik andeımaal decisie. De zaak is deze:

„In Mayo (nl. 1672) is Regius met sijn gansche familie van hier nae Amsterdam gevlucht, alwaer hij een huijs gehuert en naederhant een half jaer, of daer omtrent gewoont heeft, voor sijn vertreck dese sijne intentie mijn bekent maeckende, seggende dat ick de affairen vande Academie ondertusschen in sijn absentie wel alleen soude connen waernemen, gelijck oock geschiet is. Niet lang nae sijn vertreck is hier een medicinae candidatus gecomen om gepromoveert te worden, die heb ick, praemisso solito tentamine, in nostro Senatú geexamineert, et consensú Senatús gepromoveert. Sulx gedaen sijnde heeft onse Senatus geoordeelt, dat ick de emolumenten, soo veel als onse faculteyt aengingen, voor mijn soude mogen nae mijn nemen, en heeft oock goet gevonden, dat men het presentie gelt onder de presente Professoren soude verdeylen, met exclusie vanden absenten Regius. Nú eijndelijck Regiús weerom gecomen sijnde wil van die emolumenten mede participeeren, met een seer onbeschaemt backhuijs seggende, qúod injuste illi subripuerim illos nummos, dat is, dat ick hem dat gelt ontstolen heb. Welcken dief titel alsoo mijn in mijn oude daegen niet soude passen, soo ist dat ick hier om versoeck decisie van onse heeren en meesters,

---

[1]) Graevi' *Orationes*, Delphis, 1721 p. 273. Zie verder blz. 219 vgg., *hierachter*.

die ick wel weet mijn voor 24 jaer [1]) tot Professor hebben aengenomen, maer niet tot knecht en dienaer van Regius, als hij de Stadt, de Academie, en sijn eijgen huijs a l'abandon vande soldaten verlaet, om dan sijn affairen tot sijn proffijt waer te nemen. Hij heeft in absentie van doctor Straten (die wel een jaar of twee traineerden en absenteerden eer hij sijn professie verliet [2]) heel veele studenten gepromoveert, sonder aen Straeten daer van reeckening te doen, maer seijde toen, dat hijse al in sijnen oren soude schieten, dieder voorquamen: ende nú hem dit selfs maer eens gebeurt, nú raest hij als een impertinent. dierhalven om alle dese onbehoorlijcke bejegeningen af te sijn, is mijn ootmoedigh versoeck dat de Ed. Achtbaere Heeren hier van gelieven decisie te geven, of hij op de emolumenten van die promotie gekomen, ijts heeft te pretendeeren, of niet: ende dewijle wij ordinair bij beurten promoveeren, of oock niet deze extraordinarise casûs voor een casus buijten de ordinarise ordere van de promotie moet gehouden worden. Ende hier van eenige weijnige regúlen door haeren Secretariús op pampier gelieven te doen stellen, en den Rector Magnificus toe te senden, op dat Haer Ed. advies van decisie alsoo den Senatús Academicús mach bekent gemaeckt, en alle voordere onlusten mogen wech genomen worden" [3]).

Ik schreef dit onbelangrijk request over, omdat het een blik geeft op de psyche — tout comme chez nous — van sommigen, als de fundamenten der aarde bewogen worden. De zaak zelf werd door de vroedschap beslecht in haar zitting van den 11en Augustus 1673. Haar notulen op dien datum vermelden: „Is geexhibeert ende gelesen de decisie vandie Heeren Rector ende Senaat deser Academie, die bij de Heeren Borgermrn. en Gecomden. tot de Academische saecken vermogens acte van dato den 18 Jan.ry laetsleden geauthoriseert waren om te disponeren op het different ontstaen tusschen den professoren de Roy ende Diemerbroeck over de ord.e Leges ende recht hun competerende ter saecke van het examen en promotie van Joseph Abab Vaaz voorgevallen in Junio 1672, als mede van Everardus Croockius

---

1) Diemerbroeck werd extra-ordinarius 7 Juni 1649, ordinarius 7 April '51, stierf 1674.

2) N.l. toen Stratenus tot lijfarts van Frederik Hendrik was benoemd.

3) De onderteekening volgt: „Haere Ed. Achtbaeren aller dienaer I. Diemerbroeck".

gepromoveert den 14en Jan.ry deses jaars, ende vorderen gevolge van dien: waer op gedelibereert zynde heeft de Vroedschap de genoemde decisie van dato den.. [1]) Augusti 1673 pro ut jacet geapprobeert". Voor óns doel, het eenigszins meer verlichten van de figuur van Regius, hooren wij door den twist van Diemerbroeck op toevallige manier van Regius' vlucht naar Amsterdam; en ook van zijn terugkeer naar Utrecht nog in het najaar van 't zelfde jaar 1672.

Den 29en Augustus echter van dit jaar had de rector Johannes de Bruyn reeds den senaat bijeengeroepen. Hij stelde daar voor middelen te beramen om de academie-gebouwen weer te doen ontruimen, „Tegen het eind van September is dit geschied" [2]). De gouverneur Stoupa had dus aan den wensch van den senaat gehoor gegeven. Men vreesde echter, dat wanneer het weer vacantie zou zijn, de intendant Robert opnieuw de gebouwen voor legerbelangen zou opeischen. „Daarop besloot men, dat in het vervolg óók in de vacanties de colleges zouden gegeven worden, om aldus de gelegenheid tot dergelijk gebruik van de academie af te snijden" [1]). „Niet lang daarna echter ontstonden moeilijkheden met de roomschen, die den Dom zich hadden toegeëigend; dezen toch beweerden, dat de kloostergang en de auditoria van de academie tot hun kerk behoorden; op het vernemen hiervan werd de senaat bijeengeroepen en besloot men, dat de rector zich zou vervoegen bij heeren curatoren en verzoeken, of dezen bij den stadsgouverneur voor den academischen senaat wilden tusschen beiden komen; wat zij ook volijverig deden en gedaan kregen".

Door het optreden van onze Spaansche bondgenooten in de Zuidelijke Nederlanden, van Frederik Willem, keurvorst van Brandenburg en den Duitschen keizer Leopold I, en vooral door het krijgsbedrijf van Willem III bij Bonn, was Lodewijk XIV gedwongen in November 1673 Utrecht op te geven. Maar eer op Donderdag den 13en November gouverneur Stoupa met zijn troepen de stad verliet, had hij haar nog een schatting opgelegd van vijf ton, later door den intendant Robert op 450.000 gulden verminderd, de helft terstond te betalen, de helft door gijzelaars te waarborgen. Voetius bracht dit aldus onder woorden: „ende

---

[1]) In de *Notulen* is het getal opengelaten.
[2]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 252 sq.

eyndelijcken heeft de voorsz. Intendant met een reyspenningjen of foyken van vier tonnen gouts ende een half, dese beroyde ende uytgeputte provincie gequiteert" [1]). „Donderdags, de seste, (n.l. Nov. 1673) trocken van hier de Regimenten van Piedmont en Auvergne. Des avonts, te seven, acht, ja negen uren, wierden veertien persoonen, soo van de Heeren, als van d'aensienelijckste burgers, uyt hun huysen gehaelt ,met aensegging, dat de Heer Stoupa nootsakelijck hen had te spreecken. Toen sij daer quamen, wierd hen aengeseght dat sy niet verbaest behoefden te wesen, dewijl sy uytgekozen waren om tot gijselaers mede te trecken, en soo langh in bewaringh gehouden te worden, tot dat de penningen, die van d'Intendant ghevordert wierden, opgebracht souden syn. Sy konden niets anders verwerven, dan dat sy verlof verkregen om door boden Lynwaet tot hun verschooningh, en andere noodigen behoeften te laten halen. De namen deser gyselaers syn: De Heer Niepoort, de Burgemeesters Boot en de Goyer, de Schepen de Goyer, de Predikanten Van Engelen en Lodesteyn[2]) Professor de Roy, de Commissaris Rosa, de Heer Spiering en Honthorst, Doctor Wassenaer, de soon van de Burgemeester De Leeu, Honthorst en Kasenbroot Heer van Rynesteyn" [3]).„ Deselve (wierden) met musquetiers bewaert den ganschen nacht over" [4]). Het getal gijzelaars of ostagiers werd tot twintig opgevoerd. Den 7en November vertrokken zij op karren, door vijftig ruiters „geescorteert" over Arnhem naar het fort Rees[5]). Zij zouden niet voor den 4en Februari 1674 in Utrecht terugkeeren [6]). Eerst toch moesten de ontbrekende gelden van de brandschatting afbetaald zijn [7]). Den 10en November werd met den intendant Robert

---

[1]) Zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 318[2].

[2]) Daarom beschrijft Proost, *Jodocus van Lodenstein*, blz. 38 vgg. deze ostagie uitvoerig.

[3]) *Journael, of dagelycksch Verhael van de Handel der Franschen in de Steden van Uytrecht en Woerden, sedert hun koomst daer binnen, tot aan hun Vertrek. Daer in Hun gruwelijche Wreetheyt en Tyrannie in dese twee plaetsen, gelijck oock in verscheyde anderen gepleegt, seer levendig ten toon gestelt worden. Alles uyt de Daghteeckeningen, in de voorgedachte plaetsen gedaen, getrocken, en nu door de druck in 't licht gebracht. Met schoone kopere Platen verçiert.* t' Amsterdam, Bij Jan Claesz te Hoorn, Boekverkoper over 't Oude Heere Logement, 1674, blz. 225 vg.

[4]) *Dagelijksche Aanteekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673, gehouden door Mr. Everard Booth,...* medegedeeld door Mr. J. A. Grothe. Uitgeg. in Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht, 1875, blz. 144 vgg.

[5]) *Aanteekeningen van Mr. Booth*, blz. 146.

[6]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 318 vg.

[7]) Zie P. Burmanni *Sylloge*, t. IV, p. 205; Graevius in een brief van 23 Nov. Greg. aan Nic. Heinsius.

bedongen „dat d'Ostagiers, de gecontracteerde somme betaelt synde, nergens meer voor sullen wesen arrestabel" [1]).

Een trooster voor den 75 jarigen Regius was zijn vriend Wassenaer. Reeds in 1647 had deze als student de hem 't meest kenmerkende stellingen over zielkunde en metaphysica willen verdedigen. In 1669 eerde de vroedschap hem, als zijn leermeester, met het ambt en de eer van „Stad Doctor" [2]). Aan hem ook vertrouwde Regius in zijn testament van den 26en December 1678 zijn manuscripten toe [3]). En nu was hij zijn mede-ostagier. Aan deelneming ontbrak het den 20 gijzelaars niet. „Dominus van den Hengel voornoemt, verhaeld dat d'eerste ostagiers op Nieuw-Rees lagen, welgemoet ende gesond sijnde; dat sij door de Borgemeesteren ende Predicanten van Rhees veel vriendschap ende hulp in alles hadden genoten, ende sonderling door den Heere Spaen uyt Cleef, dewelke haer hadde toegesonden 1500 gulden met presentatie van meer geld te sullen senden indien hetselve mochten van noden hebben, ook aen de jagermeester hadde belast, van haer Ed. tafel dagelijx van genoegsaem wild te voorzien" [4]). Toch, 't was een, voor de aan bekrompen omstandigheden niet gewende mannen, harde tijd. Zij waren benauwd gehuisvest, zoodat ze „met haer 13 in eene kamer sliepen,.... dat op Legerbedden op de vloer leggende, noyt haer onderklederen quiteerden als alleen, wanneer van hemd veranderden" [5]). Daar de Utrechtsche overheid geen groote haast maakte met de betaling van de schatting, zochten de Franschen dit te bespoedigen door bedreiging van de gijzelaars. In het gemeente-archief te Utrecht berust een missive door „de t' samentlijcke Heeren Ostagiers Geschreven uyt het Fort Over Rees" [6]) van dezen inhoud: „Nae 't af-gaen vande mijne deses daghs is ons voor-gecomen een saecke van geen kleyn gewichte, te weten, een onzer Heeren ontboden, en by den Heere Gouverneur Maisonville geweest zijnde, brengt ons bescheyd, dat hem van gemelte Heere bekend is gemaackt, en in handen

---

[1]) *Aanteekeningen van Mr. Booth*, blz. 146.

[2]) *Not. Utr. vroeds.*, 26 April '69. Hij stierf 4 Januari 1688.

[3]) *Minuten* van Notaris Wolfard Zwaardecroon den jonge, in het gemeente-archief te Utrecht. Bij al de veranderingen, die hij in zijn testament maakte, zie blz. 87, *hierachter*, is zeker door het financiëele de zorg voor de papieren er bij ingeschoten; ze worden in de latere testamenten niet meer genoemd. Ik heb ze niet kunnen vinden.

[4]) *Aanteekeningen van Mr. Booth*, blz. 155. (op 22 Nov.)

[5]) *Aldaar*, blz. 156.

[6]) Uyt aller name geteeckend" door J. van Lodenstein, „In 't Fort over Rees den 23 Decemb. 1673. 2 Januarij 1674.

gestelt sekere missive van den Intendant Robert, in date den 28. December 1673. in welcke gem. Heere Intendant sich beklaagt, dat tot Nimwegen comende bevonden heeft, niet alleen, dat noch geene voldoeninghe van het Contract met de Heeren Staten van Vtrecht gemaackt, t' sedert haar vertreck en was gedaan, ne maar oock dat geenige tijdinge of openinge dies-aan-gaande van Staten, Steden, of Gouvernement aldaar haerl. en was toegecomen. Dat hij Gouverneur derhalve aande Ostagiers van Vtrecht te seggen had, dat so syl hem binnen acht daghen geen satisfactie en deden hebben, sy te wachten hadden soodanige eene opsluytinge en benouvinge, dat haarl. de tijt wel degelijck langh vallen soude, en dat hy Gouverneur al aanstonds haarl. niet toelaten en soude inde Stadt te komen". Een dergelijken brief hadden de mannen uit Rees den 16/26 December ook reeds geschreven; zij gaven toen ieder twee duizend gulden voor het tribuut. De overheid had dien brief toen laten drukken en verspreiden met deze opwekking er onder: „Worden alle Christenen dien de gevanckenisse der Ostagiers ter harten gaet by dese versocht ende gesmeeckt ter Secretarye vande Policie bekent te maken aende Secretaris Quint wat gerede penningen sy binnen acht dagen vermeynen op te brengen / tot lossinge van die hare Broederen / of anders aenstonds te willen over leveren aen hem 't gemaeckte Silver / om daer op na de weerdye van dien te leenen penningen ten fine voorsz. / die hy weet te bekomen op een lichte rente / welcke penningen den Staet sal aen nemen tegens ses ten hondert onder d'alderfavorabelste conditien: Ende sal dat Silver-werck getrouwelijck worden bewaart ende versegelt op seker plaetse totte aflossinge toe: dewelcke op het alder-yverste sal worden beharticht. Een ygelijck neme dit doch ter harten / op dat niet in den dag des Oordeels dat Silverwerck tegen ons getuyge / ende d'Heere segge ick ben in gevanckenisse geweest en gy hebt my niet besocht / dit gelieven de Schouten hare Buurten op 't ernste aen te dragen / konnen oock ten fine voorsz worden verpand d'Obligatien op 't Land".

Lodensteins missive van den 23en December 1673 werd, gelijk die van een week te voren, door de vroedschap als placcaat verspreid, met links een dergelijke opwekking als de hier boven afgedrukte [1]). Ook nu werden de burgers gevraagd „by manquement

[1]) Aanwezig in het gemeente-archief te Utrecht.

van gelt haer juwelen, gout, silverwerck ofte rent-obligatien over-(te) geven, om te verpanden, volgens de gedruckte Acte van den 24. deser maend; Belovende wel-gemelte Gedeputeerden, in 't corte een generale omslach te doen, waer door seeckerlijck alle de geleende penningen of panden in weynich weken sullen worden gerestitueert, het welcke de Schouten hare gebueren morghen ten negen uren sullen hebben bekent te maken" [1]).

Gelukkig, den 4en Februari van het nieuwe jaar, 1674, was het leed geleden. Ook hier toonde de smart haar werking door de diepste snaren in een menschenhart tot ruischen te brengen. Jodocus van Lodenstein dichtte in de ballingschap zijn „Meditatien" [2]), waarvan het eerste lied in onzen Gezangbundel is opgenomen, het schoone: „Heilig, heerlijk Opperwezen, die het groot heelal gebiedt". Het draagt als titel: „Hersterckte in Jehova. Op 1 Sam. 30. vers. 6. Te singen als Onherroepelykke Jeugd. Of :Gavotte. A la Fronte". Het onderschrift luidt: „Op 't Fort Neuw Rees 28. in Wintermaand 1673" [3]).

De crisis van 1672 bracht de voetianen uit den hoek, waarin de druk van rekkelijke regenten en anti-scholastieke wijzen hen had gedrongen. Onder Maurits hadden de remonstranten de hand der Overheid gevoeld; na 1650 was het de beurt geweest voor de orangistische preciesen. „Bij de gereformeerden leefde de herinnering voort aan stadhouders, die tegenover de Libertijnen hun partij gekozen hadden" [4]). Tijdens de stadhouderlooze periode hadden zij zich stil moeten houden. Zelfs hadden zij zich moeten laten welgevallen dat de Staten van Holland in 1663 een nieuw voorschrift op het publiek gebed gaven, waarin de voorbede voor den prins ontbrak en de staten van het gewest werden gedacht vóór de Staten-Generaal. De aanhangers van Coccejus schikten zich er in. Deze toch „stampte zijnen Leerlingen ernstelijk in, dat men der Overheid gehoorzaam zijn, haar gezag erkennen, en zich wachten moest van tegen haar uit te vaaren van den Predikstoel" [5]). De anderen gaven eerst toe, nadat in Wijnmaand

---

[1]) Actum den 29. December 1673. In kennisse van my, J. Quint.

[2]) *Meditatien Over eenige van 's Heeren Gods Eygenschappen &. Hem voor gecomen geduyrende sijn verblijve in ostagie in 't land van C L E E V.* 't Utrecht. Ter Druckerye van Willem Clerck, Boeck-verkoper, op de Neude in Kintjes-haven. Anno 1674.

[3]) Het laatste lied is gedateerd „Tot Rees 25 in Loumaand 1674".

[4]) Knuttel, *Acta der Z.-H. Synoden*, dl. IV, blz. IX.

[5]) Jan Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, Amst. 1750, dl. XIII, blz. 55 vgg.

1666 gedreigd was, dat het tractement zou ingehouden worden van hem, die zich niet stipt aan het voorschrift hield. De tegenstand werd gesmoord, en wat wij er nu nog van weten uit de synodale acta is slechts het weinige, dat de officiëele notulen vermelden: de commissarissen-politiek hielden censuur. „Een curieus staaltje is wat in den Haag gebeurde in November 1665, dus slechts twee jaar na de invoering van het nieuwe formulier. Bij gelegenheid van een biddag ten tijde der tegenspoeden van den tweeden Engelschen oorlog trad op ds. Thaddaeus de Lantman. Als tekst deelde hij mede het zesde vers uit Hosea II: 'Ik wil wederkeeren tot mijnen vorigen man, want toen had ik het beter dan thans'. De geheele gemeente spitste de ooren, want men begreep waar de predikant heen wilde" [1]).

En nu wàs Holland tot zijn vorigen man teruggekeerd, en wat men in de geschiedenis voortdurend zich ziet herhalen, gebeurde ook nu: de verdrukte oppositie, aan het bewind gekomen, werd zèlve tyranniek. Toch zijn allen het er over eens, dat het aan de telkens in de kerkelijke zaken ingrijpende Overheid te danken is, dat na 1672 een herhaling van de Dordtsche crisis voorkomen werd. Dit overheidsrecht werd trouwens door beide partijen erkend. Artikel 36 der Nederlandsche Geloofsbelijdenis was voor de voetianen in vollen omvang waar. En om een man van den anderen kant te noemen, Bekker, die zelf zoo veel van de bemoeiing van anderen had geleden, zeide, dat zij, die uit ijdelheid „wat niews / of onder niewen schijn ter bane brengen,.. sy moghen van Descartes / Ramuts / of van Aristoteles gevoelen zijn; al evenveel / men moetse teugelen. En dat en kan mijns oordeels niet wel anders / dan door de kraght van wetten / en met den ernst van straffinge gevonden worden" [2]). Dezelfde Bekker echter zag ook wel scherp, hoe met het verzetten van de bakens in 1672 de voetianen hun best zouden doen de vroegere macht te herwinnen. „Andere warender / die daar (in het vuile water) in nu sochten te visschen/ En dat was / met spreeken / en schrijven; met Kerkelike en polityke besluiten te bewerken / de broederen van aanstootelijke en schandelike niewigheden / op syn Paapsch / te beschuldigen; by de nieuwe Regeeringe / daar 's Lands behoudenisse / door Gods believen / in bestond / verdaght te maken; nieuwe

[1]) Knuttel, *Acta der Z.-H. Synoden*, dl. IV, blz. XVI.
[2]) *Friesche Godgel.*, blz. 716.

Artijkelen te bewerken / diemen t ondertekenen hadde; van d' eene Synode op de andere te brengen; op een nationaal Synode toe te leggen" [1]). Een enkele uiting slechts noemen wij. De commissaris-politiek Fannius stelde in 1673 voor, aan de Statenvertaling en haar kantteekeningen bindend gezag toe te kennen, en te verbieden zelfs maar „in expressien" af te wijken van de formulieren van eenigheid [2]). 's Jaars daaraan verbood Willem III bij placcaat de „Leviathan" van Hobbes, de „Bibliotheca Fratrum Polonorum", de „Philosophia S.S. Interpres" en Spinoza's „Tractatus Theologico-politicus". In 1676, den 17en Januari, volgde daarop het verbod door de Leidsche curatoren en burgemeesters van twintig cartesiaansche en coccejaansche stellingen, met het sombere gevolg, dat de oude Heidanus, die ondanks het overheidsvoorschrift van zwijgen nóg sprak, moest afgezet worden [3]). Willem Momma, in 1676 te Middelburg beroepen, werd kort na zijn bevestiging afgezet en verbannen uit Zeeland, door invloed van Willem III, evenals zijn ambtgenoot J. van der Waayen Sr. Eigenaardig om den blik, dien 't geeft op Willem III's innerlijke opinie is, dat Momma vertrok naar Delft, en daar een jaarwedde genoot, „zo sommigen meenen, uit des Stadhouders eigen beurs" [4]). Evenzeer uit politiek-kerkelijke beweegreden was het, dat Willem in 1698, toen Witsius uit Utrecht naar Leiden als professor vertrok, de overkomst van den Franeker Vitringa Sr., die de benoeming naar Utrecht reeds had aangenomen, verhinderde [5]).

Maar al véél vroeger was in Utrecht de herlevende voetiaansche invloed merkbaar. Terwijl de vroedschap in 1660 bij het sterven van Gisbertus'zoon, den professor Daniël Voet „dat puyck der philosophen", hoezeer de oude vader tot opvolger „een goed nasaet, een van de oude philosophie" wenschte [6]), den cartesiaan Regnerus van Mansvelt had benoemd, sloeg men, toen deze laat-

---

[1]) In het *bijvoegsel*, dat Bekker schreef op Hornius' *Kerckelycke historie van de scheppinge des weerelts tot 't jaer des Heeren 1666. In 't latijn beschreven door Georgius Hornius, doctor theologiae en professor der historien in de vermaerde academie van Leyden*, Amst., 2e druk, 1686, blz. 30 vg.

[2]) Dr. W. P. C. Knuttel, *Balthasar Bekker, de bestrijder van het bijgeloof*, 's-Grav. 1906, blz. 129 vgg.

[3]) Uitvoerig in dr. J. A. Cramer, *Abraham Heidanus en zijn cartesianisme*. Utr. 1889.

[4]) Ypeij, *System. Godg.*, dl. II, blz. 137.

[5]) Na Willems dood in 1702 werd hij wéér in Utrecht beroepen, maar nu bedankte hij. Ypeij, *a. w.*, dl. II, blz. 195.

[6]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 201.

ste den 29en Mei 1671 stierf, den peripatetischen weg weer in. Voetius' trouwe leerling Gerardus de Vries werd in 1672 privaatdocent, den 11en Mei '74 professor in de wijsbegeerte. Nog meer vreugde zal hem te dienzelfden dage de benoeming van zijn kleinzoon Johannes Voet tot juridisch professor geschonken hebben. Het door mij reeds aangehaalde pamflet „Het collegie der scavanten" weerspiegelt zeer sterk het feit, dat het jaar 1672 in Utrecht ook in de wetenschappelijke wereld een ommekeer bracht. Het bespreekt de historie onder het gezichtspunt van: voorheen en thans. Het jaar 1672 ligt daar tusschenin als het keerpunt.

Ik geef uit dit pamflet nog een enkele aanhaling over Regnerus van Mansvelt, gesproten uit een der Utrechtsche regenten-families. Van hem heet het [1]), al heel weinig kiesch, daar hij reeds drie jaar ter ziele was: „D. Mansvelt, in sijn leven een op-loopende haestige kop / zeer vinnig en onverstandig tegen de rechtsinnige / was de bitterste Vyand van de Kerkke / die in Utrecht was: Hij predikte nu en dan eens / om tot het Predik-ampt gevordert te werden / maer hy en quam niet eens in de minste Consideratie / als 'er een plaets vacant was [2]); dat vermeerderde syn passie: (waerom hy ook onder de studenten genaemt wierd den Philosophische Weerhaen) was in de Academie als dood; hy hadde geen Discipelen meer / hy en konde in de Academien geen Toe-hoorders krijgen; ja hy moste de helft van de tijdt na huys toe gaen; hy konde in ettelijcke jaren niet eens Disputeren; en daerom liedt hy door de Stadt strooyen / dat hy de Gemeynte wel om niet wilde dienen: Doch de Gemeynte / al hadde hy duysent Gulden willen toegeven / soude soodanigen Vyand niet in haer Kerkke gepromoveert hebben: Hij hadde een Mansfelder Kop. Het is een Spreeckwoort in de Stadt Utrecht / als yemant boos en vinnig is / datmen die noemt na de Professor en sijne Vrinden / met de naem van een Mansfelder kop te hebben: want al dat Geslacht is soo vinnigh en soo bits / dat niemant met dat Volck te doen wil hebben. Het is over een wijl geschiet dat de Laenkooper Mansfelt, des Professors Broeder / beschoncken zijnde / hadde in de Breukkelsche Schuyt gevochten / ter occasie dat ymant hem ver-

---

[1]) *Aldaar*, blz. 4 vg.

[2]) Hij zou n.l. in 1660 juist met baron Godard Adrianus van Amerongen als gezantschapspredikant naar Madrid vertrekken, toen hij tot professor benoemd werd. Zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 81[3].

weet (dat evenwel gelooft wert de waerheydt te zijn) dat syn Groot-vader langhs het Land geloopen hadde met Pennen en Inckt te verkoopen; soo riep den anderen in de Schuyt menigmael: Pennen, pennen, pennen, daer men duysent Jaren mede schrijven kan. Het raeckten tot slaen".

De schrijver van het pamflet deelt mede met „verscheyde Professoren" om te gaan [1]). De stemming in den voetiaanschen kring tegenover het cartesianisme en zijn beschermers, de regenten, was in Utrecht er blijkbaar een van overwinning. Maar pijn doet het als wij bedenken, dat de pamflettist zeker Graevius' lijkrede op Mansvelt gekend zal hebben [2]) met deze aandoenlijke woorden over diens sterfbed: „De gebeden, waar de dienaar des Goddelijken Woords in voorging, volgde hij met stem, gelaat, gebaren. Herhaaldelijk zuchtte hij deze woorden: Christus, Redder, mijn Christus, kom, ik begeer naar het einde, ik begeer met U te zijn. Toen wij tegen den avond bij hem terugkwamen, — dat toch had hij ons verzocht —, zeide hij: Vriend, zijt ge er al weer? Maar om vrienden gaat het mij nu niet, om U Jezus is het mij te doen: met U spreek ik, aan U slechts denk ik" [3]).

Gerardus de Vries, „om zijn zeldzamen ijver de Academie na haar jongste rampen te hernieuwen en te sieren" [4]) tot professor in de wijsbegeerte bevorderd, hield den 3en September 1674 zijn inaugureele oratie. In zijn afkeer van het cartesianisme stond hij geheel aan Voetius' zijde [5]). Maar Gisbertus was oud, schoon het oude vuur nog niet geheel was gebluscht, en Regius, de heftige, liep evenzeer naar de tachtig. Toch hielden de oude kampioenen tot het einde hun meening vol; en de hulp van Gerardus de Vries zal Voetius tot vreugde zijn geweest, vooral toen onder zijn laatste rectoraat, 1675—1676, Regius' eigenaardige psychologie nog eenmaal openlijk aan den dag trad. Het notulen-boek van den senaat meldt [6]): „Op den 16en Febr. 1676 vond de rector, na-

---

1) *Aldaar*, blz. 14.

2) Graevii *Orationes*, p. 206 sqq. De *oratio funebris* op Mansvelt hield hij 29 Mei 1671. Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 81[3] zegt, dat Mansvelt dien dag overleed. Graevius vergist zich p. 206 blijkbaar, want *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 252 stelt Mansvelts dood op 29 Mei en de *Oratio funebris* op 6 Juni.

3) *O. c.*, p. 229 sq.

4) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 257.

5) Zie de titels zijner anti-cartesiaansche geschriften bij Burman, *Traj. erud.*, p. 432 seq. Zie ook Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 567 vgg.

6) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 260 sq.

dat Petrus van Balen zijn drie examens voor den medischen doctorsgraad had doorstaan, 't noodig voor te stellen om hem, voor hij tot de verdediging van zijn disputatie 'over eenige medische paradoxen' werd toegelaten, terecht te wijzen en te hooren over deze paradoxe woorden van de 10e stelling: 'ons leven bestaat slechts uit lichamelijke beweging. Dit hebben wij met de dieren gemeen. Het hangt niet van de rede af, daar het, zonder deze, geheel zijn werking automatisch kon vervullen'. Hierin scheen de gevaarlijke en kwalijk klinkende meening te worden bevat, dat de mensch zonder redelijke ziel ook kan leven, een automaat gelijk. Deze opinie is echter onlangs ook door heeren curatoren der Leidsche academie verworpen [1]) en verboden met deze woorden van art. 13: 'dat de menschelijke ziel enkel denking zou zijn, en zonder deze de mensch toch zou kunnen leven, en zich bewegen'. Bij senaatsbesluit werd hij dus voorgeroepen, en hem deze zaak voorgelegd. Hij antwoordde echter, dat hij, zoo dit den professoren gewenscht voorkwam, bereid was die stelling door te halen en weg te laten met deze woorden, die ter verklaring mochten dienen, dat het menschelijk leven voorzeker slechts bezien en beschouwd werd, in zooverre het object voor de geneeskunde is. Op 't vernemen hiervan is hij toegelaten tot de disputatie ter medische promotie" [2]).

De stelling van Van Balen is de door de cartesianen verdedigde meening, dat het natuurlijke leven van den mensch mogelijk is zonder de ziel. Descartes nam het begrip ziel in den hoogeren zin en ontkende, dat de dieren ziel hebben. Dat zijn volgens hem „natuurlijke uurwerken". De moeilijkheid in deze quaestie ligt hierin, dat voor- en tegenstanders langs elkaar heenschoten. Immers ook de tegenstanders van Descartes ontkenden niet, dat het instinct van de dieren toch iets anders is als de reflexie van den menschelijken geest. Maar zij vreesden, als men de ziel enkel als denking beschouwde en niet als „substantiëelen vorm", dat dan het geloof aan de onsterfelijkheid van de ziel gevaar liep. Dit was de diepere achtergrond van den wonderlijken strijd over de dieren als

[1]) De resolutie van 7 Januari 1676. Zie M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche hoogeschool*, dl. II, blz. 364. Uitvoerig in Cramer, *Heidanus*.

[2]) Eerst was hij gezantschapspredikant te Madrid; 1668 geschorst om roomsche neigingen; 1672 predikant aan het hof te Breda; zie Knuttel, *a. w.*, dl. IV, blz. 441—444, 482 vg., 526, 613, Daarna studeerde hij medicijnen, en liet zich 1675 inschrijven te Utrecht, 1677 met den titel med. doct. te Harderwijk; zie het *Album studios.* dier plaatsen sub voce.

automaten [1]). Bij Descartes was dus het motief het principiëel onderscheid van ziel en lichaam zoo scherp mogelijk te trekken Er was echter in dezen ook nog een derde keuze: wanneer de mensch zonder ziel alle lichamelijke functies kan verrichten, hééft hij er dan wel een? Regius in eene halfslachtigheid, die ook Descartes dikwijls als kind van zijn dogmatischen tijd weerhield de consequenties te trekken, antwoordde daarop: ja, — met bijbeltexten! Dus niet op grond van zijn psychologie, maar op grond van een autoriteit, die van den bijbel, waaraan hij, zonder haar wetenschappelijke noodzaak te doorgronden, zich overgaf. Viel eenmaal die bijbel-autoriteit — en het wassende rationalisme groef staag de fundamenten los — dan had de materialistische psychologie de handen vrij. Zoo was Regius een wegbereider voor Büchner en Haeckel.

In diezelfde voorjaarsdagen van 1676, den 15en Maart, liet Burman stellingen verdedigen over de coccejaansche schriftverklaring. Ook de cartesiaansche voorstelling van Gods alomtegenwoordigheid [2]) bracht hij te berde, gelijk mede de scholastieke vraag, of het ongeboren kind reeds zondigt. Essenius, sinds bijna 25 jaar Voetius' trouwe faculteits-broeder [3]), nam den handschoen tegen Burman op, maar stierf nog in hetzelfde jaar. Daarop hebben Burman en Gerardus de Vries, ik zeg niet over deze punten getwist, maar langdradig geredekaveld [4]). Eenige onverteerbare pamfletten zijn er van over. Verwonderlijk dat er uitgevers waren met den moed om dergelijke Latijnsche geschriften, die toch ook toen, vermoed ik, maar een enkele zal hebben

---

[1]) Zie over Descartes' meening dienaangaande en de wijze waarop de voetianen in dezen streden, Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 352 vgg.

[2]) Als „denominatio extrinseca, nata ex operatione ejus".

[3]) 20 Dec. 1652 werd hij „ordinaris professor . . . op een gaige van 250 gulden 's jaers"; zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 5[8].

[4]) Francisci Burmanni S. Theol. Doct. & Professoris, *Narratio de Controversüs nuperius in Academia Ultrajectina motis, et Depulsio eorum, quae contra objecta fuerunt. In quibus praecipue de Natura mentis humanae et congenitae vitiositatis in infantibus agitur.* Ultrajecti, Ex officinâ Meinardi à Dreunen, Urbis & Academiae Typographi Ordinarii, Anno CIↃ IↃ CLXXVII. — Gerardi de Vries, Phil. Doct. & Professoris, *Narrator Confutatus; Sive Animadversiones in Narrationem de controversiis nuperius in Academia Ultrajectina motis*: *Quibus*

I. *Verae litium illarum origines panduntur*:

II *Novum dogma, de infantibus in utero matrum actu peccantibus, refutatur*:

III *Essentiam animae humanae in sola cogitatione non consistere, demonstratur: & quae illis affines sunt contrioversiae pertractantur.* Ultrajecti Ex Officinâ Guilielmi Clerck, Typographi. Anno CIↃ IↃ C LXXIX.

kunnen verteren, ter perse te leggen. Die ongeboren kinderen waren natuurlijk een geschikt onderwerp voor een satiricus [1]).

Wij naderen Regius' sterfjaar, 1679. 's Jaars tevoren werd Melchior Leydecker theologiae professor te Utrecht. Ik zou dus ook zijn strijd tegen 't cartesianisme nog moeten bespreken [2]). Maar zijn geschriften tegen Allinga, den strijdlustigen cartesiaan, zijn in den laatsten tijd nog behandeld [3]). Bovendien valt het pamflet waar ik aan dacht, buiten Leydekkers professie in Utrecht [4]). Het lijkt mij, terugziende, dat wij tweeërlei mogen vaststellen. Vooreerst, dat na de eerste heftige uitbarsting in den opgang van zijn professoraat, Regius zijn meeningen is blijven handhaven. Telkens zagen wij, daar waar de nieuwe wijsbegeerte in het gedrang kwam of vrijmoedig zich uitte, ook den „Medicus" aan de zijde der antiperipatetici. Het andere, dat opvalt, is het, voor een opbruisend charakter als dat van Regius vreemde feit, dat hij de laatste decenniën van zijn ambtsleven zich zoozeer op den achtergrond hield. De verklaring daarvan ligt m.i. niet in een charakterwijziging, maar in de moeilijke positie, die hij innam. Voetiaan was hij niet. Cartesiaan heette hij, maar hij was dit evenmin. Ons hoofdstuk over zijn verhouding tot Descartes zal het, meen ik, doen blijken. Daardoor kon hij dus in den kring der cartesiaansche professoren te Utrecht geen op den voorgrond tredende figuur zijn. Toch was hij, daar de anderen geheel in Descartes' vaarwater gingen, de meest zelfstandige denker aan de Utrechtsche school van die dagen. Een toevallig bewijs voor deze beschouwing levert het meer dan eens door ons genoemde pamflet „Het Collegie der scavanten van Utrecht". Dit stelt het voor, alsof vóór 1672 aldaar een „Collegium Cartesianum sive Wittianum" bestaan heeft met het doel „om de waarlijk vromen en goeden, liefhebbers van Kerk en Vorst uit te roeien en de Car-

---

[1]) *Prodromus Operis Majoris, sive Disputatio Theologico-Scholastica inter Animam Filii Abortivi, Ejusque parentem Franciscum Burmannum, S. S. Theol. Professorem. Super duabus quaestionibus I Utrum infantes in utero matris peccent actualiter? II An essentia Spirituum consistat in cogitatione? Approbante Senatu Scholastico habita, & descripta per Doctorem Angelicum.* In lucem edita per Gerardum de Vries, L. A. M. Professorem Sanioris Philosophiae. Hoornae, apud Cornelium Jacobi, Bibliopolam, Anno 1678. Al deze pamfletten bezit het Utr. gemeente-archief.

[2]) Ik denk hier aan zijn strijd met den cartesiaan P. Allinga.

[3]) *Het Protestantsche Vaderland,* sub voce Allinga.

[4]) In 1677 verscheen zijn: *Fax veritatis, sive Exercitationes ad nonnullas controversias, quae hodie in Belgio potissimum multa ex parte Theologico-Philosophicae, moventur. Praefixa est praefatio de statu Belgicae Ecclesiae et suffixa dissertatio de Providentia Dei.*

tesiaansche philosophie met de overige daarmede verwante nieuwigheden uit te roeien" [1]. Dr. J. Hartog [2]) meent, dat dit college inderdaad bestaan heeft. Mijn indruk is, dat de pamflettist een vriendenclub van cartesiaansche geleerden heeft opgeblazen tot het „College der scavanten". Als praeses wordt dan genoemd[3]) Dominus Burmannus, assessor De Bruyn, collegianten Graevius, Mansvelt, Wolzogen, Doctor Velthuysen, Doctor Van Solingen, „en eenige Witt gesinde". In elk geval reeds in 1670/71 moet de samenstelling veranderd zijn; want 31 October 1670 vertrok Wolzogen als professor naar Amsterdam en 28 Mei 1671 was Mansvelt begraven. Het pamflet erkent zelf[4]): „Het Collegie is ten delen verstooven. D. Wolzogen is vertrokken na Amsterdam / D. Mansvelt is gestorven. De Witten hare patronen / zijn schrikkelyck omgekomen. Doctor van Solingen gevlucht". Maar voor mijn doel teekenend is het feit, dat de naam Regius bij de „collegianten" niet wordt genoemd. Toch kent de pamflettist hem wel; op een andere plaats noemt hij hem één keer en wel als anti-orangist. Wanneer ik bedenk, dat Regius zijn „Fundamenta Physices" in 1646 aan Frederik Hendrik opdroeg, en hij die opdracht in zijn „Philosophia Naturalis", onder welken titel zijn „Fundamenta" in 1654 in 2en druk verscheen, herhaalde, lijkt het mij, dat wij op grond van die eene plaats uit een pamflet Regius niet voor tegenstander van Oranje mogen houden. Maar de plaats is te teekenend om ze niet af te drukken [5]):

„Hollander.... Ik versoeck datje evenwel mij hier van noch informeer; of dat Collegie en die Collegianten, zijnde Witse Mannen, ook vyanden waren van Heer Willem.

Proponent. Ik wil u uyt weynigh woorden daer van informeren. Sy waren geslagen vyanden van dat Huys / en spraken daerom oock seer lebbig daer van / en van die Oranje Stam. Daerom seytmen tot Utrecht voor een spreek-woort / goet Cartesiaens, quaet Prins. Ick soude u verscheyde exempelen van haer lebbig

---

[1]) *Aldaar*, blz. 2.

[2]) Het Collegie der Scavanten te Utrecht, in *De Gids*, 1876, dl. 2, blz. 77—114.

[3]) *Aldaar*, blz. 2. Het anonyme, ongedateerde pamflet *Rehabeams Raedt van Utrecht, Behelsende de Redenen der goede Mannen van Utrecht, ende Patriotten des Vaderlandts, waerom sy een Request hebben over-gelevert aen sijn Excell: De Grave van Horne,* noemt wel het *collegie der scavanten,* maar géén namen van „leden".

[4]) *Aldaar*, blz. 8.

[5]) *Aldaar*, blz. 14.

spreken konnen verhalen / maer u E. siet / dat de tijt ons ontbreekt / wy moeten hier opstappen. Evenwel hier op het Land staende / moet ik u een kleyn staeltje verhalen. Het is geschiet Anno 1668. op den 3. November / op de Promotie-maeltijt van eenen Robertus de Lobell [1]), die gehouden wiert in het Casteel van Antwerpen / dat daer mede tegenwoordigh was Carolus Dematius, tegenwoordigh Professor tot Leyden; datter onder een Toebakje / ter presentie van verscheyde Predikanten / goede Kerks en Prince Lieden / bloetverwanten vande gepromoveerden / gesproocken wierdt van de Prince van Oranje; soo seyde dese Professor Dematius aldaer luyt op; dat de Princen ons geregeert hadden als Tyrannen, en dat Barnevelt was gestorven als een Martelaer van Staet. O verbasterde eeuw! Die vremde Predikanten niet gewoon zijnde sulken taal te hooren / spraken daer tegen / seggende / dat haer bloet veranderde sulke grouwelijke dingen te hooren: sy konnen daer over gehoort worden: want sy hebben het aen verscheyde Professoren verhaelt / die het my wederom vertelt hebben. Doe hij nu soo tegen gesprooken wiert / seyde hij alleen tot sijn verschoninge / dat hy dit geseydt hadde sub Praesidio Domini Regii, die daer mede tegenwoordigh was / en die hy / soo hy seyde / somwijlen sulken tael had hooren spreeken. Ik geloof eer / dat hy het uyt de mont van sijn Swager gehoort hadde. Hy en heeft niet wel onthouden de lijst van Broer-knelis tot Brugge" [2]).

Op het laatst van zijn leven leed Regius aan een ziekte van de nieren „die folteraars der geleerden" [3]). Franciscus Burman, die eenmaal aan hem zijn benoeming in Utrecht te danken had gehad, zocht hem in zijn ziekte dikwijls op [4]). Drie dagen voor zijn dood kwam ook Graevius bij hem. Regius zeide toen tegen hem den geheelen nacht in lichaams- en zielestrijd geweest te zijn, en gebeden

---

[1]) In het *Album Studiosorum Traiectensium* komt hij 1668 voor, ingeschreven onder rector Diemerbroeck.

[2]) Prof. J. W. Muller te Leiden schreef mij, dat vermoedelijk bedoeld wordt „een lijst van ketters, kenteekenen van ketterij of iets derg., die in Protest. kringen befaamd gebleven was". Broer Cornelis, een minderbroeder, o.a. bekend om zijn uiterst felle sermoenen tegen de „geuzen" in den tijd der beroerten te Brugge. In P. J. Harrebomeé's *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*, Utr. 1858—1870 vindt men sub voce spreekwoorden, waar Broer Cornelis in voortleefde. Dit hierboven aangehaalde ontbreekt echter. Vgl. over een in 1666 te Amst. verschenen pamflet over Broer Cornelis, *Dietsche Warande*, 1879, blz. 288.

[3]) Graevii *Oratio funebris in obitum H. Regii*, p. 19.

[4]) *Ibidem*, p. 20.

te hebben, dat God hem aan wou nemen en genadig zijn om Jezus Christus, aan wiens oneindige ontferming hij zijn ziel beval [1]). De wispelturigheid, die in zijn geheele leven menig moeilijk uur aan hem zelf en aan zijn voor- en tegenstanders had berokkend, verliet hem ook nu nog niet. Hiervan getuigt het protocol van notaris Wolfard Zwaardecroon den jonge [2]). Den 26en December 1678 maakte Regius zijn testament; den 5en Januari '79 echter was hij weer van gedachten veranderd en moest de notaris een nieuw maken, den 13en Januari al weer, den 19en Januari evenzoo. Telkens werd daarbij een ander persoon eenig en universeel erfgenaam. De eenige, die in de gunst bleef was zijn dienstmaagd Judith van de Kemp. Die kreeg „dubbelde rouw van alles", „van sodanige stoffe en fatsoen als zij verkiesen sal", „voorts een daelder tot dartich stuijvers alle weeck, haar leven lange, geduerende". In het testament van den 19en Januari vermaakte Regius 20.000 carolus guldens aan de academie om aan 3 studenten bewijzen van 200 gulden uit de rente te geven. Op 31 Januari was hij echter weer van gedachten veranderd. Nu werden voor notaris Zwaardecroon de 20.000 gulden bestemd „ad pios usus om te geven kleederen, kousen, schoenen, eetwaeren, turff, gelt of soodanige andere behoorlickheden". Den 4en, 8en en 11en Februari werd het testament nog weer geheel veranderd, evenzoo den 15en Februari, toen voor 't laatst; „de comparant" lag toen „te bedde". De armen kregen ten slotte 6000 gulden.

Eenzaam stierf de tachtigjarige Regius den 19en Februari 1679. Graevius, die, te oordeelen naar de tallooze bladzijden brieven aan Nicolaas Heinsius, bij zijn studiën van letteren en historie, nog voldoenden tijd voor correspondentie overhield, schrijft naar aanleiding van Regius' heengaan slechts de simpele woorden: „heden hebben wij de uitvaart van Henricus Regius gevolgd" [3]). De begrafenis-registers in het gemeente-archief van Utrecht melden: „Catrijne Utr. 19e de hr. hendrick regius de roij proffr. medicine laet nae mondige Erffgenamen gewoont jnden trans 16 dr. [4]) 4 knechten de wapens op gehangen, een uer beluijt met het groot geluij nae twaelf ure j̅n̅ kerck". Dat hij met hechte banden aan zijn medeprofessoren verbonden was, doet Graevius' soberheid

[1]) *Ibidem*, p. 20.
[2]) Aanwezig in het gemeente-archief te Utrecht.
[3]) P. Burmanni *Sylloge*, t. IV, p. 585.
[4]) Dragers.

al niet vermoeden. Ook de senaats-notulen wekken denzelfden indruk. „Daar heden", zoo staat er, „om negen uur 's morgens Regius gestorven is en prof. Vallan ziek is, wordt de lijkrede opgedragen aan den hooggel. Cyprianus, een oud vriend van den overledene. Deze weigerde dit op zich te nemen om flauwe redenen, daarom vroeg de senaat het aan Graevius, die eindelijk toegaf, dat hem die last werd opgelegd" [1]). Heel begeerig naar de opdracht waren de heeren dus niet. Zij probeerden haar óók nog op deze wijze van zich af te schuiven: „Daar er ook nog over gesproken werd om den heer Munnicks, buitengewoon professor in de medicijnen, hiertoe uit te noodigen, werd besloten, dat als een ordinarius collega overleden is, de lijkrede door een gewoon hoogleeraar moet gehouden worden, en men niet buiten den academischen senaat moet gaan" [2]).

„Op den 25en Februari ging de stoet van gewone en buitengewone hoogleeraren, met de beide pedellen voorop, in rouwgewaad uit de universiteit naar het huis van den overleden collega den hooggel. Regius en bewees aan zijn begrafenis, waartoe bij gedrukt programma, naar gewoonte, de academie-burgers waren uitgenoodigd, de laatste eer" [3]). In dezelfde Cathrijne-kerk op de Lange Nieuwstraat, waar den 3en November 1676 Gisbertus Voetius begraven was [4]), rust ook zijn oude tegenstander Regius.

Eerst den 8en April hield Graevius de lijkrede. De eer van haar te houden had Graevius niet gezocht, maar toch had hij nog wel iets belangrijkers kunnen uitspreken dan deze reeks onbeduidendheden. Vijftien pagina's behoeft hij om Regius' jeugd te vertellen. Maar over zijn professoraat is alles even vluchtig. De strijd over de theorie van Harvey omstreeks 1640 ligt in 1679 reeds ver achter den rug. Alle philosophen en medici nemen haar nu aan, zegt Graevius [5]). De strijd Regius-Voetius-Cartesius lijkt hem een klank uit een vergeten tijd, en wij krijgen de nuchtere opmerking, dat reeds een groot philosoof over philosophen zeide, „dat horloges gemakkelijker gelijk gaan dan wijsgeeren" [1]). Van den twist tusschen Descartes en Regius heet het, dat het het beste is de

[1]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, op 19 Febr. 1679.
[2]) *Ibidem.*
[3]) *Ibidem.*
[4]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 348.
[5]) *O. c.*, p. 17.

twisten tusschen vrienden maar te vergeten [2]). Ja vergeten konden wij ze, als zij kleine persoonlijke feiten betroffen. De reden, dat Descartes en Regius scheidden, was echter, dat deze „voulut essaier de marcher seul, & quitter son Maître de vuë" [3]). Aan dat uiteengaan van deze twee mannen wijden wij ons volgend hoofdstuk.

---

[1]) *O. c.*, p. 17.
[2]) *Ibidem*, p. 17.
[3]) Baillet, *o. c.*, t. II, p 21.

HOOFDSTUK III.

REGIUS ALS „CARTESIAAN".

§ 1. Regius' briefwisseling met Descartes.

In zijn „Types of ethical theory" onderscheidt James Martineau de metaphysische systemen in transcendente en immanente [1]). Als type van een transcendent stelsel geeft hij dan dat van Plato [2]). Bij dezen is de idee niet alleen in alle, maar voor, buiten, en boven alle haar verschijningsvormen. De immanente schema's daarentegen stellen Zijn en Worden co-existent. God en Natuur zijn daar quantitatief gelijk, alleen de qualitatieve praedicaten zijn onderscheiden. Als den vertegenwoordiger van een immanent schema teekent hij Spinoza. Maar Spinoza is onverklaarbaar zonder Descartes. Met dezen toch breekt zich een nieuw tijdperk in de geschiedenis der wijsbegeerte baan. Descartes' geweldige beteekenis ligt hierin, dat hij den geest als principiëel onderscheiden zag van de materie, al zocht hij zeer zeker ook naar de verklaring van de relatie tusschen die beide. Langs een dubbelen weg kwam hij tot dit inzicht: vooreerst door een nauwkeurig waarnemen van de materiëele wereld. Van de meeningen, die menschen hem hadden overgeleverd, had hij zich losgemaakt om zèlf te lezen, zooals hij zeide, in het Boek der wereld. Men kan Descartes niet bestudeeren zonder getroffen te worden door den hartstocht van hem en zijn correspondenten om in de geheimen van de natuur in den breedsten zin door te dringen. En de kleinste bijzonderheid versmaadden zij niet [3]). De andere weg was die der analyseerende introspectie. Als men het lichaam wegdenkt, blijft het ik. De zelfbewustheid is er dus, afgescheiden van het lichaam. Dit moet waar zijn, omdat ik duidelijk zie, dat het zoo zijn moet, en het duidelijke en klare

---

[1]) Wat hij onder metaphysische systemen verstaat, zie *O. c.*, vol. I, p. 1 ff.
[2]) *O. c.*, vol. I, p. 118 ff.
[3]) Men zie b.v. zijn briefwisseling met Mersennus.

inzicht is alzoo het bewijs van de waarheid. Vandaar dat bij Descartes uit zijn psychologie het bestaan van God volgt. In zich toch vindt hij de idee van een Volmaakt Wezen, hetwelk slechts dit Volmaakte Wezen zelf ons kan hebben ingeplant. Omgekeerd, door de idee van het Volmaakte Wezen vertrouwen wij in de waarheid onzer voorstellingen.

Het principiëel onderscheiden van denking en uitgebreidheid riep terstond oude problemen weder wakker. Wij nemen immers een relatie tusschen stof en geest waar. Hoe is deze mogelijk, als ze zóó in wezen gescheiden zijn? Is die waarneming slechts een waan? Of is die onderscheiding een waan? Of is in Descartes' stelsel een overbrugging der tegenstellingen mogelijk? De moeilijkheden vallen niet òns eerst op, die nederig bekennen moeten, dat het verband van ziel en lichaam nog een mysterie is. Descartes' tijdgenooten, aanhangers en bestrijders, voelden ze evenzeer. En Descartes zelf? Descartes heeft m.i. met zijn scheiding van denken en uitgebreidheid zijn kracht uitgeput. Het doet mij denken aan een schrijver, die één geniaal boek schrijft; en als hij dan nog meer wil doen, mislukt het. Zóó mislukt Descartes' poging, als hij, na ziel en lichaam als gescheiden gezien te hebben, ook de eenheid dier beide wil verklaren. Ik legde zijn correspondentie hierover met de princes Elisabeth eenigszins teleurgesteld uit de hand [1]). Als zij hem over dit probleem raadpleegt, antwoordt hij: men neemt waar, dat ziel en lichaam, geest en stof met elkander in relatie staan. Verder gaat hij niet. Hij geeft dus als verklaring: de waarneming van het feit. Maar wij vragen naar het hoè van deze relatie. Dat deed de princes, en wij kloppen nog aan de poort dezer verborgenheid. Dan is het ongenoegzaam zich ten slotte op de enkele waarneming terug te trekken. Hier valt Descartes terug in het spoor van Baco, wiens tegenstander hij toch is.

Het kan ons niet verwonderen, dat Regius, die reeds als rector te Naarden zich had beziggehouden met het probleem van de verhouding tusschen ziel en lichaam, en zich er zijn eigenaardige voorstelling van had gevormd, zich sterk moest aangetrokken voelen tot Descartes, wiens denken zich met dezelfde problemen

---

[1]) Maar ik denk aan de opmerking van P. Janet, *Les maîtres de la pensée moderne*, Paris 1883, p. 35: „un seul homme ne peut à lui seul accomplir le travail de l'humanité tout entière".

bezighield. Aan den anderen kant moest de scheiding tusschen deze beide mannen, toen àl meer juist op de belangrijkste punten, psychologie en Godsleer, de verschillen onoverbrugbaar bleken, te scherper zich afteekenen. Het valt te betreuren, dat Descartes, wat principiëel verschil tusschen hem en Regius was, toeschreef aan kwaadwilligheid van den laatste. Het doet mij denken aan Martineau's woord [1]: „an author has invented some new system into which he frames his world,.... (and) has no place left for disturbing facts, and becomes a prisoner in his own prison". Het leek mij de moeite te loonen uit den omgang dezer twee mannen den blik na te gaan, dien zij op de wereld daarbuiten en meest daarbinnen hadden, om ons eigen inzicht daaraan te verhelderen. Daartoe wenden wij ons allereerst tot hun briefwisseling [2].

Toen Descartes in 1649 naar Stockholm vertrok, liet hij in Leiden bij zijn vriend Van Hooghelande een koffer achter. Deze werd na zijn dood geopend op eisch van den Heer Van Surck, Heer van Bergen „créancier du défunt", in tegenwoordigheid van notaris François Doude, den Heer Van Hooghelande, den Heer François de la Voyette, prof. Jan Schooten en prof. De Raey. Baillet voegt aan dit bericht deze woorden toe [3]: „Wij zouden bij hen, die deze papieren in handen kregen de belangeloosheid van den heer Chanut, of den ijver van den heer Clerselier gewenscht hebben; en het is te hopen, dat de rechtvaardigheid, die zij aan de vriendschap van den heer Descartes schuldig zijn, hen aan het publiek een bezit zal teruggeven, waartoe men hen terecht mag opwekken". Waar deze papieren gebleven zijn, meldt Baillet dus niet. Die, welke zich bij Descartes' sterven in Stockholm bevonden, werden in 1653 door den Franschen gezant in Zweden, Chanut, gezonden naar een zwager van hem in Parijs, Clerselier. Maar de koffer raakte bij Parijs in de Seine en lag daar drie dagen onder water „au bout desquels Dieu permit qu'on les retrouvât à quelque distance de l'endroit du naufrage". „Door dit ongeluk moest men al de papieren in verschillende kamers te droogen leggen, wat maakte dat ze in wanorde geraakten, vooral in de handen van eenige bedienden, die het inzicht van hun meester (Clerselier)

---

[1]) *O. c.*, vol. I, p. 167.

[2]) Evenals Adam et Tannery eerst de briefwisseling van Descartes uitgaven, „comme les *Lettres de Descartes* nous donnent l'histoire de ses *Oeuvres*"; *Oeuvres*, t. I, p. IX.

[3]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 428 suiv.

misten om de juiste volgorde en de rangschikking te bewaren" [1]).

Bij de papieren die Clerselier bezat bevond zich ook de briefwisseling van Descartes en Regius. De eerste uitgave van Descartes' brieven door Clerselier [2]) in 1657 geeft er dan ook 19 van Descartes aan Regius. In den 2en druk van het eerste deel wilde Clerselier óók de brieven van Regius aan Descartes afdrukken. Maar „na aan den Heer De Roy geschreven te hebben, om zonder zijn instemming niets te doen, stond deze het niet toe. De tweede uitgave verscheen dus zonder brieven van Regius, en opnieuw met de geschonden en onvolledige brieven van Descartes, gelijk hij (Clerselier) zich daar in 1657 bedektelijk over beklaagt aan het slot van een der brieven....: 'Het overige ontbreekt. En zoo hij (Regius) candidè et generosè [3]) wil handelen, moet hij dat verschaffen'" [4]).

Welke redenen had Regius om de uitgave zijner brieven aan Descartes te weigeren, terwijl die van Descartes aan hem wèl werden weergegeven? Wij kunnen er enkele raden, zekerheid echter bezitten wij niet. Vermoedelijk is er een samengaan van uiterlijke en innerlijke oorzaken. Uiterlijk beletsel om te huiveren voor een medewerker aan het verspreiden van Descartes' meeningen was het verzet, dat deze ook te Utrecht omstreeks 1663 nog vonden. Had niet twee jaar te voren Regius' collega Nethenus in zijn „Necessaria defensio concordiae Pastorum Ultrajectinorum" Descartes' leer nog genoemd „een krengige en stinckende Theologie" [5]); en wachtte niet van 1663—1664, bijna een vol jaar, prof. Franciscus Burman, de cartesiaan, eer hij — en dat eerst na harden drang van de vroedschap, — tot medepredikant werd benoemd? Nog in 1666 was de macht van Voetius in de „saecke Malecotii" sterk genoeg om het verzet maanden tegen de Overheid vol te houden. Dit kan Regius er tegen op hebben doen zien de gevraagde toestemming aan Clerselier te geven. Sterker moest nog de innerlijke reden hem weerhouden. In zijn eerste vuur had hij Descartes op de sterkste wijze zijn instemming betuigd, terwijl hij toch van den beginne aan van principiëel ander standpunt was. De verschillen werden den beiden mannen hoe

[1]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 428; zie *Oeuvres*, t. I, p. XVIII.
[2]) Deel I 1657; deel II 1659, deel III 1667.
[3]) Het devies van Regius.
[4]) *Oeuvres*, t. I, p. XXIV.
[5]) P. d. Jong, *a. w.*, blz. 23.

langer hoe meer bewust, tot in 1645 de breuk onvermijdelijk bleek. Het moest Regius onaangenaam zijn de brieven, waarin die langzaam maar zeker komende krisis zich afspiegelde, gedrukt te zien. Te meer, omdat hem dit in voor hem zeer gevaarlijke verwikkelingen kon trekken. En dat van twee zijden: de cartesianen moesten er scherp uit zien, dat Regius, bij al wat hij met hen gemeen had en aan Descartes dankte, onherroepelijk van dezen gescheiden was. Grooter gevaar was voor hem, dat het den voetianen zeer gemakkelijk zou gevallen zijn de materialistische psychologie van Regius aan te wijzen en, wanneer zij een campagne als die in 1640 tegen hem herhaalden, zijn positie aan de Utrechtsche hoogeschool onmogelijk te maken. Hoe candidè et generosè Regius ook mocht willen zijn, hij wenschte zijn brieven niet gepubliceerd te zien.

In 1684 vermaakte Clerselier de papieren van Descartes aan den abbé Jean-Baptiste Legrand. Daar Baillet met dezen samen zijn „La Vie de Mr. Descartes", dat in 1691 verscheen, bewerkte, stonden hem ook Regius' brieven aan Descartes ten dienste. Dit blijkt bij het lezen van Baillet's werk voortdurend. Hij vermeldt telkens in de marge, als hij uit het dossier Descartes-Regius put, de nummers der brieven van den laatste. Daaruit ziet men, dat het 37 brieven van Regius omvatte. De laatste brief van Regius aan Descartes, die van 23 Juli 1645, is in de collectie Baillet genummerd 34 [1]). Wat bevatten de nummers 35—37? Het antwoord daarop is moeilijk, wijl Baillet vermeldt „Lettr. 36 MS. de Regius" [2]), waarin deze aan Descartes bericht, dat hij sommige geschriften van Voetius, die Descartes noodig had voor zijn „Epistola ad celeberrimum virum G. Voetium", te Utrecht niet in den boekhandel had kunnen krijgen. Die „Epistola" verscheen in 1643. Dus valt no. 36 buiten de chronologie van de eerste vier en dertig nummers uit het dossier.

Toen abbé Legrand in 1704 stierf, kwamen al de papieren over en van Descartes, dus óók Regius' brieven aan dezen, in handen van Legrand's moeder. Sinds zijn wij het spoor bijster [3]). Wij hebben dus voor de bespreking van de briefwisseling tusschen Descartes en Regius als 1e-hands-bron de brieven van Descartes

---

1) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 268 suivv.
2) *Ibidem*, t. II, p. 189.
3) *Oeuvres*, t. I, p. XLVIII suiv.

terwijl wij voor die van Regius slechts een enkele maal uit Baillet diens eigen woorden kunnen weergeven.

De man, door wien Regius in kennis kwam met Descartes, was Renerius, de eerste wijsgeer aan de Utrechtsche hoogeschool en de eerste verdediger van de cartesiaansche meeningen aldaar. Van Descartes zijn slechts drie brieven aan Renerius bekend [1]). Maar men bedenke, dat Descartes eenigen tijd in Deventer woonde, alwaar Renerius (vóór zijn benoeming in 1634 als prof. phil. aan de Utrechtsche Illustre School) professor was en veel persoonlijken omgang met hem had [2]). Door Renerius kreeg Regius voor Descartes „een hooge achting, gepaard met een diepe vereering” [3]). Deze steeg tot „een ware hartstocht” [4]), toen in 1637 Descartes' eerste werk in druk verscheen, de „Essais”. Den 18en Augustus 1638 schreef Regius daarop zijn eersten brief aan Descartes [5]). Hij deelt daarin mede Descartes' methode eerst door Renerius geleerd te hebben en daarna door de „Essais” [6]). Deze methode had hij (Regius) gebruikt om aan eenige particulieren de philosophie volgens Descartes' beginselen te doceeren. Het succes daarvan had gemaakt, dat hij het professoraat kreeg. Hij vraagt dan verder Descartes' hulp. Geen voorrecht acht hij grooter dan zijn discipel te mogen zijn. Zooveel mogelijk belooft hij in het voetspoor van Renerius te zullen gaan. Gelijk met dezen zendt hij ter onderzoek zijn „Essais de Medecine”. Hij vraagt, welke tegenwerpingen kortelings tegen den bloedsomloop zijn gemaakt en wat Descartes daarop had geantwoord. Elke moeilijkheid zal hij Descartes voorleggen; van hem, den man aan wien hij alles te danken heeft, vertrouwt hij de oplossing.

Descartes schreef den 20en Augustus '38 aan Renerius [7]), dat

---

[1]) 2 Juni 1631, *Oeuvres*, t. I, p. 205 suivv.; 2 Juli 1634, *ibidem*, t. I ,p. 300 suivv.; en 20 Aug. 1638, *ibidem*, t. II, p. 306 suiv.

[2]) De brief van Descartes aan Renerius, 2 Juni 1631, en die van 2 Juli 1634 handelen over natuurkundige onderwerpen.

[3]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 2.

[4]) *Ibidem*.

[5]) No 1 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 7 suiv.; *Oeuvres*, t. II, p. 305 suiv. Tenzij het ver meld wordt, zijn de data O. S.

[6]) Daarom kon Descartes ook aan Voetius schrijven: „Regius jam dudum erat Professor factus, & ea docebat, quae dicis me per illum in Academiam vestram introducere voluisse, antequam ipsum unquam fuissem alloquutus”; *Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 20.

[7]) Dit is de derde ons bekende brief van Descartes aan Renerius. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 8, vgl. *Oeuvres*, t. II, p. 306 suiv.

hij van een onbekende een brief had ontvangen. Hij belooft dezen onbekende (Regius) zijn vriendschap en vraagt Renerius hem mee te brengen op een bezoek [1]). Aan Regius zelf schreef Descartes in dergelijke bewoordingen [2]). De volgende meedeeling vinden we in een zeer uitvoerigen brief aan Mersennus over wis- en natuurkundige vraagstukken van den 23en Augustus 1638: „Ik moet u nog zeggen, dat ik deze zelfde week brieven ontving van een Doctor, dien ik nooit zag en niet kende, en die mij toch zeer hartelijk dankt, dat ik gemaakt heb, dat hij professor werd aan een universiteit, waar ik noch vrienden noch invloed heb; maar ik verneem, dat hij uit wat ik uitgaf, in het particulier iets doceerde aan studenten aldaar, en dezen dit zoo beviel, dat zij allen aan de magistraat verzochten hun dezen professor te geven" [3]).

Bij Baillet vinden wij eerst op 9 Maart 1639 den tweeden brief van Regius aan Descartes [4]). Regius' reputatie, zoo zegt hij, is door Descartes' brief zoo vermeerderd, dat niet alleen medische studenten, maar ook philosophen, advocaten, theologen en andere vreemde toehoorders zijn medische colleges komen bijwonen die hij geeft volgens Descartes' beginselen, gelijk hij die uit zijn werken en uit den mond van den heer Renerius heeft geleerd. Hij is dankbaar Descartes alleen een bezoek te mogen brengen [5]), daar Renerius door zijn veelvuldige ongesteldheden niet kan. Dus hoopt hij deze week twee of drie dagen te komen.

Wat Renerius' gezondheidstoestand betreft, die was inderdaad slecht. Half Maart 1639 stierf hij, de eerste hoogleeraar dien de jonge academie door den dood verloor. Aan Aemilius werd de „oratio funebris" opgedragen. Den 18en Maart werd zij gehouden, daags na Renerius' begrafenis. 't Was een lofrede op den heengegane, èn een op diens meester, den grooten Franschman [6]). Een deel van den stralenkrans der nieuwe wijsbegeerte omscheen ook Regius, daar, gelijk wij reeds zagen [7]), de vroedschap

[1]) Renerius was echter door groote drukte de eerste zeven, acht maanden verhinderd; Baillet, *ibidem*.

[2]) *Oeuvres*, t. II, p. 527.

[3]) *Oeuvres*, t. II, p. 334.

[4]) *O. c.*, t. II, p. 8 suiv., vgl. *Oeuvres*, t. II, p. 526 suiv.

[5]) Tusschen de door Baillet vermelde brieven van 18. 8. '38 en 9. 3. '39 zijn er dus meer geweest, waarin over het a.s. bezoek aan Descartes werd gesproken.

[6]) Die nog naar Utrecht was gegaan om den zieken Renerius te bezoeken; *Oeuvres*, t. II, p. 545.

[7]) Zie blz. 21 vg. *hiervoor*.

hem denzelfden dag tot gewoon hoogleeraar benoemde [1]). Den dag daarop schreven zoowel Regius als Aemilius aan Descartes. Van laatstgenoemde ontving Descartes de pas gehouden lijkrede, met uitbundige loftuitingen op den gemeenschappelijken leidsman, en de vraag, of deze er voor het drukken iets in wilde veranderd hebben [2]). Deze twee brieven bezat ook Baillet niet. Misschien ook hebben zij Descartes niet bereikt, want den 17den Mei '39 [3]) schreef Regius aan Descartes, daar hij vermoedde, dat die van 19 Maart was zoekgeraakt. Nogmaals heeft hij het over den dood van Renerius en Aemilius' oratie. Met Pinksteren (12 Juni '39) wenscht hij Descartes in Egmond te bezoeken. Hij vraagt bij dezen de plaats, die Renerius had, te mogen innemen. „Il s'estimeroit aussi heureux que s'il étoit élevé jusqu'au troisième Ciel....”. Hij is bezig met een werk over Physiologie [4]) en vraagt Descartes het na voltooiing te herzien en zoo noodig er in te veranderen.

Het is van beteekenis, dat Regius dus al in het voorjaar 1639 bezig was met een werk over physica. Mogelijk is dit het eerst in 1646 verschenen „Fundamenta Physices”. Descartes en de zijnen hadden het liefst als een plagiaat met grove onjuistheden in een hoek geduwd. Indien nu Regius er reeds in 1639 mee bezig was, vijf jaar dus voor de „Principia Philosophiae” verschenen, wijst dit meer op een gemeenschappelijke bron, het nieuwe natuur-wijsgeerig inzicht, dan op bedrog aan Regius' zijde. Hoe is het mogelijk, daar van Descartes in 1639 nog slechts de „Essais” in druk waren verschenen, dat Regius in dat jaar in zijn werk over natuurphilosophie „semble n'auvoir rien mis, touchant la Physique et la Medecine, qu'il n'ait tiré de mes écrits” [5])?

9 Juli van dit jaar had de promotie van Florentius Schuyl plaats. Wij hebben in een vorig hoofdstuk getracht aan te toonen, dat alleen de zucht om het den vurigen aanhanger van de nieuwe wijsbegeerte moeilijk te maken dit onbeduidend voorval

---

[1]) Sinds 6 September 1638 was hij buitengewoon hoogleeraar.

[2]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 20, 22.

[3]) N°. 3 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, 21, 23; *Oeuvres*, t. II, p. 548 suiv.

[4]) 22 April van dat jaar had de vroedschap hem toegestaan ook physische colleges te geven.

[5]) Descartes in de *Préface* tot de Fransche vertaling der *Principia Philosophiae*, 1647, *Oeuvres*, t. IX, p. 19.

tot iets van beteekenis kon opblazen. Ons komt het voor, dat Baillet het optreden tot de juiste maat heeft herleid, als hij spreekt van „cette action, que nous n'avons apprise que par le canal de Voetius" [1]). Hiermede in overeenstemming is, dat Regius in zijn brief van 14 Juli '39, dus vijf dagen na de promotie-Schuyl, aan Descartes schrijvende [2]), daarover geheel zwijgt. Hij vertelt, dat de cursus 1638/39, dien hij geheel naar Descartes' beginselen hield, afgeloopen is en hij zeer hoopt hem te spreken over de inrichting van den nieuwen cursus.

Naar Baillet zegt, was de briefwisseling tusschen Utrecht en Egmond in September en October 1639 zeer levendig [3]). Regius vroeg inlichtingen over de natuur der engelen, de menschelijke ziel, de ziel van dieren en planten, het leven, den bloedsomloop. Half September berichtte hij tot zijn spijt het aangekondigde bezoek in de vacantie niet te hebben kunnen brengen. Hij rekende twee dagen noodig te hebben om alles te bespreken. Nu kon hij echter ook niet naar Egmond komen, daar zijn vrouw binnen een halve maand haar bevalling verwachtte [4]). Uit dezen tijd lijkt mij ook de brief van Descartes aan een ongenoemde over de opvoeding van zijn zoon, waarin hij hem raadt dezen naar de Utrechtsche academie te zenden: „want het is een universiteit, die eerst sinds vier of vijf jaar gesticht is, en nog niet den tijd heeft gehad om bedorven te worden, en er is daar een professor, genaamd De Roy, die een intiem vriend van mij is, en die, naar mijn oordeel, meer waard is, dan al de Leidsche" [5]).

Aan de jonge Utrechtsche School was Regius ook de eerste verdediger van de hypothese-Harvey over den bloedsomloop, al deelde hij, wat de hartswerking betreft, het eigenaardig inzicht, dat Descartes daarin had. In zijn brief van Oct.-Nov. '39 schrijft Regius [6]): de verdediging van Descartes' meening over den bloedsomloop had hem groot vertrouwen gegeven bij

---

[1]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 34.

[2]) N°. 4 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 34; *Oeuvres*, t. II, p. 568 suiv.

[3]) Baillet, *o. c.*, t. II, 35 suiv. Blijkbaar heeft Baillet de M. S. S. daarvan niet in handen gehad.

[4]) N° 5 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 350; *Oeuvres*, t. II, p. 582 suiv. Het kind leefde maar een paar dagen, zie *Oeuvres*, t. II, p. 625.

[5]) *Oeuvres*, t. II, p. 379. De dateering van dezen brief op 12 Sept. 1638 heeft als bezwaar, dat Regius toen moeilijk reeds een intiem vriend van Descartes kon heeten. Zie *Oeuvres*, t. II, p. 377.

[6]) N°. 6 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 36, 54 suiv.; *Oeuvres*, t. II, p. 616 suiv.

de geleerden, en merkwaardig bijgedragen tot het herstel der reputatie van William Harvey, die neergehaald was door de satiren en afkeuring van verschillende Nederlandsche geneeskundigen [1]), meerendeels onwetenden of halsstarrige aanhangers van de oude stellingen van hun faculteit. Daarom viel bij het publiek een vrij slechte ontvangst ten deel aan het werk, dat twee medici, Parisanus en Primirosius, omstreeks September van dat jaar, te Leiden bij le Maire, lieten drukken over den bloedsomloop tegen Harvey's gevoelen [2]).

In December van het jaar 1639 bevond Descartes zich te Harderwijk. Daarheen schreef Regius hem den 3en van die maand [3]). Hij smeekt zijn Meester naar Utrecht te komen om vaker met hem te kunnen confereeren, ook ter wille van de vele vrienden, die Descartes daar heeft, en onder dezen vooral de kolonel Alphonse. Regius zegt in Leiden de promotie-partij van een familie-lid, dat tot Mr. in de rechten was bevorderd, te hebben bijgewoond. Aan tafel werd zeer tot lof van Descartes gesproken, vooral door Golius, prof. math. et ling. orient. en Heidanus. Maar toen de heer Regius hem in de rede viel, dat noch ooit in de oudheid, noch in latere tijden er wijsgeeren waren geweest, die de heer Descartes niet oneindig overtrof, vroeg de heer Heidanus hem, wat hij van de pythagoreërs en hun philosophie dacht. Waarop hij antwoordde, dat de kracht van de pythagoreïsche philosophie voornamelijk bestond in de leer der getallen, maar dat als de bekwaamste van hen in de wereld kon terugkeeren, hij zou blijken niets te zijn in vergelijking met den heer Descartes.

Evenals de uitgevers, Adam en Tannery, van Descartes' wer-

---

[1]) Lambert van Velthuysen, *Opera omnia*, t. II, p. 1043: „Hoeveel aanvallen heeft deze meening (n.l. over den bloedsomloop) niet ondervonden: welke beleedigingen verdroeg niet de professor (Regius), die haar het eerst in stellingen en corollaria verdedigde. In onder het volk verspreide spotschriften werd hem verweten, dat het hoofd hem draaide als de Jutfaassche molen".

[2]) Het 2e onderwerp, dat in dezen brief ter sprake komt, is de twist tusschen de wiskunstenaars Stampioen en Wassenaer, over welke men de détails kan vinden o.a. in den brief van Descartes aan Mersennus van 29 Jan. 1640. Regius bericht: Wassenaer heeft ernstige pleuritis gekregen eind October, en wordt door mij behandeld. Stampioen begrijpe dus, dat Wassenaer hem dààrom nog niet terugschreef.

[3]) N° 7 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II. p. 47 suiv.; *Oeuvres*, t. II, p. 624 suiv. Een eereraad gaf aan Wassenaer gelijk. Zie Baillet *o. c.*, t. II, p. 55 en marge: Lettr. 12 de Reg. M. S. S. Vgl. den brief van Descartes aan Regius van 24 Mei 1640, aan het slot. *Oeuvres*, t. III, p. 63 suiv.

ken voegen wij de nummers 8, 9 en 10 van de collectie-Baillet bijeen [1]). Acht en 10 zijn van Regius, 9 is van Aemilius. Dit laatste is van beteekenis, omdat hierdoor licht valt op de vraag, die wij blz. 94 stelden: welke de inhoud kan geweest zijn der no. 35 en 37. Het blijkt nl. door dit no. 9, dat de door mij zoo genoemde collectie-Baillet niet enkel brieven van Regius bevatte. De brieven 8—10 hebben het nog weer over de „oratio funebris" op Renerius van den 18en Maart '39, hoe verrukt Aemilius was haar te mogen houden en het gehoor ze bij te wonen, maar ook, hoe Voetius meende, te midden der openlijke toejuichingen voor Descartes, stil en zonder argwaan te wekken, tegen hem te kunnen ageeren.

In den 10en brief uit Regius in heftige termen zijn woede over Plempius, medisch professor in Leuven. Deze, eerst een tegenstander van Harvey, had met Descartes gecorrespondeerd over den bloedsomloop, en daarna in den 1en druk van zijn „Fundamenta Medicinae libr. VI" van 1638 de brieven van Descartes aan hem van 15 Febr. en 23 Maart '38 [2]) verkòrt opgenomen, naar hij zeide: alleen om ruimte te sparen en den lezer niet te vermoeien. Regius echter zei, dat hij het te kwader trouw had gedaan, wel de moeilijkheden vermeldende, maar niet Descartes' ophelderingen [3]). In den 2en druk van 1644 [4]) drukte Plempius de beide brieven volledig af, omdat, gelijk hij zegt, meer dan één babbelaar (blatero) meende, dat de verkorting uit verkeerde beweegreden had plaatsgevonden. Adam en Tannery schrijven dan: „Le blatero, dont parle Plempius [5]), n'est autre que Regius, et il s'agit de thèses que celui-ci fit soutenir par ses élèves à Utrecht (voir Lettre 10 de Regius à Descartes, janvier 1640)".

Den dertienden November 1639 schrijft Descartes aan Mer-

---

[1]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 20—22, 36 suiv.; *Oeuvres*, t. III, p. 1—4. Ze zijn van najaar-'39 en Januari '40.

[2]) Zie *Oeuvres*, t. I., p. 521 suivv.

[3]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 36 suiv. In de stellingen, die Regius den 10en Juni 1640 wilde laten verdedigen en die hij aan Descartes ter correctie zond, trok hij op dezelfde wijze tegen Plempius te velde. Descartes raadt hem dan: scheld niet. „De meest eerende termen zullen veel meer bewijzen, dat gij gelijk hebt". Zie den brief van Descartes aan Regius, 24 Mei 1640 (*Oeuvres*, t. III, p. 63 suivv.).

[4]) Waarin hij de theorie-Harvey aanvaardde.

[5]) P. 172 ed. 3ia der *Fund. Med.*, die gelijk is aan de 2e edit. Vgl. *Oeuvres*, t. I, p. 535 suiv.

sennus [1]): „Ik ben nu met een verhandeling bezig....; zij zal slechts vijf of zes vel druks tellen; maar, naar ik hoop, de metaphysica voor een goed deel bevatten. En om het te beter te doen gelukken, is het mijn voornemen er maar twintig of dertig exemplaren van te laten drukken en die aan de twintig of dertig meest geleerde theologen, wier kennis ik zal kunnen maken, ter beoordeeling te zenden, om van hen te vernemen, wat er in dient veranderd, verbeterd of bijgevoegd te worden, voor het gepubliceerd wordt". Ook Regius was een dier twintig. Gelijk wij het verwachten kunnen in den van bewondering vervulden vriend is de eerste indruk bij het lezen van Descartes' „Meditationes de prima philosophia", want dàt was die „Verhandeling", er een van verrukking. Den 5en Mei 1640 schrijft hij dan ook, dat Aemilius en hij in die stemming waren bij de lezing, en er niets in vonden te veranderen dan punctuatie en orthographie [2]). In hetzelfde schrijven bericht Regius nog, dat de senaat vermeerdering van salaris voor hem had gevraagd; de rector en prof. Senguerdius waren daartoe naar de vroedschap afgevaardigd, die het had toegestaan om de voldoening, die Regius als professor gaf en omdat Stratenus er zeer voor was. Zoo werd zijn tractement van 400 op 600 gulden gebracht en hem tevens opgedragen „problemata physica" te behandelen. Zijn leerlingen drongen er voortdurend op aan, dat hij zijn Physica zou laten drukken. Eenige van zijn collega's, vreezende, dat de nieuwe opiniën schade konden doen aan de jonge academie, achtten het beter het uit te geven als het geschrift van een particulier persoon. Als praeludium op dit boek wilde hij vooraf stellingen laten verdedigen over de hartswerking en den bloedsomloop. Deze zendt hij nu aan Descartes ter correctie.

Toen echter de eerste indruk bezonken was, kwamen de bedenkingen tegen sommige van Descartes' meeningen, en nog wel tegen diens meest principiëele, bij Regius met kracht boven. Hij sprak ze uit in een brief, dien Baillet echter niet vermeldt, maar welks bestaan blijkt uit het antwoord, dat Descartes den 24en Mei N. S. 1640 stuurde [3]). Daarin bedankt hij Regius en

[1]) *Oeuvres*, t. II, p. 622.

[2]) N°. 11 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 24, 59, 103; *Oeuvres*, t. III, p. 60 suiv. Caterus, de schrijver van de 1e objecties tegen de *Meditationes*, kreeg het eerst ter lezing in den zomer van 1640; Baillet, *o. c.*, t. II, p. 111.

[3]) *Oeuvres*, t. III, p. 63 suivv.

Aemilius, dat zij het manuscript van de „Meditationes” hebben onderzocht en verbeterd. Dadelijk daarna gaat hij in op het voornaamste, het verwerpen door Regius van Descartes' argument voor het bestaan van God. Regius had geschreven: „dat wij uit de notie in ons van wijsheid, macht, goedheid, hoeveelheid enz. de idee vormen van oneindige of althans onbepaalde wijsheid, macht, goedheid en andere volmaaktheden, welke aan God worden toegeschreven, tot zelfs van oneindige hoeveelheid”. Descartes zegt daar op: „ik ben niet van zulk een natuur, dat ik die volmaaktheden, die in geringen vorm in mij zijn, door het denken tot in het oneindige kan uitbreiden, zoo wij niet onzen oorsprong hadden van dat Wezen, waarin zij inderdaad in oneindigen graad worden gevonden”. Ook hadden Regius en Aemilius gezegd: „de waarheid van helder en duidelijk begrepen axioma's staat van zelve vast”. Ja, zegt Descartes, maar men moet onderscheiden: kennis en overtuiging. Kennis is er slechts, als er geen twijfel meer mogelijk is. „Die kennis missen zij, die God ontkennen”. Ook had Regius in een brief, dien Descartes den 23en Mei ontving [1]), geschreven: „elk ontijdig geveld oordeel hangt af van het verworven en aangeboren temperament van het lichaam”; „dit”, zegt Descartes, „kan ik geenszins toestemmen; zoo toch zou de volledige wilsvrijheid, die dit oordeel kan verbeteren, opgeheven worden; of, indien zij dit niet doet, dan is de zoo ontstane fout, wat ons betreft, althans een tekortkoming, maar wat God betreft, een zuivere negatie”.

Hier ligt het punt, waar de twee vrienden uiteen moesten gaan. Reeds in Naarden, làng voor Regius Descartes kende, was zijn denken in materialistische lijn. Daarop was hij doorgegaan. Het bestaan van God, in 't algemeen het christelijk geloof, nam hij aan bij traditie; wijsgeerig stond het buiten hem, was het denken enkel hersenwerking. Een oogenblik vreemd lijkt dan de vriendschap met Descartes. Was het wederzijds zelfverblinding? Neen, Regius was door nadenken tot zijn principiëel materialistische psychologie gekomen. Hem moest de man van het „je pense, donc je suis”, sterk aantrekken, een man,

---

[1]) Er zijn dus door Regius na n° 11 der collectie-Baillet een brief of brieven geschreven, die Baillet mist. Vgl. *Oeuvres*, t. III, p. 72. Ik aarzel de onderstelling te uiten, dat Baillet ze expres niet vermeldt, om het *principiëele* verschil tusschen Descartes en Regius te verdoezelen. In elk geval legt Baillet op dat principiëele verschil geen nadruk.

die dus óók zijn stelsel op het denken alleen stutte. Maar niet zoodra komen ze nader, of het diepgaand verschil blijkt. Regius redeneert naïef rationalistisch: het axioma is waar, omdat men het klaar en distinct inziet, Descartes zoekt de zekerheid in de metaphysica. Slechts het in God gegronde denken geeft dit klare inzicht. Het scherpst moest dit verschil zich toonen waar het ging om het betoog voor het bestaan van God. Voor dat principiëel onderscheid van ziel en lichaam bij Descartes voelde de materialist Regius niets. De eenheid van de beide mannen was een uitwendige, om in coalitie den gemeenschappelijken vijand, de scholastiek, te lijf te gaan. In werkelijkheid stond Regius van Descartes even ver af als van Voetius. Daarom zag hij van zijn standpunt, evenals later Kant in zijn Kritiek, dadelijk de zwakke plaats in Descartes' argument voor Gods bestaan. De geschiedenis der wijsbegeerte gaf aan Regius' kritiek gelijk, al gaf zij daarmede géén gelijk aan het instrument, dat hij voor die kritiek bezigde: het materialisme.

Na de korte zinnen over Regius' bezwaar tegen des Meesters ontologisch argument, gaat deze dan ook over tot de stellingen die Regius hem had gezonden en die den 10en Juni 1640 te Utrecht verdedigd zouden worden. Den leerling wordt aangewezen, in hoeverre aan de formuleering van de theses over physische, psychische en medische onderwerpen, nog moest gevijld worden. Als leek op het gebied van de geschiedenis der geneeskunde ontgaat mij de pointe van Descartes' opmerkingen hierover. Wel valt het mij op, dat, terwijl Cousin den nadruk in dezen brief legt op de medische zijde [1]), mij juist de opkomende wijsgeerige controverse het belangrijkste lijkt. Ten slotte vraagt Descartes hem wat betreft eeretitels te sparen en liever „Descartes" te schrijven dan den gefingeerden naam Cartesius. Hij is bereid het dispuut persoonlijk bij te wonen, maar dan incognito en wel in de loge, waar Mej. à Schurmans de colleges pleegt aan te hooren [2]).

Regius schreef den 30en Mei N.S. terug, dat hij zijn theses naar des Meesters raad had veranderd en verzocht hem het dis-

---

[1]) Cousin noemt hem: „A. M. Regius, sur la circulation du Sang"; *Oeuvres d. Desc.*, éd. Cousin, t. X, p. 554.

[2]) Cousin vertaalt hier: „a coutume d'entendre vos leçons"; *Oeuvres d. Desc.*, éd. Cousin, t. VIII, p. 228. Dat „vos" is onjuist. Zij volgde Voetius' colleges.

puut, dat wegens het Pinksterfeest tot den 10/20en Juni was uitgesteld, bij te wonen en dan bij hem te logeeren [1]). Inderdaad had het dispuut dien dag plaats [2]) en de theses waren geheel in Descartes' geest. Ik zeg er echter bij: doordat, naar mij waarschijnlijk voorkomt, Regius de punten van verschil tusschen zich en den Meester niet aanroerde. Dit blijkt m.i. uit den brief, dien Descartes den 22en Juli 1640 aan Mersennus schreef: „Ik zend u hierbij andere theses, waarin men niets dan mijn meeningen is gevolgd [3]), opdat gij weet, dat al zijn er die ze verwerpen, er ook anderen zijn, die ze aanhangen. Misschien dat sommigen der medici bij u het niet aangenaam zullen vinden deze theses te zien, en hij die ze opstelde bereidt nog dergelijke voor over de geheele physiologie van de geneeskunde, en zelfs, als ik hem hulp wilde beloven, over al het andere; maar ik durf hem dit niet te beloven, omdat er duizend dingen zijn, waar ik niet van af weet; en zij die doceeren zijn als verplicht hun meening over alles te zeggen" [4]). Slechts als „medicus" fungeert Regius in dezen brief aan den Franschen minoriet. De onuitgesproken, zorgvuldig nog bedekte bijgedachte is: maar als philosóóph gaan we uiteen.

Primirosius poogde Regius' theses te weerleggen met zijn „Animadversiones". In hetzelfde jaar verscheen daartegen Regius' „Spongia", waarvan hij den 7en October het handschrift eerst aan Descartes ter correctie zond. In den begeleidenden brief [5]) schrijft hij ook over de opkomende twist aan de Utrechtsche hoogeschool naar aanleiding van de nieuwe wijsbegeerte. De curatoren, meldt Regius daarin [6]), hebben verboden nieuwigheden en met de statuten der universiteit strijdige stellingen in te voeren. Verder zond hij met dien brief eenige physische geschriften. Inderdaad luidde het dispuut van den 10en Juni 1640 de twisten tusschen Regius en Voetius in. Het dossier van Baillet geeft hier weinig materiaal. De 14e brief is eerst van 21

---

[1]) N°. 12 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 55, 59, 60, 103; *Oeuvres*, t, III, p. 71 suiv. Verder handelt deze brief nog weer over den twist Stampioen-Wassenaer.

[2]) Baillet, *o.c.*, t. II, p. 62 zegt: de datum van het dispuut is onbekend, evenzoo of Descartes het bijwoonde. *Narr. hist.*, p. 14 evenwel zegt: 't was 10/20 Juni 1640.

[3]) Dit waren Regius' theses.

[4]) *Oeuvres*, t. III, p. 95 suiv.

[5]) N°. 13 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 62; *Oeuvres*, t. III, p. 202 suivv. Ook in n°. 14 sprak Regius over Primirose; zie Baillet, *o. c.*, t. II, p. 62.

[6]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 63 suiv.

April/1 Mei 1641. Tusschen den 13en van Regius uit October 1640 en dezen 14en zullen er zeker meerdere geweest zijn. De berichten over Voetius, die Descartes uit Utrecht ontving, kunnen wij afmeten naar Descartes' woorden over Gisbertus tot Mersennus [1]: „Hij is de meest eigenwijze man ter wereld, en loopt over van spijtigheid, dat er aan hun academie in Utrecht een medisch professor is, die openlijk voor mijn philosophie uitkomt, en zelfs een privatissimum over physica geeft en in weinige maanden zijn leerlingen in staat brengt de oude philosophie geheel bespottelijk te maken". Het onbesuisde in Regius' optreden, dat ook Voetius zoo hinderde [2], en de wijze, waarop Regius zijn Meester inlichtte, blijken hier slechts al te goed. Dat Descartes dit onbesuisde hièr niet afkeurde, begrijpen wij, als wij bedenken, dat hij aan Mersennus schreef, Mersennus, dien Voetius heimelijk had te hulp geroepen om Descartes onschadelijk te maken. Toch moest Descartes zèlf niets hebben van een onwetend uitlachen van de oude philosophie [3].

Regius mocht in korten tijd zijn discipelen het mogelijk maken volledig met de oude philosophie te spotten, daarmede had hij haar kampioen aan de Utrechtsche hoogeschool, Voetius, nog niet overwonnen. Spot is geen wetenschappelijk wapen. De jaren 1641 en volgende waren veeleer voor Regius krisisjaren, waarvan het te verwonderen is, dat hij zijn professoraat behield, en niet als slachtoffer voor de nieuwe wijsbegeerte viel. De briefwisseling met Descartes, die in de Utrechtsche twisten zoo nauw, al spoedig zelfs persoonlijk, betrokken was, weerspiegelt de moeilijkheden, die Regius deels om zijn meeningen zelve, deels door de eigenaardigheden van zijn charakter troffen.

Den 16en Maart '41 werd Voetius rector. Enkele dagen later ging Regius hem daarmede gelukwenschen. In zijn 14en brief van 21 April/1 Mei 1641 schrijft Regius over dit bezoek bij Voetius [4]. Hij vraagt daarin Descartes' hulp, vooral de jonge (Paulus) Voetius beschuldigt hem op valsche en belachelijke wijze.

---

1) Brief aan Mersennus 11 Nov. 1640; *Oeuvres*, t. III, p. 230 suivv.

2) Zie *Narr. hist.* p. 14 sq.: „ nec amicitiae, nec sanctis promissis et stipulationibus quidquam tribui videret (scil. Regius)"; „monuerunt, ut (scil. Regius) rem ipsam tractaret, à dicteriis abstineret".

3) In dezen zelfden brief schrijft hij Mersennus: „Ik heb de Philosophie van fr. Eust. à Sancto Paulo gekocht, die mij voorkomt het beste boek in deze materie"; *Oeuvres*, t. III, p. 232.

4) N°. 14 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 139—149; *Oeuvres*, t. III, p. 365 suivv.

Hij zendt de theses, die hij 5 Mei zal laten verdedigen, met de aanmerkingen, die Voetius er in had gemaakt. De stellingen liepen over „den geest, de hartstochten, de substantie, de hoeveelheid, beweging enz. en de voornaamste vragen der geneeskunde". Een volgend schrijven [1]) meldde, dat de theses den nijd van Regius' collega's vermeerderden. Die theses had Regius getooid met Descartes' naam. Deze voelde zich daardoor gevleid, maar voorzag ook onmiddellijk het gevaar, dat daar voor hem in stak. Want ofschoon wederzijds alles nog honigzoet was, — schreef niet Regius nog in Februari 1644 aan den toen in Frankrijk toevenden Meester, dat de scheiding door hem niet minder levendig gevoeld werd als die van ziel en lichaam? — Descartes was een te scherpe geest om niet bemerkt te hebben, dat Regius' meeningen een andere strekking hadden dan de zijne; en het publiek zou natuurlijk Regius' stellingen voor zuiver cartesiaansch houden [2]). Hij schreef dan ook naar Utrecht [3]), dat, nu zijn naam aan het hoofd der theses stond, hij verplicht was nauwkeurig na te zien, wat Regius hem zond. Het publiek zou de meeningen der beide mannen voor ident houden. Regius noemde de menschelijke ziel drieledig: het denken, voedende kracht en bewegende kracht der animale geesten [4]). Men ziet hier weer het sterk accent, door Regius gelegd op het lichamelijke in het psychische leven. Descartes schrijft dan ook in strakke woorden: „er is slechts één ziel in den mensch, nl. de redelijke ziel. Men moet voor menschelijke handelingen slechts houden die, welke van de rede afhangen. De vis vegetativa en vis motrix van het lichaam, waaraan men den naam van vegetatieve en sensibele ziel geeft bij planten en dieren, zijn ook in den mensch aanwezig, maar zij mogen in hem niet ziel genoemd worden, omdat zij niet het eerste principe van zijn handelingen zijn, en geheel verschillen van de redelijke ziel.... Daar de geest of redelijke ziel principiëel verschilt van het lichaam, geven wij terecht aan haar alleen den naam van ziel".

Dan geeft hij ook aan Regius een betere definitie van het verschil tusschen wil en intellect. Regius had gezegd: zij zijn slechts

---

1) N°. 15 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 142; *Oeuvres*. t. III, p. 369 suiv.
2) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 141.
3) *Oeuvres*, t. III, p. 369 suivv.
4) Mens, vis vegetativa, vis motrix animalium spirituum.

onderscheiden als verschillende wijzen van inwerking op verschillende objecten. Descartes stelt voor: „als activiteit en passiviteit van dezelfde substantie". Ook hier weer: de nuance lijkt gering en is toch diep. Regius ziet slechts op het feit en het effect, hij spreekt van handelwijzen. Descartes spreekt van de substantie. Regius is prototype van den agnosticus, die de metaphysica verwerpt. Bij Descartes is deze alles. Na de emendatie van een paar minder belangrijke stellingen, gaat Descartes in tegen de bewering, „dat de zetel der affecten in de hersenen is"; bij het licht, dat ik poogde op Regius te doen vallen, verwondert ons dit woord niet. Descartes hoopt nog het beste van zijn leerling en schrijft: „dit is zeer paradoxaal, en naar ik meen, zelfs strijdig met uw gevoelens; want hoewel de geesten, die de spieren bewegen uit de hersenen komen, moet men toch aan de gemoedsbewegingen als plaats aanwijzen dat deel van het lichaam, dat er het meest door wordt aangedaan, en dat is ontegenzeggelijk het hart. Daarom zou ik zeggen: de voornaamste zetel der gemoedsaandoeningen, voor zooverre ze lichamelijk zijn, is in het hart, daar dit er het meest door wordt aangedaan; maar hun plaats is in de hersenen, in zooverre zij de ziel aandoen omdat de ziel slechts door de hersenen onmiddellijk kan worden aangedaan". De beide mannen redeneeren hier langs elkander heen: bij Regius overweegt het physieke, het eindpunt van zijn meening is: de hersenen verwèkken de gemoedsaandoeningen; voor Descartes waren zij het werktuig van de principiëel van de hersenen gescheiden ziel.

„Ook deel ik", schrijft Descartes, „niet uw gevoelen, dat daden zijn: handelingen verricht door den mensch door de kracht van ziel en lichaam [1]), want ik deel het gevoelen van hen, die zeggen, dat de mensch niet begrijpt door middel van het lichaam en het argument, waarmede gij het tegendeel poogt aan te toonen, maakt op mij in 't geheel geen indruk; want ofschoon het lichaam enkele functies van de ziel belemmert, kan het niettemin haar van niet de minste hulp zijn voor de kennis der onstoffelijke dingen, en het kan haar daarbij slechts schaden". Na de opmerking in de voorgaande alinea behoeven wij niet in herhaling te vervallen over den uiteengaanden blik der twee

[1]) „Actiones esse operationes ab homine vi animae *et corporis* factas". Ik cursiveer.

geleerden op de psychologie [1]). Baillet schrijft: „Il commençoit dés-lors à remarquer des semences d'erreur dans ce que M. Regius imaginoit de sa tête, et sur tout en ce qui concerne l'Ame raisonnable: mais il étoit encore le maître de son esprit, & il n'avoit aucun sujet de se plaindre de sa docilité et de sa soumission” [2]). In dat „dés-lors” vergist Baillet zich. Van den beginne aan was Regius eens anderen geestes dan Descartes, ...al was het beiden een tijd onbewust.

Het wordt November 1641, eer wij in Descartes' briefwisseling weer een schrijven aan Regius aantreffen [3]), weder een aanwijzing, dat van hun correspondentie slechts een deel over is. Het gaat over de theorie van den bloedsomloop. Regius had in die dagen daar verschil over met Silvius. Descartes schrijft dan: de tegenwerpingen van Silvius lijken mij niet van veel belang en bewijzen slechts, dat hij van mechanica weinig begrijpt; toch wenschte ik, dat gij hem een weinig vriendelijker antwoorddet. In de marge heb ik dwars aangeteekend wat mij te scherp voorkwam. Bij het eerste punt moest ge bijvoegen: „ook al is er weinig bloed in het lichaam, zijn niettemin de aderen gevuld, daar zij in verhouding zich samentrekken”. De Meester zag duidelijk des leerlings charakterfouten. Hier raadt hij hem geen tegenstander te verbitteren. In een brief uit deze zelfde dagen [4]) herhaalt Descartes aan Regius: ik heb uw stellingen gelezen. Zij lijken mij niets te bevatten, dat ik verwerp. Er staat inderdaad heel wat in, dat mij onbekend is, en ook veel, dat ik, zoover ik het inzie, anders zou uitleggen dan gij. Maar de professor moet de gehééle geneeskunde uitleggen, en dat is moeilijker dan slechts een keuze te doen en over de rest een diep

[1]) Deze brief is in de uitgave-Clerselier n°. 84 van deel I. Clerselier laar hier een 2en van Descartes aan Regius op volgen, n°. 85, doch slechts in een fragment, dat vrijwel overeenstemt met de weerlegging in n°. 84 van die drievuldigheid der ziel. Adam en Tannery (*Oeuvres*, t. III, p. 703) onderstellen, dat n°. 84 een combinatie van 2 brieven is, waartusschen in n°. 85 hoort. Op mij maakt n°. 84 den indruk van een eenheid, en brief n°. 85 is dan slechts het project van een schrijven aan Regius, dat dan in den vorm van n°. 84 verzonden is. Opgelost is de moeilijkheid hiermede echter niet, want op het eind van n°. 84 zinspeelt D. op een brief, van 2 dagen vroeger, waarin hij antwoordde op die quaestie van de drievuldigheid der ziel. Is die brief van 2 dagen vroeger weggeraakt? Zoo lijkt het mij. Adam en Tannery zeggen: neen, dat is n°. 85 van Clerselier.

[2]) *O. c.*, t. II, p. 141.

[3]) Adam en Tannery teekenen bij dezen brief aan, dat Baillet ten onrechte dezen brief, door hen afgedrukt *Oeuvres*, t. III, p. 440—442, eenige maanden vroeger dateert en Regius' verschil met Silvius laat samenvallen met dat tegen Primirosius.

[4]) *Oeuvres*, t. III, p. 443—447. Over de dateering van dezen brief, zie ***aldaar***.

zwijgen te bewaren, zooals ik gedaan heb met de andere wetenschappen. Regius moest al een slecht verstaner zijn om aan deze woorden niet genoeg te hebben. Wat het verschil met Silvius aanging, Descartes juichte het toe, dat Regius het niet doorzette, en raadde het in zeer vriendelijke termen te eindigen. Daarop zegt hij: wat uw corollarium over eb en vloed aangaat, daar ben ik 't niet mee eens. Gij legt de zaak niet voldoende uit om haar begrijpelijk of zelfs waarschijnlijk te maken, hetgeen meerdere personen ook hebben tegen vele andere uwer stellingen, die gij op dezelfde wijze hebt naar voren gebracht. — Wij zouden dezen brief aan Regius een paedagogischen kunnen noemen. Descartes remt hier de voorbarigheid, die Regius' tegenstanders zijn paradoxen aard noemden. Daarom ook de gelukwensch, die tegelijkertijd tactvolle wenk is, dat Regius in Van der Hoolck, den nieuwbenoemden burgemeester, „zulk een trouw en vermogend verdediger" heeft [1]).

Als protest tegen Regius' theorieën liet prof. Ravensperg bij een mathematisch dispuut in een corollarium de woorden voegen: wij ontkennen niet de waarschijnlijkheid van Harvey's meening, maar achten, dat men niet onbezonnen van de algemeen aangenomene mag afwijken [2]). Regius zocht eerst bij Van der Hoolck, daarop bij Voetius de verdediging van dit corollarium en eenige andere theses te verhinderen, o. a. omdat het geen gewoonte was, dat de mathematici medische disputen hielden, waarop Raversperg toestond deze verandering aan te brengen: „Waarschijnlijk is Harvey's meening, waarschijnlijker de gewone. Ons echter zij dit naar verkiezing". De academische senaat was boos, dat Regius dergelijke zaken buiten hem en de faculteiten om bedisselde. Bovendien ging hij in het door ons reeds genoemde dispuut van den 24en November 1641 eenige theses van Ravensperg hekelen. Daardoor dreigde het dien dag rumoerig te zullen toegaan, zoo niet Voetius Ravensperg daarvan had weten terug te houden. Deze stelde zich daarop tevreden met in een dispuut op 11 December zijn meening

[1]) Dergelijke brieven van Descartes aan Regius, met emendaties van stellingen uit denzelfden tijd, zie *Oeuvres*, t. III, p. 454 suivv. Die op p. 456 suiv. is belangrijk, omdat Descartes daar, schoon vluchtig, spreekt over vijf *cahiers*, die Regius hem zond; èn omdat het een fragment is; het is dat fragment, waar Clerselier bijvoegt: „Deest reliquum. Et si candidè et generosè D. Regius velit agere, illud supplebit". Zie blz. 93 *hiervoor*.

[2]) Zie *Narr. hist.*, p. 20 sqq. Zie blz. 35 *hiervoor*.

over den bloedsomloop in deze vraag uit te drukken: „zou wel de stuwing der spiritūs het bloed uit de slagaderen in de aderen vooral bij aderlating kunnen drijven?" Twee aanhangers van Regius opponeerden toen.

Intusschen had Regius drie dagen tevoren, den 8en Decemver 1641, een dispuut gehouden, waar de zooveel opschudding verwekkende stelling was verdedigd, dat „de mensch een toevallig wezen is" [1]). Blijkbaar kreeg Descartes van een correspondent bericht over dit dispuut, want hij schrijft aan Regius [2]): ge hadt nauwelijks iets kunnen zeggen, dat harder is en meer tot protest aanleiding kan geven, dan 'quod homo sit ens per accidens'. Ik zie geen betere emendatie dan als ge zegt in de 9e these beschouwd te hebben: den geheelen mensch in verband met de samenstellende deelen, daarentegen in de 10e de deelen in verband met het geheel. Immers daar ge zegt, dat ziel en lichaam op zichzèlf onvolledig zijn, volgt, dat datgene, wat zij samen vormen, nl. de mensch, is een zelfstandig wezen (ens per se). De mensch is dus eenigszins toevallig, niet echter in absoluten zin. — Dan volgen weer een paar paedagogische vermaningen: ge moet niet boos zijn op dien collega, die u ried een verklarend corollarium bij uw these te voegen; 't lijkt mij een vriendenraad [3]). En niet minder eigenaardig is het ironische woord van Descartes: overigens zie ik in uw stellingen bijna niets, wat gij niet elders hebt verdedigd. Ge hebt gelijk, „want het zou een heel werk zijn altijd nieuwe dingen te willen vinden". Deze woorden mocht Regius ter harte nemen.

De senaat voelde zich gedrongen tot tegenmaatregelen door de voortdurende woordentwisten en 't herhaalde stampvoeten [4]) tengevolge van Regius' dispuut van den 8en December. Stratenus liet den 22en December '41 door een leerling corollaria verdedigen, die vlijmscherp tegen Regius gericht waren [5]); b.v. thesis 9: „er bestaat geen natuurlijke bloedsomloop"; th. 10: „zij, die daarom de grondvesten der medische wetenschap gaan

---

[1]) „Quod homo sit ens per accidens" toevallig, n.l. wat betreft de samenvoeging van ziel en lichaam.

[2]) Een brief van midden December '41, immers over de disputen van 18 Dec. en later zwijgt hij; zie *Oeuvres*, t. III, p. 459 suivv.

[3]) *Ibid*, p. 461.

[4]) „Pertinaces concertationes et frequentes supplosiones". Zie *Narr. hist.*, p. 22 sqq.

[5]) Zie *Narr. hist.*, ibidem.

omwerpen, dwalen ernstig"; th. 11: „zij, die medici, welke den bloedsomloop niet aanvaarden, voor empirici houden, vergissen zich, als zij de practijk in 't oog gevat hebben, deden zij dat nièt, dan oordeelen ze over de practijk, als over een hun onbekende eigenschap, gelijk blinden over de kleuren". Theses 13 tot 18 handelen over de determineering van eenige planten. Dat ook die regelrecht op Regius gemunt waren, weten wij door het smalen van Schoock (Voetius) in de voorrede tot de „Admiranda Methodus" op de vermeende onwetendheid van Regius op botanisch gebied. Regius' collega Stratenus was echter niet de eigenlijke tegenstander. Die had het ook veel te druk met de medische practijk om zich met philosophische quaesties in te laten. Neen de eigenlijke tegenstander was Voetius. Scholastiek en Renaissance botsten.

Maar voorloopig zocht Voetius 't in de kleine bestrijding [1]). De onrustige Regius had kwetsbare plekken genoeg. Den 18en, 23en en 24en December 1641 liet Voetius drie corollaria verdedigen, alle tegen den „Medicus". Zij gingen over het: de mensch een „ens per accidens", over de draaiing der aarde en over de verwerping door Regius van de „formae substantiales" [2]). „Voetius' plan was deze corollaria door de andere theologische professoren te doen teekenen, evenzoo door predikanten en dan aan den magistraat Regius als ketter voor te stellen"; bij deze door mij aangehaalde woorden schrijft Baillet [3]) in de marge: „Lettr. 15 de Reg. M.S.". Deze brief van 24 Januari 1642 meldde dus aan Descartes het verloop der twisten aan de Utrechtsche hoogeschool over de nieuwe wijsbegeerte. De voetiaansche bron deelt ons mede, dat Regius op alle manier de verdediging van die corollaria zocht tegen te houden, buiten den senaat om, dien hij daarmede boos maakte. Door tusschenkomst van Van der Hoolck verkreeg Regius, dat Voetius den vorm van zijn corollaria zou verzachten [4]). Van der Hoolck sprak den 15en December '41 daarop met Voetius; aan Regius echter ried hij: zich van overmoed te onthouden, hetgeen deze beloofde. Daags daarna kwam hij dan ook in de vergadering van de theologische

---

[1]) Zie daarover uitvoerig Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, hoofdstuk 3.

[2]) *Narr. hist.*, p. 28—30 drukt ze af.; vgl. ook Baillet, *o. c.*, t. II, p. 146—149; *Oeuvres*, t. III, p. 487—491.

[3]) *O. c.*, t. II, p. 146.

[4]) *Narr. hist.*, p. 30 seq.

faculteit en beloofde zich van dergelijke paradoxen in 't vervolg te onthouden. Evenzoo, in een vergadering dier faculteit van den 17en December, zeide Regius niet geweten te hebben, dat zijn stellingen, vooral die over de eenheid van ziel en lichaam, de theologie raakten of gevaarlijk waren, en beloofde hij de theologie niet in het minst te willen schaden of zich er mede te bemoeien. De faculteit was daarmede ingenomen en ried hem vriendschappelijk zich van zulke paradoxen te onthouden. Verder bood zij aan in de drukproef van de corollaria de woorden, die Regius zou aanwijzen, te veranderen of bij te voegen; 't geen geschiedde. Verder vroeg Regius, of de disputatie, die hij wilde houden voor de (Kerst)vacantie moest plaats hebben, of liever als de opschudding wat zou zijn bedaard. Hij en de theologische faculteit oordeelden 't laatste beter. Voetius berichtte alles dadelijk aan Van der Hoolck, die antwoordde, dat hem alles zeer naar den zin was.

Half December had Descartes zijn Utrechtschen vriend gemeld, dat zijn komst hem altijd zeer welkom zou zijn [1]). In Januari 1642 schrijft Descartes dan [2]): Ik heb u hier al eenige dagen verwacht. Ik hoor van uw moeilijkheden en vrees, dat die uw reis zullen vertragen. Dat is jammer, want dan konden wij ze samen bespreken. Naar ik hoor, hebben uw tegenstanders u verboden mijne leer te doceeren [3]). Lach om hen. Acht hun nijd voor grooter roem dan hun toejuiching. 't Is ook niet te verwonderen, dat, waar de meerderheid van stemmen beslist, gij alléén geen tegenstand kunt bieden. Meld mij hoe uw zaak staat. Zoo gij komt, breng zooveel mogelijk theses van uw tegenpartij mee. — Regius voldeed aan dit verzoek. In den reeds aangehaalden brief van den 24en Januari 1642 [4]) deelde hij mede, dat men uit de corollaria had geschrapt, dat ze op naam der theologische faculteit werden verdedigd [5]), en dàt wat hem en Descartes persoonlijk aanging. Daar evenwel de plaatsen, waar Regius' en Descartes' geschriften en opiniën vermeld stonden, reeds afgedrukt waren, werd Van der Hoolcks advies krachteloos gemaakt, tot vreugde van Voetius, die zóó zijn ongehoorzaamheid bedekte. Den 18en December had het 1e dispuut onder Voetius

---

[1]) *Oeuvres*, t. III, p. 462.
[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 485 suiv.
[3]) Dat was toen nog niet gebeurd.
[4]) No. 15 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 147—149; *Oeuvres*, t. III, p. 490.
[5]) Waardoor hij dus niet meer *officiëel* verketterd werd.

plaats, 23 en 24 December het 2e en 3e der Jubileum-disputen. Lambert van der Waterlaet defendeerde vurig, de aanhangers van Regius opponeerden evenzoo. De praeses Voetius viel een Regiaan bruusk in de rede, zeggende, dat zij, die een nieuwe philosophie volgden, waren als de Joden, die hun Elia wachten om hun al de waarheid te leeren [1]).

Het plan van Regius was tegen Voetius' stellingen een verweerschrift uit te geven. Hij vraagt in dezen Descartes' raad [2]). De verbittering toch neemt toe en Voetius' partij wordt dagelijks sterker. Van der Hoolck raadt hem te zwijgen, óf Voet en de anderen zoo zacht en respectvol mogelijk te behandelen. Tegelijk met dien brief van 24 Januari zendt hij het „Antwoord", dat hij tegen Voetius' theses heeft ontworpen, ter beoordeeling. In een zéér uitvoerigen brief [3]) beantwoordde Descartes dit schrijven van Regius. Den geheelen ochtend, zegt hij, had ik den Heer Alphonsus [4]) op bezoek, die mij de Utrechtsche zaken vertelde. Ik ben het geheel met hem eens, dat ge voorloopig u van openbare disputen moet onthouden en u wachten niemand tegen u in het harnas te jagen. Verkondig toch vooral geen nieuwe meeningen meer, maar breng aan de oude nieuwe bewijsgronden bij [5]). Dat kan niemand euvel duiden. En die uw redeneeringen begrijpen, begrijpen uw bedoelingen ook wel. Wat was het noodig die „Formae Substantiales et Qualitates Reales" openlijk te verwerpen? Dat deed ik in mijn „Meteores" toch ook niet. Alleen, ik gebruikte ze niet. Hadt gij evenzoo gedaan, dan hadden uw hoorders ze óók verworpen en ge hadt nochtans den nijd uwer collega's ontloopen. Maar, gedane zaken nemen geen keer. Dus moeten wij, wat waar is in uw meeningen, zoo bescheiden mogelijk verdedigen en uw fouten moet

---

1) No. 15 collectie-Baillet. Zie ook blz. 36 *hiervoor*.

2) *Ibidem*, no. 15 coll.-Baillet.

3) *Oeuvres*, t. III, p. 491—510. Daar D. daarin raadt het verweerschrift vóór 't eind der Kerst-vacantie te doen verschijnen (1 Febr.), is deze brief van Januari '42; *Oeuvres* t. III, p. 491. Ik geef den hoofdinhoud weer.

4) *Oeuvres*, t. III, p. 511, vermoeden Adam en Tannery, dat deze Alphonsus is: Alphonse de Pollot, kapitein der infanterie van het Hollandsche leger, van wien Baillet, *o. c.*, t. II, p. 149 een kolonel maakt. *Oeuvres*, t. III, p. 278 suivv. staat een condoleantiebrief van Desc. aan Pollot, Januari 1641, toen deze 14 Jan. 1641 zijn broeder Jean-Baptiste „Premier Gentilhomme de la Chambre de S. A. d'Oranges, et Capitaine en Hollande, etc." had verloren.

Alphonse de Pollot stierf, 65 jaar oud, te Genève den 8en Oct. 1668.

5) Men lette ook hier op den paedagoog Descartes, die des leerlings zwakke zijde kent.

ge erkennen. B.v. wat betreft: de mensch is een 'ens per accidens'; ik weet, dat gij niets anders bedoelt dan wat ieder aanneemt, dat de mensch uit twee werkelijk verschillende deelen bestaat. Maar omdat de term „ens per accidens" in de scholen zoo niet wordt gebruikt, zou ik u raden: zeg, dat gij dien schoolterm niet juist hebt begrepen, en dus slechts in wóórden zijt afgeweken. Ge moet dus overal verkondigen, dat ge gelooft, dat de mensch waarlijk een wezen is „per se", en nièt „per accidens", dat geest en lichaam werkelijk en wezenlijk verbonden zijn, niet door plaatsing of aanleg, zooals gij in uw geschrift zegt (dit immers geeft weer aanleiding tot berisping, en is m. i. ook niet juist), maar door een ware wijze van vereeniging, gelijk wel allen aannemen, ofschoon niemand uitlegt, hoedanig deze zij, en gij zijt toch ook niet gehouden dit uit te leggen; toch kunt ge 't uitleggen, zooals ik het deed in mijn 'Metaphysica' [1]), hieruit, dat wij waarnemen, dat de gevoelens van smart en alle andere, niet enkel gedachten van den geest zijn, welke onderscheiden is van het lichaam, maar vermengde waarnemingen van dien geest, die werkelijk met het lichaam verbonden is: immers zoo een engel met het menschelijk lichaam verbonden ware, zou hij niet gevoelen als wij, maar slechts de bewegingen waarnemen, veroorzaakt door uitwendige voorwerpen, en daardoor van den echten mensch verschillen [2]).

Wat uw geschrift betreft (dus Regius' „Ontwerp van Antwoord") dat is ongeschikt, vele dingen zegt ge te hard en onduidelijk; 't lijkt, of door tegenzin en verontwaardiging uw geest verflauwde. Daar het mij moeilijk valt over de bijzonderheden in uw geschrift mijn gevoelen te zeggen, zal ik liever zelf een dergelijk geschrift opzetten en, ondanks veel tijdsgebrek, een of twee dagen daaraan geven. De waarde van een openlijk geschrift zou zijn, dat Voetius door uw redenen overwonnen werd; maar antwoord zóó, dat hij niet geprikkeld wordt, maar zacht gestemd. Ik zal een voorbeeld van zulk een antwoord opschrijven, zooals ik in uw geval zou doen, en gedeeltelijk Fransch, gedeeltelijk Latijn schrijven, opdat niet, zoo ik enkel Latijn

---

[1]) *Meditatio* 6a, p. 91—94 (édit. 1641) of p. 75—78 (édit. 1642).

[2]) Tast men ook hier weer niet het voorgevoel van den Meester: mijn leerling is anders dan ik? Zooals nu nog moties van eenheid dienen om de geschillen te bedekken.

schreef, gij zoudt nalaten mijn woorden te veranderen [1]) en mijn onverzorgde stijl voor de uwe werd gehouden.

Daarop volgt in den brief Descartes' ontwerp van een:

„Henrici Regij &c. Responsio ad Appendicem, vel Notae in Appendicem ac Corollaria Theologico-Philosophica Domini Gisb. Voëtij, &c." ('t Eerste stuk is in 't Fransch).

Ik zou beginnen met een zeer vleienden brief aan Voetius, dat, nu een zóó geleerd man theses over de substantiëele vormen enz. heeft verdedigd, verder redeneeren overbodig is. Daar die theses meest direct tegen mij gericht zijn, is dat een opwekking hem te antwoorden en te begeeriger de waarheid te zoeken. Zelfs al verlies ik het, dan is het een eer door zulk een tegenstander overwonnen te zijn. — Dan volgt in 't Latijn: „hier zou ik uitvoerig herdenken, hoe hij mij hielp het professoraat te verkrijgen, mij altijd een voorspraak was, een begunstiger, een helper, enz.". In 't Fransch gaat het verder: ik zou wel tegen uw theses ook met theses geantwoord hebben, maar u als rector en als zeer vroom en onvergelijkelijk geleerd man respecteert men als gij een dispuut praesideert, doch bij mij zouden twee of drie kwaadwilligen voldoende zijn om wanorde te stichten, zooals onderlaatst is gebeurd. Ik ben daar niet boos om, want zij kwamen slechts om wanorde te stichten, niet om de waarheid. Ook kan men de waarheid beter vinden uit twee geschriften over eenzelfde onderwerp dan in de hitte van een dispuut. Ik schrijf dus deze 'Responsio' om u te behagen en om het publiek te toonen, waarom ik de meeningen handhaaf, die hij laakte; '& ce, pour le bien general totius rei litterariae, & particulierement pour le bien de la gloire de cette Vniuersité; & ce que ie l'honoreray & estimeray tousiours vt patronum, fautorem amicissimum, &. Vale' [2]).

Na een brief van dezen inhoud zou ik laten drukken: Domini Gisberti Voëtij praefatiuncula [3]) tot den doctissimum, expertissimum Medicum &c., tot aan de eerste Thesis.

Antwoord op de Voorrede.

Ik prijs ten zeerste zijn welwillendheid en hoffelijkheid, dat hij,

[1]) !

[2]) Ik geef dit als voorbeeld van de beide talen dooreen. Het gaat dan in het Fransch weer verder.

[3]) Men zie deze „kleine voorrede": *Narr. hist.*, p. 36—38.

niettegenstaande de macht die zijn theologie, welke de voornaamste wetenschap is, hem geeft over alle andere en zijn macht vooral aan deze academie in zijn qualiteit van rector, toch niet over een onderwerp der physica heeft willen handelen zonder eenige verontschuldigingen jegens de professoren in de philosophie en de geneeskunde; ik ben het geheel met hem eens, dat hij berispt [1]) die jonge mannen, die nauwlijks de eerste beginselen der wijsbegeerte zich hebben eigen gemaakt, en zonder evidentie en deugdelijk, overtuigend bewijs de philosophie van alle scholen uitfluiten, voor zij haar terminologie begrepen hebben, en, zonder kennis daarvan, schrijvers over de hoogere wetenschappen zonder vrucht gaan lezen, en colleges en disputen moeten aanhooren als stomme personen en Daedalus-beelden. Daar hij in zijn aanhef hen ten zeerste vermaant, zich hiervoor te wachten, en 't voorstelt als ware dit een zeer geringe fout, terwijl deze toch tot dusver onbekend was, vermoed ik terecht, dat dit slechts op mijn toehoorders slaat; want ik vernam reeds, dat sommigen, die op mijn succes afgunstig zijn, zeggen, dat ik de philosophische termen verwaarloos en mijn leerlingen slechts enkele subtiliteiten leer, zoodat zij de gewone meeningen gaan bespotten. Neen, ik leg mijn leerlingen de termen van mijn vak uit, maar ik bedien mij van voor het gewone verstand zeer begrijpelijke redeneeringen, zoodat ik niet veel vréémde termen noodig heb, welke het natuurlijk verstand slechts met twijfelingen en nevel vervullen. Het is dus niet mijn schuld, als soms mijn leerlingen met de oude philosophie gaan spotten.... En al gebeurt het daarom dikwijls, dat zij, die mij gehoord hebben, hetgeen zij van anderen in tegengestelden zin leerden, als minder redelijk verachten of, zooals gij zegt, bespotten, dan moet men dat niet aan mijn methode van doceeren wijten, maar aan die der anderen, en hen er toe brengen zooveel mogelijk de mijne te volgen, liever dan haar te belasteren, en haar onder hun laster te bedelven. Vervolgens geeft Descartes een „Responsio " op de Theses I—VII van Voetius.

„Responsio ad Thesim primam".

De eerste stelling handelde „De Rerum naturis et formis substantialibus" [2]). Ge moet [3]), zegt Descartes, dit zoo behan-

[1]) Het gaat in het Latijn voort. Ik geef de afwisseling van Latijn en Fransch verder niet aan.

[2]) Afgedrukt *Narr. hist.*, p. 38 seqq.; evenals de volgende theses.

[3]) Ook hier geef ik, om niet te uitvoerig te worden, telkens den hoofdinhoud.

delen in uw „Responsio": ik verwèrp de „formae substantiales" niet, maar heb ze niet noodig. In dergelijke aangelegenheden beweert men vrijwel hetzelfde, als men zegt ze niet te willen gebruiken, of ze niet aan te nemen. Die ellendige wezens (die „formae substantiales") dienen maar om den geest der jeugd te verblinden en om in de plaats dier geleerde onwetendheid, die de Heer Rector zoo zeer aanbeveelt, een ander soort onwetendheid te stellen, vol waan en aanmatiging; maar om in liberaliteit bij den Heer Rector niet achter te blijven: ik prijs het, dat hij zijn studenten wil afhouden van ruwe verachting en mijding der wijsgeerige studie, want ik mag toch niet vermoeden, dat zulks op mijn leerlingen slaat. En evenmin mag het geoorloofd zijn te meenen, dat een vroom man, zoo oneindig verwijderd van kwaadsprekerij en zóó altijd met mij bevriend, mijn philosophie zou bedoelen, als hij spreekt over een 'boersche, onbeschaafde en trotsche onwetendheid', „alsof door wijsgeerige studie slechts de studie dier controversen, waarin nimmer eenige vaste waarheid verkrijgbaar is, ware te verstaan, en niet de studie der waarheid zèlve".

„Responsio ad Thesim secundam".

De 2e these bestond uit 12 punten; slechts op 7 daarvan gaat Descartes in. Die these had als inhoud: de „formae substantiales" worden door de Heilige Schrift geleerd (Gen. 1 : 11, 12, 22, 24, 25; Spreuken 30 : 24—28). Neemt men ze niet aan, dan komt men tot de absurditeit, dat de geschapen substanties het onmiddellijke principium harer werking zijn, zonder de bemiddeling van actieve qualiteiten. Descartes antwoordt: zij „die meer door vooroordeelen dan door redeneeringen worden gedreven", worden door die 12 punten eer aan het twijfelen dan tot zekerheid gebracht en „zeer gemakkelijk worden zij opgelost door hen, die de beslissingen van redeneeringen onderzoeken". Wat betreft de bewering, dat de Heilige Schrift de „formae substantiales" leert, zij heeft nooit gedacht over „die philosophische wezens van u, die buiten de scholen ook geheel onbekend zijn [1]); en om elke dubbelzinnigheid omtrent een woord weg te nemen, diene, dat onder het woord substantiëele vorm, wanneer wij dat ontkennen, verstaan wordt: een zekere substantie, toegevoegd aan de materie,

[1]) Men lette op de dan volgende definitie.

en die met haar iets enkel en zuiver lichamelijks vormt, en toch niet minder of zelfs meer dan de materie, een ware substantie is oftewel een wezen, dat bestaat door zichzelf, immers zoo'n vorm heet een handeling, de materie daarentegen slechts een mogelijkheid". „Wij nu gelooven, dat de Heilige Schrift nergens spreekt over deze substantie of substantiëelen vorm, die dan onderscheiden zou zijn van de materie in de zuiver lichamelijke voorwerpen; en om den anderen te doen zien, hoe weinig zeggend de passages uit de Heilige Schrift, die de Heer Rector ons tegenwerpt, zijn, geloof ik, dat het daarom goed zal zijn ze alle te behandelen". Dan volgt Genesis 1 : 11, 21. „Ik verzoek u (dit dan weer tot Regius) al de andere passages weer te geven, want ik heb ze alle opgezocht, en ik zie niets, dat hier ter zake doet". „Men kan toch niet zeggen, dat de woorden 'aard' of soort substantiëele verschillen aanduiden, want men heeft ook soorten gebeurtenissen en manieren, zooals de figuur 'soort' is in betrekking tot cirkel en vierkant, zonder dat iemand er ooit aan zal denken te gelooven dat die dingen substantiëele vormen hebben, etc.". „Wij nu ontkennen de actieve qualiteiten niet, maar alleen, dat aan deze een wezenlijkheid zou moeten toegeschreven worden, die meer is dan een bestaanswijze; dit zou slechts kunnen, zoo ze werden opgevat als substanties. Evenmin ontkennen wij de verschijningsvormen maar wij vatten die in twee soorten op: sommige zijn zuiver materiëel, slechts afhankelijk van den vorm of andere gesteldheid der deelen, andere daarentegen immateriëel, of geestelijk, zooals bij de theologen de verschijningsvorm des geloofs, der genade enz., die niet van den vorm afhangen, maar geestelijke bestaanswijzen zijn, in de ziel bestaande zooals de beweging of de figuur een lichamelijke bestaanswijze in een lichaam is". „Ik zou ook willen uitleggen, hoe ook de werken der natuur automaten zijn". De dingen der natuur gaan automatisch als een klok, al weet ik wel, dat een klok minder gecompliceerd is dan een dier, maar dat is een verschil van min en meer, geen essentiëel verschil. „Het zou hier ook de plaats zijn al de passages uit de Heilige Schrift, die hij aanhaalt ter sprake te brengen, opdat de laster aan den dag kome, want ze bewijzen niets ter wereld".

„Ad Tertiam Thesim".

Voetius zegt daarin: elk ding in de natuur heeft een principe,

hetwelk den aard ervan bepaalt, hetwelk noch materie noch bijkomstigheid is; dit principe is de „forma".— Descartes antwoordt daar met één zin op: „Alle redeneeringen om te bewijzen, dat er 'formae substantiales' zijn, kan men ook toepassen op den vorm van een klok en toch zal niemand zeggen, dat die substantiëel is".

„Ad Quartam Thesim".

Korte inhoud van Voetius' these: Men mag niet tegen de „formae substantiales" aanvoeren, dat men er den oorsprong niet van kent. Ook niet, dat alles in de natuur verklaard kan worden uit hoeveelheid, vorm, plaats, beweging, rust. Immers er moet van deze 5 toch altijd een bewegende kracht zijn, in laatster instantie God, die de dingen schiep en hun de vermogens indrukte. — Daartegen Descartes: Dan zijn volgens u die „formae substantiales" substanties. Neemt men ze aan, dan zouden dus elk oogenblik nieuwe substanties door God gemaakt worden. Dit echter loochenen zij. Dus zijn 't weer géén substanties. Maar dan zou óók de ziel geen substantie zijn. Maar dan zijn dus niet ik, maar de aanhangers der „formae substantiales" beesten of atheïsten. Dit argument, zegt Descartes, zou ik echter maar niet gebruiken. Wel daarentegen het volgende: die „formae substantiales" dienen ter verklaring, terwijl de aanhangers er van zeggen, dat ze occult zijn en door hen niet begrepen. Ze verklaren dus de dingen door iets onbegrepens! Dus hebt ge ze niet noodig. „De essentiëele vormen daarentegen, zooals wij die aannemen, verschaffen ons zekere en mathematische redenen om de natuurlijke verschijnselen te verklaren, zooals men in mijn 'Meteoren' kan zien, wat betreft den vorm van het gewone zout. Hier kunt gij ook bijvoegen wat ge over de hartsbeweging zegt".

„Ad Quintam Thesim".

Voetius beweert daar: beter geleerde onwetendheid dan schijnalweterij. Zie Job 38, 39, 26, 42; Prediker 1; Ps. 92: 11. Er zijn occulte qualiteiten, die de tegenstanders ook nog niet verklaard hebben. Zoo hebben zij b.v. „vergiffen, watervrees, besmetting door pest, ja ook de magneet" niet verklaard door „beweging, rust, plaats, hoeveelheid, vorm". En waarom (b.v.) sommige menschen voor katten, die ze niet eens kennen, zoo schrikken, dat ze bijna flauw vallen? Anderen, als ze onwetend een stukje kaas

eten, zoo ontstellen, dat ze daar soms zwaar en gevaarlijk ziek van worden?[1])—Weerlegging van Descartes: zeer zeker is er véél onbekend; juist de wijzen erkennen dit. Maar de onwijzen willen alles verklaren, „zoo toch eenige zaak verklaard wordt, door het obscure door iets nog meer obscuurs uit te leggen", en zij bedachten die „formae substantiales". Hun onwetendheid is dus niet geleerd, maar trotsch en schoolmeesterachtig. Zij denken n.l. als zij den aard van een qualiteit niet kennen, dat die occult is, alsof hun kennis „de maatstaf van alle menschelijke kennis ware".

„Ad Sextam Thesim".

Hier gaat Voetius in tegen Descartes' voorstelling over de wording van den aardbol en de sterren. Descartes' argumenten daarvoor, zegt Voetius, „lijken ons weinig meer overtuigend dan die, met welke Renatus De Cartes in zijn 'Methode' pag. 34, 35, 36, het bestaan van God bewijst: Cogito, zegt hij, ergo sum etc. Daarover handelden openlijk de geleerde Mersennus en andere Parijsche geleerden in een onlangs uitgegeven geschrift, en wij wellicht bij een andere gelegenheid" [2]). — Terecht antwoordt Descartes vernietigend: wat beteekent het, dat Voetius hier mijn woorden „Cogito ergo sum" gebruikt? Ik zelf erken daar ter plaatse, dat mijn argument voor Gods bestaan niet alleszeggend is. Hij haalt het tractaat van pater Mersennus èn het zijne aan, terwijl dat nog in herbâ is! En pater Mersennus heeft nooit over metaphysica iets laten drukken dan mijn „Meditationes"!

„Ad Septiman Thesim".

Inhoud: Dat de mensch een eenheid is in substantie en geest ziet men in Genesis 2 : 7; 1 Cor. 15 : 45; cf. Gen. 1 : 26, 27. Christus is ook een eenheid, wezenlijk en niet toevallig. Des te eer de mensch, daar ziel en lichaam (in den mensch) niet zoover uiteenliggen als Goddelijkheid en menschelijkheid (in Christus). Ware de mensch een toevallige eenheid, dan zou het lichaam niet het subject voor deugd en zonde zijn, maar alleen de rede of ziel des menschen, contra 1 Cor. 5 : 5; 7 : 34; 1 Cor. 6 : 19, 20; 1 Thess. 5 : 23; Rom. 6 : 12, 13. Dan ver-

---

[1]) Een hooge vlucht kan men aan Voetius' philosopheeren nu juist niet toeschrijven!

[2]) Als men bedenkt, hòe Schoocks (Voetius') *Admiranda Methodus* ontstond, voelt men de minderwaardigheid van deze woorden.

valt dus ook de opstanding des vleesches, gelijk de socinianen beweren, welke ontkennen, dat het lichaam een essentiëel deel van den mensch is. Dan is dus ook een engel of duivel geen eenheid en ten slotte zouden een wezenseenheid slechts zijn: de atomen, ideeën, quintessentiae en dergelijke. — Als weerlegging geeft Descartes Regius aan: Ik zou schrijven: ook wij stemmen toe, dat de mensch bestaat „uit lichaam en ziel, niet omdat ze toevallig bijeen zijn, maar door ware substantiëele eenheid. Wat betreft onze uiting, dat de mensch is 'ens per accidens', daarmede bedoelen wij, dat ziel en lichaam iets accidenteels hebben, omdat zij afzonderlijk kunnen bestaan, en dit heet toevallig, wat aanwezig of afwezig kan zijn zonder schade voor het subject". Maar neemt men den mensch in zijn geheel, dan is hij „ens per se et non per accidens", want de vereeniging van ziel en lichaam is essentiëel, „daar zonder lichaam de mensch geen mensch is". Juist omdat velen de scheiding van ziel en lichaam ontkennen en daardoor de onsterfelijkheid der ziel minder beslist geleerd wordt, is de stelling 'ens per accidens' meer gewenscht dan 'ens per se'. Ten onrechte zijn dus de theologen boos op mij en wrijven ze mij de dwalingen van anderen aan.

Bespreek alles eerst met „onzen Achilles en Nestor den Heer V. L." [1]), en, is hij ergens niet van op de hoogte, dan met Aemilius, „een zeer bedachtzaam en met ons zeer bevriend man". Die kunnen, als in Utrecht zijnde, beter over alles oordeelen dan ik. Ge kunt Voetius niet genoeg eeretitels geven; maar pas op, dat hij niet denkt, dat het ironie is, laat uw responsio zoo mogelijk voor het eind van de (Kerst)-vacantie uitkomen.

*[2]) Ik verwonder mij zeer, dat gij vreest uw ambt te zullen verliezen, zoo ge Voetius antwoordt, als regeerde Voetius in uw stad. Ik beklaag uw stad, dat zij zich onderwerpt „aan een zoo plat paedagoog en zoo jammerlijk tyran". Ik raad u: wees geduldig en doe wat uw Gebieders behagen kan. Antwoord hem dus nièt, noch zelf, noch door een ander. Mijn voor de vuist bij het vergelijken van alle theses (n.l. van Voetius) met uw geschrift neergeschreven notities zend ik u hierbij; gebruik ze naar 't u lust. Ge

[1]) Adam en Tannery denken, dat daarmede bedoeld wordt Van der Hoolck. Het exemplaar de l'Institut heeft: Van Leew; *Oeuvres*, t. III, p. 509 noot. Beide lijkt mij even mogelijk.

[2]) Zie blz. 122[1].

doet echter onze philosophie schade, zoo ge ze iemand opdringt. Ik meen, dat uw werk aan uw Gebieders niet mishaagt. Doe dus, wat zij wenschen, en „zoo zij er de voorkeur aangeven dat gij, wat Voetius aanstaat, doceert boven wat gij voor meer waar houdt, oordeel ik, dat ge u daarin moet schikken, en liever de fabels van Aesopus behandelen dan hun in die zaak te mishagen”.

„Ik begrijp niet, wat ge op 't eind van uw brief over de aetherische bolletjes schrijft, omdat ik niet meen, dat ze door de subtiele materie worden bewogen, maar door zich zelve, daar ze een beweging hebben, die hun van het begin der wereld af is ingelegd; ik geloof ook niet, dat de grootere grooter beweging hebben dan de kleinere. Ik denk precies omgekeerd. Ik heb inderdaad in de 'Meteoren' gezegd, dat de grootste bij meer beweging meer warmte verwekken, maar daarom zijn ze nog niet gemakkelijker in beweging gebracht. Vaarwel” *[1]).

Den 2en Februari 1642 antwoordde Regius [2]) op Descartes' langen brief. Regius meende, zoo schrijft hij, dat zijn ontwerp van „Responsio” zeer gematigd was, en was verwonderd over Descartes' langen brief. Dadelijk ging hij Van der Hoolck opzoeken, quasi om hem de groeten van Descartes over te brengen. Van der Hoolck ontving hem zeer gereserveerd en zeide, dat zijn professoraat gevaar liep; dat de vleiende termen, die Descartes voorstelde, voor ironie zouden worden gehouden [3]). Ook Aemilius ried aan te zwijgen. Toch wilde Regius antwoorden, zoo al niet ter wille van het publiek, dan toch van zijn leerlingen. Daarom stuurt hij met dezen brief zijn „Responsio”, gelijk met Voetius' stellingen, aan Descartes ter correctie. Als hij fouten had gemaakt, „kwamen zij slechts uit zijn buitengewonen ijver voort om zijn philosophie bekend te maken en te doen aannemen” [4]). Hij stelt Descartes voor de „Responsio” uit te geven onder den naam van Hornius of Van Hoorn, een oudleerling van hem, en vraagt Descartes hem in zijn moeilijkheden niet alleen te laten staan.

---

[1]) Het tusschen asterisken geplaatste stuk, waarin D. raadt: antwoord nièt, is in strijd met het voorgaande, waarin hijzèlf een ontwerp van antwoord geeft. *Oeuvres*, t. III, p. 519 suiv. vermoeden, conform Baillet, *o. c.*, t. II, p. 150—152, dat dit stuk tusschen ** een antwoord van Desc. is op Regius' brief van 2 Februari 1642, waar R. het over het gevaar van afzetting heeft. De „notities”, die in dit stuk worden vermeld, zijn dus nièt het ontwerp van *Responsio* in het voorafgaande, maar weggeraakte, of misschien door Clerselier in het voorafgaande project (te beginnen t. III, p. 503, l. 17?) verwerkt.

[2]) No. 16 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 150—152; *Oeuvres*, t. III, p. 525—527.

[3]) Bij Baillet, *o. c.*, ibidem, en marge: „Lettre 16 MS. de Reg.”.

[4]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 151.

Aan Voetius heeft hij zijn „Physiologie" en een deel van zijn „Physica" laten lezen, op raad van Van der Hoolck, of alles overeenkomstig de Heilige Schrift was, en Voetius had het goedgekeurd, en tijdens zijn rectoraat daar theses over toegelaten. Van Ravensberger had Voetius het verdragen, dat hij de draaiing der aarde verdedigde. Hoorende, dat zijn stelling: de mensch is een wezen „per accidens" aan Voetius mishaagde, had hij daags na het dispuut M. Schotanus, C. Dematius en G. Voetius opgezocht en gezegd in het geheel niet de bedoeling gehad te hebben om de theologische waarheden te schokken. Bovendien was zijn stelling buiten zijn weten opgenomen en Regius wilde die fout tot hun genoegen herstellen. Alle drie de theologische professoren hadden de zaak nogal als onverschillig behandeld. Schotanus zeide: dat de zaak niet veel beduiddde; Dematius: dat hij Regius' gedrag op dit punt goedkeurde; en Voetius: ofschoon tegen Regius, wilde zich in deze zaak niet mengen. Desniettemin verschenen weinig dagen daarna en tegen de intentie van den magistraat die booze corollaria onder den titel: „Appendix ad Corollaria Theologico-Philosophica nuperae disputationi de Iubileo Romano subjecta, etc." [1]).

Regius' „Responsio seu Notae in Appendicem ad Corollaria Theologico-Philosophica &c." verscheen den 16en Februari 1642. Den dag daarop stuurde hij twee exemplaren met een brief aan Descartes [2]). Deze schreef hem nà den 24en Februari (den dag, waarop de vroedschap aan Regius het houden van colleges over „Problemata Physica" verbood) een brief van dezen inhoud terug [3]): van mijn vrienden hoor ik, dat iedereen uw „Responsio" zeer prijst, en zegt, dat Voetius zijn zaak heeft verloren. Allen lachen om die „formae substantiales". Als geheel onze philosophie zoo werd uitgelegd als dit stuk, zouden allen haar aannemen. Trek het u niet aan, dat de colleges over „Physicorum problemata" u zijn verboden. Ik zou zelfs willen, dat private lessen u verboden waren, want dat strekt u tot eer en uw tegenstanders tot smaad. Als ik in de vroedschap zat, zou ik hetzelfde gedaan hebben in uw zaak, indien ik Voetius wilde verwijderen. Van der Hoolck is zeer zeker op uw hand; volg zijn raad nauwkeurig. Ik

---

[1]) Descartes' antwoord op dezen brief, zie blz. 121 vg. *hiervoor*.
[2]) No. 17 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 153; *Oeuvres*, t. III, p. 527 suiv.
[3]) *Oeuvres*, t. III, p. 528 suiv.

ben blij, dat hij niet wilde, dat gij den brief, dien ik u onlangs schreef [1]), aan iemand toondet. Het liefst had ik, dat het onnoodig was, dat ik tegen Voetius schreef, immers er is toch al zooveel, dat mij afhoudt van mijn „Philosophie", die ik besloot dit jaar te voltooien. Volg stipt de bevelen van uw Gebieders, dat kan u beslist niet tot oneer strekken. Veracht disputen tegen u, of zeg slechts, zoo zij iets goeds aanvoeren, dat zij dat ook in geschriften kunnen verkondigen, en dat gij slechts in geschriften kunt beantwoorden [2]).

Regius vertelde daarop in zijn antwoord van den 5en Maart 1642 [3]), hoe Voetius optrad tegen zijn „Responsio". Dematius, Matthaeus en Liraeus waren naar den magistraat gezonden met klachten van den senaat over Regius [4]). Om de zaak te sussen liet de magistraat 130 exemplaren van de „Responsio" halen bij den uitgever; deze echter was er al 150 kwijt en had nog een groot aantal naar Amsterdam en Den Haag gezonden. Telkens houdt Voetius in dezen senaatszitting zonder Regius. Hij vraagt Descartes zijn invloed bij Van der Hoolck te doen gelden en bij zijn andere vrienden om „den stroom af te wenden, die hun gemeenschappelijke philosophie en zijn particuliere persoon bedreigt" [5]).

Uitvoerig schreef Descartes hierop terug [6]): Ik feliciteer u, dat gij om der waarheid wil vervolging lijdt. Het zal u niet ten kwade, maar zeer tot eere zijn. Het verbieden van uw boek maakt, dat het te meer gekocht wordt, en uw zaak te nauwkeuriger onderzocht en haar goed recht erkend wordt. Meerderen zullen merken, hoè onbillijk slechts door nijd gedreven, hij (Voetius) u heeft uitgedaagd, en hoè zacht gij antwoorddet; hoe zwak zijn argumenten, hoe sterk de uwe zijn; en hoeveel macht hij in uw stad heeft tegen recht en billijkheid in, zoodat hij u openlijk als atheïst en beest en derg. mag betitelen, gij daarentegen niet u zuiveren moogt „met zeer ware redeneeringen en in zeer bescheiden termen". Heel goed is het, dat hij voorstelt, dat hij voor de Gedeputeerden tegen u moge disputeeren, opdat die uitmaken, wie van u

---

[1]) Zie *Oeuvres*, t. III, p. 529 noot.

[2]) Over het nà den 16en Februari '42 te Utrecht gebeurde, zie *Narr. hist.*, p. 53 sqq., no. 18 collectie-Baillet en hoofdstuk II *hiervoor*.

[3]) No. 18 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 153 suiv.; *Oeuvres*, t. III, p. 534 suiv.

[4]) Vgl. *Narr. hist.*, p. 53.

[5]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 154.

[6]) *Oeuvres*, t. III, p. 535—542. Clerselier geeft daarvan een text, samengesteld uit twee ontwerpen. De definitieve lezing laat zich moeilijk herstellen; *ibidem*, p. 535.

beiden de eerste zal zijn, „voorzeker omdat zijn argumenten zijn als sommige sausen, die heet gebruikt moeten worden en bij het koudworden bederven". In dezen lijkt hij op Stampioen. Ge behoeft in 't geheel niet bang te zijn voor een dergelijk tegenstander. Wat kan hij u schaden? Misschien, dat de magistraat u verbiedt om niet meer, wat ge gewoon zijt, te doceeren [1]), of dat dit als kettersch veroordeeld wordt, of zelfs u afzet. Maar dat zal de magistraat niet doen. Hij ziet immers best, waarom door Voetius uw philosophie zoo wordt aangevallen, n.l. omdat zij meer waar en overtuigend is en alzoo die van Voetius, zelfs zonder haar aan te vallen, omverwerpt en als belachelijk toont. Immers, dat zij nieuw is, mag haar niet verweten worden, ook zij bedenken dagelijks nieuwe meeningen en niemand verbood dat ooit. Uw meeningen zouden zij niet benijden, als zij die voor fout hielden. En de magistraat, die hun niet verbood nieuwe en foute dingen te leeren, zal u niet verhinderen nieuwe en wàre te doceeren.

En al hebben wellicht verscheidenen die schoolsche quaesties, die geheel onnut zijn voor het regeeren, nooit geleerd en zien zij daarom de billijkheid van uw zaak niet in, ik vertrouw, dat zij zoo wijs zullen zijn óók uw tegenstanders geen geloof te schenken en Van der Hoolck, die de geheele controverse goed inziet, heeft gezag genoeg bij zijn collega's om u voor alle onrecht te vrijwaren. Maar liep het ook anders, het zou uw tegenstanders tot onsterfelijken smaad zijn [1]). „Dan voorwaar zou of de grove onwetendheid of de haat tegen de waarheid, of de bespottelijke macht in uw stad aan heel de wereld blijken". Ik legde nog liever vrijwillig mijn ambt neer dan Voetius te dienen. Ge zoudt zeer gemakkelijk elders een eervoller en nuttiger ambt krijgen; „en uw magistraat zou sneller duizend anderen vinden, die de leeringen uwer tegenstanders doceeren, dan één, die de uwe doceert; en toch zou wellicht die ééne 't meest door de studenten begeerd worden".

Ik beschouw het als een weldaad aan mij bewezen, dat uw Heeren, hoewel ze wisten, dat ge aan mijn philosophie niet vreemd waart, u toch benoemden — ja, gelijk gij mij verzekerdet, juist dààrom [2]). Dit verbond mij zeer aan hen, en ik wensch zeer, dat uw stad bij de nakomelingschap mag bekend staan als de eerste, waarin mijn philosophie werd aangenomen, wat naar ik hoop haar

[1]) Men ziet hier en verder de doubletten in dezen brief.
[2]) Zie *Oeuvres*, t. II, p. 305.

niet tot oneer strekken zal. Zij, die u benoemden, moesten toch weten, dat uw nieuwe leeringen niets schadelijks bevatten, al waren ook verscheidenen onder uw collega's te onbegaafd om ze te omvatten.

Volgt weer een doublet: Of misschien zal men zeggen: Voetius beschuldigt u niet zèlf, maar door middel van uw collega's, als ware het onrecht, dat gij den aanval afweerdet, en hij als de aanstoker werd gestraft. Aanstoker, zeg ik, omdat hij u geheel ten onrechte beschuldigt heterodoxe leeringen te verkondigen, terwijl men uit zijn stellingen „Over het Atheïsme" per consequentie hèm eer daarvan kon beschuldigen. Zoodat, als men hem ontmaskerde, hij eer der stad tot smaad zou blijken te zijn en afgezet moest worden als prediker en professor. De voornaamste grief tegen u is de schade aan de academie door de twisten der professoren. Maar, vooreerst, wat kunnen die private twisten de academie schaden; die zullen juist prikkelen tot grooter ambtsijver. En is het tot schade, dan treft het verwijt eer de aanstichters der twisten dan u. Zij kunnen evenmin zeggen, dat door uw leeringen minder studenten aan de academie komen, want juist het omgekeerde is het geval, zoo te Utrecht als elders. Onze leeringen worden slechts veracht door mindere kenners, die vreezen, dat als de waarheid wordt gekend, hun valsche kunsten zullen worden gehaat. Bedoelen dus uw Heeren den bloei der universiteit, dan moeten ze eer uw vijanden dan u afzetten, „want gemakkelijker zullen ze duizend anderen vinden, die hetzelfde doceeren als zij, dan één, die het zelfde doceert als gij" [1]).

Voetius is buiten zichzelf en zoo onbescheiden, dat hij zich zelfs niet ontziet in zijn preeken grof kwaad te spreken en te lasteren, aldus deelt Regius zijn vriend mede [2]). Toen den 15en Maart 1642 de vroedschap bepaalde, dat hij zich in het vervolg tot zijn medische colleges zou beperken en de senaat een „Iudicium" over Regius' „Responsio" zou geven, schreef deze ook dit aan Descartes [3]), op de volgende wijze: Voetius was triomphantelijk over dit besluit, riep daags daaraan den senaat bijeen, en bracht daar ter tafel, tegen elken vorm van recht in,

---

[1]) Zie blz. 125[1] *hiervoor*. Dan volgen weer doubletten.

[2]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 30 en marge: „Regii Epist. MS. ad Cart.". Dit moet dan zijn no. 19 der collectie.

[3]) No. 19 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 155; *Oeuvres*, t. III, p. 557 suiv.

een vonnis, dat er uitzag als gegeven op naam van de geheele universiteit, terwijl hij het heel alleen had opgesteld en als rector uitgesproken. Zoo was hij dus tegelijk rechter en partij tegen Regius, die noch opgeroepen noch gehoord was te zijner verdediging, een onregelmatigheid, waarvan de blaam minder de professoren scheen te treffen, van welke men slechts kon eischen, dat ze goed wisten te besturen, dan wel den magistraat, die bestuurders had gesteld om te oordeelen zonder hun tevens de macht en de noodige integriteit te geven. Aan deze uitspraak hadden slechts acht professoren deel [1]). Tegelijk met dien 19en brief zond Regius het decreet der vroedschap van den 15en Maart, de uitspraak van den senaat en de theses van den jongen Voetius [2]), die door zijn vader waren opgesteld. Tevens deelde hij hem mede, dat Voetius een jong student [3]) had verleid om tegen zijn „Responsio" te schrijven, maar dat de wijze en brave menschen, zoo te Utrecht als in de andere steden van Holland, zich tegen het gedrag van Voetius begonnen te verklaren.

In deze zelfde dagen berichtte Descartes aan Pater Mersennus [4]): „Ik ben blij, dat de Heer van Z(uylichem) [5]) u de impudentie [6]) van Voetius heeft getoond, die u tegen mij aanhaalt; ik had eerst lust het u te melden, maar vond het zoo weinig de moeite waard, dat ik het voortdurend vergat. Zijn groote animositeit tegen mij komt doordat er een professor in Utrecht is, die mijn philosophie onderwijst; en zijn leerlingen verachten, na mijn redeneertrant geproefd te hebben, zoo sterk de gewone, dat ze er openlijk mee spotten. Dàt verwekte een buitengewone jalousie tegen hem van al [7]) de andere professoren, aan wier hoofd V(oetius) staat; en zij vallen dagelijks de magistraat lastig met het verzoek hem deze methode van onderwijs te verbieden. Ge moet de 'Responsio' zien, die ik opstelde tegen eenige van Voetius' theses, waarin hij al wat hij van mijn philosophie

---

[1]) En marge: „Lettr. 36 MS. de Reg. à Desc.".
[2]) Paulus Voetius, geb. 7 Juni 1619, sinds 19 Maart 1641 prof. extra-ord. metaph. te Utrecht.
[3]) L. v. d. Waterlaet. Bedoeld wordt diens verdwenen *Prodromus, sive examen tutelare orthodoxae philosophiae principiorum.*
[4]) *Oeuvres*, t. III, p. 545 suiv.
[5]) Constantijn Huygens.
[6]) Clerselier: imprudentie.
[7]) Hier overdrijft Descartes. Men denke aan Aemilius.

te weten kon komen, samenvatte. Ik zal ze aan den Heer van Z(uylichem) zenden, om ze aan u te adresseeren, anders komt er te veel port op”.

Terzelfder tijd schreef Descartes aan den heer Pollot (= Monsieur d'Alphonse) [1]: „De berichten, die ik van verschillende plaatsen vernam, over de gebeurtenissen in Utrecht, geven mij geen stof tot bewondering, schoon ze mij in geenen deele verwonderen noch vertoornen, behalve in zooverre ze den heer De Roy raken. Want te Leiden zegt men niet minder, dan dat hij uit zijn ambt ontslagen is; dit kan ik echter geenszins gelooven, ja mij zelfs niet verbeelden, dat dit ooit kan gebeuren; en ik zie niet in, welk voorwendsel zijn vijanden zouden kunnen smeden om hem te schaden. Maar wat er ook gebeure, ik verzoek u hem van mijnentwege te verzekeren, dat ik, zooveel ik maar kan, mijn best voor hem zal doen, méér dan ik voor mij zelf zou doen; en dat hij zich volstrekt niet boos moet maken, want zijn zaak is zoo befaamd en zoo bij iedereen bekend, dat men in deze geen enkel onrecht kan bedrijven, dat zich niet geheel keert tegen hen, die het bedrijven, en tot eer, wellicht mettertijd zelfs tot voordeel van hen, die het lijden. Wat mij betreft, tot dusverre oordeelende alleen over wat ik zeker weet, kan ik niet zoo afgeven op de heeren van Utrecht, zooals ik ik merk, dat iedereen doet en het lijkt mij, dat hetgeen zij gedaan hebben gemakkelijk zich ten goede kan keeren en maken, dat iedereen hen prijst, in het geval zij zich willen ontdoen van hun ingebeelden paedagoog, die, naar ik nog pas hoorde, zich bezighoudt met tegen hen te preeken, omdat zij mijn boek niet hebben verboden; want wat die laatste geruchten over het ontslag van den heer De Roy aangaat, die geloof ik niet [2]). Maar men heeft mij verzekerd, dat zij een wet in hun academie hebben gemaakt, waarbij nadrukkelijk verboden wordt een andere philosophie dan de aristotelische te onderwijzen. Gaarne heb ik daar een afschrift van, zoo mogelijk; ik zou dit niet vragen, als ik dacht, dat zij het verkeerd zouden vinden; maar daar zij haar hebben gepubliceerd, geloof ik, dat zij wel willen, dat men het wete, en dat zij te verstandig zijn om de brutale regels van een man te volgen, die mij noemt ‘in alienâ Republicâ curio-

---

[1]) *Oeuvres*, t. III, p. 550.

[2]) Men merkt ook hier, dat Regius' positie in het voorjaar 1642 hachelijk was.

sus' [1]), en die zich beklaagt over ieder, die 't waagt te schrijven over de fouten, die hij in 't publiek maakt. In elk geval zou ik niet willen, dat mijn vrienden mij ook maar iets schreven, dat niet van ieder gezien mag worden, zooals ik ook niets schrijf, wat ik niet graag zou willen, dat iedereen zag; vooral verzoek ik u geen enkelen vijand u te maken om mijnentwille; ook zonder dat ben ik u reeds te zeer verplicht, en dat zou mij niets baten. Ik ben,....".

Wij lazen in de correspondentie reeds, dat Paulus Voetius de partij zijns vaders zocht te sterken door óók theses over de „formae substantiales" te doen verdedigen [2]). Descartes had ze ontvangen, evenals het „Iudicium" van den senaat [3]). Aan Regius schreef hij daarover [4]): Ik heb de stellingen gelezen (en er om gelachen) van het jongetje Voetius, oftewel het kindje, o neen Voetius Jr. wou ik zeggen, alsook het „Iudicium" uwer academie, die men misschien niet ten onrechte ook nog een kind kan noemen. Ik prijs het in Aemilius en Cyprianus, dat zij aan zooveel dwaasheden zich niet wilden schuldig maken. Op u echter ben ik een beetje boos, dat ge dergelijke dingen u nog schijnt aan te trekken; ge moet u ten zeerste verblijden, als ge ziet, dat uw tegenstanders zich met hun eigen wapens om hals brengen. Voorwaar, geen zelfs middelmatig verstandig mensch zal die geschriften doorlezen, of hij merkt zonder moeite, dat uwen tegenstanders èn de argumenten ontbreken om u te weerleggen, èn het beleid om hun ongeschiktheid te bedekken. Ik hoorde vandaag, dat weer een monnik voor dien Voetius van u zal antwoorden [5]). Het is stellig waar, want ik hoorde het van den uitgever, die het boek zal uitgeven. Het zal tien vel tellen, nl. Voetius' „Appendix" met uw aanteekeningen, die alzoo voor de tweede maal zal worden uitgegeven. Ik mag zulke scribenten wel, wees gij er ook vroolijk over. Wat betreft het decreet der vroedschap [6]), zij had niets milder en wijzer kunnen doen om zich van de twisten uwer collega's te bevrijden. Houd u er zeer

[1]) De brief is overigens in het Fransch.
[2]) Zie Baillet, *o. c.*, t. II, p. 156.
[3]) Welk *Iudicium* de vroedschap 15 Maart '42 had bevolen.
[4]) Dus begin April '42. *Oeuvres*, t. III, p. 558—560; cf. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 156 suiv.
[5]) Bedoeld wordt Schoockius. De vorige „monnik", die het voor Voetius had opgenomen, was L. van den Waterlaet. Deze en Schoockius waren beiden roomsch geweest.
[6]) N.l. dat van 15 Maart 1642.

strikt aan, doceer uw medicina volgens Hippocrates en Galenus en niets meer. Als de studenten iets anders van u vragen, verontschuldig u dan zeer minzaam, dat ge niet moogt. Leg het óók niet uit als een particuliere zaak, en zeg — hetgeen ook waar is — dat die dingen zoo nauw samenhangen, dat het een zonder het ander niet kan begrepen worden. Als ge zóó doet, zult ge spoedig weder hetzij te Utrecht, hetzij elders, gelegenheid en recht herkrijgen om ze te doceeren met dubbele eer. Intusschen komt het mij voor, dat niets kwaads, integendeel veel goeds u ten deel viel; immers allen prijzen u meer dan zij zouden gedaan hebben, als uw tegenstanders hadden gezwegen. En ge krijgt nu meer vrijen tijd, nu ge van de last van doceeren voor een deel zijt bevrijd, terwijl uw tractement toch doorgaat. Wat ontbreekt u dus dan de wil om dit bescheiden te dragen? Wees rustig, bid ik u, en lach er om; en vrees niet, dat uw tegenstanders niet ter dege zullen gestraft worden. Ten slotte, gij hebt het gewonnen, àls ge maar zwijgt; wilt ge liever den strijd hervatten, vertrouw dan weer op uw goed geluk. —

Over de in deze correspondentie voorkomende Utrechtsche gebeurtenissen uit het voorjaar 1642 schreef Descartes' vriend Constantijn Huygens den 7en April een Franschen brief aan Mersennus [1]): „Met mijn laatste bericht zult gij ook het verweer van Descartes tegen Voetius op naam van Regius [2]) ontvangen hebben. Een monnikje, zoo men zegt, laat een repliek er tegen drukken, die ik u dadelijk bij verschijning zal zenden. Intusschen zult gij ingesloten het vonnis van de Utrechtsche academie met groote letters gedrukt vinden, dat de zwakheid van Voetius uitwijst en tevens zijn macht onder zijn collega's, die enkel door zijn autoriteit er toe gebracht zijn een zoo beleedigend vonnis openbaar te maken. Hoe vonnist gij het vonnis?” [3])

Regius zelf gaf aan Descartes nader verslag over de gevolgen zijner „Responsio” in zijn 20en en 25en brief [4]). Een renegaat of weggeloopen monnik [5]), schrijft Regius, beproefde de weerleg-

---

[1]) Vgl. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 157 suiv.; *Oeuvres*, t. III, p. 560.
[2]) Huygens hield de *Responsio* dus voor Descartes' werk.
[3]) In denzelfden toon schreef Bannius den 29en April aan een onbekende; *Oeuvres*, t. III, p. 560.
[4]) No. 20, 25 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 156, 157, 175; *Oeuvres*, t. III, p. 561 suiv. De 20e is van 4 April '42.
[5]) Schoockius.

ging, maar het mislukte, want hij had willen ontveinzen, dat Voetius er de schrijver van was. Om het publiek in den waan te brengen, dat Descartes en hij (Regius) ook buiten Utrecht vijanden hadden, had Voetius dit geschrift in Leiden willen doen uitgeven [1]), maar de rector der Leidsche hoogeschool, Golius, ging dadelijk naar den drukker [2]) en deed in tegenwoordigheid van dezen een onderzoek naar deze onderneming [3]). De drukker wierp alle verantwoordelijkheid op den monnik, die gelukkig niet op de drukkerij aanwezig was, en naar Utrecht vluchtte om Voetius bescheid te doen [4]). Tevens schreef Regius, dat in het pas te Dublin verschenen boek van de twee gebroeders Boot, medici te Londen, de „formae substantiales" en „prima materia" goed werden weerlegd [5]).

Eerst in Juni '42 schreef Descartes terug [6]): „Ik ben blij, dat ons relaas over Voetius [7]) den menschen bij u niet mishaagt; zelfs de theologen schijnen het toe te juichen, dat hij klop krijgt. Men kan het ook niet te scherp noemen, daar het enkel de feiten vermeldt, en ik nog veel méér tegen een Jezuïeten-pater n.l. pater Bourdin) heb geschreven. Wat gij mij schreeft, vind ik best, behalve deze weinige opmerkingen. Vooreerst: de stijl is op vele plaatsen niet genoeg verbeterd. Verder zou ik op bladzijde 46, waar gij zegt, dat de materie geen natuurlijk lichaam is, bijvoegen: volgens het gevoelen van hen, die het 'corpus naturale' aldus definiëeren, etc.; want, wat ons betreft, die haar (de materie) houden voor een ware en volledige substantie, ik zie niet, waarom wij zouden loochenen, dat zij een 'corpus naturale' is. En blz. 66, daar schijnt gij tusschen levende en levenlooze wezens een grooter onderscheid te maken dan tusschen een klok of een andere automaat, en een sleutel, een zwaard

---

[1]) Vgl. *Oeuvres*, t. III, p. 559.

[2]) En marge: „Lettr. 20 MS. de Reg."

[3]) En marge: „Item. lettr. 25 MS.".

[4]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 156 suiv.

[5]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 175. De titel van dit boek was: *Philosophia naturalis reformata, id est Philosophiae Aristotelicae accurata examinatio ac solida refutatio, & novae ac verioris introductio per Gerardum ac Arnoldum Botios fratres Hollandos Medicinae Doctores.*

[6]) *Oeuvres*, t. III, p. 565—568.

[7]) Die „historia de Voëtio" is Descartes' brief aan P. Dinet, waarover 't eerst sprake is in den brief van Huygens aan Descartes van 26 Mei 1642; *Oeuvres*, t. III, p. 564. De maatregelen den 29en Juni 1642 door den senaat voorgenomen, in verband met den brief aan Dinet, zijn aan Descartes in dezen brief aan Regius nog onbekend. Deze valt dus tusschen 26 Mei en 29 Juni 1642. — De brief aan P. Dinet staat *Oeuvres*, t. VII, p. 563—603.

of een ander instrument, dat niet van zèlf beweegt: wat ik niet toestem. Maar gelijk 'van zèlf bewegen' een eigenaardigheid is ten opzichte van alle machines, die vanzelf bewegen, met uitsluiting van andere, die dat niet doen, zóó kan men ook 'het leven' nemen als een eigenaardigheid, die de vormen van alle levende wezens omvat".

Men tast ook hier weer het diepgaand psychologisch verschil tusschen Descartes en Regius. Bij Descartes de strenge scheiding van denking en uitgebreidheid, bij den ander: de ziel verklaard vanuit haar inhaerentie in het lichaam. Vandaar dat Descartes schrijft: gij maakt het onderscheid tusschen levende en levenlooze wezens grooter dan dat tusschen een klok en een sleutel. Bij Descartes laat zich de ziel denken, afgescheiden van het lichaam. Wat is voor den materialistisch-denkenden Regius de ziel zonder het lichaam? Wij komen op dit principiëel verschil later uitvoeriger terug. Nu wijs ik op reeds de eerste, dus aanhef-bladzijde van Regius' „Fundamenta Physices". Daar staat: „de geest is het innerlijke, lichamelijke principe; want de aandoeningen, verbeelding, en andere denkbeelden meer laten zonder het lichaam zich niet voltrekken".

Na een paar onbelangrijke opmerkingen over veranderingen in Regius' manuscript, gaat Descartes verder: Ik vind, dat ge nu géén nieuwe „Responsio" tegen Voetius moet schrijven. Dat is hij niet waard, tenzij hij weer wat bedrijft. Laat dan op naam van een leerling van u daarop geantwoord worden. „Maar nù vind ik, dat men zich rustig moet houden. Ook moet ge onze leeringen op uw colleges niet mengen onder die van Galenus en Aristoteles, tenzij ge zeker zijt, dat dit de magistraat aangenaam is; ik had nog liever, dat ge geen enkelen toehoorder hadt, dat zou u niet tot schande zijn". Belangrijk voor ons doel is wat dan volgt: „Om nu uw tegenwerping over de idee van God op te lossen, bedenk dat het niet gaat over de essentie van die idee, volgens welke deze idee slechts een bestaanswijze in den menschelijken geest is, welke 'modus' niet volmaakter is dan de mensch, maar over haar objectieve volmaaktheid, welke, gelijk onze metaphysische principes leeren [1]), formeel oftewel eminenter in haar oorzaak zich moet bevinden; op dezelfde

---

[1]) *Meditationes*, p. 50 (édit. 1641) of p. 42 (édit. 1642); *Oeuvres*, t. III, p. 567.

wijze als men aan iemand, die zeide, dat iedereen even goed schilderijen kan vervaardigen als Apelles, omdat die toch slechts uit op verschillende wijze gemengde kleuren bestaan en iedereen die op alle manieren kan mengen, — zou moeten antwoorden, dat, wanneer wij het hebben over Apelles' schilderijen, wij daarin niet maar een willekeurige kleurenmengeling bezien, maar zoodanige menging, die ontstaat door een zekere kunst om de dingen gelijkend af te beelden, welke daarom slechts door de bekwaamsten in die kunst kan geschieden". Ook hier dus merken wij weder op het verschil tusschen de beide wijsgeeren. Regius aanvaardt Descartes' ontologisch argument voor Gods bestaan niet; hij zag, dat Descartes een sprong maakte van de subjectiviteit der „idea Dei" naar de onbewezen objectiviteit daarvan. Descartes tracht, door dat beeld aan de schilderkunst ontleend, het Regius aan te toonen. Maar het zal hem, evenmin als ons, overtuigd hebben.

„Wat het tweede punt betreft", gaat Descartes voort, „daar gij erkent, dat de denking een attribuut der substantie is, die in 't geheel geen uitgebreidheid insluit, en omgekeerd de uitgebreidheid een attribuut der substantie is, die in 't geheel geen denking insluit, moet ge toch óók erkennen, dat de denkende substantie van de uitgebreide onderscheiden is. Wij hebben toch geen ander kenmerk, waardoor wij de eene substantie als onderscheiden van de andere kennen, dan dat wij de eene onafhankelijk van de andere zien. En voorwaar, God kan tot stand brengen dat, wat wij klaar kunnen begrijpen; en slechts dàt, kan men zeggen, is voor God onmogelijk, wat in zijn idee een tegenstrijdigheid insluit, d.i. wat niet intelligibel is; wij kunnen echter klaar inzien, dat een denkende substantie niet een uitgebreide en een uitgebreide niet een denkende is, wat gij ook toestemt. Moge God die ook al zooveel mogelijk samenvoegen en vereenigen, daarom kan Hij zich nog niet van Zijn almacht ontdoen, noch zich van het vermogen ontdoen om ze te scheiden, en dus blijven zij gescheiden".

Men ziet uit deze woorden dat de metaphysische klove tusschen Descartes en Regius veroorzaakt werd door een psychologische. Regius ziet het denkleven 't meest in het licht van de stoffelijke factoren. Daarom kan hij die scheiding der uitgebreidheid en denking niet zoo zien en doorvoeren als Descartes.

En dààruit weder groeide zijn andere blik op de ontologie. Men kan ook zeggen, dat Regius hier op materialistischen toon praeludeert op Spinoza, die de uitgebreidheid en de denking tot attributen maakt van de eene substantie.

„Ik kon uit uw geschrift niet opmaken, of gij met den 'Kappadociër' den monnik (Schoockius) of Voetius bedoelt; maar dat vind ik goed [1]). Wien de schoen past, trekke hem aan. Maar ik hoor, dat men niet weet, wat voor een landsman Voetius is, zoodat ge hem een weldaad bewijst, als ge Kappadocië tot zijn vaderland maakt. Den monnik echter zijt ge veel dank schuldig, dat hij het aantal uwer toehoorders vermeerdert. Ik hoorde ook van den Heer P[ollot], dat ge van plan zijt ons hier [te Endegeest] te bezoeken. Dringend noodig ik u uit, en niet alleen u, maar uw vrouw en dochter; ge zult mij zeer welkom zijn [2]). De boomen zijn al weer in het blad, en weldra zijn ook de kersen en peren rijp. Vaarwel, en houd mij in goede gedachte".

Een typeerend schrijven is het, wat wij hierboven weergaven. Nog is alles goed tusschen de beide vrienden, lentetijd; de boomen zijn in 't blad; maar op den bodem liggen de dorre takjes te smeulen, die den boschbrand zullen verwekken. Voorloopig won de vriendschap het nog. Met blijdschap — al waren er dan ook principiëele verschillen — ziet Regius de 2e editie der „Meditationes" in 1642 bij Ludov. Elzevier verschijnen. „Zij was meer dan voldoende om het geduld, waarmede de Hollanders en de andere vreemdelingen de lectuur van het werk hadden verbeid, te bevredigen" [3]). En hij blijft zijn vriend op de hoogte houden van de gebeurtenissen in Utrecht. Voetius heeft zijn oud-leerling Martinus Schoockius, „un jeune Professeur de l'Université de Groningue en Frise" [4]), „zich te hulp genomen om tegen Descartes schrijven, die naar het oordeel van verschillenden Voetius in zijn brief aan P. Dinet had vernietigd" [5]).

---

[1]) De Kappadociërs stonden in de oudheid in kwaden reuk. Vgl. *Oeuvres*, t. III, p. 569.

[2]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 170 suiv.: „Monsieur Descartes le considéroit souvent chez lui moins comme un disciple qui eût besoin d'instruction, que comme un ami à qui il devois procurer quelque divertissement". Aldaar haalt Baillet ook uit „Les Lettr. M. S. S. de Regius" aan, dat deze bij Descartes M. Picot aantrof, die sinds 't najaar '41 bij Descartet verbleef, en ook met dezen vriendschap sloot.

[3]) No. 21 en 22 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 165; *Oeuvres*, t. III, p. 570.

[4]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 176.

[5]) No. 22 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 176; *Oeuvres*, t. III, p. 571. Daar Duker uitvoerig over de *Admiranda Methodus* schreef, laat ik het na.

Wij herinneren ons, hoe Descartes aanvankelijk meende, dat Voetius geheel alleen de schrijver van de „Admiranda Methodus" was. Ook Regius schreef hem blijkbaar over het auteurschap van het pamflet: immers de mededeeling dat de schrijver „de philosophie doceerde in het uiterste hoekje der Nederlanden, en zijn leermeester Voetius eerde als ware hij zijn vader" wees op een ander dan Gisbertus zelf [1]). Voet voelde zich zoo gehinderd [2]) over den brief aan Dinet, dat hij eenige advocaten onder zijn vrienden om raad vroeg. Aan Regius ook dankte Descartes de kennis van de verdere bijzonderheden over de „Admiranda Methodus": op een „groot en prachtig maal, dat Voetius voor hem had aangericht", liet Schoockius zich overhalen om de pen op te nemen tegen den brief aan Dinet. De aanvankelijke aarzeling week voor den aandrang van Voet, Dematius en de andere dischgenooten. Schoock zou dus de gegevens uit Utrecht meenemen naar Groningen, en wat hij klaar had, dadelijk naar den drukker in Utrecht sturen om onder Voets leiding gedrukt te worden [3]). Door den brief aan Dinet was nu wel de storm tegen Regius op Descartes overgegaan, maar Regius werd terecht door Voetius aangezien als Descartes' handlanger te Utrecht; en hem, Regius, „kon men voorroepen voor de rechtbank, welke Voetius belegerde door zijn vrienden en zijn intriges" [4]). —

Wij gaan nog een oogenblik op het verdere verloop der Utrechtsche gebeurtenissen in, omdat het voor de verhouding tusschen Descartes en Regius ons een enkel negatief gegeven verschaft. Eind Mei 1643 verschijnt de „Epistola ad celeberrimum virum G. Voetium" [5]). Descartes zond er exemplaren van aan de Utrechtsche burgemeesters De Leeuw en Van der Hoolck [6]). Den 5/15 Juni werd daarop door de vroedschap een commissie, bestaande uit François van de Poll, Peter van Leeuwen, Dema-

[1]) No. 25 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 176; *Oeuvres*, t. III, p. 571; no. 23 collectie-Baillet; *ibidem*.

[2]) No. 22 en 23 collectie-Baillet; *ibidem*. Vgl. ook Baillet, *o. c.*, t. II, p. 204.

[3]) Baillet, *ibidem*, zet en marge: „Item. Letter. 23 MS. de Reg. Lettr. 22, 23, 24, &c. de Regius MS."

[4]) Baillet, *ibidem*, en marge: „Lettr. MS. de Regius 26". Men ziet, dat Baillet, *o. c.*, t. II, p. 165, 170, 171, 176—180 uit zijn collectie de nummers 21—26 uit 1642 en '43 (?) promiscue gebruikt. Vgl. *Oeuvres*, t. III, p. 570.

[5]) Zie *Oeuvres*, t. III, p. 696. De „Epistola" is afgedrukt t. VIII, seconde partie, p. 1—194.

[6]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 190.

tius en Matthaeus, benoemd om Descartes' „Epistola" te onderzoeken. Over de stemming te Utrecht geeft een brief van Constantijn Huygens aan Descartes van den 6en Juni ons licht [1]: Ge hebt Voetius er goed van langs gegeven, evenals zijn „ayde de camp" (Schoockius). „Een der verstandigste leden van de Staten van Utrecht, die hier [in Buren] is, zeide mij: Voetius begint in hun stad Utrecht te stinken, en heeft nog slechts vrouwtjes en eenige imbecillen, die er waarde aan hechten. Toch ben ik er zeker van, dat hij alle steenen zal bewegen om zich te wreken, dat gij hem een zoo straffe hand doet voelen, die toch slechts met de noodige wrevel werd gebruikt in een zeer rechtvaardig verweer tegen den zwartsten laster, die ooit een christen-edelman werd aangewreven. Gij gaat verstandig in tegen de aanmatiging der predikanten, die zich niet inhouden de zonden van het volk of de magistraat op den preekstoel uit te maken. Maar dat zal nog veel meer anderen met Voetius tegen u alarmeeren. Een doordraver maakte tegen mij eens een aardige vergelijking, zeggende, dat de theologen leken op varkens, die, wanneer men er een bij de staart trekt, alle schreeuwen. ....Als ze doorgaan met blaffen, werp dan alles zacht en bescheiden van u". Over dezelfde „Epistola" schreef Colvius aan Descartes den 9en Juni [2]: „Ik ontving uw apologie, en las die met droefheid. Wat anders toch kon ik doen in zoo bitteren strijd tusschen vrienden van mij?" ....Nu zult gij beiden van atheïsme beschuldigd worden door hen, die het atheïsme het meest verafschuwen. Want Voetius tracht u als een theoretisch atheïst voor te stellen, en gij doet het hèm als een praktisch, als een „futiel, perfide, uiterst leugenachtig en diabolisch man". Ge moogt niet kwaad met kwaad vergelden.... Waarom ziet gij wèl elkanders fouten, en niet elkanders groote deugden? „Waarom ziet hij in u niet den subtielen en waarlijk mathematischen aanleg, doordat gij bescheiden en zonder iemand te krenken, schrijft ....waarom prijst gij in hem niet de noeste vlijt, zijn menigvuldige kennis van talen en andere zaken....?"

Colvius' verzoenend schrijven hield het rechtsgeding in Utrecht niet tegen. Den 13/23 Juni '43 werd Descartes voor de vroedschap geciteerd om binnen drie weken te verschijnen. Het negatieve nu,

---

[1]) *Oeuvres*, t. III, p. 677 suiv.
[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 680 suivv.

waar ik boven op zinspeelde, is, dat Regius, die Descartes eerst zoo nauwkeurig op de hoogte hield van de Utrechtsche zaken, over de behandeling van Descartes' procedure in 1643 niets schrijft. 13/23 September 1643 worden de brief aan Dinet en die aan Voetius door de vroedschap voor diffamatoire geschriften verklaard. Half October '43 ontvangt Descartes de citatie van dien 23en September om in Utrecht voor te komen. Maar de Utrechtsche vrienden hielden zich tegenover hem stil, hoewel zij hem wèl bericht hadden, dat 13/23 Juni 1643 de vroedschap na het ontvangen van de „Epistola ad celeberrimum virum G. Voetium" had verklaard, dat als Descartes' beweringen over Voetius waarheid bevatten, deze laatste te berispen was [1]). Baillet vergoelijkt dat zwijgen van de vrienden over die citatie met de opmerking, dat deze ongemerkt van de pui van het stadhuis had plaats gevonden en zij toch wel begrepen, dat Descartes niet zou verschijnen [2]). Vreemd is het niettemin, dat te dezer zake Baillet geen enkelen brief van Regius aanhaalt en dien dus in zijn collectie blijkbaar niet had. Zóó onbelangrijk was deze zaak voor Descartes toch niet; — hij achtte haar toch ten slotte belangrijk genoeg om er den Franschen gezant in te mengen. Zou Regius bang geworden zijn om mèt Descartes ten onder te moeten gaan?

Het loont de moeite om op het probleem, dat Descartes en Regius uiteen deed gaan, nog wat licht te laten vallen door naast de correspondentie van Descartes met Regius die met de princes Elisabeth van de Paltz te leggen. In den éérsten brief, dien zij aan Descartes zendt [3]), schrijft zij: „M. Pallotti heeft deze begeerte (om u te ontmoeten) zeer vermeerderd, toen hij mij de oplossing weergaf die gij gaaft van de duisterheden in de physica van den Heer Regius, die mij uit uw mond helderder zouden zijn geworden, evenals van een quaestie, welke ik dezen professor voorlegde bij zijn verblijf hier ter stede, voor welke hij mij naar u verwees voor een bevredigend antwoord". De vraag is dan: „comment l'ame de l'homme peut determiner les esprits du corps, pour faire les actions volontaires (n'estant qu' vne substance pensante)". „Want het komt mij voor, dat elke

---

[1]) Zie Baillet, *o. c.*, t. II, p. 193.
[2]) *Ibidem*, p. 194.
[3]) 6/16 Mei 1643 uit Den Haag; *Oeuvres*, t. III, p. 660—662. Over Elisabeth zie: J. Bertrand, Une amie de Descartes, *Revue des II Mondes*, 1890, t. 102, p. 93 suivv.

bepaling eener beweging komt door den schok van het voorwerp, dat bewogen wordt, de wijze, waarop het door het voorwerp, dat het beweegt, wordt voortgedreven, of wel door de soort en den vorm van het uiterlijk van dit laatste. De aanraking verkrijgt men door de twee eerste condities, de uitgebreidheid door de derde. Deze (uitgebreidheid) sluit gij geheel uit van de notie, die gij hebt over de ziel, en die (aanraking) lijkt mij onvereenigbaar met een immateriëele zaak [1]). Daarom vraag ik u een meer bepaalde definitie van de ziel dan gij in uw metaphysica geeft, n.l. van haar substantie, gescheiden van haar activiteit, [n.l.?] van het denken. Want al stellen wij ze als onscheidbaar (wat in elk geval moeilijk te bewijzen is in de moederschoot en bij groote flauwten), als de attributen van God, dan kunnen wij toch, door ze afzonderlijk te beschouwen, er een meer volmaakt denkbeeld van krijgen”.

Hetzelfde probleem, dat Regius van de physische zijde uit naderde, was dus een punt van bespreking, toen Regius de princes van de Paltz in Den Haag bezocht. Eigenaardig is, dat hij zìjn voorstelling blijkbaar aan de princes niet gaf, doch haar verwees naar Descartes, den Meester. Den 21en Mei 1643 schreef deze uit Egmond op den Hoef terug „à Madame Elisabeth, Princesse Palatine, etc” [2]): gaarne had ik U persoonlijk gesproken, maar dat zou mij te veel verbijsterd hebben. „Car i’aurois eu trop de merueilles à admirer en mesme temps; et voyant sortir des discours plus qu’ humains d’vn corps si semblable à ceux que les peintres donnent aux anges, i’eusse esté rauy de mesme façon que me semblent le deuoir estre ceux qui, venans de la terre, entrent nouuellement dans le ciel”. Maar dan gaat de Meester al spoedig op de vraag der princes aldus in: „Daar er twee zaken in de menschelijke ziel zijn, van welke al de kennis afhangt, die wij van haar natuur kunnen hebben, de eene, dat zij denkt, de tweede, dat zij, vereenigd met het lichaam, daar mede kan handelen en aangedaan worden, heb ik schijnbaar van deze laatste zaak niets gezegd, en heb ik mij alleen beijverd om de eerste goed te doen be-

[1]) Evenzoo vroeg Henry Morus in een brief van 23 Juli 1649 aan Descartes: „Quamuis mens possit contemplari seipsam vt rem cogitantem, exclusâ omni corporeâ extensione in hoc conceptu, non tamen euincit quicquam aliud, nisi quod mens possit esse corporea vel incorporea, non quod sit de facto incorporea. Iterum igitur rogandus es, vt demonstres, ex aliquibus operationibus mentis humanae, quae corporeae naturae competere non possunt, hanc mentem nostram esse incorpoream”; *Oeuvres*, t. V, p. 384.

[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 663—668.

grijpen, wijl mijn voornaamste bedoeling was het onderscheid tusschen ziel en lichaam te bewijzen; de eerste zaak alleen pleitte er vóór, de andere zou er aan geschaad hebben. Maar omdat Uwe Hoogheid zoo scherp ziet, dat men haar niets kan ontveinzen, zal ik trachten hier de wijze uit te leggen, waarop ik de vereeniging van ziel en lichaam beschouw, en hoe zij het vermag te bewegen".

„Vooreerst: er zijn m.i. in ons zekere primaire noties, die als het ware de origineelen zijn, naar het patroon waarvan wij al onze andere kennis vormen. Zulke noties zijn er maar zeer weinige; want, na de meer algemeene: zijn, getal, duur, enz., die behooren bij al wat wij kunnen inzien, hebben wij voor het lichaam in het bijzonder slechts de notie der uitgebreidheid, waaruit die van vorm en beweging volgen; en voor de ziel apart slechts die van het denken, waarin al de waarnemingen van het inzicht en de neigingen van den wil begrepen zijn; ten slotte, voor ziel en lichaam samen hebben wij slechts de notie van hun eenheid, van welke afhankelijk is de notie van de kracht, die de ziel heeft om het lichaam te bewegen, en het lichaam om in te werken op de ziel, door haar gevoelens en aandoeningen te verwekken. M. i. bestaat alle menschelijke kennis slechts in het juist onderscheiden dezer noties, en om elke van deze slechts toe te kennen aan de desbetreffende zaken. Want wanneer wij een moeilijkheid willen verklaren door een notie, die er niet bij hoort, kunnen wij slechts mistasten, evenzeer als wanneer wij een dezer noties door een andere willen verklaren; immers, daar ze primair zijn, kan elke dezer noties slechts door zichzelve begrepen worden. En juist omdat het gebruik der zintuigen ons met de noties van uitgebreidheid, vormen en bewegingen veel meer vertrouwd maakte dan met de andere, ligt de voornaamste oorzaak onzer dwalingen hierin, dat wij ons gewoonlijk van deze noties willen bedienen om dingen te verklaren, bij welke zij niet behooren, evenals wanneer men zich van de verbeelding wil bedienen om de natuur der ziel te begrijpen, of ook wanneer men de wijze, waarop de ziel het lichaam beweegt, wil begrijpen door die, waarop het eene lichaam door het andere lichaam wordt bewogen. Daar ik nu in de 'Meditations' die Uwe Hoogheid wilde lezen, gepoogd heb de noties te doen verstaan, die aan de ziel alleen behooren, in onderscheiding van die, welke aan het lichaam alleen behooren, is het eerste, wat ik vervolgens moet verklaren, de wij-

ze hoe die [noties] op te vatten, welke behooren aan de vereeniging van ziel en lichaam, zonder die, welke aan het lichaam alleen of aan de ziel alleen behooren. Hiertoe, lijkt mij, is dienstig, wat ik aan het slot van mijn antwoord op de zesde 'Objections' schreef; want wij kunnen deze eenvoudige noties slechts zoeken in onze ziel, die ze krachtens haar natuur alle in zich heeft, maar die ze niet altijd voldoende van elkander onderscheidt, of wel ze niet toekent aan de objecten, waaraan men ze moet toekennen".

„Zoo geloof ik, dat wij vroeger de notie van de kracht, waarmede de ziel op het lichaam inwerkt, verward hebben met die, waarmede het eene lichaam op het andere inwerkt; en dat wij die beide [noties] hebben toegekend, nièt aan de ziel, want wij kenden[1]) haar nog niet, maar aan de verschillende hoedanigheden der lichamen, zooals de zwaarte, warmte en andere, die wij ons hebben verbeeld reëel te zijn, d. w. z. een bestaan te hebben, onderscheiden van het lichaam, en bij gevolg substanties te zijn, hoewel wij ze hoedanigheden noemden. En om ze te begrijpen, hebben wij ons bediend nu eens van de noties, die in ons zijn om het lichaam te kennen, dan weer van die, welke in ons zijn om de ziel te kennen, al naar gelang datgene, wat wij aan die hoedanigheden hebben toegeschreven, materiëel of immateriëel was. B.v., onderstellende, dat de zwaarte een reëele hoedanigheid is, waarvan wij niet meer weten dan dat zij de kracht heeft om het lichaam, waarin zij is, naar het middelpunt der aarde te bewegen, kost het ons geen moeite te begrijpen, hoe zij dit lichaam beweegt, noch hoe zij er mede verbonden is; en wij denken volstrekt niet, dat dit geschiedt door een reëele aanraking van het eene oppervlak tegen een ander, want wij nemen in ons zelf waar, dat wij een bijzondere notie hebben om dat te begrijpen; en ik geloof, dat wij een verkeerd gebruik van deze notie maken, wanneer wij haar toekennen aan de zwaarte, die niets reëel onderscheidens is van het lichaam, gelijk ik in de 'Physique' hoop te bewijzen, maar dat zij ons gegeven is om de wijze te begrijpen, waarop de ziel het lichaam beweegt".

Men ziet: in de analyse van ziel en lichaam ligt Descartes' kracht, maar is de synthese in dit schrijven aan de princes verhelderd? M.i. niet; en toch was Descartes boos, dat Regius naar een hypothese zocht, die het probleem nader tot de oplossing

[1]) „Car nous ne la connoissions pas encore", ja inderdaad, Descartes ontdekte de ziel weder.

bracht. Inderdaad waar Descartes van de ziel uit zocht, zocht de medicus van het lichaam uit. Ook dit was eenzijdig, maar weerlegt men dat met boosheid, of, zooals de altijd vergrootende faam, door het verwijt van plagiaat? En.... in zeer hoffelijken vorm zegt ook de princes, dat zij 't niet begrijpt [1]: de hof-besognes, zegt zij, mogen tot verontschuldigingstrekken voor „ma stupidité", dat ik het denkbeeld waardoor wij moeten oordeelen, hoe de ziel, die noch uitgebreid noch materiëel is, het lichaam kan bewegen, niet kan begrijpen door dat hetwelk gij vroeger hadt over de zwaarte. Men kon deze idee, die toch niet dezelfde volmaaktheid en objectieve werkelijkheid zich kan vermeten als de idee van God, wel veinzen te bestaan door gebrek aan kennis van wat wààrlijk de lichamen naar het middelpunt der aarde beweegt. Op die wijze zou men dus bij ontbering van een materiëele oorzaak een immateriëele invoeren; maar het immateriëele heb ik nooit anders kunnen opvatten dan als negatie van de materie, tusschen welke beide geen de minste gemeenschap kan zijn. „En ik erken, dat ik nog gemakkelijker materie en uitgebreidheid aan de ziel kon toekennen, dan aan een immateriëel wezen het vermogen om een lichaam te bewegen en er door bewogen te worden. Want, als het eerste (n.l. dat de ziel het lichaam beweegt) waar bleek, dan moesten de bewegende geesten bewustheid hebben, wat gij aan niets lichamelijks toekent. En, schoon gij in uw 'Meditations Metaphysiques' het tweede (n.l. dat de ziel door het lichaam bewogen wordt) als mogelijk aantoont, is het toch zeer moeilijk te begrijpen hoe een ziel, gelijk gij haar hebt beschreven, na het vermogen en de hebbelijkheid van wel te denken bezeten te hebben, dat alles door eenige dampen kan verliezen, en hoe zij, die zonder het lichaam kan bestaan en er niets mede gemeen heeft, er zóó door wordt geregeerd".

[1]) In een brief van 10/20 Juni 1643; *Oeuvres*, t. III, p. 683—685. Ook Arnauld vraagt in Juli 1648 aan Descartes: Gij schrijft, dat onze geest de animale spiritūs in de zenuwen kan zenden, en aldus de ledematen te bewegen. (*Discours de la Méthode*, Ve partie, p. 54, en *Dioptrique*, IVe partie, p. 110). Maar elders (*Rép. aux 4mes Object.*, art. 6. p. 283 (éd. 1642)), dat er in onzen geest niets is, waarvan wij ons door zijn werking of kracht niet bewust zijn; maar van dat vermogen om de animale spiritūs te bewegen, is blijkbaar de menschelijke geest zich niet bewust.... dat iets onlichamelijks iets lichamelijks kan bewegen is nauwlijks denkbaar"; *Oeuvres*, t. V, p. 215. Aan Arnauld antwoordt Descartes: „dat is een dagelijksche *ervaring*". Dan volgt, wat koren op Regius' molen was: „Si (enim) per corporeum intelligamus id quod pertinet ad corpus, quamuis sit alterius naturae, mens etiam corporea dici potest, quatenus est apta corpori vniri; sin vero per corporeum intelligimus id quod participat de naturâ corporis, non.... mens humana corporea est"; *Oeuvres*, t. V, p. 222 suiv.

Men merkt uit dit schrijven, dat het gesprek met Regius, al had deze de princes Elisabeth ook naar Descartes verwezen, bij haar toch meer dan een vluchtigen indruk had nagelaten. Daartoe reken ik de onderstelling, dat de ziel iets materiëels zou hebben, als het voornaamste. Het probleem zelve was na den brief van Descartes aan haar niet nader gekomen tot de oplossing. En ondanks haar „stupidité" grijpt zij het principiëele punt aan en zegt in het antwoord: de moeilijkheid, hoe het geheel gescheidene verbonden wordt in den mensch, is mij nog even duister. — Nog eenmaal ging de Meester op het probleem, dat zij hem voorlegde, in [1]). „Ik liet nog na", schrijft hij haar, „het verschil uit te leggen tusschen de drie soorten noties [n.l. van de ziel, het lichaam, en van de eenheid dier beide], en tusschen de werkingen der ziel, waardoor wij deze [noties] hebben, en de middelen aan te geven om ons met elk ervan gemakkelijker vertrouwd te maken; vervolgens om, na gezegd te hebben, waarom ik mij van de vergelijking met de zwaarte bediende, te toonen, dat, al wil men de ziel als materiëel opvatten (wat eigenlijk is haar vereeniging met het lichaam inzien), men daarna toch niet ophoudt te weten, dat zij ervan [van de materie] scheidbaar is". „Vooreerst...., de ziel wordt slechts door het zuivere inzicht begrepen; het lichaam....eveneens door het inzicht alleen, maar veel beter door het inzicht, geholpen door de verbeelding; en eindelijk de dingen, die tot de vereeniging van ziel en lichaam behooren, worden slechts duister door het enkele inzicht gekend, noch zelfs door het inzicht geholpen door de verbeelding; maar zij worden zeer helder gekend door de zintuigen. Vandaar dat zij, die nooit philosopheeren, en zich slechts van hun zintuigen bedienen, er niet aan twijfelen, of de ziel beweegt het lichaam, en het lichaam werkt in op de ziel; maar zij beschouwen die beide als één geheel, d.w.z., zij begrijpen de vereeniging ervan; want de eenheid van twee dingen begrijpen, dat is ze als één enkel ding opvatten. De metaphysische gedachten, die het zuivere inzicht oefenen, dienen om ons met de notie der ziel vertrouwd te maken; de studie der mathesis, die voornamelijk de verbeelding oefent in de beschouwing van figuren en bewegingen, gewent ons om wel onderscheiden noties van het lichaam te vormen; en eindelijk door zich enkel met het leven en

[1]) Den 28en Juni 1643 uit Egmond op den Hoef; *Oeuvres*, t. III, p. 690—695.

de gewone conversatie te bemoeien en zich ver te houden van het peinzen en zinnen over de dingen, die de verbeelding oefenen, leert men de vereeniging van ziel en lichaam begrijpen".

Het lijkt mij, dat ik het recht had de correspondentie met princes Elisabeth aan te halen als een bewijs, dat Descartes' kracht met de analyse van ziel en lichaam was uitgeput, en hij voor de vereeniging van die beide feitelijk tot het naief-realistisch standpunt terugkeert[1]. Zij, zegt hij, die zich vèr houden van de philosophie, grijpen de eenheid van ziel en lichaam. Juist het denken maakt de notie van die eenheid duister [2]. Ik zelf, zegt Descartes, „besteed daarom maar zeer weinig uren 's daags aan die gedachten, welke de verbeelding bezighouden, en zeer weinig uren per jaar aan die, welke het zuivere inzicht bezighouden, en de geheele rest van tijd heb ik gegeven aan rust en stilte voor mijn zintuigen en geest". „M.i. kan de menschelijke geest bezwaarlijk te gelijker tijd het onderscheid èn de vereeniging van ziel en lichaam inzien, daar men ze daarvoor tegelijk als één èn als twee dingen moet inzien, wat met elkander strijdt". Daar Uwe Hoogheid het onderscheid van ziel en lichaam zeer helder was, „en ik Haar niet wilde verzoeken zich daarvan te ontdoen, om zich de notie der vereeniging voor te stellen, die ieder altijd bij zichzelf ervaart zonder te philosopheeren [3], heb ik mij te voren bediend van de vergelijking met de zwaarte en de andere hoedanigheden, die wij ons gemeenlijk inbeelden als verbonden met sommige lichamen, zooals het denken vereenigd is met het onze; en ik gaf er niet om, dat deze vergelijking mank ging, in zooverre deze hoedanigheden niet reëel zijn in den vorm, waarin men ze zich verbeeldt, daar ik geloofde, dat Uwe Hoogheid reeds geheel overtuigd was, dat de ziel een substantie is, onderscheiden van het lichaam".

„Maar daar Uwe Hoogheid opmerkt, dat het gemakkelijker is materie en uitgebreidheid aan de ziel toe te kennen, dan om haar

---

[1]) K. Joël, *Seele und Welt*, Jena 1912, S. 73, zie W. Coenraad, *De erfelijkheid in de nieuwere ethiek*, Amst. 1917, blz. 111 vg., zegt: die eenheid kan ondanks haar noodzakelijkheid niet ervaren worden „weil er demWesen des Erlebens, des Bewusstseins selber widerstrebt — einfach, weil er ihm vorausgeht, weil Leben und Bewusstsein gerade die Aufhebung jener Indifferenz sind, weil das Leben selber schon in einer Trennung und Gegenseitigkeit von Seele und Leib spielt, das Bewusstsein selber schon auf der Spaltung in Subjekt und Objekt beruht, auf die ja Geist und Körper zurückgehn". Ook dit is, na drie eeuwen, het constateeren van het probleem, niet de verklaring ervan.

[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 693.

[3]) Men lette op deze drie woorden!

het vermogen te geven een lichaam te bewegen en er door bewogen te worden, zonder dat zij materie bezit, verzoek ik Haar vrij deze materie en deze uitgebreidheid aan de ziel te willen toeschrijven; want het is slechts haar beschouwen als vereenigd met het lichaam. En na dit goed beschouwd en in zich nagegaan te hebben zal het Haar gemakkelijk zijn te zien, dat de materie, welke Zij aan dit denken zal hebben toegeschreven, niet het denken zelf is, en dat de uitgebreidheid van deze materie van anderen aard is als de uitgebreidheid van dit denken, in zooverre de eerste tot een bepaalde plaats beperkt is, van welke zij elke andere lichamelijke uitgebreidheid uitsluit, wat de tweede niet doet [1]). En alzoo zal Uwe Hoogheid niet nalaten gemakkelijk terug te keeren tot de kennis van het onderscheid tusschen ziel en lichaam, ofschoon Zij hun vereeniging heeft ingezien".

Dan volgt een opmerking, geheel in overeenstemming met mijn aanteekening ter vorige bladzijde: „ten slotte, daar ik geloof, dat het zeer noodig is.ééns in zijn leven de beginselen der metaphysica goed te hebben begrepen, daar die ons geven de kennis van God en van onze ziel, geloof ik ook, dat het zeer nadeelig zijn zou om zijn inzicht dikwijls bezig te houden met het overdenken daarvan, daar het dan niet zoo open zou zijn voor de functies der verbeelding en der zintuigen; maar, dat het het beste is zich tevreden te stellen met in zijn geheugen en overtuiging de conclusies te behouden, die men eenmaal heeft getrokken, en vervolgens den overigen tijd voor studie te besteden aan die gedachten, waar het inzicht handelt tezamen met verbeelding en zintuigen" [2]).

Ineens worden wij aan het slot van den brief teruggeworpen in de bisbilia, waarin Descartes te midden van zijn rust op Egmond zich naar wij weten bevond, door zijn uiting: „ik zou wel getracht hebben nu alle moeilijkheden van de vraag, die U mij voorlegde, op te helderen, maar slechte tijding, die ik daar juist uit Utrecht verneem, waar de magistraat mij indaagt, om waar te maken, wat ik over een van hun predikanten heb geschreven,

---

[1]) Vgl. hiermede zijn opmerking aan Morus in zijn brief van 5 Februari 1649: „Ego vero non soleo quidem de nominibus disputare, atque ideò, si ex eo quòd Deus sit vbique, dicat aliquis eum esse quodammodo extensum, per me licet. Atqui nego veram extensionem, qualis ab omnibus vulgò concipitur, vel in Deo, vel in Angelis, vel in mente nostrâ, vel denique in vllâ substantiâ quae non sit corpus, reperiri"; *Oeuvres*, t. V, p. 269.

[2]) Ook na deze brieven bleef het probleem der princes onopgehelderd; zie hun verdere correspondentie: *Oeuvres*, t. IV, p. 2 suiv.; t. V, p. 48, 65. Vgl. het antwoord aan Morus in noot 1, en *Oeuvres*, t. V, p. 313 suiv.. 347.

hoezeer dit ook een man zij, die mij zeer onwaardig heeft belasterd, en hetgeen ik van hem, uit rechtvaardig verweer, schreef, maar al te zeer aan iedereen bekend zij, dwingt mij hier te eindigen, om de middelen te gaan overwegen, mij zoo spoedig mogelijk aan deze chicanes te onttrekken" [1]). Alles was nog vriendschap tusschen Descartes en Regius in 1643, maar.... met onweersgerommel in de verte. Een der sterkste banden was het hebben van een gemeenschappelijken vijand: Gisbertus Voetius. Juist in 1643 bereikte de strijd van Descartes met dezen zijn hoogtepunt. En Regius wist zeer goed, dat — al waren er diepgaande verschillen tusschen hem en Descartes — de verschillen van hem met Voetius minstens even ver reikten. De veroordeeling van overheidswege van den Meester zou ongetwijfeld de zijne insluiten [2]). Die gemengde gevoelens van vriendschap en van vrees voor botsing, welke de de vriendschapsbetuigingen te hartstochtelijker maken, komen zeer sterk in het volgende jaar, 1644, aan het licht. Descartes was voornemens een reis naar zijn vaderland te maken. Regius schreef, dat dit hem even zeer aandeed „que s'il eût été question de la séparation de son âme d'avec son corps" [3]). Maar op dezelfde bladzijde, waar Baillet deze woorden van Regius aanhaalt, schrijft hij, dat Descartes „zijn bijzondere redenen had om hem langzaam aan los te laten, en reeds vrij lang zijn maatregelen had genomen om hem op deze gebeurtenis (n.l. zijn reis) voor te bereiden". Waren die „raisons particuliéres" slechts om Regius' smart over des Meesters vertrek te sussen, of.... om de naderende innerlijke scheiding minder abrupt te maken? Maar nog is het alles vriendschap naar 't schijnt [4]). „De

---

[1]) Descartes zinspeelt hier op het placcaat der Utrechtsche vroedschap van 13 Juni 1643, waarbij hij „naer voor-gaende Clock-luydinge van den Stadt-huyse t' Utrecht, *more solito*", werd ingedaagd „binnen den tijdt van drie weecken (ghenietende ten dien fine vry acces ende reces)" zijn beschuldigingen tegen Voetius in de *Epistola ad celeberrimum virum G. Voetium* en zijn *Epistola admodum Reverendo Patri Dineto* waar te maken. Zie *Not. Utr. vroeds.* op 5 Juni 1643, *Oeuvres*, t. III, p. 696 suiv., en uitvoerig in Dukers *School-gezag en Eigen-onderzoek*, blz. 221 vgg., en *Gisb. Voetius*, dl. II, hoofdstuk 3.

[2]) Daarop rustte, naar ik boven vermoedde Regius' spaarzaam schrijven in 1643. Brief 26 uit Baillet's collectie lijkt, indien uit 1643, zeker niet uit het najaar, zie *Oeuvres*, t. III, p. 570—574; no. 27 collectie-Baillet daarentegen is van 9/19 Febr. 1644, zie Baillet, *o. c.*, t. II, p. 215; *Oeuvres*, t. IV, p. 96 suiv. Baillet, *o. c.* p. II, p. 215, merkt, naar aanleiding van den 27en brief, op, dat Regius: „(was) séparé d'intérêt depuis quelque têms d'avec M. Descartes par un consentement mutuel, pour ne pas se nuire l'un à l'autre dans l'affaire d'Utrecht" etc.

[3]) No. 27 collectie-Baillet.

[4]) In dezen 27en brief raadt Regius nog zijn Meester zich te wreken op Gassendi's in 1644 te Amsterdam verschenen *Disquisitio Metaphysica, seu Dubitationes & Instantiae*

geheele philosophie nochtans was niet in staat hem (Regius) de standvastigheid in te boezemen, noodig voor deze scheiding, waarvan hij de pijn in termen beschreef te aandoenlijker, naarmate hij minder scheen te vertrouwen op zijn belofte van terugkeer naar Holland", aldus in den 30en brief, welken hij Descartes vlak voor zijn vertrek naar Frankrijk zond [1]). De groet van vrouw en dochter sluit hij in, evenals van den baron Van Haestrecht, vroedschapslid „Vanleew", den heer Parmentier en den medicus Van Dam. „Was hij niet aan vrouw, kinderen en ambt gebonden", betuigt hij, „hij zou hem overal volgen, en zich aan zijn persoon hechten, zooals hij hoopte het aan zijn hart te zijn, voor heel het leven; en hij bezwoer den Meester de harde noodzakelijkheid, die hem weerhield, te willen verzachten door, waar hij ook was, hem met zijn raad en voorlichting te helpen" [2]).

In dien 31en brief, welken ik reeds aanhaalde, heeft Regius blijkbaar twijfelend gevraagd, of de vaardigheid, waarmede Descartes „tot een zeer klein aantal duidelijke en heldere begrippen een bijna oneindige hoeveelheid zeer verborgen zaken herleidt", wel wetenschappelijke zekerheid insloot. Baillet bepleit de zaak zijns Meesters met de opmerking: „het is bijna onmogelijk, dat zoovele zaken zoo natuurlijk en zoo gelukkig verbonden konden blijken als de beginselen, waaruit ze zijn afgeleid, onjuist waren" [3]).Nog sterker lees ik Descartes' bang voorgevoelen uit zijn schrijven aan Wilhem [4]): „Ik beken u, dat zij, die zich haasten om mijn meeningen in het openbaar staande te houden, vóór zij ze goed kennen, volstrekt niet beter doen dan zij, die ze verwerpen,

---

adversus Renati Cartesii Metaphysicam & Responsa; Baillet, *o. c.*, t. II, 208, 211. Adam en Tannery vermelden, dat te Parijs in de bibliotheek van het Instituut zich een exemplaar van Descartes' *Principes* (Fransche uitgave van 1647) bevindt, waar IVe partie, CXVI, p. 384—385 bij de woorden: „Comme on raconte de certaines lampes qu'on a trouuées ardentes en des tombeaux, lors qu'on les a ouuerts apres qu'ils auoient esté fermez plusieurs siecles" deze noot staat :„V. la lettre de M. le Roy a M. Desc. dattée du 9 fevrier 1644 cy aprez dans les fragmens". Maar.... jammer genoeg, die fragmenten zijn verdwenen; zie *Oeuvres*, t. IV, p. 197.

[1]) No. 30 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 215 suiv.; *Oeuvres*, t. IV, p. 123 suivv. De brief is van 4 (wellicht N. S. 14) Juni 1644. De nummers 28 en 29 vermeldt Baillet niet; zie *Oeuvres*, t. IV, p. 96.

[2]) *Ibidem*. Regius behoorde dan ook als vanzelfsprekend tot de vrienden, aan wie Descartes in 1644 een exemplaar liet zenden van zijn *Principia Philosophiae*. Zie no. 31 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 216; *Oeuvres*, t. IV, p. 124. Die brief moet van ongeveer Juni 1644 zijn.

[3]) *O. c.*, t. II, p. 228.

[4]) Uit Egmond, 26 Febr. 1644. Ad Dm Davidem Le Leu de Wilhem Curiae Brab. & Principis Auriaci Consiliarum etc.; *Oeuvres*, t. IV, p. 97—99.

behalve dat de wil van de eersten goed is en die der anderen boos, en dat de aanhangers denken te verstaan, hetgeen zij aanhangen, en er althans iets van verstaan, terwijl de anderen er niets van zien". Zou hij bij die woorden niet aan zijn Utrechtschen vriend gedacht hebben?

Den 15en November 1644 kwam Descartes van zijn Fransche reis in Holland terug. Twee dagen later waren op het huis Rynauwen bij den heer Van Haestrecht [1]) op bezoek Regius en Ant. Studler van Surck, Heer van Bergen en Kennemerland. Terwijl het gesprek liep over het gevaarlijke van Descartes' terugreis, kwam Cornelis van Hooghelande, een medicus, die den Heer Van Haestrecht wegens steenlijden behandelde, de gelukkige terugkomst van Descartes vertellen. „De Heer Regius deelde het nieuws dadelijk aan al hun vrienden in de stad mede, en schreef den volgenden dag uit hun naam aan den heer Descartes [2]) een gemeenschappelijken welkomstbrief; deze stond vol wenschen om den hemel te vragen hen niet meer bloot te stellen aan het gevaar van het goed, dat zij juist terug hadden ontvangen, weer te verliezen; en dat hij, dien zij het schitterende licht van hun land noemden, niet meer zou ophouden hen te verlichten" [3]). Het verwondert ons dus niet, dat Descartes, die ten vorigen jare aan Regius een exemplaar zijner „Principia Philosophiae" had gezonden, hem ook dadelijk een afschrift van zijn in het Latijn aan de Utrechtsche vroedschap gezonden brief van verweer van den 16en Juni 1645 deed toekomen [4]). Den 22en Juni 1645 kreeg

[1]) In 1644 was eigenaar van het huis Rynauwen Huybert Schoordyck. De heer Van Haestrecht was Govert van Haestrecht. Het *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae*, 's Grav. MDCCCLXXV, vermeldt als ingeschreven 1623, 27 Maart: „Godefridu de Haestrecht ex ditione Heusdana Batavus 30, Mat." Hij was een zoon van Diderik v. H., Heer van Druynen, en Anna van Malsen; zie S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, 's Grav. 1685, fol. 977. Op het huis Rynauwen, waar Dre. Strick van Linschoten-Geertsema mij inzage in het familie-archief verleende, was over Van Haestrecht niets te vinden.

[2]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 248. En marge: „Lett. MS. de Reg. du 18 Nov. 1644". Zeer vreemd is het, dat Baillet dezen brief niet nummert. M. i. bevond hij zich niet in het dossier, immers *ibidem*, p. 249 zegt Baillet, dat Regius dezen brief aan Descartes zond door bemiddeling van Van Hooghelande, die, niet wetende, dat hij Regius op Rynauwen zou aantreffen, Descartes' thuiskomst per brief aan Regius had gemeld. Baillet, *ibidem*, p. 249 geeft dan daarbij als bron: „Lettr. Ms. 37 de Reg. à Hooghelande du 18 Novembre 1644". Mijn opvatting wijkt in dezen af van die van Adam en Tannery, *Oeuvres*, t. IV, p. 149.

[3]) Baillet, *ibidem*, p. 249.

[4]) *Not. Utr. vroeds.*, 13/23 Juni 1645. Den 21en Febr. 1648 zond hij dezen brief wéér in, nu in het Fransch en Hollandsch. Een afschrift bevindt zich in het gemeente-archief te Utrecht. De vroedschap ging er niet op in. Den Franschen en Latijnschen text van Descartes' *Querela apologetica ad amplissimum magistratum Vltrajectinum qua technae, calumniae, mendacia, falsorum testimoniorum fabricae, aliaque crimina Voetiorum et Dematii,*

Regius dien apologetischen brief van Descartes aan de vroedschap van Utrecht. Daags daaraan antwoordde hij. Dreigend nadert het conflict tusschen de vrienden. Tot dusverre had Regius zijn bezwaren in brieven geuit. Maar dat bleef een zaak tusschen hen alleen. Eerst na vele jaren werden die gedrukt. De stellingen, die hij had laten verdedigen, waren door Descartes goedgekeurd. De groote verschilpunten had Regius daarin laten rusten. Maar wij herinneren ons, dat al in het begin hunner briefwisseling Regius het heeft over de uitgave van zijn Physiologie. In het jaar 1645 had hij het handschrift daarvan gereed. En Descartes begreep, dat, als die verscheen, iedereen zou zien, hoe de „cartesiaan" Regius juist op de belangrijkste punten geen cartesiaan was. De brief, dien Regius den 23en Juni 1645 zond, bevatte ongetwijfeld mededeelingen over die aanstaande uitgave [1]). Den 6en Juli 1645 (N. S.) toch schreef Descartes terug [2]): „Ik weet niet, wat mij verhinderd heeft u eer te antwoorden, tenzij, om u de waarheid te zeggen, het is, omdat ik niet graag met u van gevoelen verschil. En, daar het mij voorkwam, dat ik het, met wat gij schreeft, niet eens kon zijn, stelde ik het al uit de pen ter hand te nemen. Ik verbaasde mij toch, dat gij dingen, die gij niet zoudt wagen bloot te stellen aan het onderzoek van een dispuut, dat toch maar een uur duurt, wilt toevertrouwen aan den druk, die toch onuitwischbaar is, en dus meer de momenteele en onbedachte kritiek uwer opponenten vreest, dan de met zorg en lange studie overwogene. Ik herinner mij vele dingen in uw handboek over physica gelezen te hebben, die wijd verschillen van de gangbare opvatting, welke daar openlijk worden geopperd, zonder ze eenigszins voor den lezer als waarschijnlijk te motiveeren; dit nu acht ik wel geoorloofd in theses, waar men dikwijls paradoxen bijeenhaalt om den opponenten ruimer stof tot

plene reteguntur, zie *Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 201—317. Vgl. Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 198 vg.

[1]) Het Institut heeft een exemplaar van Descartes' brief aan de vroedschap met deze noot: „.... M. le Roy l' a reçue a Utrecht le 22 juin 1645, Voyez la 32e lettre des Manuscrits de Regius à D., datée du 23 juin 1645, où on lit ces paroles: Hesterno mane fasciculum tuarum chartarum accepi etc."; zie *Oeuvres*, t. IV, p. 235, 226. In dezen 32en brief heeft Regius het ook nog weer over Gassendi's *Disquisitio ;* zie Baillet, *o. c.*, t. II, p. 210. 16 Juni 1645 schrijft Bornius aan Gassendi: „Dominus Regius, Vir Summus in Physicis, ante dies aliquot ipsum (Cartesium) salutatum iuit, qui petijt ab illo vt vellet scriptum tuum refutare etc."; *Oeuvres*, t. IV, p. 238. Na de breuk tusschen Descartes en Regius, oordeelde de laatste weer gunstiger over Gassendi; vgl. *Oeuvres*, t. IV, p. 513 suiv.

[2]) *Oeuvres*, t. IV, p. 239 suiv.

disputeeren te geven; maar ik vind, dat men geheel omgekeerd moet te werk gaan in een boek, dat gij als een soort inleiding op de nieuwe philosophie schijnt te willen voorstellen: dàn moet ge argumenten bijbrengen, waarmee gij den lezer overtuigt van de waarheid der conclusies, die gij wenscht te bereiken, vóórdat gij die conclusies zelve aangeeft; anders zullen zij zich stooten aan het nieuwe ervan. Maar ik verneem al van den heer Van S(urck), dat gij van plan zijt veranderd, en ik oordeel het veel en veel beter [1]), wat gij nu onder handen hebt, n.l. theses over de physiologie in verband met de geneeskunde; ik ben immers overtuigd, dat gij die hechter en steviger kunt maken, en ook gemakkelijker verdedigen, en uw tegenstanders zullen minder gemakkelijk gelegenheid vinden dàårover kwaad te spreken" [2]).

Dus het werk niet uitgeven, dat was Descartes' raad aan zijn vriend. Stellingen over physiologie verdedigen, dàt mocht; een werk, waar de wijsgeerige beginselen in ter sprake kwamen, dàt niet. Op dit punt evenwel wilde Regius, zeer zeker dikwijls onbesuisd, maar tegenover Descartes tot dusverre altijd even volgzaam, niet toegeven. Hij schreef hem [3]), dat hij in dezen zijn raad niet kon volgen en trachtte hem de waarde van zijn boek aan te toonen. „In 't bijzonder wees hij op de analytische methode, die hij was gevolgd en op zijn manier van definiëeren en indeelen. Hij beloofde hem slechts eenige duistere punten te verbeteren, ofschoon deze konden dienen om een lezer bij voorbaat te vangen en meer aandachtig voor de moeilijkheden te maken. Om echter Descartes niet in ongelegenheid te brengen, zond hij hem dit model om aan het slot van de voorrede geplaatst te worden: 'Om hen, die zouden denken, dat dit werk de zuivere gevoelens van den heer Descartes bevat, voor verwarring te vrijwaren, is

---

[1]) !

[2]) M.i. ten onrechte halen Adam en Tannery, *Oeuvres*, t. IV, p. 240, bij dezen brief, uit *Sorberiana*, Tolosae 1691, p. 210—212, de mededeeling aan, dat Sorbière van Regius zijn Physiologie in theses neergelegd ontving. Daarmede wekken zij de voorstelling, alsof dit werk hetzelfde was als de in 1646 verschenen *Fundamenta Physices*. Het is ondenkbaar, dat, gelijk Sorbière het voorstelt, Regius daármede Voetius zou hebben bevredigd. Als men bedenkt, dat Voetius heftig tegen de hypothese-Galileï was en Regius er vóór, dan kàn Voetius zich daarmede niet voldaan hebben betuigd. Sorbière moet hier de verdwenen *Physiologia* van 1641 op het oog hebben. Het handschrift, waar Descartes' brief van den 6en Juli 1645 aan Regius over spreekt, is echter ongetwijfeld dat van de *Fundamenta Physices*.

[3]) No. 33 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 268 suiv.; *Oeuvres*, t. IV, p. 241 suiv. De brief is van 6 Juli 1645.

het mij aangenaam het publiek mede te deelen, dat er in werkelijkheid verscheidene plaatsen zijn, waar ik beken de meeningen van dezen voortreffelijke te volgen; maar, dat er ook andere zijn, waar ik van een tegenovergestelde meening ben, en nog weer andere, waarover hij tot dusver meende zich niet te moeten verklaren. Allen, die de moeite zullen nemen de geschriften van dezen grooten man te lezen en ze met de mijne te vergelijken, zullen dit gemakkelijk bemerken'.

„Om het openlijke démenti, waarmede de heer Descartes hem, naar hij meende, bedreigde, te voorkomen, bood hij aan in zijn voorrede nog alles bij te voegen, wat hij noodig zou oordeelen, omdat hij dit démenti vreesde als een verwerping van zijn werk, die het in zijn geboorte kon verstikken of afmaken. Maar hij repte niet van verandering aan het wezen van zijn werk" [1]). Men voelt in deze laatste woorden, gelijk overal bij Baillet, dat deze Regius' daad afkeurt. Mij echter komt het voor, dat hij tegenover zijn Meester in dezen brief volkomen fair optrad, ja zoo ver ging, als hij als wetenschappelijk man kon gaan. Dat hij er niet aan dacht „de retoucher au fonds de son ouvrage", het spreekt van zelf. De Meester negeerde Regius' aanbod [2]). Toen 's jaars daaraan het boek [3]) uitkwam, droeg Regius het op aan Frederik Hendrik en gaf in die opdracht, op den 10en Augustus 1646, „Stylo Iul." gedateerd, zijn verhouding tot Descartes aldus aan: „Wanneer ik nu het voetspoor volg van den edelen en inderdaad onvergelijkelijken wijsgeer, René Descartes, of eigen paden volg, of op anderen weg voortga, wijk ik niet voor sommiger traditioneele meeningen, en wel alleen hierom, omdat zij steunen op duistere beginselen, die onbegrepen verkondigen, en die daarom slechts cimmerische duisternis, in plaats van het gezochte licht, kunnen voortbrengen. Het is een steunen als op bouwvallige pijlers. Ik mag niet toegeven, op grond van die vrijheid in de philosophie, die beveelt bij de woorden van geen enkel meester te zweren, maar enkel en geheel mij te bekommeren om wat waar en behoorlijk is. De liefde voor de aloude en zoo geliefde waarheid en het verlangen om anderen te helpen, zullen mij, hoop ik, bij

---

[1]) Baillet, *o. c.*, ibidem.

[2]) In zijn antwoord *Oeuvres*, t. IV, p. 248 suiv. zwijgt hij er over; zie ook t. IV, p. 242.

[3]) De volledige titel is: Henrici Regii Ultrajectini *Fundamenta Physices*, Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, Anno CIƆIƆCXLVI.

billijke beoordeelaars een rechtvaardige verontschuldiging bereiden".

In diezelfde Juli-maand 1645 poogde Descartes nog eenmaal Regius terug te houden van het publiceeren der „Fundamenta Physices"[1]). Het conflict staat voor de deur. „Toen ik mijn vorigen brief aan u zond, had ik nog slechts weinige bladzijden van uw boek doorgeloopen, en ik meende daarin voldoende reden gevonden te hebben voor mijn meening, dat nergens, tenzij in theses, de manier van schrijven, die gij gebruikt, kan goedgekeurd worden. In theses toch is het gewoonte zijn meeningen zoo paradoxaal mogelijk te stellen, opdat de anderen te meer tot oppositie getrokken worden. Maar, wat mij betreft, niets acht ik meer noodig door mij vermeden te worden, dan dat mijn meeningen paradoxaal schijnen ,en ik wil ze nimmer in disputen behandeld hebben; maar ik houd ze voor zoo zeker en evident, dat zij hun, door wie ze juist worden verstaan, alle aanleiding tot dispuut zullen ontnemen. Ik beken althans, dat ze door definities en indeelingen, en door van het algemeene tot het bijzondere voort te schrijden, zuiver kunnen worden weergegeven ; dan mogen echter de bewijzen niet worden weggelaten. Ik weet wel, dat die voor u ouderen, en in mijn leer voldoende geoefenden, overbodig zijn. Maar bedenk toch, hoe weinige zulke ouderen er zijn, daar onder vele duizenden, die aan philosophie doen, er nauwelijks een gevonden wordt, die ze begrijpt; en inderdaad, zij, die de bewijzen begrijpen, zijn ook niet onbekend met het betoog, zoodat zij uw geschrift niet behoeven. Anderen daarentegen, die het betoog lezen zonder het bewijs, en de verschillende zeer paradoxale definities, waarin gij het hebt over aetherische bolletjes e.d., zonder ze ergens te verklaren, zullen er mee spotten en het verachten; en zoo zou uw geschrift heel vaak schade, en nooit goed kunnen doen.

Zóó oordeelde ik, bij het lezen van de eerste bladzijden van uw geschrift. Maar toen ik aan het hoofdstuk 'Over den Mensch' kwam, en daar zag, wat gij over den menschelijken geest en over God hebt, ben ik niet slechts in mijn aanvankelijke gevoelen bevestigd, maar werd ik met stomme smart geslagen, zoowel dat ge zulke dingen schijnt te gelooven, als dat ge u niet kunt

---

[1]) *Oeuvres*, t. IV, p. 248—250.

onthouden ze neer te schrijven en te leeren, ofschoon ze u niets geen lof, maar het hoogst gevaar en blaam kunnen verwekken. Als die geschriften van u in handen van kwaadwilligen vallen, (wat gemakkelijk kan, wanneer men ze van eenige uwer leerlingen krijgt), zal men daaruit kunnen bewijzen, of wel op mijn gezag aantoonen, dat gij doet als Voetius &c. Daar het naar mijn meening zelfs niet riekt, zal ik dus verplicht zijn overal te verkondigen, dat ik in metaphysicis, zooveel maar mogelijk is, van u verschil, en het ook door de uitgave van een boek openlijk betuigen, zoo uw boek in 't licht mocht komen [1]). Ik dank u ten minste, dat gij het mij toondet, voor ge het uitgaaft; maar ge hebt mij geen dienst bewezen door dat, wat er in staat, buiten mijn weten, op eigen gezag, te doceeren. Nu onderschrijf ik ten volle het vonnis van hen, die wilden, dat gij u binnen de grenzen der medicijnen zoudt houden. Is het dan zóó noodig, dat gij in uw geschriften dat, wat op metaphysia of theologie ziet, mengt, daar ge die gebieden niet kunt aanroeren, of ge dwaalt dadelijk naar een van beide zijden af? Vroeger schreeft ge, door den geest als een substantie, gescheiden van het lichaam, te beschouwen, dat de mensch is een 'ens per accidens'; nù daarentegen, door de beschouwing van geest en lichaam in denzelfden mensch als nauw verbonden, wilt ge, dat de geest slechts is een 'modus corporis'. Welke dwaling nog véél erger is dan de eerste. Ik vraag u nogmaals om excuus; weet, dat ik u niet zoo vrijmoedig zou geschreven hebben, zoo ik u niet ernstig liefhad, en niet was geheel de Uwe Ren. Descartes.

Ik zou uw boek wel gelijk met dezen brief hebben teruggezonden, maar vreesde, dat, als het soms in vreemde handen viel, mijn strenge kritiek u kon schaden; ik zal het dus houden, tot ik verneem, dat gij dezen brief hebt ontvangen".

De toon van Descartes is hier scherp. Begrijpelijk, want wat werd hem door de voetianen aangewreven? Niets minder dan atheïsme. En door Regius zouden zij terrein winnen. Immers voor Descartes gold als argument voor Gods bestaan feitelijk alleen het ontologische, zooals hij het opstelde. Voor de voetianen daarentegen was het kosmologische, de hechte pijler. Een van Voetius' groote grieven tegen Descartes, in de controverse tusschen hen beiden, was juist

[1]) Dit dééd hij ook, in de voorrede der Fransche vertaling van 1647 der *Principia Philosophiae*.

het verwerpen van dit bijbelsche bewijs. Wanneer nu Regius, die toch officiëel voor den cartesiaan bij uitnemendheid gold, wiens boek dus voor typisch cartesiaansch zou doorgaan, beide argumenten verwierp, zouden de scholastici hun beschuldiging van atheïsme eerst recht verheffen. Maar Regius, van Descartes verschillende, bleef daarom èven ver van Voetius verwijderd. Ten slotte was het het vrije onderzoek, dat èn Descartes èn Regius van de scholastiek had gescheiden, al deden zij beiden moeite genoeg om op vriendschappelijken voet met haar te blijven. Maar dat vrije onderzoek leidde de beide mannen in zeer gescheiden baan. Wel wonderlijk doet het ons aan, dat de man van het vrije onderzoek, die slechts in het boek der wereld wilde lezen, niet kon dulden, dat zijn vriend in dat boek àndere dingen las [1]). Zoo kan het liberalisme weer bekrompen worden. En ik zie daarom slechts cartesianisme „à tort et à travers", wanneer Baillet schrijft [2]): „De heer Regius had zich sinds dezen ongemerkt afgescheiden: en of hij nu eindelijk tot zijn eerste opvatting terugkeerde, of dat hij een gelegenheid zocht om zich met zijn vijanden in Utrecht te verzoenen, en zich het vredig bezit van zijn katheder te verzekeren, in elk geval, gedurende de reis van den heer Descartes in Frankrijk had hij een ontwerp van een philosophie op zijn wijze opgesteld, waaraan hij als titel wilde geven 'Grondslagen der Physica'. De ondervinding van des heeren Descartes' welwillendheid deed hem gelooven, dat deze dit werk zou goedkeuren, zóó als hij het had opgesteld". Inderdaad om zijn katheder aan een gereformeerde hoogeschool, die een „Narratio historica" uitgaf, gelijk wij die van 1643 kennen, en die jaren lang gerepresenteerd werd in de persoon van Gisbertus Voetius, zich te verzekeren, daarvoor moet men geen boek als de „Fundamenta Physices" in het licht zenden; een tegenstander van Descartes is dààrom nog geen vriend van Voet.

Het valt ons op, dat Descartes in zijn brieven telkens den toon aanslaat van den Meester, die wel zoo goed is zijn leerling raad te

---

[1]) Ik denk hier óók aan wat P. D. Chantepie de la Saussaye in zijn *Nicolaas Beets*, Haarlem 1904, blz. 143, schrijft over de verblindheid van Groen voor hetgeen dezen van Da Costa en Beets scheidde: „Laat grove zielen op deze 'vrijwillige blindheid' een verdenking van halve oneerlijkheid werpen; fijnere gemoederen zullen er iets van verstaan, dat het weigeren te gelooven wat met onze beste idealen strijdt geen lagere maar een hoogere eigenschap kan zijn".

[2]) *O. c.*, t. II, p. 268.

geven, iets neerbuigends, wat een man van aanzienlijken stand als Regius, met bruusken aard, en ongetwijfeld van zelfstandig wetenschappelijk denken — hij was bovendien alhaast vijftig jaar — moest prikkelen [1]). De oude onbesuisde Naardensche rector, die het den mannen der Amsterdamsche classis had lastig gemaakt, kwam bij Regius boven, en hij verweerde zich tegen zijn vriend in zeer felle, buiten de perken gaande, termen [2]): „Ik zie niet in, dat ik erg bang behoef te zijn voor mijn meening over den mensch, die gij mij echter voor de voeten wilt werpen. Ik heb er toch niet anders over gezegd, dan dat het door de Heilige Schrift duidelijk is, dat de redelijke ziel een onsterfelijke substantie is; maar dat men het door geen enkele natuurlijke reden kan bewijzen, en dat er geen enkel beletsel is, dat zij niet even goed een bestaanswijze van het lichaam kan zijn, als een substantie, die er werkelijk van is onderscheiden [3]). Ik geloof hierin het gezag der Schrift, wat mij betreft, te hebben bevestigd: zij echter, die beweren in deze aangelegenheid zich van natuurlijke redenen te bedienen, schijnen deze goddelijke autoriteit te wantrouwen ; en terwijl zij slechts zwakke argumenten aanbrengen, verraden zij de zaak der ziel en der heilige Schriften door hun onbescheidenheid en boozen wil. Het is niet, dat ik uit liefde voor u uit dat gevoelen niet kon verwijderen, wat gij noodig oordeeldet: maar overigens zoudt gij misschien u zelf meer ongelijk doen dan mij, zoo gij in geschrift of mondeling gingt verkondigen, dat gij aangaande de metaphysica gevoelens hebt, die afwijken van de mijne .Want het voorbeeld van een man als ik ,die niet doorgaat voor een onwetende in uw philosophie, zal slechts dienen om verschillende personen, die reeds over deze onderwerpen sterk in meening van u verschillen, te bevestigen in hun gevoelen: en zij zullen mij de

[1]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 269 maakt het nog erger door b.v. uit Descartes' laatsten brief aan Regius van de opmerking: als gij metaphysica of theologie in uw geschriften mengt, dwaalt ge dadelijk naar een van beide zijden af, te maken: „il (Regius) ne luy paroissoit pas encore assez versé dans la Métaphysique, ny dans la Théologie". Vgl. *ibidem*, p. 271: „il voulut signaler son Schisme par des outrages".

[2]) No. 34 collectie-Baillet; *o. c.*, t. II, p. 269—271; *Oeuvres*, t. IV, p. 254—256. De brief is van 23 Juli 1645.

[3]) Hier ziet men het principiëel verschil met Descartes fel belicht. En tevens.... hoe weinig het gezag der Heilige Schrift voor Regius gold. Hij neemt de onsterfelijkheid der ziel aan op haar gezag, d. w. z. als waarheid, die buiten zijn wetenschappelijke overtuiging staat. Gelijk Descartes zijn halfslachtige houding tot de R. K. kerk niet opgaf, zoo staat hier de „gereformeerde" Regius tegenover den Bijbel. Later is hem deze halfheid eenigszins bewust geworden. Wij zullen daarop wijzen bij de vergelijking van zijn *Fundamenta Physices* van 1646 met zijn *Philosophia Naturalis* van 1654.

waarde van een man van eer niet ontzeggen bij het zien, dat mijn vroegere omgang met u mij niet verhinderde mij van uw gevoelens te verwijderen, wanneer ze niet redelijk zijn.

Gij zult over mijn houding u niet verwonderen, wanneer ge weet, dat veel lieden van geest en stand mij dikwijls betuigd hebbenl dat zij over de buitengewoonheid van uw geest een te goede opinie hadden om te gelooven, dat gij in den grond der zaak over de ziel niet andere meeningen hadt dan die onder uw naam rondgaan. En om niets te ontveinzen, verscheidenen hier zijn overtuigd, dat gij uw philosophie in discrediet hebt gebracht door uw metaphysica uit te geven. Gij beloofdet slechts wat helder, zeker en evident is: maar naar dezen aanhef te oordeelen, zij beweren, dat het enkel duister en onzeker is, en de disputen, die gij over dat begin gehad hebt met bekwame personen doen de twijfelingen en de duisternis slechts toenemen. Het is nutteloos hun tegen te voeren, dat uw redeneering ten slotte is, zooals gij haar hebt toegezegd. Want zij werpen u tegen ,dat er geen enkele geestdrijver, goddelooze, of grappenmaker is, die niet hetzelfde van zijn buitensporigheden en dwaasheid kon zeggen. Nogmaals, ik zal erin toestemmen, dat men uit mijn boek verwijdert, wat u kan mishagen, als u dit wenschelijk voorkomt: maar ik zie er ten slotte niets in, dat mij tot oneer strekt of, waar ik berouw over moet hebben [1]). Niets verplicht mij dus den druk te weigeren van een werk, welks uitgave eenig nut kan doen verhopen. Wat u betreft, Mijnheer, wien ik reeds oneindig veel verschuldigd ben, gij zult mij toelaten u te danken voor de goedheid, die gij hadt om mijn boek te lezen, of liever ùw boek, want waarlijk het is uit ù voortgekomen; en voor de oprechtheid, waarmede gij mij uw gevoelen erover hebt gezegd. Ook zult gij mij de vrijheid gunnen, waarmede ik mijn gevoelens u verklaarde; die vrijheid toch is slechts de vrucht van de vriendschap, waarmede gij mij vereert".

Met dezen brief brak de vriendschap der beide mannen af. Maar het kwade lot van Regius is geweest, dat men ten slotte zich blind gestaard heeft op zijn onbesuisdheid en de eigenlijke, de wijsgeerige klove, die toch zèker meer aandacht verdient dan het vergankelijke individueele temperament, uit het oog verloor.

---

[1]) Zoo ergerlijk als de vorige zin is, zoo belangrijk is deze laatste. Kon een man van eer dit schrijven, — en plagiator zijn? En toch heeft men dit van hem gemaakt.

Nog eenmaal antwoordde Descartes [1]; het was zijn laatste brief aan den vriend, die de scheiding vroeger vreeselijker vond dan die van ziel en lichaam; naar Baillet oordeelt, in zachte termen [2]; naar 't mij voorkomt, scherp, maar waar, en terecht ten diepste gegriefd over de woorden, die ik hierboven als ergerlijk bestempelde: „Het grootste onrecht wordt mij aangedaan door hen, die mij ervan verdenken anders over iets geschreven te hebben dan ik het meende, en dezen, zoo ik wist, wie zij zijn, zou ik niet dan voor vijanden kunnen houden. Te zwijgen toch op zijn tijd, en niet al onze gevoelens uit te dragen, is de daad van een wijs man; maar iets, dat aan zijn gevoelen vreemd is, zonder dat iemand er op aandringt, te schrijven, en te pogen, zijn lezers er toe over te halen, dat acht ik de daad van een laag en gemeen man. Hun die beweren, dat men een groot wijsgeer noodig heeft om de redenen, die voor een substantiëel-zijn van de ziel zijn aangevoerd, te weerleggen, terwijl zij die redenen intusschen op geen wijze weerleggen, noch in staat zijn te weerleggen, kan ik slechts uw eigen woorden tegemoetvoeren: 'ieder geestdrijver, dwaas en de onbeteekenendste pocher kan over zijn meest ongerijmde beuzelingen hardnekkig hetzelfde verzekeren' [3]).

Overigens ben ik niet bang, dat het gezag van iemand, die met mij van meening verschilt, mij schaden zal, zoo het slechts niet lijkt, dat ik hem toestem [4]; en ik wil ook niet, dat door mijn toedoen, gij u op eenige wijze onthoudt van wat ook te schrijven en uit te geven; zoo gij dan ook maar niet kwalijk neemt, dat ik openlijk betuig zoo veel mogelijk van u te verschillen. Maar opdat ik mij aan den vriendenplicht niet onttrekke, toen gij uw boek te dien einde bij mij liet, dat gij mijn gevoelen erover zoudt vernemen, moet ik ronduit verklaren, dat ik ten volle meen, dat het u geen nut zal doen iets over philosophie te publiceeren, zelf niet over het physisch deel ervan. Vooreerst, omdat, daar het door uw magistraat u verboden is een nieuwe philosophie, hetzij privé hetzij publiek te leeren, gij voldoende aanleiding aan uw vijanden zult geven, om, zoo gij iets dergelijks uitgeeft, u daarom uit uw

---

1) *Oeuvres*, t. IV, p. 256—258.
2) *O. c.*, t. II, p. 272.
3) Zie Regius' brief van den 23en Juli 1645.
4) Dàt was aldoor Descartes' vrees: dat men Regius' meeningen zou houden voor de zuivere weergave van de zijne; vandaar zijn protest tegen diens *Fundamenta Physices*.

ambt te ontzetten, en zelfs andere straffen op te leggen; zij hebben immers nog kracht en invloed, en zullen misschien mettertijd nog grootere kracht verkrijgen dan gij ducht. Verder, omdat ik niet zie, dat gij eenige lof kunt hebben uit datgene, waarin gij het met mij eens zijt, wijl gij daar niets van uzèlf bijvoegt, tenzij orde en beknoptheid, welke twee eigenschappen, vergis ik mij niet, door wèldenkenden zullen worden gelaakt; immers zag ik nog niemand, die mijn orde afkeurde, en die niet eer van te veel beknoptheid dan van omhaal mij beschuldigde. De rest, waarin gij van mij verschilt, is, naar mijn oordeel althans, wel verwijt en blaam, echter geen enkele lof waard, en ik herhaal nadrukkelijk, dat ik u, zooveel mogelijk, de uitgave van dat boek afraad. Wacht intusschen ten minste, en naar Horatius' raad, 'decimum premas in annum'; misschien immers zult gij mettertijd zelf inzien, hoe weinig nut het u doet het uit te geven. En inmiddels zal ik niet ophouden te zijn geheel de Uwe Renatus Descartes".

Van den beginne aan, dus al toen de briefwisseling in 1638 begon, waren de vrienden op de beide meest cardinale punten aanhangers van ónverzoenlijke denkbeelden; tusschen den man der tegenstelling tusschen „cogitatio" en „extensio", en den man, die als Regius de ziel voor een „modus corporis" houdt, is geen overbrugging mogelijk. Maar de buitenwereld — men denke slechts aan de leden der Utrechtsche vroedschap, die Descartes indaagden met klokgelui en een „translaet" noodig hadden van zijn „Epistola" [1]) — hield ,wat Regius zeide, voor een officiëel communiqué van Descartes. In zijn theses was tot het jaar der breuke het ingrijpend verschil zooveel mogelijk bedekt gebleven. Zorgvuldig had de Meester de barstjes bijgewerkt. Bovendien, de theses móchten wel wat paradoxaal geformuleerd zijn. Maar nu Regius een volledig overzicht van zijn denkbeelden zou gaan geven, dus óók van zijn metaphysische, nu moest het buigen of breken tusschen hem en Descartes. Zweeg hij op diens raad, dan mocht hij blijven: officiëel cartesiaan, met gravamina in de binnenkamer; sprak hij toch, dan moèst Descartes hem verloochenen.

---

[1]) *Not. Utr. vroeds.*, 13 Juni 1645: „Gelesen een Latynse missive van Des Cartes aen burgemeesteren ende vroetschap deser stadt, gedateert 't Egmond den 16en deser stilo novo, die den secretaris gelast is te translateren". Zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 199[1].

En zoo was, gelijk men dat in de politiek ook waarneemt, een schijnbaar onbelangrijke gebeurtenis, in dit geval de uitgave van een boek, ten slotte het feit, dat den oorlog deed ontvlammen. De brandstof echter, naar ik meende aan te wijzen, had al gesmeuld, toen alles nog veilig leek. In 1645, heet het bij overlevering, viel Regius van Descartes af. Cartesiaan was hij nooit geweest, al had hij om zijnentwil gevaren geleden. De wederzijdsche verwijten kwamen eerst, toen de beginselen onverzoenbaar met elkander botsten. Te recht meende ik daarom Regius als een „cartesiaansch" hoogleeraar aan de Utrechtsche hoogeschool te kenschetsen.

§ 2. Naspel.

De vriendschapsband was verbroken. Regius wilde de uitgave van zijn boek niet opgeven. Dat jaar 1645 en de eerste helft van 1646 werkte hij het verder af [1]). Slechts de graveur deed de uitgave in Juli nog vertragen [2]). Merkwaardig blijkt ook hier weer de geringe beteekenis der 17e eeuwsche placcaten. Om de luidklagende voetianen tevreden te stellen vaardigde men allerlei bedreigingen tegen hun vijanden uit, maar het bleef dreigen op papier. Niemand stoorde zich er aan en jaar op jaar konden de kerkelijken en kerkeraad en synode hun klachten blijven uiten en waakzaam blijven. Zoo ook in Utrecht. Ten jare 1642, 15 Maart, beveelt de vroedschap aan Regius zich alleen tot medicijnen en botanie te bepalen „om Facultaten Medicam te meer voort te zetten, ende te exorneren". Maar Regius wist wel, dat dit slechts een besluit was om Voetius te voldoen, en werkte rustig voort aan zijn boek over natuur-philosophie. En toen in 1654 zijn „Fundamenta Physices" in tweede uitgaaf verscheen onder den titel „Philosophia Naturalis" [3]), schreef hij in de voorrede: „[dit boek] een volledig overzicht van wat ik uit heldere, voldoende en ware beginselen der natuur, sinds haast meer dan zeventien jaar [4]), op heldere wijze afleidde, en, als eerste in onzen tijd, bewees, werd voor een

---

[1]) 28 Mei 1646 schrijft Bornius aan Gassendi: „Zoodra Regii Physica uitkomt, stuur ik u gaarne een exemplaar"; Gassendi *Opera*, Lyon 1658, t. IV, p. 498; zie *Oeuvres*, t. IV, p. 513.

[2]) Bornius aan Gassendi, 9 Juli 1646; zelfde werk van Gassendi, p. 499; zie *Oeuvres*, ibidem, p. 514.

[3]) Henrici Regii Ultrajectini *Philosophia Naturalis*. Editio secunda, Priore multò locupletior, & emendatior. Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, CIↃIↃCLIV.

[4]) Dus sinds 1638, toen hij extra-ord. prof. werd.

achttal jaren door eenige geleerden gepubliceerd" [1]). Nog meer teekenend is het volgende: den 2en Juni 1645 „interdiceert ende verbiedt de Vroetschap wel scherpelick de Boeckdruckers ende Boeckvercopers binnen dese Stadt ende de vrijheyt van dien, te drucken ofte te doen drucken mitsgaders te vercopen oft te doen vercopen, enige boecxkens oft geschriften pro ofte contra des Cartes, op arbitrale correctie" [2]), en twee jaar later draagt Regius aan diezelfde vroedschap zijn „Fundamenta Medica" [3]) op, met in de opdracht deze woorden: „Daar nu al sinds enkele jaren in dezen gelukkigen tijd, dien wij beleven, een grooter licht in de wijsbegeerte, door enkele oude, heldere, gemakkelijke, zoo ge wilt voor de hand liggende, doch nu weer nauwkeuriger toegepaste, beginselen, zeer helder schitterde, ... sloeg ook ik de hand aan het werk". Die beginselen, voegt hij er bij, toonde ik het eerst aan in onze eeuw; in zijn werk n.l. over natuur-philosophie. Die beginselen waren echter de „cartesiaansche"; die werden in de opdracht aan de vroedschap, welke ze interdiceerde, vermeld! Doch om haar een weinig zand in de oogen te strooien, voegde hij er nederig bij, conform haar bevel van 1642: „al mijn studie en leven wijd ik eeniglijk aan de geneeskunst"!

Geheel veilig echter gevoelde Regius zich bij de naderende publicatie van zijn „Fundamenta Physices" toch niet. Het woord van Descartes, dat het boek hem zijn ambt kon kosten, had indruk op hem gemaakt; en hij nam de toevlucht tot den man, die ook Descartes in zijn Utrechtsche moeilijkheden onmiddellijk uitkomst had geschonken, tot Frederik Hendrik. Als deze zich de opdracht van het werk liet welgevallen, was de schrijver veilig. Een démenti door de vroedschap tegen een doordes stadhouders naam gedekt boek liet zich niet denken. Den 1en September 1646 schreef hij dus aan Constantijn Huygens, secretaris van Frederik Hendrik, om zijn voorspraak bij dezen [4]): „Door eenige geleer-

[1]) Dus in 1646, toen de *Fundamenta Physices* verscheen. Ook hieruit ziet men, dat de *Fundamenta* in 2en druk *Phil. Nat.* heet en Burman, *Traj. erud.*, sub voce dwaalt, als hij van dit werk een eersten druk in 1651 vermeldt.

[2]) Zie blz. 42 *hiervoor*.

[3]) Henrici Regii Ultrajectini *Fundamenta Medica.* Ultrajecti, Apud Theodorum Ackersdycium, Anno CIƆCI (sic) ƆXLVII. Ik gebruikte den 2en druk, die den titel draagt: *Medicinae Libri IV*, Apud Theod. ab Ackersdijck, & Gisb. à Zijll., CIƆIƆCLVII. Daarachter staat met doorloopende pagineering *Praxis Medica, Medicationum Exemplis Demonstrata.* Op de uitgave der *Fundamenta Medica* smaalt Descartes in zijn brief aan princes Elisabeth, Maart 1647; *Oeuvres*, t. IV, p. 626.

[4]) Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. 346 vg. Het Latijnsche handschrift, gedateerd „Ultraiecti,

den, die mijn boek over natuurkunde, totdusverre verborgen, aan den dag hebben gebracht, schijn ik in groot gevaar te zijn gebracht. Want hoewel het niets misdadigs bevat, staat er toch veel in, dat van sommiger traditioneele meeningen ietwat afwijkt, en het daarom wellicht zal blootstellen aan sommiger onbillijken laster, zoo niet een machtig beschermer het daar tegen beschut. Het meest geraden achtte ik het dus de toevlucht te nemen tot den prins van Oranje, den hoogsten verdediger niet slechts in het algemeen van het gemeenschappelijk vaderland en de vrijheid, maar ook van den enkeling in 't bijzonder, aan hem het boek op te dragen en alzoo zijn bescherming in te roepen. Tot hem wenden zich vaak zelfs aan groote misdrijven schuldigen, aan welke hij, uit medelijden bij wijlen hen verschoonende, zijn bescherming niet ontzegt. En ik, die mij van geen enkel misdrijf, doch alleen van het begeeren om anderen te helpen bewust ben, wanhoop niet aan zijne bescherming. De hoop daarop vermeerdert nog in mij mijn vriend, de weleerwaarde doctor Iohnson [1]), die zoo goed was mij te berichten, dat, als ik tot u mij om hulp wendde, gij, door die welwillendheid, waarmede gij gewoon zijt allen, die de waarheid verderaf begeeren te onderzoeken, tegemoet te komen, er geen bezwaar tegen zoudt hebben ons werkje aan Z. H. aan te bieden. Daar de academie, mijn gezin en het gevaar niet gedoogt om tot den prins in het kamp te reizen [2]), en de zaak niet toelaat zijn terugkeer ten paleize af te wachten, vraag ik u zeer dringend het den prins aan te bieden, het hem aan te bevelen, en uit mijn naam zijn bescherming tegen afgunst te willen vragen. Ik twijfel niet, of Z. H. zal dit op uw verzoek inwilligen, en míj zal dit den plicht opleggen u het grootste deel van mijn veiligheid eeuwig te danken en altijd te blijven, enz." [3])

---

ipsis Kalendis Septembris, anno 1646, stylo Gregoriano", bevindt zich in de Amsterd. Univ. Bibliotheek. Het eigenaardige postscriptum luidt: „Ex tribus additis Exemplaribus, vnum Celsissimo Principi Auriaco, alterùm Celsissimo eius Filio Principi Wilhelmo, tertium Vestrae Nobiliss. Amplitudini destinavi: eaq' vt benignâ manù accipiantur omnibus votis voveo".

[1]) Die het, als predikant aan het hof van Elisabeths moeder, weten kon. Van 1646—'55 was hij Engelsch predikant te Breda. Hij werd in 1646 ook prof. aan de nieuwe Illustre School aldaar.

[2]) Frederik Hendrik was in St. Gilles. Hij was toen ziek en had al zijn energie verloren; zie Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. X en 335.

[3]) Van Prof. Krämer, directeur van het Koninklijk Huisarchief kreeg ik een schrijven, waarin deze woorden: „Het archief van Frederik Hendrik is zeer klein, blijkbaar zijn slechts weinige stukken bewaard gebleven, hetgeen eenigszins verwondering wekt, omdat 's Prinsen secretaris, C. Huygens, op zijn eigen papieren zeer nauwlettend toezag en deze

Opvallend is dit schrijven aan Huygens zeker. Het herinnert eenigszins aan den brief van den anti-papist Voetius aan den minoriet Mersennus om Descartes te bestrijden. Voetius echter was met de vriendschap tusschen Mersennus en Descartes niet op de hoogte, terwijl Regius wist, dat Huygens en Descartes intiem bevriend waren. Zoo schrijft dus Regius, na de breuk met Descartes, aan diens vereerder om hem aan te bevelen bij den prins, die zelf óók sympathiek tegenover den Franschen Meester stond [1]). De vereering van Huygens voor Descartes was zeer diep, die van Descartes wederkeerig. Aan Constantijn was het, dat hij dien diepgevoelden brief schreef na het heengaan, den 10en Mei 1637, van diens gade Suzanna van Baerle [2]). Door zijn tusschenkomst had hij zijn „Discours de la Méthode" den prins aangeboden [3]). „Ik verheug mij", schrijft Descartes [4]), „in de eer hem (Huygens) te kennen 'comme l'vne de mes meilleures fortunes'". Descartes achtte Huygens' inzicht in zijn denkbeelden zóó congeniaal, dat hij aan zijn Leidschen vriend Golius schreef [5]): „Als de zielsverhuizing en de herinnering van Socrates bestonden, zou dat mij doen gelooven, dat zijn (Huygens') ziel vroeger in het lichaam van iemand is geweest, die dezelfde denkbeelden had als ik nu". Tot de eersten, die in 1640 een exemplaar van de „Meditationes" ter beoordeeling ontvingen, behoorden Mersennus en de Heer van Zuylichem [6]). Gelijk Regius in de dagen der geestdriftige vriendschap zich de scheiding van Descartes niet in kon denken, zoo schreef Constantijn, bij het vernemen van diens aanstaande Fransche reis: „het scheen mij een donderslag, die mij trof.... want waarlijk en zonder hoofsche vleierij, die den omgang met u onwaardig zijn, gij

---

zorgvuldig bewaard heeft. Correspondenties van en met den Prins zijn er dan ook weinig, en dan nog grootendeels met familieleden.

Het bleek mij zeer spoedig, dat, zooals ik wel vreesde, omtrent Professor Regius niets te vinden was, enz."

1) Zie b.v. *Oeuvres*, t. IV, p. 71, 83, 99 suivv. Vgl. over de hulp van Frederik Hendrik bij de Utrechtsche moeilijkheden, Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 197.

2) *Oeuvres*, t. I, p. 371 suivv. De door Adam en Tannery het eerst *vermelde* briefwisseling der beide mannen is van 28 Oct. 1635; *Oeuvres*, t. I, p. 325.

3) 14 Juni 1637; *Oeuvres*, t. I, p. 384 suivv.

4) 23 Mei 1632; *Oeuvres*, t. I, p. 253.

5) 16 April 1635; *Oeuvres*, t. I, p. 314 suivv. De brief werd uit Utrecht gezonden en noemt ook „Monsieur Renery qui vous salue tres affectueusement".

6) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 102. Merkwaardig is, dat het MS. der *Meditationes* aan Huygens werd toegezonden door Descartes 10 November '40 (Baillet, *o. c.*, t. II, p. 104 suiv.), terwijl Regius en Aemilius het reeds in Mei 1640 hadden gelezen. Zie blz. 101 *hierboven*.

zult niemand hier laten, die uw afwezigheid meer gevoelt, noch het levendiger betreurt, dat hij nooit een middel had om u inderdaad te betuigen, hoe geheel hij u toegenegen is" [1]).

Aan iemand nu, die zóó tegenover Descartes stond, zond Regius het verzoek zijn boek bij den prins aan te bevelen! Maar zeker nog verwonderlijker is het feit, dat Huygens, van Regius' boek kennis nemende, het den stadhouder voorlegde en blijkbaar aanbeval; de opdracht toch werd aanvaard. Er is geen sprake van, dat Huygens in de meening leefde: Regius is de cartesiaan bij uitnemendheid, en daarop eenvoudig zijn aanbeveling grondde. Want de vellen der „Fundamenta Physices" werden hem, al naar de drukker voortwerkte, toegezonden. Teekenend is daarom zijn brief aan Mersennus [2]): „Ik meld u als nieuwtje, dat Professor Regius te Utrecht, die, om de zaak van den Heer des Cartes tegen Voetius, martelaarschap leed, deze geheele natuur-philosophie uitgeeft in een mooi 4° boek, dat hij noemt 'Fundamenta Physicae', dat nu een volledig werk zal zijn met veel mooie figuren [3]). Men zegt, dat de heer Descartes er niet mee ingenomen is (want op eenige punten waagt hij het van den dictator af te wijken), daar de zaak hem teleurstelt. Maar hij zal er zorg voor dragen in een voorrede ampel te verklaren, dat al wat er goed is in zijn werk slechts voortkomt uit deze groote persoonlijkheid, wiens verdienste hij ten hoogste zal verheffen; terecht, want naar mijn meening brachten de eeuwen nooit een zoodanige voort. Ik heb er reeds 256 bladzijden van, en de uitgave loopt naar haar voltooiing [4]); bij de eerste gelegenheid zult gij er een exemplaar van hebben". Het teekenende in dezen brief ligt in dat cijfer 256. Op pag. 251 en 252 n.l. geeft Regius in zijn boek de meeningen, waarop zijn vriendschap met Descartes had schipbreuk geleden [5]). Huygens kende dus de meeningen van Regius en tóch was hij met het boek zeer ingenomen en.... bleef met Descartes even goede vrienden. Hier

---

[1]) Huygens 14 Aug. 1640 aan Descartes; *Oeuvres*, t. III, p. 152 suiv. Toen in 1644 Huygens' *Momenta Desultoria* uitkwamen, zond hij 14 Maart een exemplaar aan Descartes (*Oeuvres*, t. IV, p. 102.); het bevat een lofdicht op de *Meditationes*, afgedrukt *Oeuvres*, t. IV, p. 658; de 2de druk van 1655 bevat een lofdicht op het *cogito ergo sum*, ook verzen op zijn portret, naam en dood; *ibidem*.

[2]) 21 Augustus 1646, uit het „camp de St.-Gille, païs de Waes et Flandre"; *Oeuvres*, t. IV, p. 514. Vgl. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 292. Men bedenke, dat Baillet geregeld spreekt van *Christiaan* en dan op 't oog heeft *Constantijn* Huygens.

[3]) Ze zijn inderdaad zeer goed.

[4]) De *Fundamenta Physices* telt 306 pagina's.

[5]) Zie blz. 183 vgg. *hierachter*.

ziet men weder: de groote vrees van den laatste was, dat iemand die voor cartesiaan doorging, ópenlijk afwijkende opiniën verkondigde. Nog den 12en September 1646 schreef Huygens aan Mersennus [1]): „Het boek van Regius zal u in zijn methode bevallen. Het is verdeeld in hoofdstukken, van welke hierbij de titels, die ik deed copiëeren, totzoover de druk gevorderd is; en deze hoofdstukken spreken door scherp onderscheiden artikelen, die bovendien door kantteekeningen aaneengeregen zijn, zoodat de lezing aangenaam en gemakkelijk zal zijn, meer nog dan die van de meer uitvoerige verhandelingen van den heer Descartes”. Het oordeel van iemand als Huygens, die zóó in Descartes' werken thuis was — zegt hij niet van zichzelf, dat hij was „affamé sans cesse de vos escrits” [2]) — en hem zóó vereerde, legt m. i. een getuigenis af ten voordeele van Regius. Reeds op grond hiervan komt mij de blaam van plagiaat zeer verdacht voor.

Wij zagen in Huygens' brief aan Mersennus hierboven reeds een zinspeling op de opdracht van Regius' boek aan den stadhouder, waarin Descartes' „verdienste ten hoogsten top” zou worden verheven. Zooals begrijpelijk is, schreef Regius haar eerst, toen de druk het einde naderde. In de „Fundamenta Physices” is zij gedateerd 10 Augustus 1646, maar eerst tegen het eind van September zond hij ze aan Huygens. Deze was er niet mee ingenomen. Een brief aan Johnson bewijst het [3]): „Inmiddels wil ik hier niet ontveinzen, dat door mij en anderen, die Regius welgezind zijn, de opdracht zelve van het werk maar weinig goedgevonden wordt. Zoo hij toch, zegt men, den koninklijken weg (Regiâ viâ) had bewandeld, had hij het kunnen noemen 'Fundamenta Cartesii, door een nijver leerling verklaard of met voorbeelden vermeerderd', of iets dergelijks. Daar hij evenwel hier in volstrekten zin voor zijn meeningen uitgeeft, wat, zonder Descartes, nog voor geen syllabe in hem zou zijn opgekomen, en door dit werk de uitgave van Descartes zelve, die immers nog recent is, voor zich in beslag neemt, terwijl hij slechts terloops melding maakt van een zoo groot man, aan wiens verheerlijking hij in het bijzonder de voorrede in haar geheel had moeten besteden, met plechtige betuiging, dat hij op

---

[1]) Au camps de Saint Gilles; zie *Oeuvres*, t. IV, p. 514 suiv.; Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. 348.
[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 151.
[3]) Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. 354. Uit Bergen op Zoom, 27 Sept. 1646.

enkele en wel bepaald aangegeven plaatsen het waagde van den meester in gevoelen te verschillen, betwijfelt men, of dit alles zoo verstandig gehandeld is, en zonder de vriendschap te schaden zal afloopen [1]). Ik voor mij zou het zeer onaangenaam vinden, als ik zag gebeuren, dat dàtgene aan kwaadwilligen gelukte, wat, naar hij zegt, zij het allerliefst verwekken: oneenigheid van de vijanden (n.l. Descartes en Regius) onderling" [2]).

M. i. is Huygens tegenover Regius niet billijk. 't Is waar, Regius noemt alleen in de opdracht aan Frederik Hendrik den naam van Descartes. Maar men vergete niet, dat de Utrechtsche vroedschap 's jaars te voren verboden had pro of contra Descartes te schrijven; gelijk wij boven trachtten aan te toonen, beteekende dit placcaat: ge moogt wèl de philosophie van Descartes beoefenen, maar zijn nààm moogt ge niet noemen. Dàt was curatorenpraktijk in Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht. Dus kón Regius Descartes niet noemen, behàlve in de opdracht, waar het gezag van den stadhouder hem dekte. En nu de moeilijkheden tusschen Descartes en Voetius pas door de tusschenkomst van Frederik Hendrik geluwd waren, Voetius echter, tegen het verbod der vroedschap in, onvermoeid op den Franschman bleef schimpen, bovendien de procedure tegen Schoock nog aan den gang was — 13-15 April '46 compareerde Schoock voor de Utrechtsche schepenbank, den 7en Augustus 1645 was hij in het „huys van sijn Schoonvader.... gearresteert, en violentelick gedetineert" [3]) — treft Regius geen blaam, dat hij Descartes' naam niet méér noemt dan hij deed [4]). En al ben ik mij wel bewust, dat hij in Descartes' schaduw niet kan staan, toch is het eigenaardig, dat hier aan Regius verweten wordt, wat men Descartes evenzeer tegenwierp. Ook deze is zeer spaarzaam in het noemen van de bronnen, die hij natuurlijk gebruikt heeft. Het vermelden van den naam van Harvey in de „Discours de la Méthode" is bepaald een

---

[1]) De te zwakke loftuiging deerde Descartes zelven niet. „Ie ne m'offense point aussy contre ceux qui me cident sans eloge; au contraire, ils m'obligent beaucoup, car on ne m'en sçauroit donner aucun, que ie n' en aye honte"; *Oeuvres*, t. IV, p. 567 in een brief aan Mersennus, 23 Nov. 1646.

[2]) Zie blz. 151 vg. *hiervoor*.

[3]) Alles in verband met het auteurschap der *Admiranda Methodus;* zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 238 vg., bijlagen XXXII.

[4]) Nog in een brief van 1652 schrijft de Leuvensche medische prof. Plempius (zie zijn *Fundamenta Medicinae*[3], p. 377): „Atque hanc quoque resurgentem Democriteam Philosophiam (scil. die van Descartes) pleraeque Academiae jam damnaverunt: Amplissimi Leidanae & Ultrajectinae Curatores vetuerunt in perpetuum, ne ex cathedra doceretur".

uitzondering [1]). Bovendien geeft Regius zijdelings groote lof aan zijn Meester door het uitbundig prijzen van den stadhouder om de stichting der Illustre School te Breda [2]). Deze was immers geheel in cartesiaanschen geest [3]).

Zeker is het, dat Regius met zijn spaarzaam prijzen van Descartes bereikte, dat Voetius het harnas tegen hem zich niet opnieuw aangespte. Verblijdde Gisbertus zich, dat de vrienden onderling 't oneens waren geworden? Maar de correspondentie was hem onbekend, dus óók hun schisma. En zou hij, die niet beter wist, of Regius was de heraut van Descartes, de fatale bladzijden uit de „Fundamenta Physices" gelezen hebben, hij, die om Descartes te lijf te gaan bij Mersennus en Schoockius heul had gezocht? Allerlei mogelijkheden blijven over. Voetius, hoe kerkelijk ook, moest niets hebben van kerkelijke bemoeiing met zuiver academische vragen, overtuigd als hij was, dat de predikanten die niet konden beoordeelen, en.... een nieuwe twist met Regius zou allicht de een of andere classis gravamina hebben doen aandragen. Mogelijk ook rouwde Voetius de rol, die hij gespeeld had tegenover Schoockius, een der donkerste stukken uit het leven van den Utrechtschen scholasticus. Mogelijk ook bevredigde hem, evenals vroeger de heeren van de classis Amsterdam, het — toch zoo uitwendig — erkennen door Regius van de autoriteit der Heilige Schrift. Ten slotte, was het wellicht toch slimme politiek van

---

1) Plempius, *ibidem*, p. 378 schrijft Fromondus, theol. prof. te Leuven: „Nullum omninò auctorem in suam sententiam Cartesius citat: Epicurus undecim millia voluminum scripsisse fertur, in quibus nullum vestigium praeeuntis cujusque auctoris comparet. *Αὐτοδίδακτος* quippe haberi voluit. Ista gloria aut similitudine D. Cartesius eum regenerat". Fromondus, die hier zoo hatelijk over Descartes schrijft, is dezelfde, van wien Baillet, *o. c.*, t. I, p. 511 meldt: tusschen hem en Descartes was er „une étroite amitié, qu'ils eurent soin d'entretenir par des recommandations mutuelles, jusqu' à la mort de M. Descartes" (!).

2) In 1646. De 2e druk der *Fundamenta Physices*, dus de *Philosophia Naturalis* van 1654, laat dezen passus in de opdracht weg. Over andere wijzigingen daarin zie 't vervolg van deze §. De Koninklijke Bibliotheek bezit *Reglement ende Ordonnantie By Syne Hoocheyt gestatueert voor Rector Magnificus, Professoren, Regens, Sub-Regens, Collegisten, ende buyten-Studenten vande Illustre Schole ende Collegium Auriacum tot Breda.* Anno 1646 (pamflet 5387) Caput I, art. XIV: „In de Medicyne sal men lesen Physicam in alle hare deelen, (welcke Professie wy willen dat by de Medicyne sal worden bygevoeght) ende voorts uyt legghen Hippocrates ofte Galenus, ofte soodanich Compendium, als men naerder sal goet vinden". En.... Regius' medische opinies waren zóó van Hippocrates en Galenus „abhorrentes", dat „men even gemakkelijk zou kunnen bewijzen, dat de maan een kaas is" volgens Jac. Primirosius, *Antidotum*, p. 3. Men ziet dus al weer: een cartesiaansche school, gedekt met scholastieke vlag.

3) 15 Juni 1646 schrijft Descartes aan Wilhem, secretaris van Frederik Hendrik: „Ie me resiouis d'apprendre qu'on veuille ainsy faire fleurir les sciences en vne ville, ou i' ay autrefois esté soldat"; *Oeuvres*, t. IV, p. 436. Vgl. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 298.

Regius om met Frederik Hendriks naam smokkelwaar in de gereformeerde universiteit binnen te voeren, die zijn tegenstander noodgedwongen zwijgen deed? [1])

Tegen den eersten October 1646 kwam de „Fundamenta Physices" in den handel. Van nu aan was Regius voor de buitenwereld de door beide partijen geschuwde: de voetianen, die tot dusverre slechts uit de disputen Regius' meeningen hadden vernomen zagen nu van Elzeviers pers, met des stadhouders naam gesierd, de „nieuwigheden" hún academie binnendringen. Dit was een zware slag. Renerius had geen enkel boek uitgegeven; bij Regius' disputen gaf de toenmalige baldadigheid, gevoegd bij Regius' driftig charakter, hun de gelegenheid op de nieuwe philosophie te smalen. Maar de rustige definities der „Fundamenta" moest men weerleggen, of.... erop zwijgen. Beide was even onaangenaam. Maar Regius was hun voor goed de ketter [2]). En voor Descartes? Hij spreke zèlf. Den 5en October schreef hij aan Mersennus [3]): „Dezer dagen zag ik nog een boek, dat mij aanleiding geeft voortaan veel minder vrij uit dan tot dusverre mijn denkbeelden mede te deelen; 't is een boek van den Utrechtschen professor Regius, getiteld 'Fundamenta Physices', waarin hij het meerendeel van wat ik gaf in mijn 'Principes de Philosophie', mijn 'Dioptrique' en mijn 'Meteores' herhaalt, en opstapelt alles wat hij ooit van mij persoonlijk heeft kunnen krijgen, zelfs alles wat hij langs indirecte wegen zich ervan kon verschaffen, en wat ik zeker niet wilde, dat hem werd medegedeeld. Overigens legt hij dit alles zóó verward [4]) voor, en voegt hij er zoo weinig argumenten bij,

[1]) 7 September 1646 schreef Descartes aan Mersennus: „c'est Regius, le Professeur d'Vtrecht, pour lequel i'ay eu tant de brouilleries avec Voetius, lequel a maintenant vn tel liure (n.l. een philosophie volgens cartesiaansche principes) sous la presse, a ce qu'on m'a dit; & il doit bientost voir le iour, quoy que ie ne sçache point ce qu'il contiendra, & que ie l'aye dissuadé de faire imprimer, autant que i'ay pû; non pas pour mon interest, mais pour le sien, car i'apprehende que sa metaphysique ne soit pas orthodoxe, & il a plusieurs ennemis en sa ville, qui seront bien ayses, s'ils y peuuent trouuer quelque pretexte pour luy nuire"; *Oeuvres*, t. IV, p. 497. Gehéél juist is Descartes' opmerking niet; ook zijn belang was met de uitgave der *Fundamenta Physices* gemoeid. Vgl. zijn brief aan Mersennus van 5 Oct. 1646; *Oeuvres*, t. IV, p. 508 suivv.

[2]) Merkwaardig is het wel, dat Voetius, die een zoo uitgebreide bibliotheek had, geen enkel werk van Regius in eigendom bezat. Zie *Pars Prior* (*et*) *Pars Posterior Bibliothecae Variorum & Insignium Librorum Theologicorum & Miscellaneorum, Reverendi & Celeberrimi Viri D. Gisberti Voetii, dum viveret, in Academiâ & Ecclesiâ Ultrajectinâ Professoris & Pastoris fidelissimi.* Ultraj., Apud Guilielmum Clerck, Typograph. Anno CIƆIƆCLXXVII (CIƆIƆCLXXIX). Dit is de auctie-catalogus zijner bibliotheek; hij telt 7919 nummers. Aanwezig Univ. Bibl. Leiden.

[3]) Zie noot 1.

[4]) Wel anders dan Huygens oordeelt! Zie blz. 163 vg. *hiervoor.*

dat zijn boek slechts kan dienen om deze opinies als belachelijk te doen beoordeelen en om op twee manieren vat op mij te geven. Zij toch, wien het bekend is, dat hij tevoren hoog opgaf van zijn vriendschap met mij en al mijn meeningen blindelings volgde, zullen mij aansprakelijk stellen voor alle fouten [1]). En wat betreft het nog niet gepubliceerde, àls ik ooit besluit het uit te geven, zal men, bij het zien van eenige gelijkenis met wat hij schreef, zeggen, dat ik het aan hem ontleende. Maar het ergste is, dat, terwijl hij in de physica nauwkeurig alles volgde, wat hij naar míjn opvatting hield (hoewel hij zich op enkele plaatsen daar zeer in vergiste), hij, wat aangaat de metaphysica, geheel omgekeerd deed; en op vier, vijf plaatsen, waar hij daarover spreekt, plaatst hij zich geheel tegenover hetgeen ik in mijn 'Meditations' schreef. Ik heb u daar hier voor willen waarschuwen, opdat, als het boek in uw handen valt, gij mijn oordeel erover weet, en dat het tegen mijn wensch en buiten mijn weten door hem is uitgegeven, en ik hem, die het samenstelde, niet voor mijn vriend houd. Als ge het nog niet hebt, kunt ge het geld er voor uitsparen". Denzelfden dag uitte hij zich nog scherper [2]): daar heet het van Regius' „Physica": „hij herhaalt over de spierbeweging twee keer, wat hij, naar ik mij verbeeld, gehaald heeft uit een geschrift, dat ik nog niet uitgaf, waarvan hij zeker slechts een onvolledig afschrift zonder platen had, zoodat ik mij niet verbaas, dat hij het kwalijk begreep" [3]). In een brief van den 23en November 1646 aan Mersennus [4]) gaat Descartes nogmaals in op zijn bezwaren tegen de physische en metaphysische denkbeelden van Regius. Wat de laatste aangaat, natuurlijk ging Descartes' principiëel verzet tegen Regius': „het denken is een lichamelijk principe" en „wij kennen de dingen slechts naar hun verschijning" [5]); over de Godsleer zwijgt hij hier tegenover Mersennus, maar in Regius' psychologie lag de verwerping van Descartes' ontologie opgesloten. De spierbeweging, herhaalt hij nog-

---

[1]) Juist, dàt was Descartes' vrees. Maar blindelings volgen, dàt mocht Regius wèl! — In de *Admiranda Methodus* b.v. worden Regius' meeningen promiscue met die van Descartes aangehaald; zie Baillet, *o. c.*, t. II, p. 188.

[2]) Wellicht aan Huygens; zie *Oeuvres*, t. IV, p. 515 suivv.; Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. 355 vg.

[3]) Die twee keer zijn *Fund. Phys.*, p. 233 sqq. en p. 296 sq. Het gaat daar over de beweging van het oog. Evenzoo *Phil. Nat.*, p. 321 sqq. en 410 sqq., en in de *Errata* nog gecorrigeerd.

[4]) *Oeuvres*, t. IV, p. 566 suiv.

[5]) *Fund. Phys.*, p. 1, 245 sqq.

maals, heeft Regius aan een manuscript van mij ontleend en nog wel foutief [1]).

Had Regius dan niet zeer veel aan Descartes ontleend? Ongetwijfeld. Zijn „Fundamenta Physices" zijn ondenkbaar zonder Descartes' geschriften. Wanneer wij het naast de „Essais" en de „Principia Philosophiae" leggen, blijkt dit volkomen. Het is een werk van dezelfde strekking: natuur-philosophie in het algemeen, anthropologie en psychologie. Maar reeds de indeeling wijst op diepgaand verschil met den Meester. Regius zet het materiëele voorop, Descartes begint met de psychologie [2]). Mocht Regius dit eigen geluid — al verwerp ook ik het — niet laten hooren? Was het geen bewijs van moed, terwijl Descartes in 1647 nog zoo omsluierd spreekt over de draaiing der aarde [3]), dat Regius haar in klare woorden 's jaars te voren te Utrecht openlijk leert, en dat terwijl èn Rome èn Dordt er nog heftig tegen waren [4])? Indien Regius géén eigen denkbeelden had gegeven, dàn zou Descartes hem geprezen hebben. Was een Abraham Heidanus, die soms letterlijk Descartes' woorden overneemt, dan de ideaal-geleerde [5])? Die rasechte cartesianen konden den zelfstandigen Regius niet verdragen, en zij staarden zich blind op die „spierbeweging", waaruit hij „het voornaamste had weggelaten, 'nl. dat de animale spiritūs, die van de hersenen in de spieren vloeien niet langs dezelfde banen kunnen terugkeeren'" [6]). Zoo verwierp Descartes hem allereerst om een principiëel-wijsgeerig verschil; maar in de herinnering bleef ....de vraag, of Regius die spierbeweging aan een vodje papier, dat

[1]) Adam en Tannery teekenen *Oeuvres*, t. IV, p. 566 aan: „Dans le petit traité de Descartes, *De Homine*, publié par Florent Schuyl à Leyde en 1662, se trouve, p. 25, une figure précisément avec cette note au-dessous: '*Figura Musculi secundum autographum Des Cartes delineata*' (les autres figures, fort belles d'ailleurs, sont de Florent Schuyl lui-même)".

[2]) Dáárom zal Descartes wel gezegd hebben dat de *Fundamenta Physices* een „verward" boek was. Zie blz. 166 *hiervoor;* vgl. *Oeuvres*, t. IV, p. 625: „ce qui est mis au commencement ne peut estre prouué que par ce qui est vers la fin".

[3]) Zie zijn *Principes de la Philosophie*, troisième partie, no. 29; *Oeuvres*, t. IX, p. 114 suiv.

[4]) Zie *Fund. Phys.*, p. 67 sqq. In het najaar 1635 schreef Descartes aan Mersennus(?): „ie m'étonne de ce que vous proposez de refuter le liure *contra Motum Terrae*, mais ie m'en remets à vostre prudence"; *Oeuvres*, t. I, p. 324. Adam en Tannery, *ibidem*: „En France, après la condamnation de Galilée, Campanella fut le premier qui publia un livre où le système de Copernic fut défendu et déclaré non contraire à l'Écriture: Thomae Campanellae ord. praed. *Disputationum in quatuor partes suae philosophiae realis libri quatuor*.... Suorum operum Tomus II (Paris, Houssaye, 1637)".

[5]) Zie Cramer, *Heidanus*, blz. 156 vgg., 168 noot.

[6]) Descartes aan Elisabeth van de Paltz, Maart 1647; *Oeuvres*, t. IV, p. 626.

Descartes zèlf niet meer kon ontcijferen [1]), had ontleend, terwijl m. i. de veelvuldige gesprekken met Descartes èn het eigen onderzoek van Regius dezen tot zijn opvatting kunnen hebben gebracht. En Regius, wien het bloed eenmaal zoo gloeiend was over Plempius' trouweloosheid, dat men zijn woorden „niet in onze (Baillet's) taal kan uitdrukken zonder in gelijke vervoerdheid van gramschap tegen een zoo lafhartig gedrag te geraken" [2]); Regius, die van den beginne af het had bestaan van den Meester te verschillen, werd in de historie tot een afvallig plagiator. Aldus Baillet, aldus Domela Nieuwenhuis, ja eigenlijk ook aldus de vereerde Duker [3]). Curieus vind ik 't, dat Regius op een of andere manier, nog vóór de verschijning der „Fundamenta", moet zijn te weten gekomen, dat Descartes' bezwaar, wat het physisch deel van zijn „Fundamenta" betreft, zijn verklaring van de spierbeweging gold; immers in de „Errata" geeft hij dan inderdaad de bijvoeging, dat de spiritūs niet langs denzelfden weg terug kunnen keeren [4]). Maar als een tegenwicht tegen zijn wijken voor Descartes' bezwaar, geeft hij in diezelfde „Errata" als emendatie de lezing [5]): „Animal est bestia vel homo"; daar kwam de geleerde, bij wien het accent op het physieke lag, weer voor den dag. Vreemde plagiator! Jabroer allerminst, op het meest-principiëele gebied, het psychologische en theologische,

---

[1]) „Le papier ou ie les ay mises est si brouillé que i' aurois moy mesme beaucoup de peine a le lire"; *Oeuvres*, t. IV. p. 566 suiv.; t. V, p. 112.

[2]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 37.

[3]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 272 suiv. Het wóórd plagiaat noemt hij zelf niet; wèl zegt hij p. 272, dat ànderen hem voor plagiator hielden. — Ferdinandi Jacobi Domela Nieuwenhuis, Ultrajectini, Phil. Theor., Lit. Hum. et Theol. in Academia Lugduno-Batava studiosi, *Commentatio de Renati Cartesii commercio cum philosophis belgicis, deque philosopiae illius temporis in nostra patria ratione*; *in certamine literario civium academiarum belgicarum, die mensis octobris anni* MDCCC XXVII, *ex sententia ordinis philosophorum ac literatorum academiae lovaniensis, praemio ornata*, Lovanii, p. 22 sq.; Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 141 vg. Deze laatste immers zet, zònder verdere commentaar, Descartes' oordeel over Regius in zijn brief aan Dinet van 1642: „(Regius) Doctor quidam medicinae, vir acerrimi ac perspicacissimi ingenii etc." nààst zijn oordeel over Regius in 1647.

[4]) *O. c.*, p. 307: „Causa autem, cur, apertâ aliquâ mediastini nervorum parietis valvulâ, spiritus per eam ab una tantùm parte in alterum musculum, & non ab utraque parte indiscriminatim, vel per vices, nunc in hunc, nunc in illum musculum fluere possint, haec est; quod parietis istius mediastini pori, quibus valvulae istae praesunt, ita sunt formati, ut ea pororum pars, quae à valvulis claudi potest, sit latior, & in arctiorem ac tandem in arctissimam angustiam, in alterum nervum desinentem, paulatim arctetur. Atque hinc datur spiritibus à latiore pororum parte in nervum oppositum transitus facilis; ab alterâ verò parte, quae est angustior, difficilis aut nullus".

[5]) Op p. 241. In den text zelve ontbrak n.l. dat „vel homo". De overige *Errata* gelden kleinigheden.

van zijn Meester onafhankelijk, zóó verregaand onbeschaamd, dat hij zijn plagiaat met den naam van den stadhouder zoude dekken, zijn portret siert met de spreuk „Candidè et Generosè"! Inderdaad, slechts dieper verschil óf onkunde kon het gemakkelijk middel van dien laster aangrijpen.

Descartes had zijn vriend gedreigd: als ge het tóch uitgeeft, moet ik u openlijk verloochenen [1]). De gelegenheid daartoe bood de Fransche uitgave der „Principia Philosophiae" in 1647. Den 21en Februari van dit jaar vroeg de princes Elisabeth van de Paltz Descartes' opinie over Regius' boek [2]). Die opinie was ongewijzigd. Geheel dezelfde uitingen, als ons reeds in de correspondentiën uit het najaar van 1646 onder de oogen kwamen, geeft hij in zijn antwooord [3]). Nu Regius het heeft verkorven, deugt er ook niets meer aan hem. 't Boek verdient niet „dat Uwe Hoogheid de moeite van het lezen neme" [4]). En toen nu de in 1644 verschenen „Principia Philosophiae", die aan de princes waren opgedragen, ten jare 1647 in de Fransche vertaling van den abbé Picot verschenen, voegde Descartes bij de opdracht een brief aan den vertaler, waarin hij zich zéér scherp tegen Regius verweerde [5]). Daar heet het: „er zijn geesten die zóó'n haast hebben en zoo weinig omzichtigheid gebruiken in wat ze doen, dat, al hebben ze ook zeer hechte grondslagen, zij niets vast weten te bouwen: en, daar deze het gewoonlijk zijn, die het vlugste gereed staan om boeken te vervaardigen, kunnen zij in weinig tijd al wat ik gedaan heb bederven, en onzekerheid en twijfel in mijn wijze van philosopheeren brengen, die ik juist zorgvuldig trachtte er uit te bannen, zoo men hun geschriften als de mijne ontving of als gevuld met mijn meeningen. Ik heb dit sinds kort ervaren met een van hen, dien men het meest

---

[1]) 14 December 1646 schrijft hij aan Pater Charlet: „ie pense que ie prendray moy mesme la plume, non point pour en écrire vn long discours, mair pour mettre seulement par occasion, dans vne preface, les choses dont il me semble que ma conscience m'oblige d'auertir le public"; *Oeuvres*, t. IV, p. 588.

[2]) *Oeuvres*, t. IV, p. 619.

[3]) *Oeuvres*, t. IV, p. 625—628; Baillet, *o.c.*, t. II, p. 293 suiv.

[4]) Elisabeth liet zich door Descartes overtuigen en antwoordde 11 April '47 met verontwaardiging over Regius' „ingratitude", en met de oppering, dat dr. Johnson, de hofprediker van haar moeder, hem zou „geëmbrouilleerd" hebben; *Oeuvres*, t. IV, p. 630; *Ibidem*, t. IV, p. 691, zegt Descartes nogmaals, wellicht aan Boswell, den Engelschen gezant in Den Haag, :„Liber N. (Regius waarschijnlijk) nullius est momenti, neque dignus qui a te legatur; etc."

[5]) *Oeuvres*, t. IX, *Principes*, p. 1—20.

voor mijn volgeling hield, en van wien ik zelfs op een plaats schreef, dat ik zoo zeker van zijn geest was, dat ik dien wel voor den mijnen kon houden"[1]). Dan volgen weer dezelfde bezwaren tegen Regius' boek, die wij uit de correspondentie kennen, en het verzoek aan de lezers: „mij nooit een meening toe te schrijven, zoo zij die niet nadrukkelijk in mijn geschriften vinden, en geen enkele voor waar aan te nemen noch in mijn geschriften, noch elders indien zij die niet zeer helder uit de ware beginselen afgeleid zien"[2]).

Toen Regius in het najaar van 1647 door zijn leerling Petrus Wassenaer stellingen wilde laten verdedigen, voegde hij er als corollaria 21 theses bij. Voetius wist althans de corollaria buiten de academische aula te houden. Maar zij werden nog hetzelfde jaar anonym uitgegeven als een „Programma"[3]) en bevatten de typisch-regiaansche, dus scherp anti-cartesiaansche denkbeelden over psychologie en Godsleer. Natuurlijk herkende Descartes onmiddellijk de herkomst van het „Programma", „ex ungue leonem"; en besloot, daar hij nog altijd vreesde, dat het publiek Regius' meeningen voor de zuiver-cartesiaansche hield[4]), een kort verweerschrift op te stellen. In December 1647 zond hij het handschrift met een brief aan een ons onbekend vriend[5]) om diens opinie over de uitgave te vragen. In Januari 1648 verscheen het bij Elzevier te Amsterdam[6]). In de voorrede zeide Descartes: „Aan de Utrechtsche academie heeft een niet ongeleerd medicus een disputatie geschreven 'De

---

[1]) 16 Januari 1648 schrijft Le Tenneur aan Mersennus: „Vous m'obligerés bien de me dire qui est celuy dont il parle dans son epitre au traducteur, lequel il dit n'auoir pas suivy ses sentiments dans le liure intitulé *Fundamenta physicae*, et qu'il est contraint de le desauouer"; *Oeuvres*, t. V, p. 79. — Johannes Tepelius, *Historia Philosophiae Cartesianae*, een onbelangrijke biographie van Descartes, (de *brieven* b.v. had hij nog niet in handen), waar men wel in kan zien, hoe de 17e eeuwers op Descartes scholden (b.v. p. 58), noemt Regius „professor in Academia Leydensi", p. 65 sqq.

[2]) *Oeuvres*, t. IX, *Principes*, p. 20.

[3]) Met den titel *Explicatio Mentis humanae, sive Animae rationalis, ubi explicatur quid sit, & quid esse possit.* Ik druk het in de bijlagen af. Het is in Descartes' repliek opgenomen. Zie *Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 342—346.

[4]) Vgl. Baillet, *o.c.*, t. II., p. 335.

[5]) Adam en Tannery, *Oeuvres*, t. V, p. 109, vermoeden, dat het Hooghelande was. De brief *ibidem*, p. 109 sq.

[6]) Renati Des Cartes *Notae in Programma quoddam, sub finem Anni* 1647, *in Belgio editum, cum hoc Titulo*: *Explicatio Mentis humanae, sive Animae rationalis, ubi explicatur quid sit, & quid esse possit.* Amstelodami, Ex Officina Ludovici Elzeviri, CIϽIϽ CXLVIII. 24°. p. 1—63. P. 13—20 staan de 21 theses afgedrukt. Ik citeer naar *Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 335 suivv.

cachexia leucophlegmaticâ', met eenige corollaria daarbijgevoegd, bedoelende de ondermijnung van de 'Meditationes Metaphysicas' van Descartes. Deze [corollaria] zijn, nadat het dispuut verhinderd was [1]), op een open blad door verschillende steden van Holland gezonden als teeken van triumf óf van uitdaging en van strijdlust tegen die 'Meditationes'. Hoewel nu de zoo edelmoedige heer Des Cartes die aantijgingen in theses en consideraties grootmoediglijk verachtte, en er niet aan dacht er ooit iets tegen te schrijven, heeft hij het slechts van zich kunnen verkrijgen een woord van verweer als antwoord op dat 'Programma' met corollaria te geven; een vriend, aan wien hij het zond met recht het te gebruiken, achtte het na lezing een uitgave waardig". Het „Programma" had Descartes dààrom zoo onaangenaam getroffen, omdat „het bevat opinies, die ik pernicieus en foutief oordeel" [2]); het is in den vorm van een programma uitgegeven, dat wordt aan den muur aangeslagen en gelezen. En vooràl: het is óók, zegt men, uitgegeven in nog een anderen vorm „met bijvoeging van den naam van iemand als den schrijver, dien velen meenen, dat slechts mijn meeningen doceert; daarom word ik gedwongen zijn dwalingen aan het licht te brengen, opdat die niet wellicht aan mij worden toegeschreven door hen, die toevallig die voor ieder toegankelijke geschriften in handen krijgen en mijn werken niet gelezen hebben". Daarna volgen de 21 stellingen met een bestrijding. Aan het slot [3]) neemt Descartes zijn vroegere loftuitingen op Regius terug. Ik vermeld dit, omdat het daarom bijzonder onkiesch van Regius is, dat hij in zijn „Medicina" de hooge lof van Descartes op hem in diens brief aan Dinet van 1642 opnieuw afdrukt [4]). Den lof van een vriend, die tot tegenstander werd, als reclame gebruiken, dat doet geen fijngevoelig man. Toen Descartes den 31en Januari 1648 aan princes Elisabeth schreef, zond hij haar tevens een exemplaar van zijn „Notae". Zijn stemming was nog steeds verbitterd: „Ik sluit het niet in hetzelfde pakket, omdat 't het port niet waard is; het zijn de on-

---

[1]) Ik vermoed, dat alleen de corollaria geweerd zijn, en wel, omdat Regius' *Praxis Medica*, 2e druk van 1657, p. 528 sqq. bevat: „Medicatio viri, Cachexia Leucophlegmatica affecti", terwijl de inhoudsopgave daarbij vermeldt: „Resp. Petro Wassenaer".

[2]) *Notae*, p. 342.

[3]) *Notae*, p. 364.

[4]) Voor in de *Medicinae Libri* IV.

beschaamdheden van den heer Reg(ius) die mij dwongen het te schrijven, en voor ik het wist werd het gedrukt; men heeft er zelfs verzen en een voorrede bijgevoegd, die ik afkeur, ofschoon de verzen van den heer Hey(danus) [1]) zijn; maar deze heeft er zijn naam niet bij durven voegen en hij had het ook niet moeten doen" [2]).

Regius gaf op de „Notae" van Descartes nog in diezelfde Januari-maand een repliek [3]). Descartes bewaarde daarop het zwijgen; na zijn dood schreef Tobias Andreae in 1653 tegen Regius zijn „Brevis Replicatio" [4]). De voorrede door eenen Carolus Fabricius bij de wederuitgave van Regius' repliek zinspeelt hierop en op het in 1657 verschenen eerste deel der brieven van Descartes, met de scherp tegen Regius gerichte „préface" van Clerselier, aldus [5]): „Lasteraars hebben in de wonde, die al tot lidteeken was geworden, onlangs weer de kwaadwillige nagels gezet. Daarom wil ik de juistheid van het antwoord, waardoor, bij het leven van Descartes, de smet door Regius zóó werd uitgewischt, dat Descartes de drie jaar, die hij daarna nog leefde, er niets meer tegenover stelde, nog eens naar voren brengen, daar al de exemplaren ervan zijn uitverkocht, en de verzoening van Descartes en Regius door manifeste documenten bewijzen. Dan kon de smet, die de lasteraars nu weer mochten willen aanwrijven, evenals vroeger bij Descartes' leven, spoedig zijn afgezeept. In de 'Brevis Explicatio', met de 'epistola alexitoria' [6]) worden de twee fundamenten van Descartes' metaphysica over het principiëel onderscheid van ziel en lichaam en het bestaan van God omvergeworpen, en de aantijgingen van Descartes tegen Regius can-

---

[1]) Baillet, *o.c.*, t. II, p. 335 en marge: „Je croirois que c'est plûtôt M. Huyghens". Zie *Notae*, p. 340.

[2]) *Oeuvres*, t. V, p. 114.

[3]) Ik gebruikte daarvan den 2en druk *Brevis Explicatio Mentis Humanae, sive Animae rationalis; Antea publico examini proposita, Et deinde operâ Henrici Regii Ultrajectini Nonnihil dilucidata, & à Notis Cartesii vindicata,* Editio postrema, prioribus auctior & emendatior, ad calumniarum quarundam rejectionem, nunc evulgata. Traj. ad Rh., Typ. Theod. ab. Ackersdyck & Gisb. à Zijll. Anno CIƆIƆCLVII.

[4]) *Brevis Replicatio Reposita Brevi Explicationi Mentis Humanae, sive Animae Rationalis D. Henrici Regii, Medici ac Philosophi Vltrajectini, Notis Cartesii in Programma ejusdem argumenti firmandis, veritatique magis illustrandae.* Amstelodami, Typis Ludovici Elzevirii, Anno CIƆIƆCLIII.

[5]) *Brevis Explicatio Mentis Humanae,* p. 3—10.

[6]) Een brief van P. W(assenaer), Programmatis Author, gedateerd Vltrajecti 29. Ianuar. 1648. styl. Jul., afgedrukt in de *Brevis Explicatio Mentis Humanae,* p. 11—15.

didè & generosè weerlegd. De reden, dat de twist nu weer begint, is enkel nijd. Zij vreezen, dat Regius boven of gelijk met Descartes zal gesteld worden. Daar Regius nl. van het algemeene tot het bijzondere gaat bij zijn onderzoek, is er in zijn 'Physica' doorzichtige beknoptheid als in geen andere methode. Dan is Regius' systeem der wereld en der ontstaanswijze ervan niet, als dat van Descartes, dat later verscheen [1]), verward en van de Mozaïsche beschrijving geheel verschillend, maar er amicissimè mede overeenstemmende. In Regius' 'Physica' wordt niet geleerd, dat de twijfel of negatie over alle dingen, ja zelfs over Gods bestaan, de beste wijze is om de waarheid te bewijzen, een bewijs, niet slechts hecht, maar het àllerhechtste is voor het bestaan van God, welke twee beweringen Descartes de haat van vele geleerden op den hals haalde. Terecht leerde Regius altijd anders. Tot dusverre wilde Regius niemand zijn meening opdwingen; Cartesius echter vervolgt zelfs het meest vriendschappelijke meeningsverschil met den vijandelijksten aanval. Vandaar, dat Regius' philosophie vrije menschen maakt, die bij niemands woorden zweren en slechts de waarheid zoeken. Maar de cartesiaansche philosophie kweekt napraters, een nieuwe tyrannie.

Het zal den lasteraars ook niet baten te beweren, dat Regius leerling en afhankelijk van Descartes is. Immers Regius zelf stemt toe zeer intiem met hem te hebben omgegaan, en zal zijn gedachtenis steeds heilig houden, en aan dien omgang stemt hij toe zeer veel te danken. Maar daarom is hun verhouding nog niet als van magister tot discipulus. Toen Regius Descartes leerde kennen, was hij al 15 jaar doctor in de medicijnen en wijsbegeerte.

Ook is onnoodig de uitgave van vertrouwelijke brieven van Descartes aan Regius. Het is onedel zulke brieven uit te geven om iemands eer te bekladden. Op zulke wijze uitgegeven brieven moeten voor leugens gehouden worden, en als ex post facto verzonnen [2]).

Alleen een sycophant kan zich verbazen over het feit, dat Regius de loftuitingen op Descartes in de eerste uitgave van de

---

[1]) !!

[2]) Men lette op de opinie van Fabricius (Regius) over Clerseliers uitgave van Descartes' brieven.

'Physica' in de tweede zwijgend voorbijging[1]). De laster van Descartes in zijn 'Notae' op Regius, die zóózeer vriendschappelijk jegens Descartes gestemd is, om de 'Explicatio mentis humanae', buiten weten van Regius door een leerling van hem uitgegeven, sloot de herhaling van die loftuitingen uit. Descartes werd genoeg geëerd door Regius' 'Responsio', die zonder weerwraak candidè et generosè was opgesteld.

Regius' eer is voldoende gedekt door Descartes' woord aan P. Dinet: Regius is een man van buitengewone scherpzinnigheid enz. [2]). Met dit testimonium wordt het verwijt van plagiaat gemakkelijk weerlegd. Regius heeft nooit onuitgegeven MSS. van Descartes gezien. En al had hij ze gezien — maar dat is niet zoo — het testimonium van Descartes zegt immers, dat hij ze niet noodig zou gehad hebben.

Dat Descartes aan de princes van de Paltz schreef, dat Regius zijn leer van de spiritūs uit de hersenholten door de zenuwen in de spieren gaande, en zoo door de zenuwen en de spieren steeds weer pogende naar de hersenen terug te keeren, aan een onuitgegeven geschrift van Descartes ontleend zou hebben, is geheel onjuist. Tegenover het beweren, dat Regius een geschrift van Descartes 'Over de dieren', hoewel hij het nooit zag, compileerde, zou men omgekeerd kunnen zeggen, dat Descartes dit deed uit een beschrijving van de physiologie door Regius, hetwelk deze hem voor vele jaren toonde.

Het zonderlingste is, dat men niet kan verdragen, dat Regius in zijn meening over het principiëel onderscheid van de redelijke ziel en het lichaam terecht van Descartes afwijkt. Ook Descartes toch kon dolen. Regius toonde nu zoozeer aan, dat deze hierin, evenals in zijn bewijs voor Gods bestaan, dwaalde, dat

---

[1]) Waarover Clerselier zich in de *Préface* der *Lettres de Descartes*, 1657, beklaagt. *Oeuvres*, t. V. p. 619 suivv. drukt haar af. Ook Baillet, *o.c.*, t. II, p. 271 suiv., 292, is verontwaardigd over het weglaten van de éloges op Descartes in de *Philosophia Naturalis* in 1654. Wel vreemd is 't, dat Baillet om dat *zwijgen* over Descartes Renerius juist prijst; *o. c.*, t. I, p. 264; idem, Domela Nieuwenhuis, *o. c.*, p. 19.

[2]) Zie mijn opmerking, blz. 172. *Oeuvres*, t. V, p. 144-179 bevatten het uitvoerig verslag van een gesprek van Descartes met Burman op 20 April 1648, dus uit deze zelfde dagen, waar zij het ook nog over Regius hebben. Onverbiddelijk heet het ook dan: „..wat Regius aangaat, zijn bewijs is van géén waarde; en hoe zou dat verbazen, in *physicis* streefde hij altijd des schrijvers (Descartes') meeningen, al kende hij ze niet, te volgen en te verklaren, in *metaphysicis* sprak hij den schrijver, zooveel hij kon en zijn opinies kende, tegen"; *ibidem*, p. 170. Dan doet toch dat voortdurend werken door Regius met dat citaat uit den brief aan Dinet onaangenaam aan.

Descartes na Regius' antwoord op zijn 'Notae' bleef zwijgen.
Hoewel Regius' meeningen zeer veel met die van Descartes overeenstemmen, zijn ze toch niet gelijk. Descartes immers zeide zelf, in zijn 'Diss. de Methodo', dat zijn meeningen anderen, die begaafder waren, tot grootere dingen konden prikkelen. Regius is er een voorbeeld van, en hij erkende het zelf.
Dat Descartes dit later weersprak, komt door de inblazers. Toen hij in Zweden weer tot zichzelf kwam, prees hij Regius weer als vroeger, gelijk de twee brieven van den eerwaarden Creyghton, die hier met diens medeweten worden afgedrukt, bewijzen" [1]).

Daarop volgt de brief van Petrus Wassenaer aan Descartes, dien wij hierboven reeds noemden. Deze zegt: „Voor eenige weken stelde ik eenige corollaria op over de ware en beknopte verklaring van den menschelijken geest. Daar de behandeling ervan in de academie eenigen tijd werd uitgesteld [2]), publiceerde ik ze uit zucht naar de waarheid. Ik dank u zeer voor uw 'Notae'. Niemand meen ik, kon er betere aanmerkingen op maken. Ik gaf ze uit buiten weten van mijn praeses [Regius]. Maar het hindert velen, dat gij zoo op mijn Meester afgeeft. Mijn Meester behoudt zich het recht voor op zijn eigen meening, en wijkt die in sommige opzichten van de uwe af, dat behoeft toch uw zoo nauwe vriendschap niet te breken. Anders is het geen vriendschap, maar tyrannie. Ook heeft mijn Meester uw tractaat 'Over de dieren' niet gebruikt, want hij ontkent het gezien te hebben. En als hij het gezien had, zou hij het toch niet noodig gehad hebben. Denk aan uw woord tot Dinet: 'Regius is zoo scherpzinnig dat hij na uw Dioptrica en Meteorologie gezien te hebben de heele physiologie opzette'. Ook waardeert mijn Meester u zeer.
Dat nu mijn praeses eens liet verdedigen, dat de mensch, die uit geest en lichaam, door substantiëele eenheid verbonden is, is samengesteld, een 'ens per accidens' is, omdat die vereeniging van geest en lichaam toevallig is; ofschoon de mensch ook is een 'ens per se', wijl geest en lichaam en hun verbinding tot de essentie zelve van den mensch behooren: daarin faalde hij

[1]) Dan nog poetice: „Nunc fit pax igitur perennis, inter
Clarum Cartesiumque Regiumque;
Latratusque canum ferociorum
Ommes nullius aestimentur assis".

[2]) Zie blz. 44 *hiervoor*.

volstrekt niet; en die zaak viel voor hem niet kwader uit dan voor Aristoteles, die 4 .'metaphys.' zegt: 'een ens per accidens is alles, wat toevallig één is'. Juist uw vijanden stoken het vuurtje tusschen u en Regius aan, en maken zijn werk àf. Maar als gij ook zoo doet, het zal u niet baten, want Regius' boek is als 't ware een commentaar op u. Doe dus van u iedere min gunstige gezindheid over mij en mijn praeses, die zooveel van u houdt. Zoo ja, dan zult gij gewis uw meeningen niet, naar gij zegt, door hem bedorven, maar verbeterd vinden" [1]).

Ik gaf deze stukken uitvoerig weer om de stemming aan te wijzen, waarin Regius nà de scheiding op de vriendschap terugzag. Toegeven deed hij niet. Zijn onafhankelijkheid handhaaft hij. Het verwijt van plagiaat werpt hij van zich weg. Maar ietwat in den lichtglans van Descartes' roem zich plaatsen, dàt wilde hij toch ook graag. Waarom anders dat herhaalde „amantissimus"? Wij zien echter ook hier bewezen, dat niets zoo noodlottig in vriendschap is als „Auseinandersetzungen". De vrienden wàren uiteengegaan. Daaraan doet ook niets af het feit, dat Regius uit Stockholm in 1651 nog twee brieven ontving van Robert Creyghton [2]), waarin deze het heeft over Descartes' ziekte, dood, begrafenis, en grafmonument, maar die Regius in zijn pamflet opnam om de woorden: „zelfs tot hier drong de faam uwer beroemdheid door, door uw vriend Descartes verspreid, die, gelijk ik onlangs vernam [3]), onder zijn vrienden dikwijls over u en uw geschriften sprak". Ik meen, dat Descartes' latere stemming over Regius beter wordt weergegeven door Baillet [4]) :„Hij gaf dan ook sinds hij in Zweden was te kennen, dat hij zich de goede verdienste van den heer Regius wilde herinneren, waarvan hij een zoo gunstig getuigenis gaf, als ware hij nooit door hem beleedigd". Waardeering, maar onherroepelijk gescheiden, dat was Descartes' houding in zijn laatsten tijd tegenover den hartstochtelijken volgeling van eerst.

Wij zijn met dien 2en druk van Regius' „Brevis Explicatio"

---

[1]) P. 16 volgt een korte *Praefatio* van Regius zelf; daarna p. 17—33 de repliek op Descartes' *Notae.*

[2]) Afgedrukt *o.c.*, p. 34—36; de eene gedateerd „12 ante Cal. Maji 1651", de andere „prid. Iduum Iunij 1651".

[3]) N.l. van den Franschen gezant Chanut, *ibidem*, p. 36. Op dezelfde bladzijde: „inmiddels mijn beleefde groet aan uw collega, den grooten Antonius Aemilius, en aan uw vrouw en dochter".

[4]) *O.c.*, t. II, p. 335 suiv.

reeds tot het jaar 1657 gekomen. Over het weglaten der loftuitingen op Descartes in de „Philosophia Naturalis" van 1654 sprak ik hiervoor. Aan al de onaangenaamheden na 1646 zal het ook toe te schrijven zijn, dat Regius aan den 2en druk zijner „Fundamenta Physices" den nieuwen titel „Philosophia Naturalis" gaf. Evenzoo vermeldde ik, dat hij aan Clerselier de uitgave van zijn brieven aan Descartes weigerde. Men zag echter in de voorrede van Fabricius, hoe Regius over Clerselier's uitgave oordeelde. Hierop zal zeker mede invloed geoefend hebben het feit, dat Clerselier's oordeel over Regius volkomen hetzelfde is als dat van Descartes, gelijk wij het uit de correspondentie in 1646 en 1647 leerden kennen. Ook volgens Clerselier is Regius het „enfant terrible" van Descartes. „Hij moet naar zijn devies handelen, d. w. z. oprecht zijn fouten erkennen en zonder af te wijken van de denkbeelden van den heer Descartes, zijn eerste spoor hernemen en slechts in zijn voetstappen loopen" [1]). Maar Regius heeft Clerselier's wensch niet ingewilligd; ook in de latere uitgaven van Descartes' correspondentie ontbreken Regius' brieven. Behalve in de door ons reeds genoemde „Brevis Explicatio Mentis Humanae" gaf Regius van zijn latere houding tegenover Descartes nog blijk in zijn brief aan Clerselier, die in 1661 werd uitgegeven [1]). Ook nu weer als aanhef een voorrede van Carolus Fabricius, die Regius als een lam van zachtmoedigheid voorstelt: „De Parijsche advocaat Clerselier, de uitgever van brieven, die hij aan Descartes toeschreef, en de schrijver van de lasterlijke voorrede daarop, meende in een brief aan Regius dezen zwaar getroffen te hebben: maar Regius, die leerde, dat men ook zijn aartsvijanden moet liefhebben, gaf het zoo vriendschappelijke antwoord, dat hier volgt". Daaronder: „Descartes in zijn 'Dissertatio de Methodo' pag. 59.: 'ik verzoek hen, die na mij komen, nooit iets voor mijn meening te houden, wat ik niet zelf in het licht gaf'". Dan volgt Regius' brief: „Gij vergist u, als gij meent, dat ik om uw

---

[1]) In de *Préface* tot deel I der brieven van Descartes 1657; zie *Oeuvres*, t. V, p. 619 suivv., bijzonder p. 625—627.

[2]) *Epistola Henrici Regii ad V. Cl. Clerselierum, Ictum Parisiensem.* Trajecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdijck, & Gisberti à Zijll, CIƆIƆCLXI. De brief is gedateerd 9/19 Oct. 1659. Het boekje is in de Univ. Bibl. v. Amsterdam. Het origineel had Baillet nog, zie *o. c.*, t. II, p. 292, waar hij, behalve dezen brief, er ook nog een vermeldt van Regius aan Clerselier van den 19en Februari 1663.

brief booze gedachten over u koester. Al lang toch oordeelde ik, dat ik u niet vijandig, maar integendeel vriendschappelijk moest gezind zijn. Voor twee jaar heeft Carolus Fabricius met een voorrede de lastersmetten, waarmede zekere praefatio, en aan Descartes toegeschreven [1]) brieven, mij betichtten, afgezeept. Toen eenige geleerden hier dien brief van Carolus Fabricius hadden gezien, vonden zij, dat men niet boos, maar welwillend u, den schrijver, gezind moest zijn. Hoezeer zij ook oordeelden, dat mijn opvatting zeer venijnig en onbillijk werd aangegrepen, meenden zij, dat uw ijdel pogen door mijn vriend Fabricius wel wat scherp (immers de leelijkheid der zaak liet geen zachte middelen toe), maar toch waar en grondig was weerlegd, en aan mijn meening geen afbreuk, doch niet te versmaden versterking werd aangebracht. Op raad van die mannen nu legde ik er mij bij neer en begon u lief te hebben, en dat doe ik nog, en nog veel meer na uw brief van 25 April (door mij beantwoord 25 September), zeer zeker niet om uw loftuitingen, daarover toch bloos ik, mij mijn zwakheid bewust zijnde. Maar om uw groote oprechtheid, dat gij dergelijke praefatio niet zoudt geschreven hebben, zoo mijn repliek op de 'Notae' van Descartes voorheen u eer in handen ware gekomen. Daardoor toch lijkt het mij, dat gij Fabricius openlijk gelijk geeft, en uw dwaling openlijk bekent. Daar komen nog bij de schitterende bewijzen uwer welwillendheid, waar ik uiterst gevoelig voor ben. Wijl nu Descartes ('Diss. de Methodo', p. 59) vroeger openlijk betuigde, dat hij niet wilde, dat iets, wat hij niet zèlf uitgegeven had, voor een geschrift van hem zou worden gehouden, kan ik het boekje 'De Homine', dat, naar gij zegt, reeds lang in de handen der geleerden is, noch een ander exemplaar daarvan, waarin ook 'De Formatione foetus humani in utero materno' wordt gehandeld, dat gij zegt bij u te bestaan, noch iets anders, wat niet door hem zelf is uitgegeven, voor een geschrift van Descartes houden. Ik vraag u dus dringend mij, die het toch al zoo druk heb, te verontschuldigen van het maken van schemata op die boeken, welk werk reeds lang vele geleerden vermoeide. De boekjes 'De Homine & Formatione foetus'', of eenige dergelijke, door hem niet uitgegeven, heb ik tot dusverre nooit ge-

[1]) ! Waren wellicht de brieven van Regius aan Descartes, welke Baillet nog in originali raadpleegde, ook gefingeerd?

zien, en ik begeer ook niet zeer ze nog te zien. De derde uitgave van mijn 'Physica' verschijnt weldra. Om nieuwe laster te voorkomen, komt het mij geraden voor, dat deze (3e druk) die boeken niet ziet [1]). Is die uitgave van u klaar, dan zal ik eens zien, wat mij te doen staat. Inmiddels vraag ik u mij, die u en Descartes zoo welgezind ben, wederkeerig uw blijvende sympathie te schenken" [2]).

Eenig krakeel, waarin Regius betrokken was, bleef in de herinnering voortleven. Het eigenlijke van zijn wetenschappelijke beteekenis werd vergeten. Of neen, toch niet. Zijn kritiek op Descartes' Godsleer werd met Kant afgesloten; zijn kritiek op de cartesiaansche psychologie leeft voort in de psychologische problemen, waarmede de wetenschap nog worstelt. Zoo werd zijn denken anonym gemeengoed der menschheid. Hij behoeft niet teleurgesteld te zijn; ook zijn Meester Descartes werd voor talloozen de man, die den ganschen dag slechts het „ie pense donc ie suis" murmelde [3]). Is hij daarom niet oneindig meer? Regius bleef in de gedachtenis als de onbesuisde disputant, erger, de afvallige, de plagiator. Maar hij wàs meer. Rustig pleiter voor Copernicus, toen zijn Meester daar voor huiverde, verdediger van Harvey tegenover den gezaghebbenden Stratenus, voorlooper van Spinoza en Kant, voetianen en cartesianen ten spijt. Door hem niet het minst werd Descartes' wensch, schoon op andere wijze dan de Meester hoopte, vervuld: „dat de roem bij de nakomelingschap zich kan

---

[1]) Deze kwam in 1661 uit, met ietwat gewijzigden titel: Henrici Regii Ultrajectini *Philosophia Naturalis*; *in qua tota rerum universitas, per clara & facilia Principia, explanatur.* Amstelaedami, Apud Ludovicum & Danielem Elzevirios, CIƆIƆCLXI. De lof aan Descartes bleef weg en de opdracht, nu aan Karel II, gedateerd 17 Januari 1661, is vol eigen roem: „reeds voor ongeveer 25 jaar [men ziet ,hij wil dus Descartes' *Discours* van 1637 en zijn afhankelijkheid van hem geheel verloochenen] heb ik, als de eerste in onze eeuw, in publicaties, de geheele 'universitas' der dingen uit cimmerische duisternis in het klare licht gebracht". Zeer merkwaardig is het volgende: in den druk van 1654 staat tegenover het portret een epigram, geteekend: A. Caesellius; 1661 hetzèlfde epigram, geteekend: Antonius Aemilius. In 1660 was deze gestorven. Vreesde dus in 1654 Aemilius Voetius nog zóó dat hij zijn naam verborg? En...... in 1656 zette Aemilius ook lofdichten vóór in Paulus Voetius' *Theologia Naturalis Reformata*! Ofschoon uitgebreider dan de druk van 1654 — die van 1661 telt 523 pag., die van 1654 442 — is er principiëel niet in gewijzigd.

[2]) Onderschrift: „Sum enim Vir Clarissime Tuus humillimus & ad omne officium paratissimus famulas (sic) H. Regius".

[3]) Zie P. Janet, *Les maîtres de la pensée moderne*, p. 28: „Descartes, que nous connaissons si peu, quoique nous en parlons sans cesse. Il semblerait, à entendre les philosophes, que Descartes a passé sa vie à se dire: Cogito, ergo sum. J'admire autant que qui que ce soit ce célèbre aphorisme, mais je voudrais en sortir".

verbreiden, dat uw stad de allereerste is geweest, in welke onze philosophie openlijk werd aanvaard, hetgeen, naar ik hoop, haar niet zal ontsieren" [1]).

§ 3. Psychologie en Godsleer.

Al van den beginne aan was Regius een der mannen, die op het centrale van Descartes' systeem hun twijfel opperden. Maar de twijfel werd een tijd lang verdrongen door de bewondering. En.. ook Regius was een kind van zijn eeuw, voor welke het probleem van uitgebreidheid en denking en de samenhang dier beide, de andere overheerschte. Zoo vinden wij dan bij Regius plaatsen, waar hij zuiver aanhanger van Descartes schijnt, terwijl hij toch zoo ver van hem afstaat. Ook Regius spreekt van de twee substanties die principiëel gescheiden zijn. „Gelijk de natuur van het lichaam alleen in uitgebreidheid bestaat, zoo bestaat de menschelijke geest alleen in de denking van den mensch" [2]). Maar wanneer hij dan den menschelijken geest gaat definiëeren komen de diepgaande verschillen aan den dag. „De menschelijke geest is een inwendig principe of vermogen, waardoor de denkwerkingen door den mensch het eerst worden verricht" [3]). Dat Regius hier nièt schrijft: „substantie", is niet toevallig. Hij laat het met voorbedachten rade weg, omdat het niet tot zijn persoonlijk wetenschappelijk inzicht behoort [4]). Want hij gaat voort: „de natuur der dingen laat toe, dat de menschelijke geest een substantie kan zijn, of ook wel de bestaanswijze (modus) van een lichamelijke substantie; of zoo wij sommige andere wijsgeeren volgen, die vaststellen, dat uitgebreidheid en denking attributen zijn, welke in bepaalde substanties als hun subjecten zijn (daar die attributen niet elkaars tegengestelde, maar van elkaar onderscheiden zijn, wijl zij in dier en plant uit elkaar gaan, doch in den mensch samengaan), kan de geest zeer goed een attribuut zijn, aan hetzelfde subject met de uitgebreidheid in den mensch verbonden; of-

---

[1]) *Oeuvres*, t. III, p. 538 suiv., Descartes aan Regius, Maart 1642; Baillet, *o. c.*, t. I. p. 264.

[2]) *Fund. Phys.*, p. 245, 247 sq.; *Phil. Nat.*, p. 334, 345. Cf. *Fund. Phys.*, p. 29; *Phil. Nat.*, p. 44 sq.

[3]) Zie *Programma*, thesis 1. Secundair n.l. zijn de hersenen, *Fund. Phys.*, p. 245; *Phil. Nat.*, p. 335; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 17.

[4]) Descartes viel het dan ook onmiddellijk op, zie zijn *Notae*, p. 347.

schoon het een in het ander niet wordt bevat" [1]. „Dus dwalen zij, die beweren, dat wij klaar en distinct, als het ware onweersprekelijk, den menschelijken geest als reëel van het lichaam onderscheiden moeten opvatten. De geest toch kan, gelijk wij aantoonden. even goed een attribuut of een bestaanswijze van een lichamelijke substantie zijn, als een substantie van nature, door de Goddelijke almacht" [2]. „Dus moet de geest, of het denkvermogen, als een 'genus' beschouwd worden, dat verschillende 'species' onder zich kan omvatten; waarvan de eene een substantie is, en daarom substantiëel; de andere een attribuut, en dus attributief; de derde een 'modus', en daarom modaal wordt genoemd" [3].

Hoe ver zijn wij hier van Descartes verwijderd [4]. Bij hem niet: er kunnen twee substanties zijn, maar een andere opvatting is ook mogelijk. Bij hem het wijsgeerig betoog, zijn onsterfelijke verdienste, er is een principiëel onderscheid van denking en uitgebreidheid. Hoe moest hem dus Regius' woord tot verzet prikkelen [5]. Temeer omdat Regius nog doèt, alsof het verschil zoo groot niet is. Hij wil nog vasthouden aan het wezenlijk onderscheid van ziel en lichaam. Maar letten wij op de verschillende adstructie van het betoog bij Descartes en hem. Descartes komt door fijngeestige introspectieve analyse tot de afzonderlijkheid der denking. En Regius? „Dat nu de geest inderdaad niets anders dan een substantie is, oftewel een wezen, van het lichaam reëel onderscheiden, en inderdaad daarvan te scheiden, en afzonderlijk bestaanbaar, dit is ons in de Heilige Schrift zeer klaar geopenbaard" [6]. En dan geeft hij ten bewijze een reeks texten [7]. „Welke plaatsen zeer evident leeren een zoodanige scheiding van ziel en lichaam, waardoor zij, van het lichaam gescheiden, op zichzelve

---

[1]) Zie *Programma*, thesis 2; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 17 sq.; *Phil. Nat.*, p. 335 sq. Men ziet hier ook een lijn, die Spinoza zou doortrekken.

[2]) Zie *Programma*, thesis 2; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 19.

[3]) *Phil. Nat.*, p. 336; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 19.

[4]) *Notae*, p. 347 sqq.

[5]) *Notae*, p. 347 sqq.; p. 352 „omnino pugnantia loquitur (Regius), & absurditatem ingenii sui ostendit". *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 19: „Voor zooverre de geest denkvermogen is, is hij noodzakelijk; voor zooverre hij zich vertoont in verschillende 'species', 't zij als substantie, attribuut of een modus van een lichamelijke substantie, is hij *toevallig*". Ik cursiveer. Vgl. Tob. Andreae, *o. c.*, p. 63.

[6]) *Fund. Phys.*, p. 246; *Phil. Nat.*, p. 342.

[7]) Pred. 12: 9; Matth. 17: 3; Luk. 16: 9, 22; Luk. 24: 43; 2 Cor. 5: 8, 12: 3,4; Openb. 6: 9, 10. *Fund. Phys.*, p. 246.

en door zich bestaat" [1]). In plaats van wijsgeerig betoog zet Regius hier dus texten-bewijs, gewone methode der 17e eeuwsche theologen. En wat doet Regius, die in 1646 spreekt van een „clarissimè" geopenbaard zijn, van een „evidentissimè" doceeren van met name genoemde texten? Hij laat in 1654 de superlativa weg en in plaats van bepaald aangegeven bijbelplaatsen zet hij dan: „het is ons in de Heilige Schriften, in zeer vele plaatsen, geopenbaard" [2]). Het wegvallen van deze texten is daarom merkwaardig, en wijst op een verdere ontwikkeling van Regius' denkbeelden sinds 1646, omdat hij maar zeer zelden het voorbeeld der theologische tijdgenooten volgt. Het zijn uitzonderingen als hij met een text iets argumenteert [3]). Veel vaker daarentegen wijst hij aan, dat een text, dien men aanhaalde, op natuur-philosophisch terrein niets uitmaakte [4]). Het is dus bij Regius een onzeker geluid, als hij op zijn „bewijs" voor de substantialiteit der ziel doet volgen: „En zoo is, wat door de natuur voor sommigen [5]) twijfelachtig kon zijn, door de Goddelijke openbaring in de Schriften nu onbetwijfelbaar" [6]). Met dat woord „natuur" bedoelt hij het strikt-wetenschappelijk onderzoek. Immers later [7]) voegt hij erbij: „zoo wij een accurate en ontwijfelbare waarheid en kennis der dingen zoeken, en niet een moreele of waarschijnlijke".

De grenzen van ziel en lichaam, die Descartes zoo scherp trok, verflauwden in Regius' denken [8]). Voor hem is de menschelijke geest,—zeker met cartesiaanschen schìjn: een substantie, reëel van het lichaam onderscheiden, — vóór alles in haar handelingen, zoolang hij in het lichaam is, organisch; zoodat hij zonder de lichaamsorganen zijn werkingen niet kan verrichten. De menschelijke

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 246.
[2]) Zie *Programma*, thesis 4; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 20 sq.; *Phil. Nat.*, p. 342.
[3]) *Fund. Phys.*, p. 250; *Phil Nat.*, p. 352; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 22 sq.
[4]) *Fund. Phys.*, p. 68 sq., 242 sq.; *Phil. Nat.*, p. 115, 331 sq.
[5]) En tot die sommigen behoorde hij zelf.
[6]) *Fund. Phys.*, p. 246.
[7]) Zie *Programma*, thesis 4; *Phil Nat.*, p. 342. Vgl. *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 24.
[8]) Waarom Tobias Andreae, *o. c.*, p. 45, dan ook sprak van „Regianam talem mentis ac corporis *σύμφυσιν*, et ut sic dicam immeationem aut coalitionem in unam eandemque substantiam".

geest gebruikt het lichaam, echter niet omgekeerd [1]). „De menschelijke geest is een innerlijk, lichamelijk principe, want sensaties, verbeelding en zeer veel andere waarnemingen zijn zonder het lichaam niet mogelijk" [2]). Tot het onlichamelijke rekent hij al het bovennatuurlijke, zooals God, de engelen en dergelijke [3]). Descartes beschouwde de dieren als automaten, tot groote woede der theologen, die aan die dieropvatting van Descartes de meest onzinnige bestrijding wijdden. Regius gaat verder dan zijn Meester en zegt: „Animal est bestia, vel homo" en geeft dan de cartesiaansche definitie van zoo'n dier-automaat [4]). Men ziet ook hier: ziel en lichaam, die Descartes gelijkelijk in zijn wijsgeerige beschouwing opneemt, zijn bij Regius geworden: het physisch verschijnsel; en de beschouwing over de ziel als substantie is cartesiaansch toevoegsel, dat niet tot Regius' systeem behoort. Neemt men bij Descartes de „cogitatio" weg, dan valt zijn heele stelsel. Doet men hetzelfde bij Regius, dan vervallen enkele zinnen, en het eigenlijke, materialistische denken blijft ongeschaad. Hier ziet men a posteriori, dat Regius nooit cartesiaan in den strikten zin van het woord is geweest.

Op de physische zijde van het denkleven legt Regius allen nadruk. „Is het hoofd ernstig getroffen, dan staakt het denken; geneest het weer, weldra keert de denking terug". Door ouderdom en ziekte vermindert de werking van den geest, weldra houdt ook al ons denken, of de denkwerking, op, en ten slotte sterft de mensch [5]). De consequentie: de menschelijke geest sterft dan ook, immers met het organisme vergaat die „mens humana organica", durft de 17e eeuwsche „christen" Regius echter niet aan [6]). Voor hem,die de ziel als een vermogen tot denken beschouwt, terwijl het geheele denken feitelijk physisch wordt verklaard, was bij de beantwoording van de vraag naar den oorsprong der ziel natuur-

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 246 sq.; *Phil. Nat.*, p. 342 sq.; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 21.

[2]) *Fund. Phys.*, p. 1; *Phil. Nat.*, p. 2.

[3]) *Ibidem.*

[4]) *Fund. Phys.*, p. 241 (*erratum*). In *Phil. Nat.*, p. 330 is het geworden: „Animal est bestia, & homo".

[5]) *Fund. Phys.*, p. 247; *Phil. Nat.*, p. 342 sq.

[6]) Op „cartesiaansche" wijze zegt hij: „Cum haec sit naturae, à corpore & corporis dispositione diversae, ... ea (mens) est incorruptibilis"; *Fund. Phys.*, p. 247; *Phil. Nat.*, p. 345; *Programma*, thesis 7. Descartes bestrijdt dan ook die halfslachtigheid van Regius, *Notae*, p. 355 sq.

lijk de creatianistische verklaring het aantrekkelijkst. „Daar de ziel, gelijk uit de Heilige Schriften blijkt [1]), een substantie is en het ieders kracht te boven gaat ook maar de geringste substantie uit niets voort te brengen, schijnt wel de meest juiste meening die, welke zegt, dat de geest of redelijke ziel, door onmiddellijke schepping in de generatie door God wordt voortgebracht" [2]). Over de wijze, waarop ziel en lichaam zijn verbonden, spreekt hij als zijn Meester [3]): „De band, waardoor ziel en lichaam verbonden blijven, is de onveranderlijke natuurwet, dat alles blijft in den toestand, waarin het is, tot het daaruit door iets anders wordt verstoord" [4]). Bij Regius ook dezelfde beschouwing als bij Descartes over de bemiddeling tusschen ziel en lichaam van de spiritūs, via de pijnappelklier [5]).

„De geest kan echter feitelijk niet denken, tenzij zich aan hem denkbare objecten, door tusschenkomst van geschikte werktuigen (zintuigen) voordoen" [6]). Al wat wij weten, komt tot ons van buiten af. De menschelijke geest is een „tabula rasa". Aangeboren ideeën zijn er niet. Dat, wat men in de philosophie „universalia" noemt, hoort thuis bij de imaginatie. En de imaginatie is de „waarneming, waardoor uit de wisselende sporen in de hersenen, of door een bepaalde dispositie en beweging van de animale spiritūs, nieuwe beelden ontstaan, en aan den geest worden aangebracht" [7]). Van het platonisch realisme en van Descartes' laatsten grond in het van God ons geschonken zèlfbewustzijn zijn wij hier ver weg; wij zijn in de omgeving van Locke beland. „Dus zijn alle ons ingegrifte noties, die gewoonlijk algemeen-menschelijk worden genoemd, zooals: het geheel is meer dan het gedeelte; het gedane kan niet ongedaan gemaakt worden.... en al derge-

---

[1]) Vgl. onze opmerking blz. 183, en S. von Dunin Borkowski, *Der junge Despinoza, Leben und Werdegang im Lichte der Weltphilosophie*, München, 1910, S. 583.

[2]) *Fund. Phys.*, p. 251; *Phil. Nat.*, p. 353; *Programma*, thesis 11; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 25.

[3]) *Fund. Phys.*, p. 248—250, 298; *Phil. Nat.*, p. 346 sq.; *Programma*, thesis 10; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 24 sq.

[4]) „Atque hoc satis clarè arguit Lucas Euangelista cap. 16: 22. cum dicit, Lazari mortui animam ab Angelis, sive causis supernaturalibus, portatam fuisse in sinum Abrahae"; *Fund. Phys.*, p. 250; *Phil. Nat.*, p. 352.

[5]) *Fund. Phys.*, p. 247; *Phil. Nat.*, p. 344; *Programma*, thesis 13; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 25.

[6]) *Fund. Phys.*, p. 285; *Phil. Nat.*, p. 355, 399—401.

[7]) *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 30: „à naturâ ita comparati sumus, ut à talibus motibus tales rerum perceptarum ideae producantur, excitentur, vel gignentur". Zoo iets had Descartes ook aan princes Elisabeth kunnen schrijven.

lijke meer, uit de waarneming, door inductie der bijzondere gevallen door ons geleerd" [1]). Het voorbeeld in Plato's „Meno" van den knaap, die juist antwoordt over wat hij tevoren niet zou geweten hebben, gaat niet op, want „hij wordt niet ondervraagd over een algemeen-menschelijke en universeele notie, maar over iets speciaals; dat doen zijn zintuigen hem dadelijk kennen; door deze neemt hij het waar, de verbeelding vermeerdert, vermindert of verandert het; en zoo wordt daar dus geen algemeene notie geleerd; maar alle kennis der afzonderlijke dingen ontstaat door de zintuigelijke waarneming, en mocht er een andere aanwezig zijn geweest, dan is die door de daarop volgende verbeelding opnieuw gevormd" [2]).

Regius schroomde niet uit deze psychologie de gevolgtrekkingen, die zij voor de leer aangaande God had, te maken. Bij Descartes is de onderstelling van aangeboren ideeën, in casu van de aangeboren idee over God, grondsteen voor zijn heele gebouw. „Daar ik eenige volmaaktheden kende, die ik niet bezat, was ik niet het eenige wezen dat bestond...., maar moest er noodwendig een ander volmaakter wezen zijn, waar ik van afhankelijk was en waar ik al hetgeen ik had van had ontvangen" [3]). De aangeboren idee van God gaf een einde aan den twijfel; op de analyse van haar rustte de zekerheid van het „heldere en juiste inzicht". Viel haar objectieve waarheid, dan viel het geheele gebouw, en bleef de twijfel. De metaphysica was de voorhal tot het gebouw der physica, en nu brak Regius dien voorhal weg! „Ik hield het er altijd voor", zegt Descartes, „dat deze twee vragen, van God

[1]) *Fund. Phys.*, p. 251; *Phil. Nat.*, p. 354 sq; *Programma*, thesis 13; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 26. Wat Descartes onder een idee verstond, zie b.v. *Oeuvres*, t. III, p. 383 (vgl. *Oeuvres*, t. IX, p. 124.): „Par le mot *Idea*, i'entens tout ce qui peut estre en nostre pensée, & que i'en ay distingué de trois sortes: * à sçauoir *quaedam sunt aduentitiae*, comme l'ideé qu'on a vulgairement du Soleil; *aliae factae vel factitiae*, au rang desquelles on peut mettre celle que les Astronomes font du Soleil par leur raisonnement; & *alia innatae*, vt *Idea Dei, Mentis, Corporis, Trianguli, & generaliter omnes quae aliquas Essentias Veras, Immutabiles & Aeternas representant. Iam vero, si ex Ideâ factâ concluderem id quod ipsam faciendo explicitè posui, esset manifesta petitio principij; sed quod eâ Ideâ Innatâ aliquid eruam, quod quidem in eâ implicitè continebatur, sed tamen prius in ipsâ non aduertebam, vt ex Ideâ Trianguli, quod eius tres anguli sint aequales duobus rectis, aut ex Ideâ Dei quod existat, &c., tantum abest vt sit petitio principij, quin potius est, etiam secundum Aristotelem, modus demonstrandi omnium perfectissimus, nempè in quo vera rei definitio habetur pro medio*".

[2]) *Phil. Nat.*, p. 355.

[3]) *Discours de la Méthode; Oeuvres*, t. VI, p. 34.

*) *Méditations*, p. 37 (1e édit.), of p. 31 (2e édit.).

en de ziel, de voornaamste waren van die welke meer door de redeneeringen der wijsbegeerte dan door die der theologie moeten worden bewezen" [1]). Hij hield zijn betoog voor het eenige, dat steek hield [2]). Wat Augustinus reeds had aangewezen: de zekerheid van ons wezen om daar op te doen steunen het denkbeeld der Triniteit, dat was bij Descartes de wijsgeerige zelfbewustheid, waarop de zekerheid der physische en metaphysische kennis rustte [3]). Zijn bewonderaars zagen dan ook in zijn psychologie en de daarop rustende argumenteering van het bestaan van God, hetwelk omgekeerd aan de psychologie haar objectiviteit schonk, Descartes' voornaamste verdienste. „Gij zult niemand vinden, die zoo juist heeft ingezien waarin precies het wezen van een onlichamelijke zaak bestaat, en die dat zoo nauwkeurig heeft onderscheiden van de stoffelijke dingen" [4]). En die grondzuilen ondermijnde Regius.

Aangeboren ideeën, beweert Regius, zijn er niet. „Ja, ook de idee van God, die n.l., welke niet ontleend is aan de Goddelijke openbaring of inspiratie, komt ons voor niet ingeboren te zijn, maar òf het eerst in ons voortgebracht door de waarneming der dingen, òf door anderen (aan ons) overgeleverd. Want in het hoogste wezen, dat wij God noemen, beschouwt de menschelijke geest niets dan iets goeds, dat dagelijks in den mensch wordt waargenomen, zooals vrijheid, macht, rechtvaardigheid, medelijden, e.d.: dit wordt door ons onbepaald vermenigvuldigd, en alle defecten door de denkwerking ervan afgetrokken, en aldus wordt de idee van een volmaakt wezen, oftewel God, door ons het eerst voortgebracht, of die door ons voortgebrachte (idee) aan anderen overgeleverd, of van anderen geleerd" [5]). Aldus in de „Fundamenta Physices". Later werkt hij dit nog nader uit, en daarmede nog

---

[1]) In de opdracht aan de Sorbonne van de *Méditations Métaphysiques; Oeuvres*, t. VII, p. 1; t. IX, p. 4; vgl. *Oeuvres*, t. III, p. 544.

[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 237. 't Is zeer zeker ver verheven boven de opmerking in Revius' *Statera philosophiae cartesianae*, 1650, p. 282: „Om de Cartesiaansche wartaal over Philosophie en Theologie te weerleggen, is er geen verstand noch veel wijsgeerige vorming noodig"; dr. E. J. W. Posthumus Meyjes, *Jacobus Revius, zijn leven en werken*, Amst. 1895, blz. 203.

[3]) Over Augustinus' *De civitate Dei*, lib XI, c. 26 en Descartes' *ie pense donc ie suis*, zie *Oeuvres*, t. III, p. 247 suiv.; Baillet, *o. c.*, t. II, p. 126, 143, 536.

[4]) Clerselier in de *Préface* tot deel II der *Lettres de Descartes; Oeuvres*, t. V, p. 628 suivv.; idem Baillet, *o. c.*, t. II, p. 116.

[5]) *Fund. Phys.*, p. 252; *Phil. Nat.*, p. 356 sq.; *Programma*, thesis 15; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 27.

scherper in anti-cartesiaanschen geest: „Deze conceptie over God ofwel idee van God echter, in onzen geest aldus voortgebracht, en daarin aanwezig, is geen voldoend argument, gelijk sommigen verkeerdelijk meenen, om de existentie van God te bewijzen. Want niet alles, waarvan ideeën of concepties in ons worden waargenomen, existeert; en deze idee, zooals zij door ons wordt opgenomen, en dat op onvolkomen wijze, gaat niet meer dan de conceptie van eenige andere zaak onze eigen denkkracht te boven.

Ook pleit hier niet tegen, dat in de idee of conceptie van God zijn noodzakelijke en daadwerkelijke existentie is opgenomen. Want daaruit volgt niet, dat God nu ook noodzakelijk bestaat; maar slechts, dat Hij, zóó Hij dan bestaat, niet toevallig, maar noodzakelijk bestaat, of wel dan niet niet-bestaan kan: daar niets Hem, zoo Hij bestaat, en dan wel als de Al-machtige, kan te niet doen. Zoo ligt in het begrip mensch wel noodzakelijk de rede opgesloten, maar daar uit volgt nog niet, dat er nu ook noodzakelijk en daadwerkelijk een redelijke mensch is; maar slechts, dat, waar deze er feitelijk is, hij ook noodzakelijk en feitelijk met een rede is voorzien.

En dat behoeft ons niet te verwonderen. Want de essentiëele attributen van een zaak, door den geest slechts in de conceptie van die zaak gegrepen, zijn niet waar, tenzij die door onzen geest begrepen zaak ook feitelijk bestaat. Vóór toch die zaak, ofschoon wij er een idee van in onzen geest hebben, bestààt, is zij een zuiver 'nihil', waarvan geen attributen van noodzakelijke of toevallige existentie, of eenige andere, kunnen zijn.

Zoo ligt b.v. in het begrip driehoek deze eigenschap, dat zijn drie hoeken gelijk zijn aan twee rechte, wat evenwel niet waar is, tenzij de in den geest begrepen driehoek ook inderdaad en feitelijk besta: daar toch de eigenschappen van een zaak waar kunnen zijn terwijl die zaak zelve waaraan zij worden toegeschreven, inderdaad niet bestaat.

Evenmin is hiertegen, dat men axioma's als: de mensch is een redelijk dier; driemaal drie is negen; de drie hoeken van een driehoek zijn gelijk aan twee rechte e.d., eeuwig waar noemt. Want zulk een bewering beteekent slechts, dat eeuwig waar is, was, en zal zijn, dat, waar er een mensch, drie maal drie, en een driehoek inderdaad bestaan, dàn drie maal drie negen, en de mensch redelijk, en de drie hoeken van een driehoek gelijk aan twee

rechte, zóó noodzakelijk zullen zijn, dat het nooit onwaar kan zijn."

„En ofschoon in ons begrip van God meer objectieve volmaaktheden zich bevinden dan in alle andere samen, ... volgt daaruit toch niet, dat dit allerhoogste en volmaakte object ook inderdaad bestaat, maar slechts, dat dit kàn bestaan, omdat het, of zijn idee, op een of andere wijze zuiver door ons wordt opgevat. En dat wij een groote kracht in onzen geest hebben, dat wij in staat zijn door onbepaalde vermenigvuldiging van in andere zaken waargenomen volmaaktheden, met aftrek van de onvolmaaktheden, een dergelijke conceptie van een allervolmaaktst wezen, met onze imaginatie nog wel, te vormen. Dus is het niet waar, dat de objectieve, of de het objectieve aanduidend een aan den geest voorstellende, realiteit onzer ideeën een oorzaak vordert, in welke diezelfde realiteit niet slechts objectief, maar ook formeel of 'eminenter', d. w. z. naar de essentie van de zaak, die door die ideeën is aangeduid en voorgesteld, wordt bevat.

Want om een idee te vormen, waardoor een zaak wordt voorgesteld, of aangeduid, wordt niets anders vereischt, dan dat de geest van zulk een denkvermogen, of zulke kracht tot het vormen van aanduidende en voorstellende zaken, voorzien zij; ofschoon de geest, of iets anders van hem onderscheiden, wat van die idee de oorzaak zij, de volmaaktheden van de zaak, door de idee beteekend en aangeduid, door zichzelve of van een ander heeft. Daarvandaan, dat velen door samenvoeging van de ideeën der waargenomen dingen, en door vermenigvuldiging, verdeeling en andere werkingen van den zich beelden vormenden geest, zich in hun geest ideeën hebben gevormd van ontelbare werelden, van Pandora met alle volmaaktheden begiftigd, van den volmaakten redenaar, van de beste republiek, en vele andere, hoewel de door die ideeën aangeduide en voorgestelde zaken nergens bestonden.

Ik erken wel, dat een oorzaak niet een voortreffelijker effect dan zij zelve is, kan uitwerken: en dus de geest geen zaak voortreffelijker dan hij zelf is, kan uitwerken. Maar hieruit volgt niet, dat de geest zich niet door zichzelven een idee kan vormen, die voortreffelijker is dan hij zelf, zooals van het heelal of van God. Ofschoon toch de zaak, door die idee in den geest voorgesteld, n.l. het heelal en God, de voortreffelijkheid van den geest te boven gaat, is toch die idee zelve van het heelal en God, die immers slechts een toevallige conceptie is van de substantie van den geest

en in hem bestaande, welke die dingen slechts inadaequaat en onvolkomen voorstelt of aanduidt, minder in voortreffelijkheid dan de geest: zij kan derhalve door de eigen kracht van den geest gevormd worden. Hoe onvolkomen echter en inadaequaat wij dit heelal en dien oneindigen God met den geest door de idee begrijpen, ziet ieder toch gemakkelijk uit het feit, dat wij nog van geen mug, mijt, of het minste diertje, een volkomen en adaequate conceptie hebben”.

„Daar hieruit nu blijkt, hoe onvolmaakt dat vermogen van onzen geest is, waardoor wij in onze zielen een idee van God vormen, veinzen sommigen tevergeefs, dat uit dat vermogen, hetwelk zij ten onrechte, om hun dwalingen te bepleisteren en nieuwe uitvluchten uit te vinden, de idee van God noemen, het allerhechtste argument voor Gods bestaan kan worden gehaald. Dit vermogen van den geest toch is zóó onvolmaakt, dat het van dat oneindige wezen niets oneindigs op positieve, doch slechts op negatieve wijze kan vatten, en, wàt het er nog positief van vat, onaanzienlijk en onvolkomen is; daarom kan daaraan geenszins een voldoend argument ontleend worden voor het bestaan van dat volmaaktste wezen; want dat (vermogen) kunnen wij, evenals onze andere onvolmaakte vermogens, van ons zèlven hebben, of van een andere onvolmaakte natuur gekregen” [1]).

Zooals vanzelf spreekt verviel hiermede voor Regius ook de objectiviteit, die bij Descartes het bestaan van God, die ons niet kan bedriegen, aan de „clara et distincta perceptio” gaf. De ziel, zegt Regius, krijgt slechts van buitenaf indrukken. Maar daar zij ook door imaginaire oorzaken kan worden aangedaan, is het twijfelachtig, of wij ware of onware, of imaginaire dingen met den geest opnemen en beoordeelen” [2]). Ziehier de „oplossing”, die Regius dan geeft — wij bedenken, dat hij vroeger onderscheiden had tusschen een natuur-philosophische en een moreele verklaring—: „Dezen twijfel nu ontneemt ons de Goddelijke openbaring in de Heilige Schriften, die betuigt, dat God hemel en aarde, en al wat daarin is, heeft geschapen; en den mensch naar zijn beeld heeft gemaakt, en alle dieren en planten aan zijn heerschappij onderworpen heeft, en dat zijn oordeelvellingen nu eens goed, dan

[1]) *Phil. Nat.*, p. 357—360; vgl. *Programma*, thesis 15; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 27 sqq.
[2]) *Fund. Phys.*, p. 249.

weer verkeerd zijn. Hieruit blijkt, dat, wat wij juist waarnemen, waar is en niet imaginair; en dikwijls waar en juist. Aldus nu wordt die ernstige twijfel, die in de zielen van hen, die juist philosopheeren, zich noodzakelijkerwijze overal, zelfs in het meest evidente, indrong, door het Woord van God geheel weggenomen"[1]). In zijn „Brevis Explicatio Mentis Humanae" [2]) wil hij door sterke woorden zijn zwak betoog schragen en zegt: „wat voor sommigen, ja, voor allen, aan twijfel onderhevig kan zijn, is ons door de Goddelijke openbaring in de Heilige Schriften ontwijfelachtig". „Die revelatie is door zich zelve zeer manifest en onbetwijfelbaar en niet na te bootsen door eenige bedriegerij van den duivel, die zich op eenige wijze in een engel des lichts verandert" [3]). Zijn „Philosophia Naturalis" laat deze laatste zinnen weder weg, maar in plaats daarvan geeft hij een nadere aanduiding van wat hij onder de Goddelijke openbaring verstaat, waarmede hij zich in principe (hij buit zijn eigen vondst echter niet uit) aan het op den klank af aanhalen van bijbelwoorden als „loca probantia" ontworstelt: „De Goddelijke openbaring is ons geworden in, met en uit het Woord van God; zij is door zichzelve manifest, en behoeft niemands goedkeuring; zij manifesteert al het andere, als daar zijn de Bijbel en de dienaars van het Goddelijk Woord, en wat er meer in dat Woord wordt bevat" [4]). „Zij dus, die pochen, dat zij uit de natuur een apodictische en ontwijfelbare kennis hebben, of kunnen hebben, gebruiken ijdele en leege grootspraak; want uit de natuur kan men, gelijk uit het gezegde blijkt, boven waarschijnlijkheid in geen geval uitkomen" [5]). „Mag ons menige waarneming en menig oordeel zeer evident voorkomen, dit is slechts een argument voor de waarschijnlijkheid, niet voor de besliste zekerheid ervan. Eenzelfde indruk van waarschijnlijkheid is mogelijk door de evidentie en constantheid van iets imaginairs en de voortdurende zwakheid van ons oordeel" [6]). Zegt nu iemand: die Goddelijke revelatie is maar „enthousiasmus", die een wijze terecht

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 249.

[2]) *Ibidem*, p. 21. Dat „ons" nog versterkt door de bijvoeging: „die niet tegenover het geloof staan als een muil of paard"; zie *Programma*, thesis 4; *Phil. Nat.*, p. 348.

[3]) *Ibidem*, p. 22 sq.

[4]) *Phil. Nat.*, p. 348: „(divina revelatio), quae nobis in cum & de Verbo Dei est facta, quaeque per se manifesta, ac nullius probationis indigens, omnia alia, ut esse Biblia, & praecones Verbi Dei, aliaque, quae in Verbo illo continentur, manifestat".

[5]) *Phil. Nat.*, p. 347.

[6]) *Ibidem*, p. 347 sq.

verwerpt, dan moet daartegenover opgemerkt worden, dat er óók nog een andere „enthousiasmus" is en wel „de ware, welke is een Goddelijke bezieling, die door geen wijze kan verworpen worden; van deze soort is de revelatie, aan ons geschonken in, met en door het Woord van God" [1]. „Beweert iemand: het staat al door de natuur vast, dat God er is en niet kan bedriegen, daar dit in strijd schijnt met zijn oneindige volmaaktheid, (dan antwoord ik): dit ware tóch mogelijk, zoo de dingen, die door ons worden waargenomen en beoordeeld, niet ware lichamen, doch slechts imaginaire dingen betroffen" [2]. En dan wijst Regius er op, dat God, evenals de medicus en wijze ouders bedrog kunnen gebruiken, dit ook kan doen. Zulk bedrog is géén argument voor zijn onvolmaaktheid, maar voor zijn macht, goedheid, wijsheid en gerechtigheid. God bedriegt dan niet, maar de mensch bedriegt zichzèlf door zijn verkeerde beslissing [3]. Evenmin bedriegt God, omdat Hij, terwijl de aarde zich beweegt, de zon schíjnbaar doet bewegen, want de mensch kan dat oordeel over de (schijnbare) zonnebeweging en den stilstand der aarde laten varen, en zoo de dwaling vermijden [4]. Scepticus is echter hij niet, die den almachtigen en vrijen God kent, en zich de nietigheid van den menschelijken geest voldoende bewust is; behoudens de Goddelijke openbaring echter is er geen apodictische, doch slechts een moreele of waarschijnlijke zekerheid der buiten onzen geest bestaande dingen. Maar deze is voor alle menschelijke acties genoegzaam [5].

In korte trekken laat Regius in zijn „Fundamenta Physices" op de bestrijding van de leer der aangeboren ideeën, dus ook van de aangeboren idee van God, zijn ethiek volgen [6]. De menschelijke acties zijn óf natuurlijk, d. w. z. de voeding en voortplanting betreffende, óf animaal, d. z. die, waar ook de ziel bij betrokken is [7].

[1]) *Phil. Nat.*, p. 348 sq.
[2]) *Ibidem*, p. 349.
[3]) *Phil. Nat.*, p. 349 sq.; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 24.
[4]) *Phil. Nat.*, p. 350.
[5]) *Ibidem*. Daarbij op dezelfde bladzijde: „Quod ipse noster Servator innuit, cum dicit: in ore duorum vel trium conssistit omnis veritas".
[6]) *Fund. Phys.*, p. 252—305. Vgl. *Programma*, thesis 16 sqq.; *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, p. 29 sqq. Daarna uitvoeriger in zijn ten jare 1650 verschenen: Henrici Regii Ultrajectini *De Affectibus Animi Dissertatio*, Traiecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdijck, & Gisberti à Zijll. Dit boekje (van 19 bladzijden) verwerkte Regius 1654 in zijn *Philosophia Naturalis*, p. 360—440; vgl. *Medicinae*, libri IV, 1657, p. 15 sqq.
[7]) Men zie het fundamenteel verschil met Descartes' ethiek, die de acties verdeelt in 1°) die, waarbij het lichaam ongebruikt blijft, 2°) die, waar het lichaam wèl bij gebruikt wordt. Wat ik sub 1°) aangeef, dat viel bij Regius weg.

Deze laatste zijn automatisch of cogitatief. De cogitatie is tweevoudig: intellect en wil. Het intellect, d. i. het denken, waardoor de mensch de objecten kent, bestaat uit waarneming („perceptio") en „judicium". De „perceptio" is drieledig: de zintuiglijke waarneming, de herinnering en de verbeelding. Via de pijnappelklier wordt de zintuiglijke waarneming aan de ziel medegedeeld. Men ziet ook hier de verwantschap met Descartes; ik zie ook niet, dat Regius boven den Meester, die zoo fijn de waarneming ontleedt, uitgaat. Het eenige, wat echter ook hier weer den leerling kenmerkt, is de nadruk op de physische zijde der waarneming gelegd[1]). Men voelt: dààr is zijn eigenlijke belangstelling. Tegenover de zintuiglijke waarneming, die uitvoerig wordt behandeld, wijdt hij aan de herinnering, het tweede deel der „perceptio", slechts enkele regels [2]). Ook de „imaginatio" wordt van de physische zijde uit besproken. Zij is de „perceptio", door welke uit de wisselende sporen in de hersenen, of een zekere dispositie en beweging der animale geesten, nieuwe beelden ontstaan, en aan de ziel worden meegedeeld [3]). Het „judicium" is de „intellectus", waardoor de geest den verschillenden aard, de omstandigheden en bijkomstigheden der dingen overweegt en beoordeelt [4]). Het bestaat uit twee deelen: overweging en beslissing; het eerste is: „het onderzoek der waargenomen zaak", het tweede: „de beslissing over een waargenomen en overwogen zaak" [5]). Of wij iets „clarè & distinctè" waarnamen en onderzochten, beoordeelt de geest slechts naar de verschijning („secundum apparentiam"). In die apparentie moet men berusten zóó lang, tot het tegendeel of iets anders door de ervaring („per experientiam") of op andere wijze wordt bewezen. Anders zou in het menschenleven immers niets besloten of volvoerd kunnen worden [6]).

De wil is de „cogitatio", door welke de mensch de dingen, die hij met zijn intellect heeft opgenomen, vrij aanvaardt of ver-

---

1) *Fund. Phys.*, p. 254—284; *Phil. Nat.*, p. 363—399.
2) *Fund. Phys.*, p. 284 sq.; *Phil. Nat.*, p. 399.
3) *Fund. Phys.*, p. 285; *Phil. Nat.*, p. 399 sq.
4) *Fund. Phys.*, p. 286; *Phil. Nat.*, p. 402.
5) *Fund. Phys.*, p. 286 sq.; *Phil. Nat.*, p. 402.
6) *Fund. Phys.*, p. 287; *Phil. Nat.*, p. 403. Hièr zet Regius er nièt bij: „e Verbo Dei" en staat zuiver regiaansch de „experientia" voorop. — Al klinken de woorden hetzelfde, hoe ver zijn wij hier ook van Descartes' „clara & distincta perceptio".

werpt" [1]). De wil is dus vrij [2]), n.l. „in rebus naturalibus" [3]). De wil is óf alleen met de ziel, óf met ziel en lichaam. In het laatste geval spreken wij van een „motus arbitrarius" [4]). Wanneer de cogitatieve acties gepaard gaan met een sterke beweging der animale spiritūs in de hersenholten, waardoor de „animus", oftewel de geest (mens) met het lichaam sterk wordt aangedaan, dan noemen wij dat een „affectus animi" [5]). De zetel der affecten, voorzoover zij het lichaam betreffen, is in het hart; voorzoover zij ook den geest aandoen, in de hersenen, omdat de geest alleen door de hersenen onmiddellijk kan worden aangedaan [6]). De voornaamste affecten zijn, volgens de „Fundamenta Physices": liefde, haat; blijdschap, verdriet; hoop, wanhoop; moed, vrees; toorn, schroom [7]). Vier jaar later, in zijn „De Animi Affectibus" [8]) brengt hij in deze rij meer orde en leidt hij ze uit een tweetal af: „voluptas" en „dolor". De affecten van „voluptas" en „dolor" doen den mensch óf aan door de „perceptio" (zooals wij zagen bestond deze uit zintuiglijke waarneming, herinnering en verbeelding) en worden dan sensitieve „voluptas" en „dolor" genoemd; óf in het „judicium", dan heeten ze blijdschap en verdriet; óf in den wil, dan zijn ze liefde en haat; óf „eindelijk worden wij door die affecten aangedaan 'in rebus intellectis', die door een vrijwillige beweging moeten worden gemeden of gevolgd"; deze laatste noemt men gewoonlijk opgewektheid of matheid. Van elke categorie geeft Regius de verschillende schakeeringen [9]). Den invloed van de zonde erkent Regius: de mensch kan het juiste motief of het juiste „judicium" volgen, hij doet dit echter niet noodzakelijk. „Wij willen niet altijd het ware, of daarvoor gehouden, goede; evenmin verwerpen wij altijd het ware, of daarvoor gehouden, kwade" [10]). Goed is, wat ons en het onze in stand houdt; kwaad,

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 290; *Phil. Nat.*, p. 404.
[2]) *Phil. Nat.*, p. 404 sqq.
[3]) *Phil. Nat.*, p. 405.
[4]) *De Animi Affectibus*, p. 3 sq.; *Phil. Nat.*, p. 408 sqq.
[5]) *Fund. Phys.*, p. 288 sqq.; *Phil. Nat.*, p. 413 sqq.
[6]) *Fund. Phys.*, p. 289. In de *Philosophia Naturalis* is het hart als zetel der affecten weggelaten.
[7]) *Fund. Phys.*, p. 289.
[8]) P. 8; *Phil. Nat.*, p. 418 sqq.
[9]) *Phil. Nat.*, p. 420 sq. Regius, die zijn eigen fouten wel kent, schrijft: „Generositas praestantissimum remedium est ad omnes affectus inordinatos evitandos vel compescendos"; *Phil. Nat.*, p. 428.
[10]) *Fund. Phys.*, p. 291 sqq.; *Phil. Nat.*, p. 407.

wat ons en het onze te gronde richt [1]). De dikwijls herhaalde goede wil baart deugd, de dikwijls herhaalde slechte wil ondeugd [2]).

„Zonder overleg met voor- of tegenstander leg ik hier onbeschroomd voor, wat mij het meest redelijk voorkwam. Maar het is, gelijk Terentius reeds zeide: 'tot sententiae, quot homines', men verschille dus van mij, doch zonder laster". Aldus is het slotwoord van zijn „Fundamenta Physices" [3]). Inderdaad een aanduiding, aan wien hij zóóveel te danken had, ware aan het slot meer op haar plaats geweest dan het hooge gebaar; en Descartes deed het hem scherp voelen. De voorrede op de „Principes de la Philosophie" van 1647 bespraken wij reeds. De tweede en laatste afrekening met Regius vond plaats in zijn „Notae". Ook daar richt hij zijn aanval op Regius' psychologie en Godsleer [4]). Het betoog van Descartes komt niet boven dat in de „Discours de la Méthode" uit. „Ik bemerkte in mij eenige cogitaties, die niet ontstonden door uitwendige objecten, noch door de bepaling van mijn wil, maar alleen door het denkvermogen in mij" [5]). De „idea Dei" komt niet van buiten, maar uit de noodzakelijke existentie, die voor zoo'n toppunt van volmaaktheid noodig is zonder welke wij God niet kunnen begrijpen [6]). Wij zouden al die volmaaktheden in God niet kunnen denken, indien Hij niet waarlijk existeerde, en wij door Hem geschapen waren. Wat aangaat, dat onze (opponent, Regius) meent overvloedig te verklaren door de bewering, dat de idee, die wij over God hebben, niet meer dan de conceptie van eenige andere zaak onze eigen denkkracht overtreft: zoo hij het slechts zóó begrijpt, dat hij wil zeggen, dat wij die conceptie over God zonder hulp der bovennatuurlijke genade hebben, zoodat het een natuurlijke conceptie is, evengoed als alle andere, die wij hebben, dan denkt hij er over evenals ik; mààr dat is volstrekt geen argument tégen mij; meent hij echter, dat in die conceptie niet meer objectieve volmaaktheden besloten zijn dan in

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 293 sq.; *Phil. Nat.*, p. 432.

[2]) *Fund. Phys.*, p. 294; *Phil. Nat.*, p. 408.

[3]) *Fund. Phys.*, p. 305 sq.; *Phil. Nat.*, p. 442 scherper nog: „wil iemand, tegen mijn verwachting, lasteren, hij zij een lasteraar, en blijve het 'in secula'. Wellicht zullen wij er slechts vroolijk om lachen"; in den druk van 1661: „vroolijk lachen om zulke bespottelijke en belachelijke dwaasheid", p. 523.

[4]) *Notae*, p. 357 sqq., bestrijding van Regius' stellingen 12 en volgende uit het *Programma* over de „ideae innatae", de Godsleer en ethiek.

[5]) *Notae*, p. 357 sq.

[6]) *Notae*, p. 362.

alle andere samen, dan dwaalt hij apert; ik echter heb juist alleen aan dat surplus van volmaaktheden, waarin onze conceptie van God de andere overtreft, mijn argument ontnomen" [1]).

Dat in Regius', van het physische uit beschreven, ethiek zijn voorstelling van het „judicium" het zwakke punt was, ontging aan Descartes niet. De menschelijke geest, zei Regius, is „tabula rasa". Alle indrukken komen van buiten. Maar wat is dan dat „judicium"? Hij verdeelt den „intellectus" in „perceptio" en „judicium". Descartes zegt daartegen: „daar ik zag, dat behalve de perceptie, die voor een oordeel noodig is, wij ook de toestemming of afwijzing om een 'judicium' te vormen, noodig hebben, en het ons dikwijls vrij staat een toestemming tegen te houden, ofschoon wij de zaak in de perceptie opnamen, heb ik die oordeelsdaad, die niet dan in de toestemming, d. i. in de bevestiging of ontkenning bestaat, niet onder het voorschrift van het intellect, maar bij de bepaling van den wil gebracht" [2]). Onder de soorten der „perceptio" noemt Regius slechts op: de zintuiglijke waarneming, de herinnering en de verbeelding. „Waaruit men kan opmaken", aldus Descartes [3]), „dat hij niét aanneemt een 'intellectio pura', d. i. een 'intellectio', die zich niet met lichamelijke voorstellingen bezig houdt; zoodat zijn gevoelen dus is, dat er geen kennis bestaat over God, den menschelijken geest of andere onlichamelijke dingen" [4]); en dan weer een niets bewijzend boos woord: „waarvoor ik geen andere reden kan vermoeden, dan dat zijn gedachten daarover zoo verward zijn, dat hij nooit een zuivere, van elk lichamelijk beeld onderscheiden, gedachte in zich waarneemt".

Maar het booze woord had zijn oorsprong in het gevoel, dat de meest kwetsbare punten van zijn stelling werden aangevallen. De vroegere „bewijzen" voor Gods bestaan had Descartes wel niet volstrekt verworpen, dat „e consensu gentium" achtte hij b.v. voldoende om den atheïsten het zwijgen op te leggen [5]), maar het

---

[1]) *Notae*, p. 362 sq.
[2]) *Notae*, p. 363.
[3]) *Notae*, p. 363 sq.
[4]) Inderdaad dat dàcht Regius, met de restrictie „praeter divinam revelationem".
[5]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 506. Ik vergeet echter niet, dat Descartes, *Oeuvres*, t. VIII seconde partie, p. 176 zegt: Gregorius de Valentiâ „refutat omnia argumenta quibus usus est D. Thomas ad existentiam Dei probandam, & invalida esse ostendit".

zíjne hield hij voor het afdoende; daar zonken de vroegere bij in het niet [1]). Hiermede had hij de scholastici tegen zich in het harnas gejaagd. Die toch zwoeren bij het kosmologisch argument, als zijnde het schriftuurlijke: uit het werkstuk den werkmeester bewijzen. Descartes wil knapper zijn dan de Heilige Geest, die in de Schrift getuigt, roept Paulus Voet uit [2]). Maar naast de aristotelici zagen Descartes' eigen vrienden zijn zwakke plaats. Ik denk aan den „scauant Theologien du Pays-bas" [3]), die de eerste „Objections" op Descartes' Medidaties schreef: „Al is men het met elkander eens, dat het inzichzelf allervolmaakste wezen zijn existentie in zichzelve insluit, toch volgt daaruit niet, dat deze existentie ook actueel besta" [4]). Maar de andere „Objections" hebben even groote bezwaren. „Zie ik niet, dat ik door mijn denkvermogen eenigen graad van volmaaktheid bezit? En zie ik in anderen niet een dergelijken graad? Daarop grond ik de gedachte aan een bepaalde hoeveelheid te denken en ook om een graad van volmaaktheid te vermeerderen tot in het oneindige" [5]). Wij hooren daar praeludia op Kants afwijzing van het ontologisch argument: men mag niet uit de idee van God den sprong naar zijn existentie doen. „Die Angriffe auf den ontologischen Gottesbeweis erschütterten die cartesianische Erkenntnisstheorie; die Zuflucht zum untrüglichen Weltschöpfer, welcher uns die Ideen unmöglich als täuschende Wahngebilde eingepflanzt haben könne, bot jetzt keine Sicherheit mehr" [6]). Opvallend in die kritiek op Descartes is vooral Regius' verwantschap met Gassendi. Bij beiden de stelling, dat de ziel een „tabula rasa" is, en wat in het intellect is, eerst zintuigelijk is opgenomen; evenzoo de gemeenschappelijke verwerping van aangeboren axioma's, welke slechts door herhaalde waarneming ontstaan. Bij beiden ook dezelfde inconsequentie van tóch de ziel nog als iets afzonderlijks te aanvaarden.

---

[1]) „Mon opinion est que le chemin que i' y prens (n.l. in de *Meditationes*) pour faire connoistre la nature de l'Ame humaine, & pour demonstrer l'existence de Dieu, est l'unique par lequel on en puisse bien venir à bout"; *Oeuvres*, t. III, p. 237.

[2]) *Theologia Naturalis Reformata*, p. 28. Eenige epitheta van Descartes daarin: „Jesuitaster", p. 9; „homo si quispiam alius, hac in parte atheis annumerandus", p. 25; „impurissimus ille Atheus", p. 346. Zooals de ouden zongen.......

[3]) N.l. Caterus = Johannes de Kater, pastoor te Alkmaar; zie V. d. Aa, *a. w.*, sub voce.

[4]) *Oeuvres*, t. IX, p. 79.

[5]) *Oeuvres*, t. IX, p. 97; vgl. t. IX, p. 140, 143 en passim in de *Objections* op de 3e *Meditatie* in t. IX; en de *Objectiones Quintae* van Gassendi, *Oeuvres*, t. VII, p. 256—346.

[6]) Von Dunin Borkowsk, *Der junge Despinoza*, S. 393.

In hun wijsgeerig systeem heeft de ziel haar wezenlijkheid verloren. Slechts in het religieus gemoed, èn onder nawerking der kerkelijke traditie, houden beiden haar aan [1]). Merkwaardig ook was de houding der aristotelici. Paulus Voet gebruikt wèl het argument van Anselmus, maar dat van Descartes verwerpt hij, met een verwijzing naar Gassendis objecties tegen Descartes' derde meditatie [2]), zonder te gevoelen, hoe zwak hij daarmede zijn eigen argumenten stelt [3]). Naar Regius' bezwaren tegen Descartes verwijst Paulus Voet niet, tot verwondering van Descartes [4]); ik denk, dat Paulus terecht meende: „non tali auxilio". En toch was de redeneering van Paulus Voet en de zijnen tegen Descartes' een juiste. „Daer uyt volght soo weynigh dat 'er een God is, als uyt een Begrip van een gouden Bergh volght, dat die elders is", aldus Gisbertus' kampioen dr. Leonardus Ryssenius [5]); ds. J. du Bois, Gerard de Vries, Jacobus Koelman spreken evenzoo. Zij zagen echter niet, dat hun eigen kosmologisch argument met het ontologische moest vallen. Dat zat echter weer in hun bijbelbeschouwing. Het kosmologische was het bijbelsche argument, dus was het waar. Maar zij maakten dezelfde fout als Gisbertus Voetius; ze verwarden religieuse, met wijsgeerige zekerheid.

In de „ordo essendi" had Descartes de twee substanties, denking en uitgebreidheid, volstrekt gescheiden, in de „ordo cognoscendi" vereenigt hij ze weer. Van dit paradoxale uit trokken de na hem komenden de lijnen verder door, de een, als een Geulinx, door de scheiding nog scherper te accentuëeren; de ander, als een Regius, door aan de „uitgebreidheid" alle aandacht te wijden, met het groot gevaar, dat den wijsgeer altijd bedreigt, uit de speculatieve trias: God, Natuur en de Ziel, een deel te verwaarloozen. „The human element, the cosmical, and the Divine has each in turn

---

[1]) Zie dr. F. H. Kiefl, *Pierre Gassendi*'s *Erkenntnisstheorie und seine Stellung zum Materialismus*, Fulda 1893, S. 7 ff., 27 ff., 51.

[2]) *Theologia Naturalis Reformata*, p. 24, 609—614.

[3]) *Ibidem*, p. 30 sqq.; p. 36: „demonstravi, quantum satis est, Deum esse".

[4]) Zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 172.

[5]) In zijn: *De Oude Rechtsinnige Waerheyt Verdonckert, en Bedeckt door Des Cartes, Coccejus, Wittich, Burman, Wolzogen, Perizon, Groenewegen, Allinga, etc. En nu weder opgeheldert, En Ontdeckt*, Middelb. [1674], blz. 23. Evenzoo J. du Bois in zijn *Naecktheyt van de Cartesiaensche Philosophie, Ontbloot in een Antwoort op een Cartesiaensch Libel, Genaemt Bewys, dat het gevoelen van die leeren der Sonne-stilstandt en des Aertrycks Beweging niet strydich is met Godts Woort.* T' Utrecht By Johannes van Waesberge. MDCLV, blz. 17. Wat Gerard de Vries en Jacobus Koelman betreft in hun bestrijding van Descartes' „argument", zie Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 451 vgg.

failed of its just rights" [1]). Ook Regius ontkwam aan zulk een eenzijdigheid niet. God erkent hij, „om de Heilige Schrift", maar Hij neemt in zijn systeem geen centrale plaats in. Het „judicium" vindt geen plaats in zijn poneeren van den geest als „tabula rasa"; tóch neemt hij het in zijn ethiek op [2]). Door zijn betoog, dat, „zoo wij sommige andere philosophen volgen, uitgebreidheid en denking attributen zijn van zekere substanties, die hun subject zijn, daar die attributen niet 'opposita', maar 'diversa' zijn; niets belet, dat de geest een attribuut kan zijn, met de uitgebreidheid in den mensch aan hetzelfde subject eigen" [3]), is hij een wegbereider in de geschiedenis der wijsbegeerte voor Spinoza [4]), evenzeer als door zijn voorstelling van de „mens" als „modus corporis" [5]) en door zijn leer van de affecten. Met de kenschetsing van Regius als materialist bedoel ik dit woord dus niet in vulgairen zin [6]), maar geef ik aan, dat bij hem, wat het psychische betreft, de nadruk ligt op de ziel, in zooverre zij met het lichaam verbonden is. Hij erkent de onsterfelijkheid van den geest, dus de scheidbaarheid van het lichaam, maar naar mij voorkomt onder invloed der traditie. Vandaar dat men hem zou kunnen noemen een trichotomist, bij wien de geest verwaarloosd is; zoo werd hij de vijand van Voetius, die de trichotomie verwierp, en van Descartes, die zonder hoogmoed kon zeggen, dat hij de ziel ontdekte. Het laatste woord sprak Regius in deze uiterst moeilijke problemen [7]) niet, al heeft ook zijn kritiek in de geschiedenis van het wijsgeerig denken haar eigen plaats. Door zijn twijfel aangaande den grond van Descartes' systeem is hij een voorlooper van Kant geweest [8]). Zijn materialisme

[1]) J. Martineau, *Types of ethical theory*[3], Oxford 1898, vol. I, p. 123.

[2]) Dat ledige „judicium" zou later een inhoud krijgen door Kant, „die wel objectiviteit kent, maar éene, waarvan de aanschouwingsvormen en kategorieën de apriorische voorwaarden, de constitutieve vormen zijn"; dr. A. J. de Sopper, *David Hume's kenleer en ethiek*, Leiden 1907, blz. 135.

[3]) *Phil. Nat.*, p. 335 sqq.

[4]) Vgl. Von Dunin Borkowski, *Der junge Despinoza*, S. 395.

[5]) Von Dunin Borkowski, *o. c.*, S. 384, 394.

[6]) Al teekent het toch wel, dat Regius in het *Album Amicorum* van J. L. Blasius (aanwezig Univ. Bibl. Amst.) schreef: „Si ventri bene, si lateri, pedibusque tuis, nil Divitiae possunt regales addere maius". Daaronder: „Virtute et Eruditione Praestantissimo Iuveni D. Johanni Blasio L. Mg. adscripsit Henricus Regius Med. Prof. Ultraiecti 1658, 23 Septemb."

[7]) Zie [prof.] dr. B. J. H. Ovink, *Overzicht der Grieksche Wijsbegeerte*, Amst. 1895, blz. 76—78.

[8]) Spinoza bezat de werken van Regius niet, gelijk mij uit den catalogus zijner bibliotheek in het Spinoza-huis te Rijnsburg bleek. — Over de geestverwantschap tusschen Descartes en Kant, zie D. Raphaël Proost, L'idéalisme de Kant et de Descartes, in *Revue Bénédictine*, 1905, p. 181 suivv.

wijst naar terrein, dat nog de huidige physiologie en psychologie voor het belangrijkste deel als onbekend land erkent. Als alle materialisten echter zag Regius naar één zijde. Tweehonderd jaar later verwijt Charles Kingsley hun [1]) — maar hij had het ook van Regius kunnen schrijven—: „The present tendency of physiologists to deny psychology and metaphysic, for the sake of making man a function of his own brain, which is done by a psychology and a metaphysic of their own inventing, though they call it by a different name, must be combated, or we shall all drift together into some sort of Comtism". Nog is het probleem van ziel en lichaam niet opgelost; nog zoeken wij, van physische en metaphysische zijde uit borende in de donkere schacht naar een ontmoetingspunt. Misschien is het woord van Prof. Wiersma waar: „het is niet onmogelijk, dat men in de verre toekomst, den samenhang van alle psychische verschijnselen en het onderlinge verband der physische hersenprocessen kennende, een boek [over psychiatrie] zal schrijven, waarvan de eene bladzij de psychologische, de andere de physiologische verklaring inhoudt [van de psychosen]" [2]).

§ 4. Physica en Medicina.

Ook Descartes steunde, bij al zijn geniale oorspronkelijkheid, op de geslachten, die er vóór hem waren. Arnauld reeds wees hem op het verband van zijn „cogito ergo sum" met Augustinus. Maar deze verwantschap geldt niet de metaphysica alleen. Zij betreft in zeker nog sterker graad de physica. Er is relatie tusschen zijn leer van de „corpusculi" en Demokritus, van de „subtiele materie" en Aristoteles, van de zwaarte in verband met de hemelwenteling en Empedokles; zijn leer van de dieren als automaten vindt men ook bij den Spaanschen wijsgeer Gometius Pereira [3]). Zonder Harvey is de opvatting van de hartswerking, gelijk Descartes die heeft, niet te denken. Descartes' vijanden in de 17e eeuw wezen bij voorkeur op zijn nieuwlichterij; zijn vrienden wilden hem canoniseeren door zijn beginselen en voorstellingen als zeer oud, ja aristotelisch aan te wijzen. Vandaar het ontstaan der cartesiaansche

---

[1]) *Life and Letters of Charles Kingsley*, Tauchn., vol. II, p. 165.

[2]) In zijn: *Geestesafwijkingen in het licht der psychologie*, Gron. 1915, blz. 21 (de haakjes plaats ik hier.)

[3]) Uitvoerig in Bohatec, *Die cartesianische Scholastik*, T. I, S. 14 ff., 17, 127 ff.

„scholastiek". Men kan de beteekenis van Descartes als wijsgeer en als natuur-philosooph slechts bepalen, wanneer men naast de kennis van den huidigen stand dier wetenschappen, de geschiedenis dier doctrines beheerscht [1]). Beide ontbreken mij als theoloog. Het is mij dus niet mogelijk dan zeer bescheiden te handelen over Regius als physicus en medicus. Het ware slechts overschrijven uit bronnen, zonder deze te kunnen beoordeelen. Wel kunnen wij den band van Regius met Descartes op natuur- en geneeskundig gebied aanwijzen. Ook hier geldt, dat de briefwisseling ons de exegese der andere werken levert, want uit deze correspondentie is ons gebleken, hoe groot de invloed van Descartes op Regius' physische en medische opinies was. Zijn stellingen zond hij aan Descartes ter correctie. En deze antwoordt welwillend: „ik vind er niets in, dat mij niet toelacht" [2]). Meest moet hij den doordravenden leerling remmen. Als Regius' „Fundamenta Physices" verschijnt is Descartes' oordeel, dat het over natuur-philosophie zíjn inzichten weergeeft. Inderdaad is Regius' oorspronkelijkheid in dezen gering. Met zijn Meester staat en valt hij. Slechts is het zijn beteekenis, dat hij aan de voetiaansche hoogeschool de nieuwe beginselen, die der ervaring, verdedigde.

Descartes verklaarde de wereld mechanisch, met de beperking: behoudens de uitspraken der kerk; Regius deed hetzelfde, met de gereformeerde wijziging: behoudens de openbaring in de Heilige Schriften [3]). De Meester verwierp de substantiëele vormen, die volgens de scholastici aan de materie, welke als passieve potentie door hen werd beschouwd, het actuëele zijn schonken. Descartes identificeerde de materie met de uitgebreidheid [4]). Regius deed evenzoo [5]). Met de onstuimigheid van zijn charakter deed hij anders dan zijn Meester, die, om geen onnoodige moeite met de scho-

---

[1]) „Comme en abatant vn vieux logis, on en reserue ordinairement les demolitions, pour seruir a en bastir vn nouveau; ainsi, en détruisant toutes celles de mes opinions que ie iugeois estre mal fondées, ie faisois diuerses obseruations, & acquerois plusieurs experiences, qui m'ont serui depuis a en establir de plus certaines"; *Oeuvres*, t. VI, p. 29.

[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 454—456. Zie ook blz. 108 *hiervoor*.

[3]) „Mundi, praeter Deum omnium creatorem, causa proxima videtur esse velocissimus ille motus"; *Fund. Phys.*, p. 49; *Phil. Nat.*, p. 73. Gelijk Descartes te goeder trouw meende, dat zijn philosophie de theologie onaangeraakt liet, *Oeuvres*, t. VII, p. 581, zoo zegt ook Regius „se ignorasse has assertiones suas Theologiam tangere, aut periculosas esse, simulque protestatus est se nolle Theologiam vel minimum laedere, aut in eam incurrere"; *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 53; *Oeuvres*, t. VIII seconde partie, p. 34.

[4]) Bohatec, *o. c.*, T. I, S. 129.

[5]) *Phil. Nat.*, p. 4, 45. Over de verwerping van de substantiëele vormen door Regius, zie nog *Oeuvres*, t. VIII, seconde partie, p. 120.

lastici te krijgen, aanvankelijk niet zeide, dat hij de substantiëele vormen verwierp, doch ze in zijn „Meteoren" verwierp, door ze te negeeren [1]). De leer van het ledig en den „horror vacui" verwierp Descartes [2]); evenzoo Regius [3]). Over de beweging en de warmte oordeelt de leerling als de Meester [4]). Volgens Descartes zijn er geen atomen. De materie is oneindig verdeelbaar [5]). Aanvankelijk zegt Regius hetzelfde [6]); blijkbaar echter heeft in dezen Gassendi invloed op Regius uitgeoefend, want in den 3en druk der „Philosophia Naturalis" van 1661 zegt Regius, nadat hij, even als vroeger, eerst het bestaan van atomen heeft geloochend: „er kunnen toch echter óók 'particulae per naturam indivisibiles' zijn" [7]). Voor beiden, Descartes en Regius, is de wereld onbegrensd en bestaat zij krachtens Gods wil [8]). Over de dieren als automaten bij Descartes en den discipel [9]) spraken wij reeds. En ook verder op physiologisch gebied is de gelijkenis uiterst sterk. Bij beiden de galenische theorie der spiritūs, die Regius onderscheidt in „spiritūs insiti" en „spiritūs naturales, seu vegetativi, alius animales", de eerste tijdelijk werkend in het lichaam, de tweede levenslang [10]). Een naturale geest ontstaat in het hart met het arterie-bloed en dient voor de instandhouding („vivificatio"), voeding en generatie. Ook de animale geesten beschrijft hij op galenische wijze [11]). Maar genoeg aanwijzingen voor Regius 'afhankelijkheid van Descartes, ... èn van hun gemeenschappelijke voorgangers. Onmiddellijk opvallend is die verwantschap, wanneer men de platen in de „Fundamenta Physices", en latere uitgaven, vergelijkt met die in Des-

---

[1]) Over Descartes en zijn verhouding tot de scholastieke wijsgeeren, zie G. von Hertling, Descartes' Beziehungen zur Scholastik, *Sitzungsberichte* der philos. - philol. und der histor. Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München, 1897('98), T. II, S. 339—381. Vgl. nog Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 150, 152, 172, 172; *Oeuvres*, t. VI, p. 239; t. III, p. 492.

[2]) Baillet, *o. c.*, t. II, p. 212, 328 suivv.; Von Dunin Borkowski, *Der junge Despinoza*, S. 361 ff.

[3]) *Phil. Nat.*, p. 50 sqq.

[4]) *Phil. Nat.*, p. 11 sqq., 73.

[5]) Over de antinomie in Descartes' systeem, dat het *vacuum* loochent, en tóch weer aanneemt, zie Von Dunin Borkowski, *o. c.*, S. 361 ff.; Bohatec, *o. c.*, T. I, S. 140 ff.

[6]) *Phil. Nat.*, p. 6; over Descartes, vgl. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 227.

[7]) In den 3en druk, p. 7 sq.

[8]) *Phil. Nat.*, p. 67 sqq.

[9]) *Phil. Nat.*, p. 330 sqq.

[10]) „Spiritus est pars fluida, constans subtilissimo sanguinis halitu; estque praecipuum in functionibus ferè omnibus instrumentum. Nam sine spiritibus benè constitutis nullae actiones rectè peraguntur"; *Phil. Nat.*, p. 235.

[11]) Phil. Nat., p. 235 sq. Zie bijlage VII.

cartes' „Essais" van 1637 en de „Principia Philosophiae" van 1644. Die zijn voor een belangrijk deel dezelfde [1]). Indien dit plagiaat zonder meer ware, zou Descartes, die wèl viel over het gebruik maken, naar hij zeide, van een onuitgegeven verhandeling door Regius, dit dan toch aperte bedrijf niet hebben gesignaleerd? En Huygens, die zóó thuis was in Descartes' geschriften, schrijft, dat hij de illustraties in Regius' boek mooi vindt [2])! Natuurlijk is de uitwendige verklaring: zij hadden denzelfden uitgever, Ludovicus Elzevier te Amsterdam [3]), onvoldoende. Er is een innerlijke afhankelijkheid van Regius van Descartes, èn een gemeenschappelijke bron.

De voetianen stootten zich het meest aan Regius' kosmographie en aan zijn leer over de hartswerking. Regius geeft, als zijn Meester, een zuiver natuur-philosophische beschrijving van den kosmos. Als hij over de kometen handelt, geen woord over voorspellende beteekenis [4]). Dat wil iets zeggen in 1646. Voetius leert deze in 1665 in zijn „De prognosticis cometarum", aan Stratenus en Senguerdius opgedragen, nog ten volle; en toen er in hetzelfde jaar 1665 te Utrecht door prof. De Bruyn [5]) werd verdedigd: „'t is bijgeloof te beweren, dat de kometen rampen aankondigen, en een onvergeeflijke zonde", oordeelde hij bij den 2en druk van die „Exercitatio" het noodig nog eenige nadere „testimonia" voor zijn opinie te voegen [6]). En men

---

[1]) Men vergelijke daartoe *Oeuvres*, t. VI, p. 242, 318, 320, 326, 349, 361, met *Fundamenta Physices*, p. 111, 119, 266, 124, 122 en 123; evenzoo *Oeuvres*, t. VIII, p. 64, 88, 93, 189, 197, 251, 259, 288, met *Fundamenta Physices*, p. 51, 58, 60, 63, 74, 85, 87, 78.

[2]) Zie bl. 162 *hiervoor*. Of zou het niet uitgesproken zijn door den zóó minutieusen advocaat van Descartes, Baillet? (Zie over Baillet's nauwgezetheid: *Jugemens des savans*, Par. 1725, t. VIII, p. 325—365.)

[3]) Elsevier gaf 1644 de Latijnsche vertaling van de *Essais* onder den titel *Specimina Philosophiae*, en de *Principia Philosophiae* uit. De 1e uitgave der *Essais* (Fransch) is bij Ian Maire, Leiden 1637. Prof. Charles Adam te Nancy, de nog levende uitgever der jubileüm-editie van Descartes' werken, die naar ik meende in de vraag naar de herkomst der platen tot oordeelen het meest bevoegd is, berichtte mij tot mijn spijt mij hierin geen advies te kunnen geven.

[4]) *Fund. Phys.*, p. 62 sqq.; *Phil. Nat.*, p. 102 sqq.

[5]) Zie het in de volgende noot aangehaalde pamflet. Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 38[3] vermeldt slechts, dat een cartesiaansche „ijveraar" het deed.

[6]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 38[3]. In het pamflet het *Collegie der scavanten*, blz. 10 vg. vond ik: „Anno 1664 en 1665 wiert een schrikkelijke Comeet gesien / waer over de Gemeyntens over al / en tot Utrecht seer ontstelt waren. D. Voetius seyde / dat de Cometen ordinaris wat quaet betekenden: daer vielmen met alle macht den ouden man tegen. D. Wolzogen dede op een Sondag uyt Jeremia 10 vers 2 / twee Predikanten (*sic*) daer tegen / vergelijkende / die daer over ontrust waren / by de Godlosen / die verschrikten voor het ruysen van een bladt. D. Grevius dede Publijk in de Academie een Oratie / willende bewijsen dat se niet quaets en betekende: Hy dede ook de Oratie druk-

weet, hoe men Balthasar Bekker later zijn ontkennen van de voorspellende beteekenis der kometen nog aanrekende [1]). Maar het allermeest vielen de scholastici over Regius' aanhangen van de copernicaansche wereldverklaring. Deze begon, juist in de eerste jaren der Utrechtsche hoogeschool, zeer, zeer langzaam aanhangers ook in ons land te krijgen, tegelijk ook heftige tegenstanders. Het conservatisme vreest de „nieuwigheden”. Maar in dit geval werd de tegenstand sterk gevoed, doordat het geheele wereldbeeld met de copernicaansche voorstelling gewijzigd werd. Van middelpunt der wereld werd de aarde tot kleine planeet, verdwijnend in het heelal met zijn zonnen [2]). De roomsch-katholieke theologen veroordeelden Galileï om zijn meeningen den 24en Februari 1616. Die opiniën over de beweging der aarde werden voor kettersch en onjuist ten opzichte van het geloof verklaard. Copernicus werd op den index gezet, den 5en Maart 1616. En Galileï trok zijn dwalingen den 22en Juni 1633 terug en zwoer ze voor het Heilig Officie af [3]). Descartes deelde het inzicht van Copernicus. „Ik heb medelijden met dien schrijver, die van astrologische argumenten zich bedient om de onbeweeglijkheid der aarde

---

ken / en wiert vereert van de H. H. Staten met een oxhooft Wijn. D. De Bruyn disputeerde meenige reysen daer tegen / seggnde: Dicere Cometas aliquid mali de notare est peccatum nullo modo excusandum:.... Dit selfde defendeerde doe ook verscheyde reysen D. Mansvelt; en was seer hevig tegen die gene / die het contrarie staende hielden. Het is gebeurt dat D. Colvius, Predikant tot Mastricht / Predikten op een Sondag smorgens in den Dom / onder andere seyde / dat de Heydenen selfs voor de Cometen ontset syn. Daer tegen maekten D. Mansvelt een vinnig dispuyt / en maekten hem uyt voor een groot-spreker / etc. D. Burmannus en dorste niet wel met publijke corollarien daer tegen gaen / maer onder de hant rokkende hy die op; hy leerde in sijn Collegien het selfde / etc. D. Voetius, hebbende lange experientie en siende dat woelen daer tegen / seyde tegen een Professor / die het mijn weder vertelt heeft: Laetse woelen, soo sy willen, God sal metter daet wel toonen dat die Cometen wat quaet hebben betekent. Is het niet op het seggen van dien ouden man uytgevallen? God heeft met dese omkeeringe getoont / dat die Cometen wat quaets betekent hebben”.

[1]) „Maar als hy (Balthasar Bekker) 't Avondmaal uitdeelde (ziet de profaanheid! ook daar most dat Cartesiaansch gevoelen aan des Heeren Tafel geuittet worden)zeide hij; men roept van tekenen, en men wil een Komeet tot een teken stellen, enz. Ziet hier een recht teken”. Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 9.

[2]) „Te denken, dat alle dingen ten behoeve van den mensch zijn gemaakt, dat is vroom”, *Fund. Phys.*, p. 49; *Phil. Nat.*, p. 71 sq. Dat behoort, volgens Regius, dus niet tot het terrein der natuurwetenschap. Vgl. over Copernicus' theorie ook nog H. S. Chamberlain, *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*, München 1899, S. 774.

[3]) Zie W. Devivier, S. J., *Apologie des Christendoms*, Holl. vertaling, Nijm. 2e druk, 1907, blz. 511 vgg. Blz. 501 litteratuur over het proces tegen Galileï. Devivier wil vooral aantoonen, dat de paus niét *ex cathedra* Galileï veroordeeld heeft. Over de standaarduitgave van Galileï's werken, aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek Den Haag, door Prof. Antonio Favaro, handelt Prof. Van Geer, *Vragen van den dag*, Januari 1916. Ook hij wijst er op, dat Galileï *materiëel* niet heeft geleden door het proces.

te bewijzen", schrijft hij in den zomer van 1632 aan Mersennus [1]); maar de veroordeeling van Galileï maakte zoo'n indruk op hem, dat hij er over dacht al zijn papieren te verbranden [2]); een boek over physica, „Traité du Monde", dat hij in 1634 voor uitgave gereed had, hield hij om het kerkelijk vonnis tegen Galileï in portefeuille, hoewel hij in 1637 van diens opinie schreef: „ik had er niets in bemerkt, vóór hun uitspraak, dat ik hetzij voor godsdienst of staat mij kon verbeelden schadelijk te zijn" [3]). Alleen zijn gehoorzaamheid aan de roomsch-katholieke kerk en zijn vrees om verketterd te worden — zijn eigen geloofsgenooten in Frankrijk vertrouwden dien wijsgeer „in partibus infidelium" niet [4]) — deed hem zijn aanhangen van de copernicaansche hypothese omsluieren. „Om het systeem der wereld te verklaren volgt hij zuiver de hypothese van Copernicus, al heeft hij die dan ook verfijnd om zand te werpen in de oogen der roomsche inquisiteurs" [5]).

Een der eersten, die in ons vaderland de draaiing der aarde verdedigde, was Philippus Lansbergen [6]). Voetius echter was er tegen, reeds in zijn studententijd [7]) en liet zich ook in later jaren niet overtuigen. Al bij zijn eerste dispuut, den 13en September 1634, laat hij verdedigen: „dat de hemel stilstaat, de aarde dagelijks omwentelt, kan uit de Schrift althans niet bewezen worden; ja deze weerspreekt dit niet onduidelijk. Ps. 19 : 6, 7 en 104 : 5. Prediker 1 : 4, 5. De door sommigen daartegen aangevoerde excepties zijn afgezaagd en ongerijmd". Men

---

[1]) *Oeuvres*, t. I, p. 258; die schrijver was Jean-Baptiste Morin, *Famosi et antiqui problematis de Telluris motu, vel quiete, hactenus optata solutio*, Par. 1631. Tegen den Nederlandschen medicus dr. Jac. Lansbergen, die de draaiing der aarde verdedigde, schreef Morin in 1634 *Responsio pro Telluris quiete ad Iacobi Lansbergii Doctoris Medici Apologiam pro Telluris motu*. Par.; *Oeuvres*, t. I, p. 260 noot.

[2]) *Oeuvres de Descartes*, éd. Cousin, t. I, p. 103.

[3]) *Oeuvres*, t. VI, p. 60.

[4]) In Maart 1642 schrijft Descartes aan Mersennus: „Et i'espere que doresnauant ma demeure en ce pais ne donnera suiet à personne d'auoir mauuaise opinion de ma Religion"; *Oeuvres*, t. III, p. 543.

[5]) Zie *Oeuvres*, t. III, p. 180, 258 suiv.; t. V, p. 550; Baillet, *o. c.*, t. II, p. 223, 529. Hornius, *Kerckelycke historie*, blz. 382: „Dewijl Cartesius een groot gedeelte sijner Philosophie gebouwt hadde op de beweginge der aerde / soo scheen het dat hy niet alleen tegengingh de gesonde reede / maer voornaementlijck de authoriteyt / en klare getuygenissen der Heylige Schriftuere / en oock het gemeen oordeel der algemeyne Kercke".

[6]) *Commentationes in motum terrae diurnum et annuum*, Mediob. 1630. Jacobus Lansbergen was een zoon van hem; Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 32[2], alwaar ook bronnen over de Lansbergens.

[7]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 45[3].

moet, zegt hij, zich verlaten „op den van God geleerden Mozes” en niet op menschelijke hypothesen [1]). „Niet sonder reden hebben eenighe treffelijcke Meesters in de Konste geerne bekent datmen uyt de Schriftuere de waerheydt van alle Astronomische Fundamenten kan ende behoort te bewijsen / ende dat de Schrifture de veylighste Haven is om daer uyt in de Zee van de Astronomische speculatien binnen te vaeren” [2]). Tot staving van het conservatisme, en in zijn vrees voor verandering van het wereldbeeld haalde men eenige texten, waar naar het dagelijksch spraakgebruik over zon en aarde gesproken wordt, aan als natuur-philosophisch argument [3]). Om deze meening ontvlamde het eerst de strijd tusschen de oude en de nieuwe philosophie te Utrecht [4]). „Ja het voornaamste deel en 't pit van deze valsche Hypothese van Cartes werdt van alle de Cartesiaanen / zelfs Theologanten / omhelst / naamlijk / van dat onze Aarde draayt rontom de onbeweegt staande Zon” [5]). Regius liet den 24 November 1641 bij een dispuut de draaiing der aarde verdedigen [6]). Maar ondanks de felle bestrijding van Voetius trok hij zijn meening niet terug. In de „Fundamenta Physices” [7]) wordt de copernicaansche hypothese gehuldigd en op volkomen rustig-wetenschappelijke wijze; m.i. een bewijs, dat Regius toch niet afdoende gecharakteriseerd is met het epitheton „onbesuisd”. Inderdaad is dit een triumf van de wetenschappelijke waarneming op de aristotelici. De naïeve tegenwerpingen worden weerlegd door de opmerking, „dat alles op aarde, behalve de beweging door iets voort te werpen of door dat iets naar beneden komt, een gemeenschappelijke beweging heeft” [8]). Wat de texten uit den Bijbel betreft, die men tegen de draaiing der aarde aanhaalt, „die worden slechts uit het

---

[1]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 32[1], 45[3]. Over die „Mozaïsche physica” in de 16e en 17e eeuw, zie bronnen bij Bohatec, *Die cartesianische Scholastik*, T. I, S. 26 noot. Dezelfde stelling liet Voetius 18, 23 en 24 Dec. 1641 verdedigen; zie Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 152[1].

[2]) *Redenvoering van de Nuttigheyt der Academien ende Scholen*, Utr. 1636, blz. 29.

[3]) De naïeve redeneeringen tegen de draaiing der aarde, zie blz. 35 vg. *hiervoor*.

[4]) Hornius, *Kerckelycke historie*, blz. 381.

[5]) Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 224. Deze gereformeerde theologen, zegt hij blz. 225 vgg., zijn dus nog slechter dan de papisten, want diè hebben Galileï verworpen.

[6]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 149, bijl. XLIX; *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 48.

[7]) P. 67 sqq.; *Phil. Nat.*, p. 111 sqq., 137 sqq.

[8]) *Fund. Phys.*, p. 68; *Phil. Nat.*, p. 115.

algemeen spraakgebruik, naar de 'apparentia', gezegd". „Dus valt er in deze spreekwijze van Schrift en gewone menschen beeldspraak te constateeren, die evenmin Gods wonderen, als het physisch argument omverwerpt", gelijk wanneer in de Heilige Schriften gesproken wordt over Gods berouw, brandenden toorn, blijdschap, verdriet, deze attributen niet letterlijk, maar figuurlijk worden toegepast [1]). In deze beschouwing over de door de voetianen gebruikte bijbelplaatsen ging Regius accoord met Descartes, die schreef: „en alle bijbelplaatsen, die tegen de draaiing der aarde zijn, hebben geen betrekking op het systeem der wereld, maar alleen op het gewone spraakgebruik" [2]). Jaren later publiceerde Regius zijn meeningen over deze texten nogmaals in een pamfletje [3]). Ook dit is voorzien met een voorrede van Carolus Fabricius: eenige geleerde mannen hoorden onlangs Regius over dit onderwerp en vonden het zoo mooi, dat hij (Fabricius) van Regius gedaan kreeg het te mogen uitgeven. — Dan zegt Regius zelf [4]): er zijn er nog altijd, zelfs geleerden, die de draaiing der aarde niet aannemen. Dat, ondanks de draaiing der aarde, men tóch een pijl naar het doel kan richten, en wat los en vast is aan de aarde vastgehecht blijft, en de aanschouwing van het hemelgewelf, zooals dit van de aarde uit wordt gezien, zeer wel mogelijk is, hebben wij in onze „Physica" aangetoond. Maar men heeft er ook, die voor hun absurde meening zich op de Heilige Schrift beroepen, voornamelijk op Jozua 10 : 12, 13; Psalm 18 (19) : 5, 6, 7 en Prediker 1 : 5 [5]). Nu mag men niet zeggen: omdat de aarde draait, schìjnt het, of de zon en de sterren ook draaien, want het gaat niet om schìjnen, maar om bewegen óf stilstaan [6]). Ook mag men niet zeggen,

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 68 sq. Vgl. *Fund. Phys.*, p. 242 sq.; *Phil. Nat.*, p. 331 sq., 344: „Talis enim, omnisque alia similis locutio, secundum apparentiam, & metaphoricè, tantum est intelligenda".

[2]) *Oeuvres*, t. V, p. 550. Het was dus nièt, gelijk Bohatec, *o. c.*, T. I, S. 26, meent, Wittich, die dit het eerst zeide.

[3]) Henrici Regii Ultrajectini *Conciliatio Locorum S. Scripturae Cum Diurnâ & Annuâ Telluris Circumrotatione.* Trajecti ad Rhenum. CIƆIƆCLVIII. Prof. dr. B. J. Kouwer en prof. dr. H. J. Lameris, *Iets uit de Geschiedenis der Klinieken voor Heel- en Verloskunde der Rijks-Universiteit te Utrecht met een beschrijving der nieuwe inrichting*, Kampen 1908, dat het geneeskundig onderwijs ten tijde van Regius zeer in 't kort beschrijft, zegt laconiek op blz. 7: „Zijne [Regius'] vroomheid leidde hem er toe overeenstemming te vinden tusschen de uitspraken der Heilige Schrift en de beweging van den aardbol".

[4]) P. 3 sqq.

[5]) Koelman, *Het vergift van de cart. phil.*, blz. 225 vgg. noemt nog tal van texten méér.

[6]) P. 5.

dat de Heilige Geest slechts naar de dwalende volksmeening spreekt: neen; „naar de algemeen gebruikelijke spreekwijze", evenals men de spreuk heeft: „Provehimur portu, terraeque urbesque recedunt" [1]). De Heilige Geest sluit zich dus niet aan bij een valsche meening, maar eenvoudig bij de naïeve volksspraak [2]). Dus 't lijkt, of de zon zich beweegt; 't leek, of ze (Jozua 10) stilstond. Zoo is dit ook niet in strijd met de physische wetenschap [3]). Het gaat in die texten dus niet: „over de werkelijke stilstand en beweging, maar over de schijnbare"; hetzelfde geldt van Ps. 92 : 2 (= 93 : 1), 103 : 6 (= 104 : 5) en Prediker 1 : 4; die handelen evenmin over de wetenschappelijke quaestie van de draaiing der aarde [4]).

De strijd over de copernicaansche hypothese, die door Regius in Utrecht werd ingezet, duurde voort, nu eens fel oplevend, dan gelijk tot in onzen tijd toe noodgedrongen opgegeven. Vooral in de jaren tusschen 1650 en 1660 waren de geesten in ons vaderland er over verhit; de argumenten voor en tegen bleven dezelfde. In 1653 sprak de cartesiaan Wittich [5]) over de Heilige Schrift als Regius. Twee jaar later werd er een geheele reeks pamfletten over de draaiing pro en contra gewisseld. De kampvechters zijn dan dr. L. van Velthuysen, Voetius' jarenlange tegenstander; en ds. J. du Bois, een voetiaan, evenals ds. C. Streso van Den Haag [6]). De achtergrond is het groote

---

[1]) P. 5 sqq.; vgl. *Phil. Nat.*, p. 350, 398.

[2]) Vgl. *Phil. Nat.*, p. 349 sq.

[3]) P. 6.

[4]) P. 6. 6—8. Jacobus Revius was woedend over deze redeneering van Regius. Zie Revius' *Statera*, p. 138: „Dat Cartesius van de Heilige Schrift een wassen neus maakt, dat til ik niet zwaar, hij is immers een papist. Maar dat een man (Regius), die de Gereformeerde religie belijdt, hetzelfde durft zeggen, dit is niet te dulden"; Posthumus Meyjes, *Jacobus Revius*, blz. 201.

[5]) Zie Sepp, *Het godgeleerd onderwijs*, dl. II, blz. 148.

[6]) *Bewys, dat het gevoelen van die genen, die leeren der Sonne Stilstandt en des Aertrycks Beweging niet strydich is met Godts-Woord.* Gedruckt in 't Jaer onses Heeren 1655 (de anonyme schrijver is V. Velthuysen).

Naecktheyt van de Cartesiaensche Philosophie, Ontbloot in een Antwoort op een Cartesiaensch Libel, Genaemt Bewys enz. door J. Du Bois. T'Utrecht Bij Johannes van Waesberge. MDCLV.

Korte Aenmerckinghen op het Onbewesen Bewys Dat het gevoelen van der Sonne stillestant ende des Aertrijckx beweginghe niet strijdigh is met Godts-Woort, Aengeteyckent Tot onderdruckinge van eene Opspringende Wortel der Bitterheyt tegens de Autoriteyt vande H. Schrifture. In 's Graven-Hage, By Henricus Hondius, Konst ende Boeck-verkooper inde nieuwe Konst ende Boeck-druckrye, woonende inde Hof-strate 1656 (de anonyme schrijver is C. Streso, volgens 't exemplaar in de Utr. Univ. Bibl.).

Bewys Dat noch de Leere van der Sonne Stilstant, En des Aertryx Bewegingh, Noch de gronden vande Philosophie van Renatus Des Cartes strijdig sijn met Godts woort. Gestelt

probleem: de philosophie vrije wetenschap, of „maer een dienaresse van de Theologie / de dienaresse nu moet swijghen daer de vrouwe spreeckt" [1]), en het andere: in hoeverre heeft de Heilige Schrift autoriteit? De cartesianen, evenals Spinoza, zeiden: de Bijbel is ter devotie; de voetianen: de Schrift heeft over alle wetenschappelijke vragen een antwoord. Ja, maar welk? En inderdaad, de voetianen dachten dat antwoord gemakkelijk te grijpen [2]). Toch verhelderde de strijd de geesten; Du Bois, die de texten over de zonnebeweging letterlijk wil nemen, stemt b.v. toe: soms moet men de texten niet letterlijk nemen, o. a. „wanneer de eygentlicke sin van de woorden een merckelicke ongerijmtheyt baert" [3]). Maar, daarmede haalt ook hij de rede binnen bij de exegese en dat was voor de mechanische inspiratie het Trojaansche paard. „Willen wy daer aen comen / dat wy de autoriteyt van de Schrifture limiteren in 't eene / hoe sullen wyse vast houden in 't ander? De Philosophen hadden geerne / dat het segghen van de Schrifture omtrent naturelijcke dinghen moeste wijcken voor haere wereltsche consten ende wetenschappen. Wel meynt gy niet dat Kooplieden / Winckeliers / Ambachtslieden / Krygs-lieden / Politycken / Hovelinghen ende Curtisaenen / Jonckers ende Joffrouwen oock

---

tegen een Tractaet van J. du Bois, enz. Door L. v. Velthuysen, Medic. Doct. t'Utrecht, Gedruckt by Dirck van Ackersdijck, en Gijsbert van Zijll. Anno CIↃ—IↃCLVI.

Dissertatio de usu philosophiae inter Christianos Authore Casparo Stresone Ecclesiae Hagiensis Ministro. Hagae-Comitum 1656.

Schadelickheyt van de Cartesiaensche Philosophie, ofte Klaer Bewijs, hoe schadelick die Philosophie is, soo in het los maecken van Godes H. Woordt, als in het invoeren van nieuwe schadelicke Leeringen. Tot Antwoort Op de tweede en vermeerderde Druck van Doct. Velthuysens Bewijs. Door J. du Boys. Tot Utrecht; By Johan van Waesberge, Boeckverkoper, Anno 1656. Hier weer tegen: *Nader Bewys*, door L. v. Velthuysen, 1656.

Staat des Geschils, over de Cartesiaensche Philosophie door Suetonius Tranquillus. T'Utrecht. 1656. *Nader Openinge van eenige stucken in de Cartesiaensche Philosophie, Raeckende de H. Theologie*, door Suetonius Tranquillus. Tot Leyden, voor Cornelis Bauheining, Anno 1656.

[1]) *Naeckheyt van de Cart. Phil.*, door J. du Bois, blz. 10. Blz. 17 bestrijdt ook hij Descartes' ontologisch argument. Vgl. C. Streso, *Dissertatio de usu philosophiae inter christianos*, p. 3, 6.

[2]) Vgl. dr. J. D. de Lind van Wijngaarden, *Antonius Walaeus*, Leiden 1891, blz. 117; en *De Heraut*, 1914, no. 1899, waar Dr. A. Kuyper Sr. zegt: „De verkeerde methode kwam eenmaal in zwang om uit de Schrift als uit een Register of Wetboek aan te halen. Als het slechts een woord was dat in de Schrift stond, moest het gelden. En of het nu in het Oud, of wel in het Nieuw Verbond stond, dit deed er niets toe. Alle citaten van dien aard hadden gelijk gezag en werden, zonder onderscheid, op elk voorkomend geval toegepast".

[3]) *Naeckheyt van de Cart. Phil.*, blz. 28 vg. V. Velthuysen werpt aan Du Bois deze plaats dan ook voor, *Bewys Dat noch de Leere van der Sonne Stilstant*, blz. 100 vgg.

gaerne souden hebben / dat de autoriteyt van de Schrifture moeste wycken in morale dinghen / voor haere maximen / Costumen / Sinlicheden / onderlinghe Aenradinghen / Practijcquen / vonden ende consten ?" [1])

Wat betreft de beschouwing: de Schrift spreekt over natuurlijke zaken naar het gewone spraakgebruik, ook Coccejus deelde deze [2]); zijn aanhangers natuurlijk evenzeer, door de voetianen daarom verketterd [3]). Balthasar Bekker wa bij zijn promotie te Franeker in 1665 tegen de draaiing [4]); drie jaar later had hij zich gewonnen gegeven [5]). Inderdaad, Gisbertus Voetius mocht wel vreezen, dat onder de gereformeerden „een moddering of mengelmoes van religie" ontstond; binnen en buiten het Sticht waren vele „malignanten" [6]). Maar het hechten aan de bewijskracht van bijbeltexten tegen de draaiing der aarde verzwakte, schoon zeer langzaam; evenals het later zou gaan in de zaak der vaccinatie, der assurantie, der stoombooten [7]). Eerst in 1822 werd het werk van Copernicus van den index verwijderd en de druk van boeken, die de beweging der aarde leeren, door Rome toege-

---

[1]) *Korte Aenmerckinghen op het Onbewesen Bewys*, (C. Streso) blz. 22.

[2]) *Aphorismi Breviores*, Disp. I § 23; *Opera*, Amst. 1701, t. VII.

[3]) Koelman, *Het vergift van de cart., phil.*, Ve Kapittel; dr. Leonardus Ryssenius, *De Oude Rechtsinnige Waerheyt*, blz. 17—21.

[4]) Zijn 27e thesis luidde: „Den Aardkloot onder de Sterren te rekenen, of immers buiten 't middelpunt des Weerelds beweeglijk, de Son in 't midden sonder plaats verandering te stellen: sulx komt met die eenvoudigheid en klaarheid des verhaals dat Mozes Gen. 1 daar af doet, niet overeen"; *Friesche Godgel.*, blz. 654. Maar hij was een voorstander der organische inspiratie, *aldaar*, blz. 652.

[5]) Zie: Bericht Aangaande de Filosofie van Descartes, in zijn *Friesche Godgel.*, blz. 709; vgl. blz. 690 vg. 710. In Pieter Langendijk, *De Wiskunstenaars*, 1e uitg. van 1715, 9e tooneel: „Wie kan 't verhaalen zonder beeven!
Hy volgt Kopernikus, een vent die heeft geschreven
Dat de aardkloot zeilt, en draaijt, door kringen van de lucht".

[6]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. III, blz. 158, 160.

[7]) *Willem de Clercq naar zijn dagboek* door A. Pierson en De Clercq's jongste kleindochter, Haarl. 1888, dl. II, blz. 90 vg. (over 1828): „Ik vroeg aan den ouden Luteyn of hij het voor een Christen vergund achtte van de stoomboot gebruik te maken en hij antwoordde daarin geen zwarigheid te zien, dewijl het een verbeterd middel van communicatie was..... Capadose ziet de stoomboot te veel overdrachtelijk als het zinnebeeld der eigen kracht, die tegen stroom en wind opkomt, in vergelijking met de zeilschuit die zich aan hooger invloed overgeeft; doch dit is toch maar waar, dat het de zeilschuit niet aan wil, maar aan kracht ontbrak, want dat zij door haar laveeren zoo veel mogelijk gebruik van den wind trachtte te maken, om tegen de intentie van den wind in te zeilen. Ter Borg stemde ook de aanmerkingen toe, dat ten allen tijde de kinderen van Seth gebruik gemaakt hebben van de uitvindingen der kinderen van Cain. Deze laatsten, zeide hij, moeten zich wel met zoo iets bezighouden, daar zij anders kwaad zouden doen". En in een brief van Budding, 1848: „mijn vader.... was er voor, dat ik met eene stoomboot zou vertrekken [naar Amerika]; doch daar had ik geen zin in"; dr. J. H. Gunning JHzn., *Leven en arbeid van H. J. Budding*, 2e uitg., Rhenen 1909, blz. 209.

staan [1]); maar enkele aalmoezeniers deelden nog in dezen oorlog onder de gewonden een boekje uit „Les soirées du Dimanche”, waarin het heet, dat men eigenlijk nog volstrekt niet weet, of de aarde wel draait; men vertelt dat alleen maar om de katholieken onaangenaam te zijn [2]). De Heraut schrijft echter — o Voetius! —, dat de meerderheid der orthodoxen „tegen het zoogenaamde Kopernikaansche stelsel geen enkel bezwaar hebben”. Zij nemen „rustig de resultaten aan, waartoe streng wetenschappelijke onderzoekingen van degelijke geleerden op astronomisch gebied geleid hebben” [3]). Daartoe heeft de verwarde strijd, die in Utrecht tusschen Voetius en Regius ontbrandde, meegewerkt. Voetius, al kende hij Descartes' meeningen onnauwkeurig, voelde intuïtief de gevaarlijke tendenz ervan. Mag de rede, die toch óók door de zonde getroffen is, norm der waarheid zijn? Vandaar zijn verzet; vandaar — ook hij was kind zijns tijds — zijn verzet, óók tegen resultaten der wetenschap, die in de toekomst zouden blijken onafwijsbaar te zijn. De stroomingen loopen voort, de eene de rationalistische; de andere, door de openbaring van God, die in Christus ons geworden, en van welke de Schrift getuigt, die de geheiligde rede wil toepassen in theologie en philosophie, en die nog voortdurend bedreigd wordt door de gevaren van conservatisme, vrees voor wetenschappelijke resultaten, onjuist inzicht in de verhouding van openbaring en rede. Geen onderzoek, dat ons meer bescheiden maakt dan historisch onderzoek. Geen ook, dat ons dieper de nooden van eigen tijd zal doen voelen.

Wanneer ik nu ten slotte nog een enkele opmerking maak over Regius als medicus, dan gelde ook hier het hiervóór [4]) gezegde als „captatio benevolentiae”. Ook als medicus is Regius sterk onder cartesiaanschen invloed, daardoor aan de eene zijde baanbreker voor nieuwe medische inzichten, aan de andere zijde echter handhaver van gedéélten van die nieuwe inzichten, die bij de voortgaande ontwikkeling der medische wetenschap onhoudbaar werden. In 1628 kwam het standaardwerk van Wil-

---

[1]) H. S. Chamberlain, *Grundlagen*, S. 87. Als bewijsplaats geeft hij F. X. Kraus, *Deutsche Litteraturzeitung*, 1900, Nr. 1.

[2]) *Algemeen Handelsblad*, 21 Januari 1915, 1e Avondblad.

[3]) *De Heraut*, 1916, no. 1992. Vgl. prof. dr. Geesink, *De Ethiek in de Gereformeerde Theologie*, Amst. 1897, blz. 65.

[4]) Blz. 201.

liam Harvey over de hartswerking in Frankfort uit [1]). Weinigen, die vanuit Vlissingen te Folkestone aan wal gingen, zullen zich herinneren, dat daar te Folkestone de man geboren werd, die om zijn hypothese zooveel leed, niet van de groote massa, maar van de geleerden van 't vak. Nu mag de opmerking van Johannes Walaeus, den medischen professor te Leiden in dien tijd, waar zijn [2]): „Paulus Servita deed nader onderzoek naar de klapvliezen, Fab. Aquapendente ontwikkelde daaruit de leer van den bloedsomloop en Harvey volgde het voetspoor van Servita, en voerde nieuwe bewijzen aan” [3]), — Harvey is dan toch de man geweest, wiens overtuiging het op de galenische zienswijze heeft gewonnen. „Volgens Galenus was de bloedsomloop een soort eb en vloed. Bij de uitzetting der arteriën zouden deze lucht door de huid heen aantrekken, bij de samentrekking de verbruikte stof uitstooten. Men nam aan een actieve samentrekking en uitzetting der slagaders, bewerkstelligd door de polskracht („vis pulsifica”) en voortgeleid uit het hart. Harvey bewees, dat de pols een gevolg is van het gevuld worden der slagaders bij iederen hartslag” [4]). Hij ontkende dus de bewering der galenici, dat de beteekenis van hartslag en ademhaling dezelfde was [5]). Terwijl Galenus leerde, dat de diastole de actieve werking van het hart is, leerde Harvey dat de systole dit is; de leer der „spiritūs” van de galenici echter bleef hij aanhouden, evenals de leer van de ingeboren warmte, en het ontstaan van het bloed in de lever [6]).

Merkwaardig zijn óók in deze quaestie oude en nieuwe voorstellingen, gelijk bij Harvey, zoo bij Descartes samengeweven. Descartes was in Nederland de eerste, die Harvey's theorie verdedigde [7]). De theorie van den bloedsomloop nam hij van hem

---

[1]) Guil. Harveius, *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*. Ik gebruikte den 2en druk: Guilielmi Harveii, Angli, medici Regii, & in Londinensi medicorum collegio professoris anatomiae, *De Motu cordis & sanguinis in animalibus, Anatomica Exercitatio. Cum refutationibus Aemylii Parisani, Romani, philosophi, ac medici Veneti, et Iacobi Primirosii in Londinensi collegio doctoris medici*. Lugduni Batavorum, Ex officina Ioannis Maire. CIƆIƆCXXXIX. Een korte inhoud ervan, zie Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 19 vgg.

[2]) Bedoeld is Michaël Servet; zie *Geschiedenis der wetenschappen*, dl. II door dr. F. M. G. de de Feyfer e a., Baarn 1917, blz. 209.

[3]) Banga, *Geschiedenis van de geneeskunde*, blz. 332. Vgl. in: W. A. Locy, *Biology and its makers*, New York 1910, p. 39 ff.: „William Harvey and experimental observation”.

[4]) Dr. F. M. G. de Feyfer, *De Geneeskunde*, Baarn 1915, blz. 19.

[5]) *De Motu cordis*, p. 7.

[6]) Israëls en Daniëls, *t. a. p.*.; De Feyfer, *t. a. p.*.

[7]) In den *Discours de la Méthode; Oeuvres*, t. VI, p. 46—53.

aan, de hartswerking echter stelde hij zich anders voor. Descartes denkt zich het hart passief, uitgezet wordend door het bloed en wederom inkrimpend als het bloed zich een weg heeft gebaand door de „arteria pulmonalis" en „aorta" [1]). Hij schrijft dan ook den 5en Juli 1643 aan Beverwijck: ik deel Harvey's meening over den bloedsomloop geheel, maar verschil totaal met hem over de hartswerking [2]). In het hart hebben, volgens Descartes, de dieren „een soort vuur zonder licht, gelijk aan dat, wat zich in zoutzuur ontwikkelt, wanneer men er een voldoende hoeveelheid ijzervijlsel bijvoegt, en aan dat van alle fermentaties. Dit vuur wordt onderhouden door het bloed, dat elk oogenblik in het hart vloeit volgens den omloop, dien Harvaeus, de Engelsche medicus, zoo gelukkig heeft ontdekt; nadat dit bloed in het hart verwarmd en verdampt is, vloeit het dadelijk daaruit door de slagaderen in al de andere deelen van het lichaam, welke het op die wijze verwarmt" [3]). Van Galenus hield ook Descartes de leer der „spiritūs" aan, die hij onderscheidt in naturale, vitale en animale „spiritūs" [4]). Het groote punt van verschil tusschen Harvey en Descartes, is in de ontwikkeling der medische wetenschap ten gunste van Harvey beslist [5]).

Terwijl te Leiden de nieuwe hypothese over het hart het eerst in 1638 door Frans de la Boë Sylvius werd verdedigd [6]), geschiedde dit te Utrecht door Regius. Het bekende dispuut daarover is van den 17en April en den 5en Mei 1641 [7]); maar op zijn colleges heeft hij met zijn impulsieve natuur, zijn aanvankelijke bewondering voor Descartes, dit zeker al zeer spoedig na 1634, het jaar dat Descartes' vriend Renerius in Utrecht professor werd, gedaan. De eerste theses van Regius over den bloedsomloop, die wij kennen, vallen nà dat Plempius zijn correspondentie met Descartes over de hartswerking voor een deel in zijn „Fundamenta Medicinae" van 1638 had gepubliceerd. Immers Regius

---

[1]) Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 33 vg.; De Feyfer, *a. w.*, blz. 18 vg.

[2]) *Oeuvres*, t. III, p. 682; t. IV, p. 4 suivv. Eenzelfde opmerking *Oeuvres*, t. II, p. 501. Vgl. Baillet, *o. c.*, t. II, p. 217. Dat Descartes veel aan anatomie deed, zie *Oeuvres*, t. II, p. 525; Plempius, *Fundamenta Medicinae*, ed. tertia, 1654, p. 376.

[3]) *Oeuvres*, t. IV, p. 189.

[4]) *Oeuvres*, t. III, p. 686—689; t. IV, p. 191.

[5]) De verdere geschiedenis van Harvey's theorie in Nederland, zie Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 34 vgg.

[6]) Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 39 vgg.

[7]) Duker, *Gisb. Voetius*, dl. II, blz. 147.

die de coupures toeschreef aan kwade trouw, zinspeelt in zijn theses daarop [1]). Maar de controverse met Primirosius valt in 1640. Dus reeds lang vóór het door de voetianen zoo bemoeilijkte dispuut van April en Mei 1641 verdedigde Regius de nieuwe hypothese. De voorstelling ervan is in die theses harveyaansch met de modificatie over de hartswerking naar Descartes [2]). De bestrijding door den galenicus Primirosius is van het bekende type [3]): „D. le Roy heeft ook wat over die glibberige theorieën overpeinsd, en, om mijn opinie te ontdekken, het mij overgezonden. Denzelfden dag stelde ik binnen de zes uur dit antwoord op, ofschoon hij niets bewees van wat hij schreef. De aard van onze eeuw is echter, dat, als iemand wat nieuws, al is het nog zoo absurd, dwaselijk opwerpt, hij toch aanhangers vindt". Ook in zijn repliek aan Primirosius geeft Regius de naar Descartes opgevatte Harvey-theorie: „De groote Harvey ontdekte wel den bloedsomloop en maakte dien wereldkundig, maar de ware oorzaken en de wijze ervan heeft hij niet het eerst weergegeven; ook gaf hij nooit de ware hartsbeweging aan: dààrvan, gelijk van zooveel meer, komt de eer toe aan den Franschen edelman Renatus Descartes. Groote geesten hebben niet altijd het geluk, behalve ontdekkers, óók volmakers van hun vindingen te zijn" [4]). „Deze (kennis) ontving nu door Renatus Des Cartes zooveel licht, dat zij mathematische zekerheid kreeg" [5]). Primirosius antwoordde: Regius, ge scheldt zoo geweldig, „dat men eer zou gelooven, dat een ontuchtige vrouw, op straat tierende, dat zou gezegd hebben dan een geleerd en fatsoenlijk man", „maar met zoo'n wild dier, zoo ongematigd zijn pen mis-

[1]) De Leidsche Universiteits-bibliotheek bevat een bundel pamfletten, getiteld *Recentiorum Disceptationes De Motu Cordis, Sanguinis, et Chyli, in animalibus.* Lugduni Batavorum, Ex officina Ioannis Maire CIϽIϽCXLVII, inhoudende: 1. Harvey's *De motu cordis*; 2. de weerlegging daarvan door Primirosius; 3. die van Aemylius Parisanus; 4. *Disputatio medica* Rogerii Drake (pro-Harvey); 5. *Theses Henrici Regii, refutatae* per I. Primirosium; 6. Ioannis Walaei, *Epistola prima* ad Th. Bartholinum; 7. I. Primirosius contra Drake; 8. *Epistola secunda* van Ioann. Walaeus aan Bartholinus; 9. *Spongia* Regii; 10. Rogerii Drake *Vindiciae*; 11. Primirosii *Antidotum contra Spongiam Regii*; 12. Gasparus Asellus, *De lactibus & lacteis venis.* — In no. 5, thesis VII komt die zinspeling voor. Primirosius zegt: tot voor drie weken kende ik den naam van Plempius nog niet en die van Descartes was mij ook geheel onbekend! En dat ± 1640. „Bene qui latuit, bene vixit".

[2]) *Recentiorum Disceptationes*, no. 5, thesis IV.

[3]) *Ibidem.*

[4]) Regius, *Spongia*, p. 14.

[5]) *Ibidem*, p. 30. Primirosius, *Antidotum*, p. 28 daar weer op ingaande spreekt van Renatus de Chartres!; in 1644.

bruikend, wil ik generlei doen hebben" [1]). Verder geeft Primirosius altemaal allervervelendste definities; in 49 punten verdedigt hij, dat de warmte géén beweging is [2]), en zegt: „ik zou nóg wel meer argumenten bijbrengen, maar die ben ik vergeten" [3])!

In zijn grootere werken heeft Regius die cartesiaansche physiologie bijgehouden [4]). Hij staat en valt dus met Descartes als physioloog [5]). Op één punt tracht hij een lacune in Harvey's theorie aan te vullen. Deze ontdekte n.l. wel den bloedsomloop, maar hij toonde niet aan, hoe het bloed uit de arteriën in de „venae" kwam. Descartes zeide: „wat de medici 'esprits vitaux' noemen, is het arterie-bloed, dat hetzelfde is als het venale, slechts zeldzamer en warmer" [6]). Eerst Jan Swammerdam, Malpighi en Leeuwenhoek toonden den overgang van het arterie-bloed in het venale aan, omstreeks 1668 [7]). Maar Regius poneert reeds in 1646, dat dit zoo zijn moet [8]). Zoo ook geeft Regius als argument voor den bloedsomloop, reeds in 1646, „de dagelijksche ervaringen der chirurgen, die voor een aderlating, wanneer zij een deel zacht, zonder teveel druk van de betreffende arteriën, afbinden, waarnemen, dat de 'venae' niet aan deze, maar aan de andere zijde van de afbinding opzwellen, en wanneer de 'venae' daar geïncideerd worden, het bloed met kracht er uitstroomt. Wanneer dàn de vinger aan de andere zijde van het wondje op

---

[1]) Primirosius, *Antidotum*, p. 4. — De *Spongia* van Regius doet aan een *ferox animal*, waar Primirosius hem voor uitmaakt, niet denken.

[2]) *Antidotum*, p. 19 sqq.

[3]) *Ibidem*, p. 24, omdat de Duinkerkers zijn manuscript hadden gekaapt; gelukkig.

[4]) *Fund. Phys.*, p. 157 sqq.; *Phil. Nat.*, p. 265 sqq.

[5]) Over den invloed van Descartes op physiologisch gebied, zie: Invloed der cart. wijsbeg. op het natuur- en geneeskundig onderwijs aan de Leidsche Hoogeschool, door G. C. B. Suringar, in *Ned. Tijds. voor Geneesk.*, 1864, blz. 153 vgg.

[6]) *Oeuvres*, t. IV, p. 191.

[7]) Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 95 vgg.; Locy, *Biology and its makers*, p. 54 ff.

[8]) *Fund. Phys.*, p. 185 sq.: „Cum enim Cor (E) ab una parte habeat arteriam magnam (M), ab altera venam caram (L), quarum propagines & rami per totum corpus dispersi, & in capillaria vasa attenuati, sine ulla interreptuone inter se continuantur; quod clarè arguit sanguinis ascensus per venas plurimas conspicuus, qui per carnes extra vasa transire nequit, utpote necessario ibidem coagulandus; nec usque alium, quam per venas transitum invenire potest: Cumque omnes venae & arteriae sint sanguine plenae. Itaque sanguinis aliquantâ parte, vi fervoris & pressionis, è corde thalamis in arterias satis validè propulsâ, necessariò tantundem in continuas totius corporis venas, consequenter versus cordis ventriculos repellitur.... sanguis à capite arteriarum latiore pellitur in sanguinem, arteriis se paulatim magis magisque angustantibus contentum;...... sanguis arteriis capillaribus & minoribus in venas, se paulatim magis magisque dilatantes, insinuans, sanguinem venosum (propellit)". Idem, *Phil. Nat.*, p. 267 sq.

de 'vena' wordt geplaatst en die dichtdrukt, houdt het bloeden spoedig op; wanneer echter de vinger aan dèze zijde van de wond en de afbinding wordt gezet en de holle 'vena' geheel afsluit, houdt het bloeden niet op, maar vermeerdert juist. Dit nu kan niet door de pijn of de warmte of andere dergelijke oorzaak komen, maar doordat het bloed, uit de arteriën door de circulatie in de 'vena', die (van de arteriën) de voortzetting is, naar de plaats van afbinding wordt gestuwd en daar uit de wond te voorschijn komt" [1]). Uit deze plaats lijkt mij ook te volgen, dat dr. De Feyfer zich vergist, als hij de eer van het toepassen der afbinding bij wonden als iets geheel nieuws, geeft aan Jacobus de Back [2]). Reeds in 1646 spreekt Regius toch van de „quotidiana chirurgorum experienta" daarover. Maar wel is het een feit, dat het beroemd geworden boekje van De Back [3]) bij Regius geen wijziging van denkbeelden teweegbracht. De Back sprak het eerst uit, dat die „spiritūs animales, vitales et naturales", de eerste in de hersenen, de tweede in het hart, de derde in den lever, niet bestaan. Maar Regius bleef galenicus in deze [4]).

Toen Regius in 1638 buitengewoon hoogleeraar werd, droeg de vroedschap hem, behalve de botanie, de „medicina theoretica" op. Wilhelm van der Straten [5]) gaf anatomie en therapie, dus de praktische geneeskunde. Maar in het najaar 1645 werd Stratenus tot lijfarts van Frederik Hendrik gekozen. Den negenden December vroeg Stratenus de vroedschap om haar opinie. Deze liet hem vrij in zijn besluit. Frederik Hendrik zond daarop een eigenhandigen brief aan de vroedschap, die den 5en Februari 1646 inkwam, met den wensch, als Stratenus de

---

[1]) *Fund. Phys.*, p. 191. Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 68, vergissen zich dus als zij zeggen: „1645 en 1646 waren zeer onvruchtbaar voor de verspreiding van Harvey's leer in ons vaderland".

[2]) *Ned. Tijds. voor Geneesk.*, 1909, blz. 1879 vgg.: Bijdrage tot de kennis omtrent het leven van Jacobus de Back.

[3]) *Dissertatio de Corde, in qua agitur de Nullitate Spirituum, de Haematosi, de Viventium Calore etc. Praemissum ad Lectores Alloquium Annexa Appendix pro Circulatione Harveiana.* Rot. 1648. Zie Israëls en Daniëls, *a. w.*, blz. 71 vgg.; dr. De Feyfer in aangehaalden jaargang *Ned. Tijds. voor Geneesk.*, en jaargang 1911, blz. 2168. Regius noemt in zijn *Medicina* en zijn *Praxis medica*, den naam van De Back ook niet.

[4]) Vandaar het ongunstig oordeel van Banga, *Geschiedenis van de Geneeskunde*, blz. 393, over hem: „Geheel bevangen in zijne cartesiaansche begrippen, heeft hij niets bijgedragen tot eene meer opgeklaarde doelmatige kennis en behandeling van ziekten. Hij bleef geheel verslaafd aan de toen algemeen heerschende galenische geneeswijze".

[5]) Over hem zie Loncq, *Histor. schets*, blz. 28, 62 vgg., 90, 103 vg.

benoeming aannam, hem het professoraat te laten; dan kon hij den tijd, dat hij niet in Den Haag behoefde te zijn, aan de academie wijden. De vroedschap stemde toe. Daarop aanvaardde Stratenus de benoeming [1]). Het medisch onderwijs aan de Utrechtsche hoogeschool leed zeer onder de afwezigheid van Stratenus; de studenten klaagden bij de vroedschap [2]), maar hij bleef lijfarts, evenals later bij Willem II en Willem III. Den 29en April 1648 werd in de vroedschap medegedeeld, dat Stratenus door zijn ambt als hof-medicus zijn academisch onderwijs slecht kon geven en men dus een medicus voor de anatomische demonstratiën en andere lessen aan hem toe moest voegen. De zaak bleef slepende [3]) tot het eerste rectoraat van Regius (1649/1650) [4]). Toen benoemde de vroedschap den 8en Juni 1649 tot extra-ordinarius professor in de geneeskunde dr. IJsbrand van Diemerbroeck [5]). Loncq noemt Diemerbroeck een voortreffelijk medicus [6]). Dit kan ik niet beoordeelen, maar wel komt het mij voor, dat de vroedschap, Regius' karakter kennende, hem een weinig geschikten partner gaf. Hij had een even prikkelbaar gemoed als Regius [7]), en toen hij den 6en September 1649 zijn

---

[1]) 9/19 Dec. 1646 schrijft Stratenus aan Constantijn Huygens: De voorwaarden om in dienst te treden van Hunne Hoogheden laat ik aan hen over. Over het behouden van mijn ambten hier mondeling later. Maar er zal „een versachtende plaester" moeten zijn voor mijn zwager, den apotheker, die wegens mijn praktijk uit Den Haag hierheen is gekomen. Wanneer wil Z. H. de kuur beginnen? Ik kom dan spoedig over. — Zie Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. 367. Over Stratenus zie verder het werk van Worp, deel IV sub voce.

[2]) Zie Loncq, *Histor. schets*, blz. 62 vgg. Worp, *a. w.*, dl. IV, blz. 406 geeft een brief van Stratenus aan Huygens van dezen inhoud: Wilt gij Z. H. nog eens herinneren aan zijn belofte, om mij bij de Staten te recommandeeren voor mijn „restitutie in de bedieningh van de gasthuysen", en mij ook nog eens aan te bevelen bij de regeering van deze stad, dat ik de betrekking bij Hunne Hoogheden mag aannemen, zonder mijn ambten hier te verliezen? — 26 Mei/5 Juni 1647.

[3]) Over langdurige afwezigheid van professoren aan de Leidsche universiteit geeft merkwaardige mededeelingen: Kroon, *Bijdragen tot de Geschiedenis van het geneeskundig onderwijs*, blz. 25 vgg.

[4]) Tijdens Regius' eerste rectoraat bepaalden de curatoren ook nog, 19 Maart 1649, dat de professoren in den Dom ieder een sleutel van hun zitplaats zouden krijgen, *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 86; op 3 Juli '49 werd de aanvrage van een ongenoemd Groningsch philosooph om „collegia philosophica" te mogen houden, afgewezen, *ibidem*; fol. 89—117 bevatten in afschrift het testament, met daarin aan de Utr. hoogeschool tendeelgevallen legaat, van Johan Lucas van Frankendale. Fol. 174 sqq. geven de *Acta* tijdens Regius' tweede rectoraat, 1662/1663, die voor hem als medicus niet belangrijk zijn.

[5]) Zie over hem Loncq, *Histor. schets*, blz. 66, 78 vgg., 105.

[6]) Zijn werken verschenen onder den titel: Isbr. de Diemerbroeck, *Opera omnia Medica et Anatomica.* Ultrajecti Apud Meinardum a Dreumen et Guilielmum a Walcheren bibliopolas. MDCLXXXV.

[7]) Zie blz. 71 *hiervoor*.

oratie had gehouden, kregen zij dan ook al spoedig oneenigheid. Diemerbroeck wilde, dat Regius alleen theoretische en hij praktische geneeskunde gaf, en dat hij mocht mee-examineeren. Regius en de senaat protesteerden bij de vroedschap. Deze sloeg den gulden middenweg in [1]).

Door toedoen van Regius zal het ook wel geweest zijn, dat de vroedschap in dezelfde zitting van den 31en December 1649 vaststelde, dat alleen zij, die dr. of licentiaat in de medicijnen waren, èn zij, „die in de Chirurgye haer proeve hebben gedaen, ende het Gildtsgerechticheyt voldaen”, iets mogen verrichten „inde Medicynen, Chirurgie, wateren te besien, siecken te visiteren, Medicynen in te geven, verbanden te doen ofte yet dat de Medicynen ofte Chirurgie in eenigherhande manieren aengaet.... opt verbeuren van vier Car. gúl / van yder verbant, visitatie ofte eenige dingen vorensgenoemt”. Maar zij gaf als restrictie: „Welverstaende dat by den voors. arle [articule] niet verstaen en worden gesecludeert te syn eenige borgers ofte innewoonders deser Stadt, die brandtsalve, ooghwater ofte diergelycke hebben nae lange experientie goetgevonden”. Een zekere Matthias West-Frisius, die zich „doctor theologiae et medicinae” noemde, en zich de gunst der voetianen wist te verwerven, zoodat hij het zelfs tot ouderling in de Utrechtsche gemeente bracht, werd later door dit vroedschapsbesluit ontmaskerd. Prof. Diemerbroeck vorderde de overlegging van zijn medische bul, maar die had hij niet. Daarop liet hij zich — nadat een dergelijke poging te Franeker mislukt was — te Harderwijk even dr. med. maken. Het bedrog kwam echter uit. De kerkeraad strafte hem den 31en December 1666 om al zijn leugen en be-

---

[1]) *Not. Utr. vroeds.*, 31 December 1649: „Op 't 11e (poinct) is by provisie goetgevonden dat den Ordinarius ende Extraordinarius Medic. Professor by beurten een subjectum sullen voornemen ende d'Anatomische demonstrān doen. Op het 111e dat gemelte twee Professoren promiscue door den anderen soo Practica als Theoretica collegia sullen mogen houden. Op 't 1111e persisteert de Vroetschap by voorgaende resolutie by provisie, soo lange hier maer een ordinar. Medic. Professor is”; vgl. *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 86 sqq. Het boterde tusschen Regius en Diemerbroeck over dat examineeren echter blijkbaar ook later niet, en tijdens Diemerbroecks rectoraat 1655/1656 werd de resolutie daaromtrent van 21 December 1649 in den academischen senaat herhaald; *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 133. Toen den 23en Juni 1657 Regius' dochter Maria overleed en hij daarom geen examen kon afnemen, besloot de senaat den 25en Juni, dat Diemerbroeck Regius' beurten zou vervullen, maar het honorarium daarvoor verbleef aan Regius; in een dergelijk geval moest Regius of een ander collega evenzoo handelen; *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 151. Zie ook nog blz. 72 vg. *hiervoor*.

drog door hem voor één maal te verbieden aan het Heilig Avondmaal te verschijnen [1])!

Het medisch onderwijs, dat eerst door Stratenus' afwezigheid zoo had geleden — langen tijd was Regius de eenige professor medicinae, en hij was in hoofdzaak theoreticus [2]) — moet na 1649 voortdurend gedrukt zijn geweest door de wanverhouding tusschen Regius en Diemerbroeck, die tot den dood van den laatste in 1674 voortduurde. Het kon niet bloeien, waar Diemerbroeck aan zijn collega plagiaat verweet [3]). Liep het tusschen de hooggeleerden spaak, dan moest de vroedschap den wagen weer in het spoor brengen. De 17e eeuwsche Overheid heeft in wat quaestiën vrede moeten gebieden! Het gemeente-archief te Utrecht bewaart van Diemerbroeck nog een request aan de vroedschap: „hoe dat voorleden Dijnsdach, den 3en September [1661], den Proffessor Cyprianus (niettegenstaende het ernstelijck verbot vanden Heer Borgemeester de Leu, ende den Rector Magnificus Leusden) in den Doms Kerck publieck met een seer schandelijcke injurieuse oratie, gepropt vol calumnien ende injurieuse scheldwoorden, alle de toehoorders genoechsaem bekent, tegens hem is wtgevaeren" [4]). De vroedschap behandelde dat request eerst den 2en December 1661: „dat d'Heeren Gecom.den tot d'Academische saken, den Professoren eernstelick voorhouden sullen, dat de selve in haer lessen, disputatien, oratien ende geschriften haer sullen hebben t'abstineren van mal-

---

[1]) Over hem handelt het pamflet *Een oprechten Pharisaeus Ontmantelt van zijnen verçierden dobbelden Doctoralen Titul. Waar omtrent veel vreemde ongerijmde en doortrapte practijcken, van verscheyden Utrechtsche Schijnheyligen, naacktelijck ontdeckt, ende uyt publijcke acten klaarlijck bewesen werden.* Door Iustus Veredicus. Tot Rotterdam Gedruckt by Jan Francken, inde Hoogh-straat Anno 1667. — 't Is een samenspraak tusschen een „Politijcq, Professor, Predikant, Ouderlingh, ende een Medicinae Doctor".

Gisb. en Paulus Voetius, Essenius, Berckringer en Leusden waren op Matthias' hand. Vgl. Duker in *Teylers Theologisch Tijdschrift*, 1911, blz. 480 vgg.: Van een 'Floreerende' gemeente en een 'dubbelen' doctor.

[2]) Al medicineerde hij reeds te Naarden, en te Utrecht als stads-doctor, en al gaf hij in 1647 zijn *Praxis Medica* uit, een reeks ziektegevallen, met de door Regius gevolgde therapie, bevattende. Over de waarde dier therapie, zie Banga, *Geschiedenis van de Geneeskunde*, blz. 391 vgg. *Admir. Meth.*, p. 113 zegt: hij medicineerde nooit!

[3]) Diemerbroeck, *Opera omnia medica et anatomica*, p. 309: „hunc bonum Virum [scil. Regius], qui aliorum doctorum virorum dicta & scripta sibi facile assumit & adscribit, ac tanquam sua libris suis passim inserit". Zie Banga, *t. a. p.*, en dr. De Feyfer in *Ned. Tijds. voor Geneesk.*, 1909, blz. 1882—1884.

[4]) En dat terwijl *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 165 op 2 Sept., dus daags te voren, melden: „Júſsú primarij Consulis Senatús Acad. fuit congregatus, cui Rector nomine D. Consulis proponebat publicas orationes invectivas Professorum in se mútuo D. D. Curatoribus non placere: propterea petebat ne ampliús tales orationes haberentur".

cander ofte d'een d'anders faculteyt professie ofte bedieninge te taxeren ofte traduceren”. Onmiddellijk echter volgt: „Is noch verstaen dat D. Professor Henricus Regius voortaen sal hebben ende voeren den titel van Primarius Medicinae Professor” [1]).

Wij eindigen met nog enkele mededeelingen uit de laatste jaren van Regius' doceeren der medicijnen. Den 13en Maart 1662 verleende de senaat te Utrecht den eersten Jood het recht in de medicijnen te promoveeren [2]). 's Jaars daarna, den 21en September, werd aan dr. Philippus Matthaeus vergund „publice in medicinae” te disputeeren [3]). In dienzelfden tijd staakte Diemerbroeck zijn anatomische demonstraties. Drie jaar lang werden ze niet gehouden, tot er den 3en Januari 1666 in den senaat over werd geklaagd. Na Diemerbroeck gehoord te hebben, verzocht de senaat aan de vroedschap vergoeding van de onkosten voor de „publicae demonstrationes”; hetgeen werd toegestaan [4]). Vrijdag 6 November 1674 stierf Diemerbroeck; zijn opvolger Jacobus Vallan oreerde den 20en Mei '75 „de veteri medicina” [5]). Twee jaar later werd Johan Munnicks lector. Den 2en November 1678 — Regius was oud en der dagen zat — benoemde de vroedschap Munnicks, „voorgedraegen sijnde de goede getuijgenisse vande qūaliteijten”, tot extra-ordinarius professor medicinae, „en dat sonder tractement”, „des dat hij met goedvinden van Professor Regius in Horto Academico de vereijschte oeffeninge sal doen”.

Den 19en Februari 1679 stierf de eenzame Regius, de door

---

[1]) *Not. Utr. vroeds.*, 2 December 1661.

[2]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 167: „13 Martij Judaeus quidam, nomine Abendana, petijt examen medicum. Plerique Professores (quia nunquam in hâc Acad. aliquis Judaeus titulo doctoris fuerat convocatus) iudicârunt rem hanc esse deferendam ad DD. Consules, qui Rectori responderunt licere si Professoribus ita visum sit, et si nullas rationes sufficientes in contrarium habeant, ob quas iudicarent Judaeos hîc non esse examinandos. Senatus Acad. audito hoc responso, iudicavit Judaeos deinceps esse admittendos ad examina”. Het *Album studiosorum trajectensium* vermeldt Abendana niet. — Over de zending onder de Joden in de 17e eeuw in de Republiek, zie [prof. dr.] S. D. van Veen in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, Utrecht, Febr. 1885.

[3]) 2 Dec. 1667 werd hij lector, 24 Jan. 1670 extra-ord. prof. op dezelfde „gaige” als tevoren (*f* 200.—); 18 April 1670 verzocht hij ontslag wegens zijn benoeming tot prof. med. te Franeker. Zie *Not. Utr. vroeds.* op die data en *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 181.

[4]) *Not. Utr. vroeds.*, 17 Jan. en 5 Febr. 1666. Kroon, *Bijdragen tot de Geschiedenis van het geneeskundig onderwijs*, blz. 136 vgg., geeft curieuse onkostenopgaven van zulke „anatomieën”.

[5]) *Acta acad. Ultraj.*, cod. I, fol. 259.

voetianen en cartesianen gelijkelijk verworpene. Ook hij heeft in bescheiden mate, en zeker met veel tekortkomingen, medegewerkt aan den ontwikkelingsgang van voetianisme en cartesianisme, van medicina, physica en metaphysica. En om zijn verwerping het meest wijdde ik aan hem mijn onderzoek.

BIJLAGEN

I.

OVER REGIUS' PORTRET.

E. W. Moes, „Iconografia Batava" [1]), vermeldt twee geschilderde portretten van Henricus Regius, één van H. Bloemaert, met de bijvoeging: „Verk. coll. Jan Maul, Leiden 28 Sept. 1782" [2]), het tweede van een onbekenden meester in de senaatskamer te Utrecht. Naar het schilderij van Bloemaert zijn vier etsen vervaardigd door T. Matham [3]). Het door ons afgedrukte is een van deze vier en wel het door Van Someren het eerst genoemde.

II.

UIT DE ACTA CLASSIS AMSTELODAMENSIS [4]).

4 Juni 1631: „Aengaende den Rector der Schoolen van Naerden, metzgaders andere, die de Acta des Sijnodi niet hebben onderteeckent soo ist, dat dn̄s Hermanns Anthonides int lange ende breede heeft verhaelt, die gelegentheit des Persoons van den Rector, ende D. Medicinae tot Naerden, Roy [5]) ende Zijn gevoelen int stuck der leere, daerbij versoeckende, dat hij met een missive voor dese vergaderinge soude mogen ontboden worden. Die vergaderinghe vindt goed, dat die Kercke van Naerden, met dese persoone, vortz sal handelen naer behooren".

11 Juli 1631: „D. Hermanns Anthonides, ende zijn ouderlingh bringen in, van den Rector, ende D. Medicinae tot Naerden, denwelcken men verstaet niet alleen de Canones des Sijnodi, aengaende het schoolmeesterschap niet onderschreeven te hebben, maer oock onsuijver te zijn in het stuck van de leere, drijvende niet alleen de sociniaense growelen, aengaende den persoon, ende het verdienst, onses heeren J. C. maer oock voedende zijn particulier gevoelen van die onsterfligheijt van die zielen, dat sij int lange ende int breede, met hem hebben gehandelt, ende soecken te handelen, door verscheydene besendinghen ende ontbiedinghen haeres kerckenraadts, maer eyndelijcken die antwort gekreegen, dat hij voor den Kerckenraadt niet

---

[1]) Amst. 1905, dl. II, blz. 259.

[2]) Het Rijksprentenkabinet te Amst. heeft den catalogus van die auctie en vermeldt dit schilderij sub n° 170.

[3]) Zie J. F. van Someren, *Beschrijvende catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders*, Amst. 1891, dl. III, blz. 515.

[4]) Behoorende bij blz. 13 vgg. *hiervoor*.

[5]) In het handschrift staat Noy.

wilde compareren, gedreijgt zijnde dat die Kercke dan soude genootsaeckt worden het haere te doen, heeft daerop geantwort, mogten doen, wat zij te doen hadden. Hierbij versoecken de broeders, Raad, advijs, ende handbiedinghe van dese vergaderinghe. De vergaderinghe vind goed, dat den broederen haer versoeck sall ingewilligt worden, ende volgens dien D. Rudolphus Petri, ende D. Meursius, respective prediecanten tot Amsterdam, ende Slooter-dijck, haer in de plaetze transporteeren, ende tot die sake, soo veel te doen, als mogelijck sall wesen".

2 Augustus 1631: „D. Rudolphus Petri, met D. Matthia Meursius Rapporteeren, volgens haeren last, met den Rector tot Naerden gesproken te hebben, de welcke soeckende int erste de conferentie te subterfugeeren, maer daernae daertoe koomende hebben gelegentheijt gevonden, int lange, ende int breede met hem te spreeken, in welcke Conferentie sij hem heel onsuijver bevonden in stuck van Religie, beschmettet met soziniaense ende arminiaense ketterien ende dwaelingen. Hier bij is oock een lang schrift van hem aen den Classem gesonden, den vergaderinge voorgelesen, voll van veele valsche beschuldigingen, ende lasteringen op den persoon D. Anthonidis. De vergaderinge dit alles verstaen hebbende, acht dese persoone niet alleen onsuijver int stuck der leere, maer oock losz ende boosz om de dienaeren des Goddelijcken worts ende haere diensten te bespotten, ende vindt goed, dat hij de naeste reijse, voor dese vergaderinge sall worden ontboden, ende soo over sijne meeninge, als oock over sijn vuijll schrift aengesproken".

1 September 1631: „Henricus Regius Rector ende Doctor medicinae van Naerden, door classis scribam voor dese vergaderinge met een missive ontboden zijnde, heeft hem door eenen brief verexcuseert, dat hij niet kan koomen ampts halven, meent oock dat dese vergaderinge hem nietz heeft te seggen, ende volgentz dien wel mochte haere rust houden, alsoo hij niet en gedenckt te compareeren. De vergaderinge vindt goed, hem tegens den aenstaenden Classen, wederom well erntztelijcken te beschrijven, ende hem te verstaen te geven, dat bij sijne weijgeringe, de vergaderinge sal genootsaeckt wesen, in die sake verder te treeden".

6 October 1631: „Henricus Regius Rector tot Naerden, voor de tweede reyse voor dese vergaderinge ontboden sijnde, is gecompareert, eñ van d. praeside over sijne dwalingen aengesproocken sijnde, heeft verclaert wel sekere poincten disputationis ergo gemoveert te hebben, maer niet verder, als dat sij daer souden blijven. Aengaeñ het poinct van de onsterfelijckht der sielen, heeft geantwoort deselve toe te stem̃en, ghevraeght sijnde op wat maniere, antwoort sulcks niet te weten, maer simpel te blijven bij de Schriftúre, Verclaert verder, soo hij in eenige ketterien geweest is, deselve te renonceren. D. Praeses verder gaende, eñ hem aenspreeckeñ over de Persoon eñ verdiensten J. Christi, antwoort wederom als te vooren, dat hij bij de Schriftúre blijft, maer wil sijn gevoelen niet naerder verclaren, gevraeght sijnde of wij leeren wat de Propheten leeren, ofte wat anders, wilde daerop niet antwoorden — Hem wijders van D. Anthonide ver-

haelt sijnde sijner gedane Confessie waerop hij tot litmaet der Gemeynte tot Naerden was opgenomen [1]), seijde alsnoch daer van niet te willen afweycken. Wat sijnen brief aengaet, verclaert daer in met een goede conscientie gegaen te hebben tot verdediginge van sijne eere, doch soo daer eenige haestige woorden mede onderlopen, dat die moeten haren gange gaen enz. De Vergaderinge alles int lange eñ brede gehoort hebbeñ, acht nodich, dat hem van d. praeside sal aengeseyt worden, dat de Vergaderinge met sijne valsche beschuldigingen int allerminste niet en is gecontenteert, eñ daerom over sijne meeninge naerder sal aengesproocken worden, tot welcke eijnde eenige theses sullen worden gestelt eñ hem voorgehouden om rondel. daer op te antwoorden, de theses sullen stellen, dd. Rudolphus, Antonides en Meursius".

13 October 1631: „Aengaende de sake van den Rector, ende Medicinae Doctor, tot Naerden sijnder sekere interrogatoria van de broederen daertoe gecommitteert ingestelt, der vergaderinge voorgelesen, ende deselve geapprobeert, sullen hem voorgestelt, ende sijne antwort daerop gehoort worden, ende sijn dese naevolgende:

Vande onsterfflijckheijt der sielen.

Gelooft ghij dat de siele der menschen haer eijgen wesen heeft, onderscheijden, van het wesen des lichaems, overich ende levendigh blijvende, na de doot. Soo dat de siele der gelovigen gescheijden sijnde wt den lichaem, terstont genieten de vreuchde in den hemell daerteghen de sielen der ongeloovighen, dadelijck gevoelen de pijnen in de Helle.

Vande opstandinge der lichaemen ende vereenighinghe Derselven met de siele.

Gelooft ghij dat de lichaemen aller menschen ten iongsten dage sullen opstaen, met haere sielen wederom vereenigt worden: ende alsoo alle menschen geheelijcken na lichaem, ende na siele, sullen of de eewighe vreuchde genieten, of de hellsche pijne lijden, sonder dat haer wesen te eeniger tijdt sal vernieticht worden.

Vande Persoon des Heeren Christi.

Gelooft ghij dat Jesus Christus is de Sone Godes, gegenereert van den Vader voor alle eewigheijt, sijnde van een ende het selve wesen, Maiesteijt, eewichheijt, ende Mogentheijt met den Vader, ende den H. Geest? Schepper ende onderhouder van hemell ende aerde, nochtans ten aensien van sijn Persoon, onderscheijden, van den Vader ende den H. geest.

Gelooft ghij oock dat dese Soone Godes, in de volheijt des tijds, de waerachtige menschelijcke nature, uijt den mensche aengenomen heeft, in eenigheijt des persoons sijnde alsoo de Heere Christus, waerachtig God, ende waerachtig heylich mensche.

[1]) Men ziet, hij was in Naarden aangenomen.

Van het Ampt Christi.

Gelooft ghij dat Jesus Christus, als onze Borge, door sijne volcoomene gehorsaemheijt, lijden, ende sterven, de gerechtigheijt Godes genoecht gedaen, ende ten vollen betaelt heeft voor onse sonden, ende dat daerin bestaet onse gerechtigheijt voor God! die wij alleen genieten door het geloove.

Vande voorsienigheijt Gods.

Gelooft ghij dat God de Heere alle dinghen groot ende cleijn, goet ende qúaet, na sijn eewighen raet regiert ende bestiert, tot haeren rechten eijnde, alsoo dat ter nietz hoe cleijn dat het oock wesen mocht, geschiet sonder sijnen Goddelijcken wille.

Vande ewige Praedestinatie.

Gelooft ghij dat God van alle ewigheijt, uijt den gantzen verdorvenen menschelijcken geschlachte, seker persoonen heeft uijtverkooren ten ewigen leven, sonder te siehn op gelove, ofte ietwes in den mensche, warom hij haer soude verkooren hebben. Daerentegen beslooten heeft, andere na sijn recht ende macht, voor bij te gaen, om aen gene den rijckdom van sijn genade, aen desen te openbaren sijne gerechtigheijt.

Van de Doot Christi.

Gelooft ghij dat de Heere Christus alleen gestorven is voor degene, die hem van den Vader gegeven sijn: ende dat hij deselfde door sijn lijden ende sterven verlost heeft, sonder dat sijn voornemen geweest is, te lijden ende te sterven oock voor die gene die in ongelove stervende, verlooren gaen.

Van de Erfsonde.

Gelooft ghij dat alle menschen in Adam gesondigt hebbende, der sonde adams deelachtig sijn, ende een aengeborene verdorventheijt hebben, soo dat se sijn ten goede gantz onbeqúaem, ende geneijgt tot allen qúaet: van naturen geneghen God ende haeren naesten te haten? sijnde van wegen de sonde schuldig aen de ewige doot ende verdoemenisse.

Gelooft ghij dat de mensche nae den vall Adams, blint is in sijn verstant, verkeert in sijn wille, soo dat hij noch geestelijcke dingen kan verstaen, noch het goede willen, ofte doen.

Vande werckinge der Genade Gods, in des menschen bekeringhe.

Gelooft ghij dat God de Heere in de bekeringhe des menschen, hem instort, verstant in geestelijcke saken, wille ende cracht tot het goede, als geloove, ende bekeringhe.

Gelooft ghij dat God de Heere in de bekeringhe, van de sijne alle wederstant des menschen, waerdoor de bekeringhe soude mogen verhindert worden, wechneemt? de bekeeringhe in hem werckende, door een almachtige cracht.

Van de Perseverantie.

Gelooft ghij, dat alle wtvercoorene van God alsoo bewaert worden dat

gene der selfder van het saligmakende geloove geheel afvallen, ende eijndelijck verlooren gaen.

Van den H. Kerckendienst.

Gelooft ghij, dat de Predicatie van Gods wort, als een ordinaris middel nae Gods ordinantie, nootwendig is tot geloove, bekeringhe, ende salighеijt der kinderen Godes? ende dat die selfde bedieninghe, van Christo geordineert sijnde blijven sal, tot aen het eijnde des werelts.

Gelooft ghij, dat die gene, die dit wort bedienen, uijt cracht van de sendinghe Christi, ende haere beroepinghe diese hebben van de ware kercke (verstaende daerbij dese onse gereformeerde Kercke) macht hebben in de naeme Christi door de Predicatie van Gods wort, ende oeffeninghe van de Kerckelijcke discipline, te binden, ende te ontbinden, sonden te behouden, ende te vergeven.

Eijndelijck.

Hout ghij de gantsche leere van de gereformeerde kercke, vervattet in de Nederlantsche Belijdenisse, ende den Heijdelbergschen Catechismo, mitzgaders in de Canones des laetzten Sijnodi Nationalis Dordrechtanae, te sijn in alles conform den worde Gods? Verwerpende daerenteghen alle dwalinghen, ofte meeninghen daertegen strijdende.

Hierop sijn persoon binnenstaende ende D. Praeses hem het eene voor, het andere naer, willende voorlesen, heeft geexcipeert op twee dingen 1. dat hem alle de articúlen teffens mochten voorgestelt worden. 2. dat hem Copie mochte gegeven worden, om hem te bedencken, ten minste tot op den achtermiddag, t' welck hem van de vergaderinghe is toegestaen: maer heeft naederhant verclaert, niet tijdts genoegt te hebben om hem te bedencken, in sulck een hoochwichtige sake, dewijle hij wederom moste naer huijs keeren, ende sijne Patienten waernemen, waerover hem is tijdt gegeven van 14 dagen om middelaer tijds hem wat te bedencken, ende sijne antwort Scribae Classis schriftelijcken toetesenden; ende sal daerom bij de Praedicanten van Amsterdam, met de naestgesetene, naerder ordre, op de sake gestelt worden, ende de broeders van Naerden, daervan geadverteert".

10 November 1631: „D. Henricus de Roo, Rector der Schole tot Naerden, binnen gestaen sijnde, eñ sijne antwoorden opde Classicale vragen hem voor dese schriftelijck overgegeven, van d. praeside hem afgevoordert sijnde, eñ was púnt tot púnt hem voorgelesen, heeft formaliter geantwoort, als volgt. Op de 1e. vrage, Ick segge, ja. opde 2e. Ick segge ja. op de derde, Ick segg' Ja. op de vierde, Ick segg. ja. op de 5e. Ick segg' ja. op de 6e. Ick segg' ja. Op de 7e. Ick geloof het. Opde 8e. Ick geloof het. op de 9e. Credo. op de 10e. Ick segg'. ja. Op de 11e. Ick segg'. ja. op de 12e. Ick geloof, ja. Op de 13e. ick geloof ja. Op de 14e. ick geloof, ja. op de 15e. ick geloof, ja. op de 16e. Ick segg. ja. Hier op wtgestaen sijnde, heeft de gantsche vergaderinge verclaert, ten hooghste verwondert te sijn, over dese subite veranderinge, Evenwel dewijle Godt alleen het herte van een ander kent, dat hij sijne gedane verclaringhe mochte aennemen, te meer dewijle hij van d.

praeside afgevraeght sijnde, of hij sulcke verclaringe gedaen eñ gesproocken hadde in oprechtigheijt, eñ met goede conscientie rondel. geantwoort heeft, Ick spreeck van ganscher herten, met een goede Conscientie, oprechtelijck. Hier op binnen gestaen sijñ, eñ weder van d. praeside afgevraeght sijnde, of hij alsnoch verclaerde, sijne antwoorden gesproocken te hebben in oprechtichh. ende goeder conscientie, heeft wederom geantwoort, Ja, in oprechticheijt, in goeder Conscientie. Is wijders goet gevonden aengaeñ de proceduren der kercke van Naerden tegens hem voor desen aengewendt, mitsgaders de particuliere iniurien vervatet in sijnen brief voor desen gesch. aen de Classem, tegen de persoon d. Hermanni Antonidis, dat door eenige gedeputeerde broederen met alle mogelijckheijt de gehele saecke sal tot vrede eñ versoeninge bearbeijdt worden, eñ sijn daer toe geordonneert d. Rudolphus, d. Swalmius, en d. Meursius".

„Twede sessie, gehouden na den Middach: De Broeders gedeputeert inde saecke van de Rector van Naerden rapporteeren, hoe datsij na alle behoorlijcke vlijt tot de voors. versoeninge, eyndel. deselve alsoo hebben voltrocken. De Rector voors. bekent den bekenden brief gesonden aen den Classem gesch. te hebben wt cholere, verclarende d. Hermannúm te houden voor een eerl. predikant, op den welcken hij niet en heeft noch weet te seggen, eñ belooveñ onder de Gemeente binnen Naerden en elders voortaen niet anders als eerl. van hem te sullen spreecken, de brief met alle de Copijen derselver te sullen aboleren sonder eenige daer van bij hem te houden. Heeft wijders aengenomen eñ belooft van nú voortaen de publijcke predicatien wederom te sullen frequenteren, eñ in alle delen hem beneirstigen stichtel. te dragen, eñ is hiermede de volcomene versoeninge getroffen, ende is vermaent, gel. hij oock belooft heeft, deselve saecke op gelijcke voet in de Kercke tot Naerden metten eersten af te maecken".

15 December 1631: „D. Praeses [1]) Rapporteert aen de vergaderinge, dat den Rector ende Doctor Medicinae van Naerden D. Henricus de Roij, voor den Kerckenraet aldaer is verschenen, ende nae voorgaende vermaninge, ende schuldbekentenisse, wederom tot den schoot der kercken is opgenoomen, ende soo die sake ten vollen afgedaen geworden: waerbij het den Classis oock laet berusten".

In Naerden echter bleef het verzet tegen de onderteekening voortduren, gelijk blijkt uit de „Acta Classis Amstelodamensis" op 2 en 3 October 1634 (Regius was toen al naar Utrecht vertrokken):

„Siende opde onderteyckeninge der schoolmeesteren, is goetgevonden, ten aensien van Amstelredam. dat D. Joh. Lemairius ende D. Hermannus Antonides daer toe specialicken gecommitteert arbeijden sullen, dat de Resolutie des Synodi mach naegecomen werden, Also nochtans datse alvoren d' Heer Burgemeester Bicker over dese saecke jnt bijsonder sullen begroeten ende vernemen wat hope daer sij om yet vruchtbaerlijx te verrichten. Voorts alsomen vermeent, dat oock eenige Schoolmeesters buijten

[1]) Dit was toen ds. Joh. Heydanus van Naerden.

Amstelredam als tot Loenen, Naerden, Diemen, den Overtoom, Wesep, Sloten en Ouwde Loosdrecht, noch niet en hebben onderteickent, werden de Kerckendienaren vande selvige plaetsen vermaent, een ijeder bij de sijne alle neersticheijt aen te wenden dat de Resolutie des Synodi in desen mach werden geeffectueert; ende de Schoolmeesters die noch niet geteyckent en hebben, tegen de eerste ordinaire Classe tot dien eynde alhier verscheynen".

III.

UIT HET REGISTER OP DE NOTULEN DER VROEDSCHAP VAN UTRECHT.

In het alphabetisch register op de notulen der vroedschap van Utrecht, in het gemeente-archief aldaar, vond ik:

Hend.^{k} de Roij Stadsdoctor		19 Sept.	1625.
„ „ „ „		29 Aug.	1636.
(daaronder nog) 25 Sept. 1637.			
—	Extra Ord.^{s} prof.^{r} Medicina Theoretica op 400 gll. Wedde (24 Mei)	11 July	1638.
—	Prof^{r}. Ordinarius	18 Maart	1639.
—	demonstratien te doen in horto acad.	22 April	1639
—	wedde verhoogt met 200 gll.	17 April	1640.
—	Schriften tegen Voetius	21 feb.	1642.
—	geen collegia privata te houden dan in medicina	15 M^{t}	1642.
—	wedde verhoogt met nog 200 gll.	17 Sept.	1642.
—	te hooren op eenige poincten rakende de Schriften van Cartesius tegen Voetius	7 Aug. 6 Sept.	1643.
—	150 gll. vereert voor de dedicatie der fundamenta Medica	31 May	1647.
—	Wedde verhoogt tot 1000 gll.	1 M^{t}	1649.
—	Rector Magnificus 17 Maart 1662	15 M^{t}	1649.
—	Mede anatomische demonstratien te doen	31 Dec.	1649.
—	geeft uijt de Hortus Acad: Trajectensis	21 Oct.	1650.
—	dediceert de Philosophia Naturalis	29 May	1654.
—	Wedde verhoogt tot 1200 gll.	27 Junij	1657.
—	verkrijgt den titul van primarius Med. Prof.^{r}	2 Dec.	1661.
—	tractement gereduceert op 900 gll.	31 Aug. [1])	1661.
—	verhoogt met 100 gll.	12 M^{t}	1677.

---

[1]) Foutief; moet zijn 1674, door de tijdsomstandigheden..

IV.

BIBLIOGRAPHIE.

1. Henrici Regii Medicinae Doctoris & Professoris *Spongia* Qua eluuntur sordes Animadversionum Quas Jacobus Primirosius Doctor Medicus Adversus Theses pro Circulatione Sanguinis in Academia Vltrajectina disputatas nuper edidit. Lugduni Batavorum, Ex Officina Wilhelmi Christiani, Sumptibus Joannis Maire, CIƆIƆCXL. 4°.

2. *Physiologia*, Sive cognitio sanitatis, tribus disputationibus in Academia Trajectina publice proposita. Traj. 1641. 4°. (door mij niet gezien.)

3. *De illustribus quaestionibus physiologicis.* (door mij niet gezien.)

4. *Responsio* seu notae in appendicem ad corollaria theologico-philosophica. Traj. 1642. (door mij niet gezien.)

5. Henrici Regii Ultrajectini *Fundamenta Physices.* Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, Anno CIƆIƆCXLVI. 4°.

6. Henrici Regii Ultrajectini *Philosophia Naturalis.* Editio secunda, Priore multò locupletior, & emendatior. Amstelodami, Apud Ludovicum Elzevirium, CIƆIƆCLIV. 4°. Dit is de 2e druk van no. 5; 3e druk 1661. Burman, „Traj. erud.", vermeldt een door mij niet geziene Fransche vertaling, Traj. 1686. 4°.

7. Henrici Regii Ultrajectini *Fundamenta Medica.* Ultrajecti, Apud Theodorum Ackersdycium, Anno CIƆIƆCXLVII. 4°.

8. Henrici Regii Ultrajectini *Medicinae* Libri IV. Editio secunda, Priore locupletior & emendatior. Trajecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdijck, & Gisberti à Zijll, CIƆIƆCLVII. 4°. Dit is de 2e druk van no. 7; 3e druk 1668.

9. Achter no. 8 met doorloopende pagineering:
Praxis Medica, Medicationum Exemplis Demonstrata. Editio secunda, Priore multò locupletior & emendatior. Bij den 3en druk der Medicinae libri IV is ook de 3e druk der Praxis Medica (1668) gevoegd. Den 1en druk der Praxis Medica heb ik niet gezien.

10. *Explicatio Mentis Humanae*, sive Animae rationalis, ubi explicatur quid sit, & quid esse possit. 1647. (Het *Programma.*)

11. *Brevis Explicatio Mentis Humanae*, sive Animae Rationalis; Antea publico examini proposita, Et deinde operâ Henrici Regii Ultrajectini Nonnihil dilucidata, & à Notis Cartesii vindicata. Editio postrema, prioribus auctior & emendatior, ad calumniarum rejectionem, nunc evulgata. Trajecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdyck, & Gisberti à Zyll, Anno CIƆIƆCLVII. 4°. Den 1en druk heb ik niet gezien.

12. Henrici Regii Ultrajectini *De Affectibus Animi Dissertatio.* Trajecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdijck, & Gisberti à Zijll, CIƆIƆCL. 4°.

13. *Hortus academicus ultrajectinus.* Traj. 1650. (door mij niet gezien.)

14. Henrici Regii Ultrajectini *Conciliatio Locorum S. Scripturae Cum Diurnâ & Annuâ Telluris Circumrotatione.* Trajecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdijck, & Gi (sic) à Zijll, CIƆIƆCLVIII. 4°.

15. *Epistola* Henrici Regii Ad V. Cl. Clerselierum, JCtum Parisiensem. Trajecti ad Rhenum, Typis Theodori ab Ackersdijck, & Gisberti à Zijll, CIↃIↃCLXI. 4°.

V.

INHOUDSOPGAVE DER „FUNDAMENTA PHYSICES".

Index Capitum, Rerumque Praecipuarum, quae in his Fundamentis Physicis explicantur.

Caput I. De Principiis rerum naturalium, earumque communibus affectionibus & differentiis.

(Algemeene physische definities.)

Caput II. De aspectabilis Mundi fabrica.

(Over den oorsprong der wereld; verklaring van het zonnestelsel.)

Caput III. De Aqua, Terra, Aëre, & Igne.

(Hierin o.a. de warmteleer.)

Caput IV. De aestu maris, & motu aëris & aquae ab oriente versus occasum.

Caput V. De generatione, corruptione, mixtione, temperamentis, & qualitatibus.

Caput VI. De Meteoris.

(Over de weersverschijnselen.)

Caput VII. De Fossilibus.

(Vooral over den magneet.)

Caput VIII. De Corporibus vivis.

(O.a. over leven, dood, voeding, procreatie.)

Caput IX. De Stirpibus.

Caput X. De Animalibus.

(O.a. over spijsvertering, bloedsomloop, hersen- en spierwerking.)

Caput XI. De Bestia.

(Over de dieren als automaten.)

Caput XII. De Homine.

(Psychologie, en de leeftijden.)

VI.

HET „PROGRAMMA" VAN 1647.

Het „Programma" van 1647 luidde aldus[1]):

Explicatio

Mentis Humanae, sive Animae rationalis, ubi explicatur quid sit, & quid esse possit.

I.

Mens humana est, quâ actiones cogitativae ab homine primò peraguntur; eaque in solâ cogitandi facultate, ac interno principio, consistit.

---

[1]) Ik druk het af naar *Oeuvres*, t. VIII, p. 342 suivv.

II.

Quantum ad naturam rerum attinet, ea videtur pati, ut mens possit esse vel substantia, vel quidam substantiae corporeae modus; vel, si nonnullos alios Philosophantes sequamur, qui statuunt extensionem & cogitationem esse attributa, quae certis substantiis, tanquam subjectis, insunt, cùm ea attributa non sint opposita, sed diversa, nihil obstat, quo minus mens possit esse attributum quoddam, eidem subjecto cum extensione conveniens, quamvis unum in alterius conceptu non comprehendatur. Quicquid enim possumus concipere, id potest esse. Atqui, ut mens aliquid horum sit, concipi potest; nam nullum horum implicat contradictionem. Ergo ea aliquid horum esse potest.

III.

Errant itaque, qui asserunt, nos humanam mentem clare & distincte, tanquam necessariò [1]) à corpore realiter distinctam, concipere.

IV.

Quod autem mens revera nihil aliud sit quàm substantia, sive ens realiter à corpore distinctum, & actu, ab eo separabile, & quod seorsim per se subsistere potest: id in Sacris Literis, plurimis in locis, nobis est revelatum. Atque ita, quod per naturam dubium [2]) quibusdam esse potest, per divinam in Sacris revelationem nobis jam est indubitatum.

V.

Nec obstat, quòd de corpore dubitare, de mente verò dubitare nequaquam, possimus. Hoc enim illud tantùm probat, quòd, quamdiu de corpore dubitamus, illam ejus modum dicere non possimus.

VI.

Mens humana, quamvis sit substantia à corpore realiter distincta, in omnibus tamen actionibus, quandiu est in corpore, est organica. Atque ideo, pro variâ corporis dispositione, cogitationes mentis sunt variae.

VII.

Cum haec sit naturae, à corpore, & corporis dispositione, diversae, nec ab hac oriri queat: ea est incorruptibilis.

VIII.

Cùmque ea nullas partes, nec ullam extensionem in conceptu suo habeat: frustra quaeritur, an sit tota in toto, & in singulis partibus tota.

IX.

Cùm mens aequè ab imaginariis atque à veris affici queat, hinc [3]) per na-

---

[1]) Sive *actu* (noot van de *editio princeps*).

[2]) Si accuratam & non moralem rerum veritatem & cognitionem quaeramus; zie bij noot [1]).

[3]) *Editio princeps* geeft hier dezelfde bijvoeging als bij IV.

turam dubium est, an ulla corpora à nobis revera percipiantur. Verùm, etiam hoc dubium tollit divina in Sacris revelatio, quâ indubitatum est, Deum coelum & terram & omnia, quae iis continentur, creasse, & etiamnum conservare.

X.

Vinculum, quo anima cum corpore conjuncta manet, est lex immutabilis naturae, quâ unumquodque manet in eo statu, in quo est, donec inde ab alio deturbetur.

XI.

Cum sit substantia, & in generatione nova producatur: rectissime sentire videntur ii qui animam rationalem, per immediatam creationem, à Deo, in generatione, produci volunt.

XII.

Mens non indiget ideis, vel notionibus, vel axiomatis innatis: sed sola ejus facultas cogitandi, ipsi, ad actiones suas peragendas, sufficit.

XIII.

Atque ideo omnes communes notiones, menti insculptae, ex rerum observatione vel traditione originem ducunt.

XIV.

Imo ipsa idea Dei, menti insita est, vel ex divinâ revelatione, vel traditione, vel rerum observatione.

XV.

Conceptus noster de Deo, sive idea Dei, in mente nostrâ existens, non est satis validum argumentum ad existentiam Dei probandum: cùm non omnia existant, quorum conceptus in nobis observantur; atque haec idea, utpote à nobis concepta, idque imperfecte, non magis quam cujusvis alius rei conceptus, vires nostras cogitandi proprias superet.

XVI.

Cogitatio mentis est duplex: intellectus & voluntas.

XVII.

Intellectus est perceptio & judicium.

XVIII.

Perceptio est sensus, reminiscentia & imaginatio.

XIX.

Omnis sensus est perceptio alicujus motûs corporei, quae nullas species intentionales desiderat: isque fit, non in externis sensoriis, sed solo cerebro.

XX.

Voluntas est libera, & ad opposita, in naturalibus, indifferens: ut ipsa nobis testatur conscientia.

XXI.

Haec se ipsam determinat; nec coeca est dicenda, ut visus non dicendus surdus.

„Nulli facilius ad magnam pietatis famam perveniunt quam superstitiosi & Hypocritae" [1]).

VII.

OVER DE BETEEKENIS DER SPIRITŪS IN DE GALENISCHE MEDICINA.

Prof. dr. E. C. van Leersum schreef mij over pag. 235 sq. der „Philosophia Naturalis":

„Ik geloof dat u aan een omschrijving meer zult hebben dan aan een letterlijke vertaling. Daarom deel ik u het volgende mede.

Zooals u bekend zal zijn, stroomt er bloed door de halsslagader naar het hoofd, en in het bizonder door de arteria carotis cerebralis naar de hersenen. Bij eenige dieren lost deze laatste zich aan de basis der hersenen op in een netwerk, plexus retiformis. De ouden, die hun anatomische kennis grootendeels aan het dier hebben ontleend, namen eenvoudig aan, dat deze plexus ook bij den mensch aanwezig zou zijn, wat echter niet het geval is.

Galenos kenschetste het netwerk in zijn bewondering voor den bouw en de functie, als maximum miraculum, en zijn naschrijvers noemden het rete mirabile.

In deze rete zou de omzetting plaatsgrijpen van de door de a. carotis cerebr. met het bloed toegevoerde spiritus vitales in spiritus animales.

De ouden namen het bestaan van drie verschillende soorten van geest aan: spiritus naturales, vitales en animales. De s. naturales, *πνεῦμα φυσικὸν*, zouden uit de fijnste en vluchtigste bestanddeelen van het voedsel ontstaan. Deze soort van geest, licht, vluchtig en ijl van aard, werd met het bloed van de lever naar de rechter hartekamer gevoerd, waar het aan een zuiveringsproces werd onderworpen, waarbij de onbruikbare bestanddeelen werden afgezonderd, en in den vorm van rook of roet, langs de longen verwijderd. Bij dit zuiveringsproces ontstonden nog ijler geesten, de sp. vitales, *πνεῦμα ζωτικὸν*. Deze drongen door de poriën v. het septum cordis heen naar de linker hartekamer, en geraakten daarna in de slagaderen en voor een deel dus ook in de arterie, die naar het rete mirabile voert. Hier nu werden zij neergeslagen en 'per subtiliationem' in een nòg lichter vluchtiger en fijner geest omgezet, den spiritus animalis, *πνεῦμα ψυχικὸν* of fluidum nerveum".

---

[1]) Deze slotwoorden van het *Programma* haalt Regius aan uit Descartes' *Epistola ad celeberrimum virum Gisbertum Voetium*; *Oeuvres*, t. VIII, p. 2.

REGISTER

REGISTER VAN PERSOONSNAMEN.

